

ISSN 2786-6912 (Online)

ISSN 2786-6904 (Print)

**Міністерство освіти і науки України
Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II
Комунальний заклад вищої освіти «Академія культури і мистецтв»
Закарпатської обласної ради**

**Ministry of Education and Science of Ukraine
Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education
Municipal establishment of higher education
«Academy of culture and arts» by Transcarpathian regional council**

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

СЕРІЯ:

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

ВИПУСК 4 (2023)

ACADEMIC NOTES

SERIES:

PEDAGOGICAL SCIENCES

EDITION 4 (2023)

Ужгород-2023

Uzhgorod-2023

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II,
Комунальний заклад вищої освіти «Академія культури і мистецтв»
Закарпатської обласної ради

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
Transcarpathian Hungarian Institute. Ferenc Rakoczi II,
Municipal Institution of Higher Education «Academy of Culture
and Arts» of the Zakarpattia Regional Council

НАУКОВІ ЗАПИСКИ ACADEMIC NOTES

**Серія:
Педагогічні науки**

**Series:
Pedagogical Sciences**

**Випуск 4 (2023)
Edition 4 (2023)**

Ужгород – 2023
Uzhhorod – 2023

*Друкується за рішенням вченої ради Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II
(протокол № 1 від 29.08.2023 року)*

*Друкується за рішенням вченої ради Комунального закладу вищої освіти
«Академія культури і мистецтв» Закарпатської обласної ради
(протокол № 1 від 30.08.2023 року)*

Н 34 **Наукові записки.** Серія: Педагогічні науки. Випуск 4 / Ред. кол.:
В.Ф. Черкасов, О.А. Біда, Н.І. Шетеля та ін. Ужгород-Кропивницький :
Видавництво «Код». 2023. 156 с.

ISBN 978-617-653-084-8

Збірник призначений для використання науковцями, викладачами, аспірантами, студентами. У виданні Наукові записки. Серія: Педагогічні науки висвітлено результати досліджень із широкого кола проблем. Збірник орієнтований на розкриття сучасних тенденцій вивчення історії освіти, мистецтвознавства, педагогіки та психології. Основна мета видання – надати можливість, насамперед, молодим вченим опублікувати результати наукових досліджень у педагогічній галузі.

УДК 08(477.87):37

Рецензенти: Олексюк О.М., доктор педагогічних наук, професор (м. Київ).
Зорочкіна Т.С., доктор педагогічних наук, професор (м. Черкаси).

«Наукові записки. Серія: Педагогічні науки» включено до Переліку наукових фахових видань України категорії «Б» (галузь знань: Освіта/Педагогіка), згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України № 491 від 27.04.2023.

Збірник зареєстровано в міжнародних наукометричних базах **Index Copernicus, Google Scholar, WorldCat, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського**, публікаціям присвоюється ідентифікатор цифрового об'єкта DOI

Редколегія:

Науковий редактор:

Черкасов В.Ф. – доктор педагогічних наук, професор Комунального закладу вищої освіти «Академія культури і мистецтв» Закарпатської обласної ради

Заступник наукового редактора:

Біда О.А. – доктор педагогічних наук, професор Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II

Відповідальний секретар:

Агій Я.Ю. – кандидат економічних наук, доцент Комунального закладу вищої освіти «Академія культури і мистецтв» Закарпатської обласної ради

Редакційна колегія:

Анточ Д.І. – кандидат психологічних наук, доцент, Тираспільський державний університет, Кишинів, Республіка Молдова

Гундаренко О.В. – кандидат філологічних наук, старший викладач Жилінського університету, Словаччина

Клім-Клімашевська А. – доктор педагогічних наук, професор Природничо-гуманітарного університету в Седльцах, Республіка Польща

Кучай Т.П. – доктор педагогічних наук, професор Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II

Кучай О.В. – доктор педагогічних наук, доцент Національного університету біоресурсів і природокористування України

Полубоярина І.І. – доктор педагогічних наук, професор Харківського національного університету мистецтв ім. І.П. Котляревського

Смирнова Т.А. – доктор педагогічних наук, професор Харківського національного університету мистецтв ім. І.П. Котляревського

Марусинець М.М. – доктор педагогічних наук, професор, директор департаменту освіти і науки, молоді та спорту Закарпатської обласної державної адміністрації

Мозгальова Н.Г. – доктор педагогічних наук, професор Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

Хусайнова Г.А. – кандидат педагогічних наук, професор Казахського національного університету мистецтв м. Нур-Султан

Чистякова Л.О. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Чичук А.П. – доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки і психології, Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II

Шайгозова Ж.Н. – кандидат педагогічних наук, доцент Казахського національного педагогічного університету імені Абая

Шандрук С.І. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Шетеля Н.І. – доктор педагогічних наук, доцент Комунального закладу вищої освіти «Академія культури і мистецтв» Закарпатської обласної ради

Щолокова О.П. – доктор педагогічних наук, професор Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Статті подано в авторській редакції

- © Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II, 2023
- © Комунальний заклад вищої освіти «Академія культури і мистецтв» Закарпатської обласної ради, 2023
- © Видавництво «Код», 2023

*Published by the decision of the Academic Council of the Transcarpathian Hungarian Institute
named after Ferenc Rakoczi II (Minutes № 1 of 29.08.2023)*
*Published by the decision of the Academic Council of the Communal Institution of Higher Education
«Academy of Culture and Arts» of the Transcarpathian Regional Council
(Minutes № 1 of 30.08.2023)*

A 34 **Academic notes.** Series: Pedagogical Sciences. Edition 4 / Ed. board:
V.F. Cherkasov, O.A. Bida, N.I. Shetelya, etc. Uzhhorod-Kropyvnytskyi :
Publishing house «Kod», 2023. 156 p.

ISBN 978-617-653-084-8

The collection is intended for use by scientists, teachers, graduate students, and students.
In the publication Scientific Notes. Series: Pedagogical sciences highlights the results of research
on a wide range of problems. The collection is aimed at revealing modern trends in the study
of the history of education, art history, pedagogy and psychology. The main purpose of the
publication is to provide an opportunity, first of all, to young scientists to publish the results of
scientific research in pedagogical fields.

UDK 08(477.87):37

Reviewers: Oleksyuk O.M., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Kyiv).
Zorochkina T.S., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Cherkasy).

«Academic Notes. Series: Pedagogical Sciences» is included into the List of Scientific Professional Publications of Ukraine, category «B» (field of knowledge: Education / Pedagogy), Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 491 of 27.04.2023

The collection is registered in the international catalogues of periodicals and database Index Copernicus, Google Scholar, WorldCat, National Library of Ukraine named after V. I. Vernadsky, publications are as signed a DOI digital object ID

Editorial Board:

Academic editor:

Cherkasov V.F. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Communal Institution of Higher Education «Academy of Culture and Arts» of the Transcarpathian Regional Council

Заступник наукового редактора:

Bida O.A. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Transcarpathian Hungarian Institute.
Ferenc Rakoczi II

Executive Secretary:

Agiy Ya.Yu. – Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Communal Institution of Higher Education «Academy of Culture and Arts» of the Transcarpathian Regional Council

Editorial board:

Antoci D.I. – Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Tiraspol State University,
Chisinau, Republic of Moldova

Gundarenko O.V. – Candidate of Philological Sciences, Senior Lecturer, University of Žilina, Slovakia

Klim-Klimashevska A. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of Natural-humanitarian University of Siedlce,
Republic of Poland

Kuchai T.P. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Transcarpathian Hungarian Institute.
Ferenc Rakoczi II

Kuchay O.V. – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the National University of Life and
Environmental Sciences of Ukraine

Poluboyarina I.I. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Kharkiv National University of Arts. I.P. Kotlyarevsky

Smirnova T.A. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Kharkiv National University of Arts. I.P. Kotlyarevsky

Marusinets M.M. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor Director of the Department of Education and Science,
Youth and Sports of the Transcarpathian Regional State Administration

Mozgalova N.G. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of Vinnytsia State Pedagogical University named after
Mykhailo Kotsyubynsky

Khusainova G.A. – Candidate of Pedagogical Sciences, Professor of the Kazakh National University of Arts in
Nur-Sultan

Chistyakova L.O. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Central Ukrainian State University named after
Volodymyr Vynnychenko

Chichuk A.P. – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Pedagogy
and Psychology, Transcarpathian Hungarian Institute named after Ferenc Rakoczi II

Shaigozova Zh.N. – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor Kazakh National Pedagogical Abay
University

Shandruk S.I. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Centralukrainian University

Shetelya N.I. – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Communal Institution of Higher Education
«Academy of Culture and Arts» of the Transcarpathian Regional Council

Shcholokova O.P. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Ukrainian State University named after
Mykhailo Drahomanova

The article is submitted in the author's edition

ЗМІСТ

АМЕЛІНА Світлана Миколаївна, КОНОНЧУК Інна Валеріївна ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЯ ПІДГОТОВКИ ПЕРЕКЛАДАЧІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ ФЕДЕРАТИВНОЇ РЕСПУБЛІКИ НІМЕЧЧИНА	8-12
БІДА Олена Анатоліївна, ГУТТЕРЕР Єва Войтехівна, ГРЕБА Ілдіко Золтанівна ТЕНДЕНЦІЇ СУЧАСНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ...	12-18
БРИЛІН Борис Андрійович. ОСНОВИ ЕСТЕТИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО МУЗИЧНО-ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ МИСТЕЦЬКОГО СПРЯМУВАННЯ	18-22
БЯЛИК Оксана Василівна, РАЗВОДОВА Марина Валеріївна МОДЕЛЬ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ КОЛЕДЖІВ ДО ФОРМУВАННЯ ХОРЕОГРАФІЧНИХ УМІНЬ В УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	22-27
ДЖУРИНСЬКИЙ Петро Борисович, ДРАЗІНА Євдокія Володимирівна, КОВАЛЬОВА Тетяна Михайлівна МЕТОДИ ЕКСПЕРТНИХ ОЦІНОК В УПРАВЛІННІ ФІЗИЧНОЮ КУЛЬТУРОЮ І СПОРТОМ ...	27-32
ЗОРЧКІНА Тетяна Сергіївна, КУЧАЙ Олександр Володимирович, РОКОСОВИК Наталія Василівна РОЛЬ ПОЗАКЛАСНИХ ЗАНЯТЬ З ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ЗМІЦНЕННІ ЗДОРОВ'Я ЗСО	33-36
КУЧАЙ Тетяна Петрівна, ГОНЧАРУК Оксана Миколаївна, РОКОСОВИК Наталія Василівна ПРОФЕСІЙНЕ САМОВДОСКОНАЛЕННЯ ФАХІВЦІВ В УМОВАХ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ ...	37-41
ОРОС Ілдіко Імрїївна. ОСВІТА ДОРОСЛИХ У ФРАНЦІЇ ТА БЕЛЬГІЇ	41-46
ПОТАПЧУК Тетяна Володимирівна, МІРОШНІЧЕНКО Валентина Іванівна ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ХІМІЇ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗВО	46-49
ПРИМА Дмитро Анатолійович, ГАЦ Георгій Опанасович ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДО ДІЯЛЬНОСТІ В ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ	50-54
ПРИМА Раїса Миколаївна, ГУСАК Людмила Євгенівна, ЯСІНСЬКА Наталія Василівна ДОСЛІДНИЦЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ В КОНТЕКСТІ ВИМОГ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ	54-58
СУЛИМ Володимир Трохимович, СКИБА Надія Михайлівна СОЦІОЛІНГВІСТИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ТА ЇЇ СКЛАДОВІ. ...	58-62
ХРИК Василь Михайлович, ПОВЛІН Ірина Емерихівна, МОЗУЛЬ Ірина Вікторівна ЕКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СВИТОГЛЯДНОЇ ПОЗИЦІЇ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ.	63-66
ЧЕРКАСОВ Володимир Федорович ГЕРМЕНЕВТИЧНИЙ ПІДХІД ДО РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДІ В ОСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ ЕСТОНІЇ	66-71
ШАХОВ Володимир Іванович, КУДИРКО Інна Олександрівна МОРАЛЬНІ ЦІННОСТІ ЯК ЕЛЕМЕНТИ МОРАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ	71-76

АГІЙ Ярослав Юрійович, АПШАЙ Марія Василівна ФОРМУВАННЯ БІЗНЕС-КОМУНІКАЦІЙНИХ ВІДНОСИН УЧАСНИКІВ ТВОРЧИХ ПРОЄКТІВ У СФЕРІ КУЛЬТУРИ	77-81
ВИШПІНСЬКА Ярина Маноліївна КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКИЙ РОЗВИТОК БУКОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ	82-87
КАРАСЄВИЧ Сергій Анатолійович ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У ПЕДАГОГІЧНИХ КОЛЕДЖАХ ДО ФІЗКУЛЬТУРНО-ОЗДОРОВЧОЇ ТА СПОРТИВНО-МАСОВОЇ РОБОТИ З УЧНЯМИ	88-92
ПОПОВИЧ Оксана Михайлівна ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ СЕНСОРНО ЗБАГАЧЕНОГО СЕРЕДОВИЩА В ГРУПАХ РАНЬОГО ВІКУ	92-97
ШИНКАРУК Олександра Василівна ЗМІСТ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ	97-102
ЗАБОЛОТСЬКА Ірина Олександрівна ЗМІСТОВІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ САДОВО-ПАРКОВОГО ГОСПОДАРСТВА У ФРАНЦІЇ	102-106
ВІГУЛА Валентина Іванівна ПРАКСЕОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД В РОБОТІ З ОРКЕСТРОВИМ КОЛЕКТИВОМ ТА АНСАМБЛЕМ В УМОВАХ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ	106-110
ВІЗАВЕР Вікторія Арпадівна ВПРОВАДЖЕННЯ НОВІТНІХ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ЗАКЛАДИ ВИЩОЇ ОСВІТИ	110-116
ЛІ Енхі ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МУЗИЧНО-СЛУХОВИХ УЯВЛЕНЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ФОРТЕПІАННОГО НАВЧАННЯ	116-121
МИХАЙЛИШЕН Олександр Володимирович, МАЦЮК Олександр Максимович ПРИРОДА І СПРИЙНЯТТЯ ХОРЕОГРАФІЧНОГО РУХУ	121-127
ПРЯДКО Олександр Вікторович ПРОВІДНІ НАПРЯМИ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ	127-133
ХУ Тінмін ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬО-АКСІОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА	133-137
ЧЕГІЛЬ Аніко Миколаївна ЗДОРОВИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ ТА ДОЗВІЛЛЯ СУЧАСНОЇ СТУДЕНСЬКОЇ МОЛОДІ ЗАКАРПАТСЬКОГО УГОРСЬКОГО ІНСТИТУТУ ІМЕНІ ФЕРЕНЦА РАКОЦІ ІІ	137-143
КОГУТ Ержебет, КАЗМЕР Єва, КОЛОЗСВАРИ Іштван РОЛЬ ЛІСОВОЇ ПЕДАГОГІКИ В ОСВІТІ ТА ЕКОЛОГІЧНОМУ ВИХОВАННІ	144-148
DEZSŐ Renáta Anna, ÁBRAHÁM Gréta, KOLIP Heléna, SCHMIDT Barbara ДО 40-РІЧЧЯ З ДНЯ ЗАСНУВАННЯ ТЕОРІЇ МНОЖИННОГО ІНТЕЛЕКТУ ГОВАРДА ГАРДНЕРА НА РІЗНИХ РІВНЯХ СИСТЕМ ОСВІТИ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ	148-154

CONTENT

AMELINA Svitlana Mykolayivna, KONONCHUK Inna Valeriivna PROFESSIONALIZATION OF TRANSLATOR TRAINING IN INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION OF THE FEDERAL REPUBLIC OF GERMANY	8-12
BIDA Olena Anatoliivna, HUTTERER Eva Voytehivna, GREBA Ildikó Zoltanivna TENDENCIES OF CURRENT TRAINING OF FUTURE TEACHERS OF PRIMARY GRADES.	12-18
BRYLIN Boris Andreyovych FUNDAMENTALS OF AESTHETIC APPROACHES TO MUSIC AND CREATIVE ACTIVITY OF FUTURE SPECIALISTS OF ART DIRECTION	18-22
BIALIK Oksana Vasylivna, RAZVODOVA Maryna Valeriivna MODEL OF THE READINESS OF TEACHING COLLEGE STUDENTS FOR THE FORMATION OF CHOREOGRAPHIC SKILLS IN PRIVATE SCHOOL STUDENTS	22-27
DZHURINSKYI Petro Borisovich, DRAZINA Evdokiya Volodymyrivna, KOVALYOVA Tetyana Mikhailivna METHODS OF EXPERT ASSESSMENTS IN THE MANAGEMENT OF THE PHYSICAL CULTURE AND SPORT	27-32
ZOROCHKINA Tetiana Sergiivna, KUCHAI Olexandr Volodymyrovych, ROKOSOVYK Natalia Vasylivna THE ROLE OF EXTRA-CURRICULAR PHYSICAL EDUCATION ACTIVITIES IN STRENGTHENING THE HEALTH OF STUDENTS OF SECONDARY SCHOOLS	33-36
KUCHAY Tetyana Petrovna, HONCHARUK Oksana Mykolayivna, ROKOSOVYK Nataliya Vasylivna PROFESSIONAL SELF-IMPROVEMENT OF SPECIALISTS IN THE CONDITIONS OF CONTINUOUS EDUCATION	37-41
OROS Ildiko Imrievna ADULT EDUCATION IN FRANCE AND BELGIUM	41-46
POTAPCHUK Tetyana Volodymyrivna, MIROSHNICHENKO Valentina Ivanivna PREPARATION OF FUTURE CHEMISTRY TEACHERS FOR THE PROFESSIONAL SELF REALIZATION IN THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF ZVO.	46-49
PRIMA Dmytro Anatoliyovych, GAC Georgy Opanasovych PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS OF PHYSICAL CULTURE FOR ACTIVITIES IN AN INCLUSIVE ENVIRONMENT.	50-54
PRIMA Raisa Mykolaivna, Lyudmila Yevgenivna HUSAK, Nataliya Yasinska RESEARCH COMPETENCE OF THE MODERN TEACHER IN THE CONTEXT OF THE REQUIREMENTS OF THE NEW UKRAINIAN SCHOOL	54-58
SULYM Volodymyr Trokhimovych, SKYBA Nadiya Mykhailivna SOCIOLINGUISTIC COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS AND ITS COMPONENTS.	58-62
KHRYK Vasyl Mykhailovych, POVLIN Iryna Emerikhivna, MOZUL Iryna Viktorivna ENVIRONMENTAL ASPECTS OF THE WORLD-VIEWING POSITION OF THE FUTURE SPECIALIS	63-66
CHERKASOV Volodymyr Fedorovych A HERMENEUTIC APPROACH TO THE DEVELOPMENT OF CREATIVE SKILLS OF YOUTH IN ESTONIAN EDUCATIONAL INSTITUTIONS AESTHETIC EDUCATION IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF ESTONIA	66-71
SHAKHOV Volodymyr Ivanowycz, KUDYRKO Inna Alexandrovna MORAL VALUES AS THE ELEMENTS OF PERSONALITY'S MORAL CONSCIOUSNESS	71-76

AGIY Yaroslav Yuriyovych, APSHAY Maria Vasilievna FORMATION OF BUSINESS-COMMUNICATION RELATIONS OF PARTICIPANTS OF CREATIVE PROJECTS IN THE SPHERE OF CULTURE	77-81
VYSHPINSKA Yaryna Manoliivna CULTURAL AND ARTISTIC DEVELOPMENT OF BUKOVINA IN THE XIX-TH CENTURY	82-87
KARASYEVYCH Serhii Anatoliyovych PREPARATION OF FUTURE TEACHERS IN TEACHING COLLEGES FOR PHYSICAL AND HEALTH TTA, SPORTS AND MASS WORK WITH STUDENTS	88-92
POPOVYCH Oksana Mykhailivna THE PECULIARITIES OF CREATING SENSORY ENRICHED ENVIRONMENT IN THE GROUPS OF CHILDREN OF EARLY AGE	92-97
SHYNKARUK Oleksandra Vasylivna CONTENTS OF THE ACADEMIC CHARITY OF HIGHER EDUCATION ACQUIRES	97-102
ZABOLOTSKA Iryna Olexandrivna CONTENT ASPECTS OF PROFESSIONAL TRAINING OF LANDSCAPE GARDENING SPECIALISTS IN FRANCE	102-106
VIGULA Valentina Ivanovna A PRAXEOLOGICAL APPROACH IN WORKING WITH THE ORCHESTRA AND ENSEMBLE IN CONTINUOUS EDUCATION	106-110
VIZAVER Victoria Arpadivna IMPLEMENTATION OF THE NEWEST HEALTH-CONSERVING TECHNOLOGIES IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS	110-116
LI Enhui THEORETICAL PRINCIPLES OF THE FORMATION OF MUSICAL AND AURATORY IDEAS OF YOUNGER SCHOOL STUDENTS IN THE PROCESS OF PIANO LEARNING	116-121
MYKHAILYSHEN Oleksandr Volodymyrovych. MATSYUK Oleksandr Maksymovych NATURE AND PERCEPTION OF CHOREOGRAPHIC MOVEMENT	121-127
PRYADKO Oleksandr Viktorovych LEADING DIRECTIONS OF STUDENTS INDEPENDENT WORK IN THE CONDITIONS OF DISTANCE EDUCATION	127-133
HU TINGTING PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF ARTISTIC-AXIOLOGICAL CULTURE OF FUTURE MUSIC TEACHERS	133-137
CSEHIL Aniko Mikoloivna HEALTHY WAY OF LIFE AND LEISURE OF MODERN STUDENT YOUTH OF THE TRANSCARPATHIAN HUNGARIAN INSTITUTE NAMED NAMED AFTER FERENZ RAKOCI II	137-143
KOHUT Erzsébet, KAZMER Éva, KOLOZSVARI István THE ROLE OF FOREST PEDAGOGY IN EDUCATION AND ENVIRONMENTAL UPBRINGING	144-148
DEZSŐ Renáta Anna, ÁBRAHÁM Gréta, KOLIP Heléna, SCHMIDT Barbara COMMEMORATING THE 40TH ANNIVERSARY OF THE BIRTH OF HOWARD GARDNER'S THEORY OF MULTIPLE INTELLIGENCES VIA RESEARCH OF HIS APPROACH ON DIFFERENT LEVELS OF EDUCATION SYSTEMS IN THE CARPATHIN BASIN	148-154

УДК 378.147

DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2023.04.008

АМЕЛІНА Світлана Миколаївна –
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри іноземної філології і перекладу
Національного університету біоресурсів
і природокористування України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6008-3122>
e-mail: svetlanaamelina@ukr.net

КОНОНЧУК Інна Валеріївна –
старший викладач кафедри іноземної філології і перекладу
Національного університету біоресурсів
і природокористування України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4515-8445>
e-mail: inna.kononchuk@gmail.com

ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЯ ПІДГОТОВКИ ПЕРЕКЛАДАЧІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ ФЕДЕРАТИВНОЇ РЕСПУБЛІКИ НІМЕЧЧИНА

**АМЕЛІНА Світлана Миколаївна, КОНОНЧУК Інна Валеріївна. ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЯ ПІДГОТОВКИ ПЕРЕ-
КЛАДАЧІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ ФЕДЕРАТИВНОЇ РЕСПУБЛІКИ НІМЕЧЧИНА**

У статті розглянуто особливості професіоналізації підготовки майбутніх перекладачів у закладах вищої освіти Німеччини. Проаналізовано способи професіоналізації у межах освітніх програм університетів Гайдельберга і Майнца, виокремлено основні з них – пропозиція модулів спеціалізованого перекладу з обраних галузей, запровадження до освітньої програми окремого модуля з професіоналізації, тривала практика у транснаціональних компаніях. Висвітлено рекомендації Асоціації перекладачів Німеччини щодо переліку компетентностей, необхідних для успішної професійної діяльності. Підтверджено орієнтацію освітніх програм німецьких університетів на ці рекомендації.

Ключові слова: професіоналізація, професійна підготовка, компетентності, заклади вищої освіти, майбутні перекладачі.

**AMELINA Svitlana Mykolayivna, KONONCHUK Inna Valeriivna. PROFESSIONALIZATION OF TRANSLATOR
TRAINING IN INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION OF THE FEDERAL REPUBLIC OF GERMANY**

The article deals with the peculiarities of professionalisation of future translators' training in German higher education institutions. The key concept of the study «professionalization» in its broad and narrow sense is specified.

The authors analyse the ways of professionalisation within the educational programmes of the universities of Heidelberg and Mainz, highlighting the main ones: offering modules of specialised translation in selected fields, introducing a separate module on professionalisation into the educational programme, and long-term practice in multinational companies.

It is clarified that universities include the following areas in their translation training programmes: standardisation of educational programmes, creation of a foundation for future professional activity by forming a base of theoretical and empirical knowledge, contacts with professional associations and unions to understand professional goals and ensure their own interests, providing access to the areas of future professional activity, and familiarisation with technical and ethical standards of professional behaviour.

The article presents a list of competencies in accordance with the recommendations of the German Translators' Association, in particular: linguistic competence, professional competence, technological competence, research competence, intercultural competence, service competence, special skills (localisation), and entrepreneurial competence.

Keywords: professionalization, professional training, competences, institutions of higher education, prospective translators.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. На нинішньому етапі прискореного руху нашої країни шляхом інтеграції до Європейського Союзу й інтенсифікації співпраці з європейськими країнами особливого значення набувають різні аспекти навчання перекладачів у закладах вищої освіти. Перед вітчизняними університетами, які здійснюють підготовку таких фахівців, постає завдання підготовки компетентних перекладачів. Важливим аспектом підготовки майбутніх перекладачів в цілому і її практичного складника зокрема є професіоналізація цього процесу. Розглядаючи шляхи наближення освітнього процесу вітчизняних закладів вищої освіти, які здійснюють підготовку перекладачів, доцільно

проаналізувати досвід зарубіжних університетів. Цікавим під цим кутом зору є особливості професіоналізації підготовки перекладачів університетами Федеративної Республіки Німеччина, які мають давні традиції і різноманітні програми перекладацької освіти й поєднують їх з новітніми тенденціями на ринку надання перекладацьких послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про актуальність питання професіоналізації навчання перекладачів свідчить зростання кількості публікацій науковців, присвячених цій проблемі. Однак, практично всі наукові публікації є результатами досліджень зарубіжних учених. Зокрема, на важливості не просто орієнтації програм підго-

товки перекладачів на професіоналізацію, а на запровадженні відповідного курсу наголошує Т. Баумгарт, зазначаючи, що цей курс безпосередньо пов'язаний з професійним життям та ситуацією на ринку. Він вважає, що ці заняття є «на вагу золота, оскільки тут можна задати та обговорити важливі питання, щоб вдалось розпочати свою кар'єру. Навіть якщо не на всі питання дасться відповідь для повного задоволення широкої аудиторії, розгляд важливих питань має величезне значення. Учасник отримує базові знання, щоб можна було потім самостійно отримувати подальшу інформацію» [3]. П. Сандріні визначив диджиталізацію як один із чинників, що змінюють процес перекладу і, відповідно, процес підготовки перекладачів. Це зумовлює професіоналізацію не тільки під кутом зору необхідності «набуття відповідних компетентностей шляхом відповідних кваліфікаційних пропозицій у процесі навчання впродовж життя, але й як зміну процесів прийняття рішень самим перекладачем, які є результатом функціонування технології перекладу» [10].

У контексті наявної тенденції професіоналізації підготовки перекладачів у межах університетських програм доречно розглянути конкретні шляхи її реалізації у Німеччині.

Мета статті: визначити основні особливості професіоналізації підготовки майбутніх перекладачів у німецьких університетах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ключове поняття дослідження «професіоналізація», як вважає Х. Міг, «у вужчому розумінні означає процес розвитку професійної групи з орієнтацією на професію, тобто професійної групи з певним ступенем автономності у контролі ефективності. У широкому розумінні професіоналізація означає перехід від видів діяльності до оплачуваної роботи, яка підпорядковується певним стандартам якості, що підлягають виконанню» [6].

На індивідуальному рівні професіоналізація відноситься до біографічного розвитку професійного габітусу. Професіоналізація стосується як досягнення певного рівня компетентності, так і поведінки та дій людей. Такі інституції, як база знань, представлена спеціалізованими організаціями, навчальні курси, стандарти та критерії належної професійної діяльності, етичні ідеї тощо формують орієнтаційну основу для індивідуальної професіоналізації. Вони є вираженням внутрішнього розуміння фахівця і слугують для них основою у їхній власній практиці (професійна соціалізація, внутрішній контроль тощо) [5].

Спираючись на зазначені визначення, розглянемо пропозиції німецьких університетів щодо набуття майбутніми перекладачами компетентностей, релевантних для успішної перекладацької діяльності у сучасних умовах. Насамперед, варто зазначити, що у своїх програмах підготовки перекладачів університети закладають такі напрями:

ми: стандартизація освітніх програм, створення фундаменту майбутньої професійної діяльності шляхом формування бази теоретичних і емпіричних знань, контакти з професійними асоціаціями й об'єднаннями для розуміння професійних цілей та забезпечення власних інтересів, надання доступу до сфер майбутньої професійної діяльності, ознайомлення з технічними й етичними стандартами професійної поведінки.

На думку Й. Чопіка, освітні програми для майбутніх перекладачів обов'язково повинні передбачати результатом їхньої підготовки такі аспекти: досконале володіння двома мовами; знання тематичної області, в якій здійснюється переклад; володіння термінологією [4]. Водночас науковець акцентує на важливості спеціалізації перекладачів, адже спеціалізація вже давно є частиною ринку перекладів.

Сучасний ринок перекладацьких послуг відзначається значним професійним різноманіттям, що відповідним чином впливає на спрямування університетської підготовки перекладачів. При цьому у межах освітніх програм пропонуються курси, що є здебільшого вибірконими, для орієнтації на майбутні сфери діяльності: спеціалізований переклад, редагування і постредагування технічних текстів, менеджмент проєктів, локалізація веб-сайтів, послуги в штучного інтелекту й розпізнавання мови, розробка програмного забезпечення в галузі телемедицини і комп'ютерних ігор, військово-технічний переклад, міжнародне патентне право (письмовий переклад).

У цьому контексті розглянемо змістове наповнення модуля «Перекладацька компетентність: фаховий переклад» в Університеті Майнца імені Йоганна Гутенберга. У межах фахового перекладу тут виокремлені такі сфери: інформатика, медицина, право, технології, економіка. Студенти концентруються на вибраних галузях і навчаються відповідно застосовувати набуті теоретичні знання й засвоєні методи перекладу. При цьому вони ознайомлюються з профілями вимог нових форм перекладу, таких як мультимедійний переклад і локалізація програмного забезпечення. Виконуючи заплановані завдання, студенти оволодівають поглибленими навичками фахового перекладу, працюють з галузевою термінологією й використовують засоби інформаційних технологій. Семінари передбачають пов'язані з перекладацькою діяльністю навички в професійній проєктній роботі (зокрема, на основі змодельованих завдань або автентичних проєктів, наприклад, переклад веб-сайтів, презентацій), поглиблення знань у корекційній роботі та управлінні якістю, а також практикування міждисциплінарних навичок (командна робота, критичне мислення, тайм-менеджмент тощо). Завдяки цьому майбутні перекладачі вдосконалюють свої перекладацькі уміння на основі вибраних спеціалізованих облас-

тей; навчаються роботі з різними типами тексту, характерними для обраної сфери, а також із допоміжними засобами перекладу та практичними інструментами [7].

Професійна діяльність перекладачів часто здійснюється у формі фрілансу. Безумовно, такий вид перекладацької діяльності має багато переваг, адже перекладач сам керує своєю роботою, може працювати незалежно від місця проживання, визначати час виконання перекладу. За своєю сутністю такий спосіб надання перекладацьких послуг означає керування малим (самостійним) бізнесом. Тому майбутнім перекладачам необхідно отримати знання, важливі для самозайнятої особи – які податки і збори доведеться платити, які страхові угоди потрібно укладати тощо.

К. Арнольдс зазначає, що професіоналізації майбутніх перекладачів, як тих, хто планує працювати у компаніях чи установах, так і фрілансерів, сприяє співпраця з агентствами. За її словами, це допомагає зрозуміти сутність робочого процесу перекладу, навчає тайм-менеджменту і самоконтролю, а також плануванню перекладацьких проєктів. Перекладач на практиці визначає, над якими проєктами він може працювати, скільки слів чи рядків він може перекласти за день чи годину, які інструменти можна використати для виконання певних завдань (наприклад, для планування, для управління проєктами і для розрахунку часу на окремі проєкти і завдань) [1, с. 18].

Варто звернути увагу також на те, що деякі німецькі університети запроваджують теми з професіоналізації безпосередньо до програм підготовки перекладачів. Наприклад, найстаріший освітній заклад Німеччини – Гайдельберзький університет імені Рупрехта і Карла – пропонує цикл лекцій «Професіоналізація перекладу між наукою і практикою», який є обов'язковою частиною модуля «Загальні компетентності» в бакалаврській програмі з перекладу. Студентам бакалаврату рекомендовано відвідувати цей цикл лекцій у третьому семестрі. Долучитись до лекцій запрошують також студентів усіх інших курсів (магістр перекладу, магістр конференц-перекладу, бакалавр перекладу для інформаційних технологій). Тематика лекцій досить різноманітна, адже висвітлює різні аспекти й різні професійні сфери перекладацької діяльності. Зокрема, йдеться про такі теми: повсякденна робота перекладача в дипломатичних представництвах; особливості роботи в міжнародній компанії, що спеціалізується на програмному забезпеченні; управління перекладами на базі Microsoft–Sharepoint і автоматизація у взаємодії з партнерами по процесу; типографіка і дизайн для перекладачів; машинний переклад в менеджменті іноземних мов та його практичне використання; переваги спеціалізованих словників у порівнянні з безкоштовним контентом в Інтернеті і майбутнє спеціалізованих словників у часи перевантаження

інформацією; практика перекладу в Європейській Комісії; практика усного конференц-перекладу; методи перекладу та контролю якості; Translation 4.0 – спеціалізовані переклади в мережевому світі [8, с. 18]. Важливо, що вказані лекції читають запрошені фахівці-практики, які діляться відомостями про деталі своєї практичної діяльності.

Цей модуль інтегровано у загальну систему модулів, об'єднаних у освітній програмі, які у своїй сукупності дозволяють детально охопити найважливіші аспекти професійної діяльності перекладачів. Зокрема, протягом перших трьох семестрів студенти вивчають основи загальної та спеціальної мови і перекладу, що складають академічну і теоретичну основу курсу. Один із модулів містить практичні завдання для розширення мовних і культурологічних умінь, пов'язаних з перекладом. Фокус цього модуля може бути обраний вільно і включає такі теми, як створення іноземною мовою тексту з регіональних досліджень, з використанням лексики, стилістики та морфосинтаксису з прагматичної точки зору або імпровізований переклад. Ще один модуль поєднує формування компетентностей, пов'язаних з професійною діяльністю, і так званих «м'яких навичок», необхідних у подальшій роботі. Як зазначається у програмі, розвиток відповідних компетентностей поширюється на весь курс. Завершальний модуль спрямований на створення змістової основи для роботи зі спеціалізованими текстами з однієї чи кількох галузей: природничі науки і технології, економіка, соціальні науки, право, а також науки про життя та медицина [9, с. 6].

Значущим елементом системи професіоналізації майбутніх перекладачів у німецьких університетах є практика, під час якої студенти:

- отримують уявлення про повсякденну діяльність у сферах, орієнтованих на переклад;
- вивчають основні процеси перекладу, а також робочі процедури компанії, установи чи організації;
- набувають умінь застосовувати на практиці отримані теоретичні знання;
- виконують конкретне завдання письмового перекладу чи усного перекладу;
- оволодівають інструментами, що використовуються у сфері технологій комунікації та перекладу, а також управління проєктами чи якістю перекладів;
- набувають навичок прийняття рішень, оцінки та метакомунікативних навичок і у такий спосіб отримують загальний високий рівень професійних навичок;
- вдосконалюють свою здатність працювати в команді та розвивають свою міжкультурну компетентність.

Наприклад, в Університеті Майнца практика майбутніх перекладачів триває не менше восьми тижнів. За цей час вони ознайомлюються з між-

народною діяльністю відповідної компанії або установи, завданнями і процеси, пов'язаними з роботою різних підрозділів чи відділів. Під час практики студенти стикаються із реаліями професійної сфери перекладу, виконуючи відповідні завдання, такі як переклад загальних і фахових текстів на іноземну мову або з неї, здійснюючи термінологічну роботу і коректуру, а подекуди й управління проектами. Інколи додатково пропонуються можливості щодо загальних завдань, які можуть виникати у постачальника лінгвістичних послуг, такі як фінансовий облік, планування та контроль, управління якістю, маркетинг, залучення клієнтів і їхня підтримка [7].

Асоціація перекладачів Німеччини визначила загальний перелік компетентностей, яких майбутні перекладачі повинні набувати під час навчання для того, щоб мати хороші шанси на ринку праці. До них віднесено такі:

- мовна компетентність (знання лексики й граматики всіх робочих мов);
- фахова компетентність (розуміння своєї спеціальності, здатність навчатись, наявність індивідуальної концепції подальшого навчання);
- технологічна компетентність (робота з необхідними програмами, різними форматами файлів);
- дослідницька компетентність (вивчення термінології, використання пошукових систем і термінологічних баз);
- міжкультурна компетентність (соціолінгвістична і текстова);
- компетентність у сфері послуг (професійна поведінка, орієнтована на клієнта; вміння працювати в команді тощо);
- спеціальні навички, такі як локалізація;
- підприємницька компетентність (діяльність фрілансера, знання форм співпраці) [2, с. 4].

Як бачимо, окремі модулі освітніх програм німецьких університетів орієнтовані на набуття майбутніми перекладачами зазначених умінь і компетентностей.

Висновки та перспективи подальших розвідок напруму. Отже, проведене дослідження засвідчило, що професіоналізація підготовки майбутніх перекладачів у закладах вищої освіти Федеративної Республіки Німеччина є невід'ємним складником освітнього процесу. Вона здійснюється різними способами, зокрема: шляхом пропозиції модулів спеціалізованого перекладу з обраних галузей, запровадженням до освітньої програми окремого модуля з професіоналізації, тривалою практикою у транснаціональних компаніях тощо.

Перспективи подальших наукових досліджень можуть бути пов'язані з вивченням можливостей використання німецького досвіду професіоналізації перекладачів у вітчизняних закладах вищої освіти.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Arnolds, K. (2014): Quo Vadis, Übersetzer A.D. 2014? *Mitteilungen des BDÜ Landesverbandes Nordrhein-Westfalen e.V.* 1. Ausgabe 2014. Nr. 43. S. 17–18.
2. Aus – und Weiterbildungsleitfaden für Übersetzer und Dolmetscher. DVÜD e. V., Berlin. Aktualisierte 5. Auflage, Stand Juni 2020. 25 S.
3. Baumgart, Thomas (2020): Inhalte der Dolmetscher – und Übersetzer-Ausbildung. <https://thomasbaumgart.eu/blog/uebersetzer-ausbildung/>
4. Czopik, J. (2014): Quo Vadis, Übersetzer A.D. 2014? *Mitteilungen des BDÜ Landesverbandes Nordrhein-Westfalen e.V.* 1. Ausgabe 2014. Nr. 43. S. 4–7.
5. Kalkowski, P. (2010): Zur Klärung der Begriffe «Beruflichkeit und Professionalisierung». In: http://www.sofi-goettingen.de/fileadmin/Publikationen/Kalkowski_Begriffsklaerungen_Beruf.pdf
6. Mieg, H. (2005): Professionalisierung. In: Rauner, F. (Hg.) *Handbuch Berufsbildungsforschung*. Bielefeld. S. 342–349.
7. Modulhandbuch des Masterstudiengangs M. A. (Master of Arts) Translation am Fachbereich 06 Translations-, Sprach – und Kulturwissenschaft der Johannes Gutenberg-Universität Mainz. Stand: 21. Oktober 2016. 210 S.
8. Modulhandbuch zur Prüfungsordnung vom 21.07.2016. Version V, Stand August 2020. Bachelor of Arts Übersetzungswissenschaft. 76 S.
9. Professionalisierung des Übersetzens zwischen Wissenschaft und Praxis. https://www.uni-heidelberg.de/md/sued/aktuelles/ringvorlesung_programm_ws_16_17.pdf
10. Sandrini, P. (2017): Translation 4.0 – Eine Perspektivenverschiebung. In: Zibatow, Lew; Petrova, Alena; Stauder Andy; Ustaszewski Michael (Hg.): *Übersetzen und Dolmetschen: Berufsbilder, Arbeitsfelder, Ausbildung. Ein – und Ausblicke in ein sich wandelndes Berufsfeld der Zukunft*. Frankfurt: Peter Lang. 139–152.

REFERENCES

1. Arnolds, K. (2014). *Quo Vadis, perekladach AD 2014?* [Quo Vadis, Übersetzer A.D. 2014?].
2. *Instruktsiyi z navchannya ta pidhotovky pys'movykh ta usnykh perekladachiv*. DVÜD e. V. (2020). [Education and training guidelines for translators and interpreters. DVÜD e. V.]. Berlin.
3. Baumgart, T. (2020). *Zmist pidhotovky usnykh i pys'movykh perekladachiv*. [Contents of interpreter and translator training].
4. Czopik, J. (2014). *Quo Vadis, perekladach AD 2014? Povidomlennya BDÜ Landesverband Nordrhein-Westfalen e.V. Vydannya*. [Quo Vadis, translator A.D. 2014? Notifications of the BDÜ Landesverband Nordrhein-Westfalen e.V.]. Ausgabe.
5. Kalkowski, P. (2010). *Utochnennya terminiv «profesionalizm i profesionalizatsiya»*. [Clarifying the terms «professionalism and professionalization»].
6. Mieg, H. (2005). *Utochnennya terminiv «profesionalizm i profesionalizatsiya»*. [Clarifying the terms «professionalism and professionalization» In: Rauner, F. (ed.) *Handbook on vocational training research*. Bielefeld.
7. *Posibnyk z modulya dlya mahisters'koho kursu perekladu na fakul'teti 06 perekladu, linhvistyky ta kul'turolohiyi Universytetu Yohanna Hutemberha v Mayntsi*. (2016). [Module handbook for the M.A. (Master of Arts) Translation master's course in Department 06 Translation, Linguistics and Cultural Studies at the Johannes Gutenberg University in Mainz].

8. *Modul'na instruktziya do ispytovoho polozhennya vid 21.07.2016.* (2020). [Module manual for the examination regulations from].
9. *Profesionalizatsiya perekladu mizh naukoju i praktykoju.* [Professionalization of translation between science and practice].
10. Sandrini, Peter (2017). *Pereklad 4.0 – Zmishchennya v perspektyvi.* V: Zybatow, Lew; Petrova, Al'ona; Stauder Endi; Ustashevs'kyi Mykhaylo (red.): *Pys'movyy ta usnyy pereklad: posadovi instruktziyi, sfery roboty, navchannya. Uyavlennya ta pohlyady na minlyvu profesynnu sferu maybutn'oho.* [Translation 4.0 – A shift in perspective. In: Zybatow, Lew; Petrova, Alena; Stauder Andy; Ustaszewski Michael (ed.): *Translating and interpreting: job descriptions, fields of work, training. Insights and outlooks into a changing professional field of the future.*] Frankfurt.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

AMELINA Svitlana Mykolayivna – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри іноземної філології і перекладу Національного університету біоресурсів і природокористування України.

Наукові інтереси: порівняльна педагогіка, професійна підготовка перекладачів.

КОНОНЧУК Інна Валеріївна – старший викладач кафедри іноземної філології і перекладу Національного університету біоресурсів і природокористування України.

Наукові інтереси: порівняльні дослідження професійної підготовки перекладачів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

AMELINA Svitlana Mykolayivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Foreign Philology and Translation, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine.

Circle of scientific interests: comparative pedagogy, professional training of translators.

KONONCHUK Inna Valeriivna – senior lecturer at the Department of Foreign Philology and Translation, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine.

Circle of scientific interests: comparative study of professional training of translators and interpreters.

Стаття надіслана до друку 02.06.2023 р.

УДК 373.3.091.12-051

DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2023.04.012

БІДА Олена Анатоліївна –

доктор пед. наук, професор, завідувач кафедри педагогіки, психології, початкової, дошкільної освіти та управління закладами освіти Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0448-0852>
e-mail: tetyanna@ukr.net

ГУТТЕРЕР Єва Войтехівна –

координатор початкової освіти, старший викладач кафедри педагогіки, психології, початкової, дошкільної освіти та управління закладами освіти Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1876-045X>
e-mail: pedagogia@kmf.uz.ua

ГРЕБА Ілдіко Золтанівна –

старший викладач кафедри педагогіки, психології, початкової, дошкільної освіти та управління закладами освіти Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0764-0858>
e-mail: greba.ildiko@kmf.org.ua

ТЕНДЕНЦІЇ СУЧАСНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

БІДА Олена Анатоліївна, ГУТТЕРЕР Єва Войтехівна, ГРЕБА Ілдіко Золтанівна. ТЕНДЕНЦІЇ СУЧАСНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Розглянуто методи і засоби які доцільно використовувати у процесі підготовки вчителя початкових класів. Наголошено на важливості використання в освітньому процесі групових форм роботи зі студентами. Відповідно до мети нової української школи конкретизуємо основні завдання формування педагогічної компетентності фахівця початкової освіти. Організацію процесу самоосвіти при підготовці фахівців показано як одним із головних чинників впливу на формування професійної компетентності вчителя. Під час розвитку системи освіти України пріоритетом є впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, на що наголошено у статті. Розглянуто основні етапи професійного розвитку вчителя початкових класів.

Ключові слова: сучасна підготовка, майбутні фахівці, учителі початкових класів, професійний розвиток вчителя, педагогічна компетентність фахівця початкової освіти.

BIDA Olena Anatoliivna, HUTTERER Eva Voytehiivna, GREBA Ildiko Zoltanivna. TENDENCIES OF CURRENT TRAINING OF FUTURE TEACHERS OF PRIMARY GRADES

Competitiveness and professional competence of graduates of pedagogical specialties is the need of the hour. The methods and means that are expedient to use in the process of training primary school teachers are considered. The importance of using group forms of work with students in the educational process is emphasized.

The cooperative learning method is singled out, taking into account the experience of the Singapore system. A special place in the educational process is given to the development of students' research and creative skills. When training future primary school teachers, the importance of focusing on the main components of the Concept of the New Ukrainian School is emphasized. In accordance with the goal of the new Ukrainian school, we specify the main tasks of forming the pedagogical competence of a primary education specialist.

The organization of the process of self-education during the training of specialists is shown to be one of the main factors influencing the formation of a teacher's professional competence. During the development of the education system of Ukraine, the priority is the introduction of information and communication technologies, which is emphasized in the article. The main stages of professional development of primary school teachers are considered.

The methods and means that are expedient to use in the process of training primary school teachers are considered. The importance of using group forms of work with students in the educational process is emphasized. The cooperative learning method is singled out, taking into account the experience of the Singapore system. The importance of the professional standard «Teacher of primary classes of a general secondary education institution» is shown. In accordance with the goal of the new Ukrainian school, we specify the main tasks of forming the pedagogical competence of a primary education specialist. The organization of the process of self-education during the training of specialists is shown to be one of the main factors influencing the formation of a teacher's professional competence. The main stages of professional development of primary school teachers are considered.

Keywords: modern training, future specialists, primary school teachers, teacher professional development, pedagogical competence of a primary education specialist.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Підготовка вчителів є однією з провідних проблем освіти, оскільки вчитель був і залишається головною дійовою особою, покликаною реалізувати її цілі. За новою парадигмою у XXI столітті освіта має слугувати різнобічному розвитку особистості, формуванню в неї комплексу стійких гуманістично-демократичних цінностей, життєво важливих компетентностей, а також сприяти підготовці до неперервної самоосвіти й саморозвитку. У сучасних умовах актуалізується розроблення компетентнісного і діяльнісного підходів до професійної підготовки вчителів як стратегічних шляхів підвищення її якості [2, с. 185–195].

Перехід на нові освітні стандарти поставив перед ЗВО проблему нової організації освітнього процесу, в тому числі – і для підготовки педагогічних кадрів. Особливо з'явилися вимоги до рівня підготовки вчителів, здатних ініціювати пошук ефективних моделей організації і управління навчально-пізнавальною діяльністю учнів у школі. Конкурентоспроможність і професійна компетентність випускників педагогічних спеціальностей – вимога часу [1, с. 66–69].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Професійна діяльність учителя були об'єктом дослідження таких класиків як Г. Ващенко, А. Дістервег, Д. Дьюї, Я. Коменський, М. Стельмахович, В. Сухомлинський, К. Ушинський. Серед сучасних дослідників цю проблему досліджують І. Бех, Н. Бібік, І. Василиків, А. Василюк, Т. Васютіна, Г. Васянович, О. Дубасенюк, А. Коломієць, С. Максименко, М. Марусинець, В. Моляко, Н. Ничкало, О. Пехота, О. Сухомлинська, Л. Хомич та ін

Мета статті – виокремити основні тенденції сучасної підготовки майбутніх учителів початкових класів.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах модернізації вищої педагогічної освіти гостро постає проблема вдосконалення підготовки вчителів початкових класів. [1, с. 66–69]. У

сучасній ситуації розвитку школи набуває особливої ваги стимулювання педагогів до творчої праці, розширення можливостей для професійного розвитку. Тому мають місце такі права вчителя на: академічну свободу викладання, свободу від втручання в педагогічну, науково-педагогічну та наукову діяльність, вільний вибір форм, методів і засобів навчання, що відповідають освітній програмі; педагогічну ініціативу; розроблення та впровадження авторських програм, проектів, освітніх методик і технологій, методів і засобів, насамперед методик компетентнісного навчання; вільний вибір освітніх програм, форм навчання, закладів освіти, установ і організацій, інших суб'єктів освітньої діяльності, здійснюють підвищення кваліфікації та перепідготовку педагогічних працівників. Отже, сьогодні потрібно навчити людину системно, послідовно та оперативно опанувати нові знання, інформацію, тобто забезпечити освіту впродовж життя, яка повинна стати способом і стилем суспільно-індивідуального буття людини в інформаційному суспільстві.

Ефективність функціонування системи освіти значною мірою залежить від кваліфікованих педагогічних кадрів. А одним із найважливіших стратегічних завдань на сьогоднішньому етапі модернізації освіти України є забезпечення якості підготовки спеціалістів на рівні міжнародних стандартів. Виконання цього завдання можливе за умови зміни педагогічних методик та впровадження інноваційних технологій навчання. На особливу увагу заслуговують питання інноваційної діяльності, творчого пошуку навчальних закладів, які готові до впровадження змін. У моделі професійного розвитку педагог характеризується здатністю вийти за межі безперервної щоденної педагогічної практики та побачити свою професійну діяльність у цілому. Цей прорив дозволяє вчителю стати повноцінним автором, господарем свого теперішнього і майбутнього, внутрішньо приймати, усвідомлювати й оцінювати труднощі та протиріччя педагогічного процесу, самотійно і конструктивно вирішувати їх відповідно до

своїх ціннісних орієнтацій, розглядати труднощі як стимул подальшого розвитку, як переборення власних обмежень. Усвідомлення педагогом своїх потенційних можливостей, перспективи особистості й професійного росту спонукають до постійного експериментування, який розуміється як пошук, творчість, можливість вибору. Вирішальним елементом ситуації професійного розвитку вчителя є можливість і необхідність робити вибір, отже, відчувати свою свободу – з одного боку, і відповідальність за все, що відбувається і відбуватиметься, – з іншого [4, с. 23–27].

А. Василюк, аналізуючи праці польських учених (В. Оконь, Ч. Купісевич, Ч. Кузьма, Т. Левовицький) пропонує таке бачення ролі вчителя при якісній підготовці та вказує на тенденції змін у підготовці вчителів, а саме:

- ✓ зростаючу роль університетів у підготовці педагогічних кадрів і підвищенні наукового рівня вищих педагогічних шкіл та коледжів;
- ✓ формування інтелектуальної самостійності, індивідуальних умінь та здібностей, появу творчої поведінки і гуманізму в міжлюдських стосунках, високого професіоналізму;
- ✓ зростаючу роль педагогічної науки і педагогічних практик на всіх рівнях підготовки педагогів;
- ✓ підвищення кваліфікаційних вимог до викладачів закладів педагогічної освіти у сферах наукової культури і педагогічного досвіду;
- ✓ ретельний відбір молоді до педагогічних закладів і вчительської професії;
- ✓ поєднання навчання студентів із науковою роботою і творчою діяльністю у різних напрямках професійної діяльності. Однак, наявний стан підготовки педагогів не задовольняє усіх вимог оновленої школи. Для подолання цього недоліку ведуться пошуки кращих рішень щодо модернізації системи педагогічної освіти [2, с. 185–195]. У процесі підготовки вчителя початкових класів доцільно використовувати такі методи і засоби:

– проведення інтерактивних проблемних лекцій, а саме використання методу «питання-відповідь» на протязі всієї лекції; проведення коротких презентацій, підготовлених студентами, які розкривали б одне з питань, поставлених у даній темі та ін.;

– впровадження у ході практичних занять таких форм роботи як «круглий стіл», «майстерня», де студенти в ході обговорення вирішують важливі проблеми спеціальності на основі власних самостійних напрацювань; проведення диспутів, дискусій, аналіз педагогічних ситуацій, відеофрагментів уроків;

– використання в освітньому процесі вищої школи рольових і ділових ігор, кейсметодів, «мозкової атаки», які сприяють розвитку активності, творчості, креативності педагога;

– проведення семінарів-практикумів, майстер-класів, тренінгових занять, що сприяють формуванню професійної компетентності майбутнього вчителя початкових класів;

– широке використання електронних освітніх ресурсів, мультимедійних засобів у процесі читання лекцій та проведення практичних занять, електронних і різних видів опорних конспектів лекцій, надання студентам навчальної інформації на електронних носіях, Інтернет-пошук і тому подібне;

– використання елементів імітації, рефлексії, релаксації в ході окремих практичних занять;

– використання нових підходів до контролю і оцінювання досягнень студентів, які забезпечують їх об'єктивність і надійність [6].

Методи активного навчання сприяють формуванню знань, професійних умінь і навичок майбутніх фахівців шляхом залучення їх до інтенсивної пізнавальної діяльності; активізації мислення учасників освітнього процесу; самостійного прийняття рішень в умовах підвищеної мотивації; взаємозв'язку викладача і студента та ін.

Слід зупинитися на можливості використання в освітньому процесі групових форм роботи зі студентами. Так, розглянемо кооперативний метод навчання з урахуванням досвіду сингапурської системи. Даний метод заснований на командних формах роботи, створення психологічно комфортного, безпечного середовища для здобувачів освіти, використання різноманітних навчальних структур. Кооперативний метод має продуману систему групової роботи, процес навчання заснований на поетапності та чіткості виконання інструкцій. Основна мета кооперативного навчання – розвиток критичного, творчого мислення студентів. У той же час ефективність командної роботи проявила себе і в швидкості вирішення завдань, і в навчальному самовизначенні, у створенні сприятливих умов для навчальної комунікації, і у формуванні навичок організаторської роботи, і, мабуть, найважливіше, у формуванні рефлексивних здібностей студентів. Ефективність застосування кооперативного методу навчання, безсумнівно, зростає при виконанні студентами практичних робіт, завдань проблемного характеру, різного роду проєктів, науково-методичних досліджень.

Особливе місце в освітньому процесі має розвиток у студентів дослідницьких та творчих умінь. Саме ця робота дозволяє сформувати у майбутніх вчителів уміння бачити нове в теорії і практиці сучасної школи, шукати нестандартні рішення проблем, що стоять перед школою, та доводити їх до етапу реалізації.

Важливе значення має вдосконалення організаційно-методичної складової модернізації педагогічної освіти. З метою плідної співпраці викладачів ЗВО, вчителів-практиків, учнів на базі шкіл та гімназій ЗВО організують і прово-

дять науково-методичні семінари, круглі столи, майстер-класи. Тематика заходів відображає найбільш актуальні питання теорії і методики початкової освіти, в тому числі проблеми реалізації нових освітніх стандартів початкової загальної освіти [1, с. 66–69].

Професійний стандарт «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти» [8] є визначальним у розробці змісту освітньо-професійних програм різних рівнів освіти та реалізації принципів неперервності й наступності навчання майбутніх учителів початкових класів. Він є інструментом у проектуванні того, що повинен знати і вміти вчитель-фаховий молодший бакалавр, вчитель-бакалавр і вчитель-магістр, який приходить на роботу в Нову українську школу. У цьому документі висвітлено мету професійної діяльності, типові посади, відповідні трудові функції вчителя; конкретизовано професійні компетентності, знання, уміння та навички, якими має володіти педагог відповідно до трудових функцій. Зазначена також інформація про предмети та засоби праці вчителя. Фахові молодші бакалаври повинні вміти організовувати та здійснювати освітній процес у початковій школі. Їхня підготовка має бути зорієнтована на оволодіння спеціальними знаннями, вміннями та досвідом їх практичного застосування. Компоненти освітньо-професійної програми фахового передвищого рівня освіти мають забезпечувати підготовку майбутніх учителів початкових класів до виконання означених функцій. Диплом фахового молодшого бакалавра дозволяє займати тільки посаду вчителя початкових класів закладу загальної середньої освіти. На другому магістерському рівні вищої освіти зміст освітніх компонентів освітньо-професійної програми має передбачати продовження підготовки до виконання трудових функцій, визначених у Професійному стандарті «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», та забезпечити розвиток у майбутніх учителів найвищих рівнів мислення: аналізу, синтезу і оцінювання. Диплом магістра дозволяє фахівцю займати посаду вчителя початкових класів закладу загальної середньої освіти вищої категорії. Отже, удосконаленню ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів сприяє вивчення та врахування основних положень Професійного стандарту «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти». На освітньо-професійному рівні та рівнях вищої освіти, відповідно до принципів неперервності та наступності навчання, у здобувачів освіти слід сформувати такі професійні компетентності, що забезпечать успішне виконання трудових функцій вчителя початкових класів відповідно до присудженого ступеня [10, с. 44–50]. При підготовці майбутніх учителів початкової школи слід орієнтуватися на головні компоненти Концепції Нової української школи:

1) новий зміст освіти, заснований на формуванні компетентностей, потрібних для успішної самореалізації у суспільстві;

2) орієнтація на потреби здобувача освіти в освітньому процесі, дитиноцентризм;

3) наскрізний процес виховання, який формує цінності;

4) педагогіка, що ґрунтується на партнерстві між учнем, учителем і батьками.

Важливою складовою формули Нової української школи є вмотивований учитель, який має свободу творчості й розвивається професійно.

Великого значення в Концепції набуває педагогіка партнерства, що ґрунтується на принципах гуманізму й творчого підходу до розвитку особистості. Майбутніх педагогів слід знайомити із особливостями організації освітнього процесу в Новій українській школі:

1) особистісно-орієнтована модель освіти;

2) формування загальнолюдських цінностей;

3) організація освітнього середовища. Вони мають бути готові до реалізації вимог таких принципів Нової української школи як: презумпція талановитості дитини; цінність дитинства; радість пізнання; розвиток особистості; здоров'я; безпека [5].

Загалом можна стверджувати, що в умовах реформування системи та змісту початкової освіти в Україні сучасний учитель початкової школи має бути готовий до виконання актуальних часові та вимогам Концепції «Нова українська школа» професійних функцій коуча, фасилітатора, тьютора, модератора в індивідуальній освітній траєкторії дитини. Таку особистісну та фахову готовність майбутніх спеціалістів мають забезпечити заклади вищої освіти шляхом сприяння вивченню здобувачами освіти психолого-педагогічних дисциплін, проходженню ними різноманітних видів виробничої та педагогічної практик [9, с. 168–173]. Відповідно до мети нової української школи конкретизуємо основні завдання формування педагогічної компетентності фахівця початкової освіти:

- ✓ забезпечити оволодіння технологіями самоорганізації та самоактуалізації;
- ✓ створити умови для становлення професійної культури фахівця;
- ✓ активізувати формування ключових компетенцій вчителя початкових класів;
- ✓ формувати професійну мобільність;
- ✓ організувати методичну та дидактичну підтримку вчителя початкових класів;
- ✓ формувати соціальну активність на основі особистісних якостей та соціальних умінь особистості.

Організація процесу самоосвіти при підготовці фахівців є одним із головних чинників впливу на формування професійної компетентності вчителя. Самоосвіта педагога – це провідна форма вдосконалення професійної компетентно-

сті, що полягає в засвоєнні, оновленні, поширенні й поглибленні знань, узагальненні досвіду шляхом цілеспрямованої, системної самоосвітньої роботи, спрямованої на саморозвиток та самовдосконалення особистості, задоволення власних інтересів і об'єктивних потреб освітнього закладу. Самоосвіта педагога не повинна зводитися до відновлення знань, які він здобув у ЗВО, мова йде про ознайомлення з новітніми педагогічними та психологічними дослідженнями, пошук нових напрямків у методиці та організації освітнього процесу, розгляд на високому науковому рівні педагогічних проблем, що викликають утруднення в практичній роботі.

Під час розвитку системи освіти України «пріоритетом є впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, що забезпечують подальше вдосконалення освітнього процесу, доступність та ефективність освіти, підготовку молодого покоління до життєдіяльності в інформаційному суспільстві» (Національна доктрина розвитку освіти. Розділ IX «Інформаційні технології в освіті»). Використання інформаційно-комунікаційних технологій у початковій школі сприяє розвитку самостійності і творчих здібностей учнів, забезпечує зворотний зв'язок в процесі навчання, робить навчання цікавішим, а головне – ефективним. ІКТ при підготовці вчителів початкових класів дозволяють моделювати досліджувані процеси або явища, створювати сприятливу атмосферу для спілкування, посилюють міжпредметні зв'язки, роблять навчання більш наочним і цікавим. Грамотне використання будь-яких засобів інформаційних технологій на заняттях тягне за собою розвиток особистості: інтелекту, пам'яті, уваги, є для здобувача освіти потужним мотиваційним стимулом. Тому комп'ютер має великі можливості щодо вдосконалення освітнього процесу. Використання ІКТ дозволяє:

- ✓ проводити навчання на високому естетичному і емоційному рівні (анімація, музика);
  - ✓ забезпечувати наочність;
  - ✓ залучити велику кількість дидактичного матеріалу;
  - ✓ підвищувати обсяг виконуваної роботи в 1,5 – 2 рази;
  - ✓ забезпечувати високу ступінь диференціації навчання (індивідуально підійти до здобувача освіти, застосовуючи різнорівневі завдання).
- Систематичне використання комп'ютера, зокрема мультимедійних презентацій, при освітньому процесі сприяє:
- ✓ підвищенню якісного рівня використання наочності під час освіти;
  - ✓ зростанню продуктивності здобувачів освіти;
  - ✓ реалізації міжпредметних зв'язків;
  - ✓ логізації і структуруванню навчального матеріалу, що значно підвищує рівень знань здобувачів освіти;

- ✓ зміні ставлення здобувачів освіти до комп'ютера: вони починають сприймати його як універсальний інструмент для ефективної роботи в будь-якій галузі людської діяльності [7].

Розглянемо основні етапи професійного розвитку вчителя початкових класів.

Результатом професійної адаптації вчителя початкових класів є адаптованість, що виявляється у включенні людини в соціальне середовище в процесі її діяльності, інтеграції зі спільнотою і самовизначення в ній. Адаптація вчителів до професійної діяльності являє собою складний динамічний тривалий процес систематичного занурення педагога в професію, що передбачає формування професійних знань, умінь, професійно важливих якостей, необхідних для подальшого розвитку. Тому період професійної адаптації є необхідною умовою на етапі професійного становлення і розвитку професіонала, на якому відбувається засвоєння ним професійних цінностей, оволодіння професійною діяльністю, формування готовності до успішної самореалізації.

Становлення професіонала – другий етап професійного розвитку вчителя початкових класів – це процес прогресивної зміни особистості внаслідок соціальних впливів, професійної діяльності і власної активності, спрямованої на самовдосконалення; це формування професійної спрямованості, компетентності, соціально значущих і професійно важливих якостей особистості та їх інтеграція, готовність до постійного професійного зростання, пошук оптимальних прийомів якісного і творчого виконання діяльності відповідно до індивідуально психологічних особливостей людини. Отже, на етапі становлення вчителя початкових класів професійна активність поступово стабілізується, рівень її прояву індивідуалізується залежно від психологічних особливостей.

Третій етап професійного розвитку вчителя початкових класів – це синтез особистісно-ділових якостей і властивостей особистості, що визначає високу ефективність педагогічного процесу та становить вже професійну майстерність, це вищий рівень педагогічної діяльності і прояв творчої активності особистості педагога, тобто, комплекс якостей особистості, який забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності.

Професіоналізм – четвертий етап професійного розвитку вчителя початкових класів – це інтегральна психологічна характеристика людської праці, що відображає рівень і характер оволодіння людиною професією. Кваліфікація як рівень отриманого професійної освіти підтверджується відповідними дипломами в результаті успішного проходження фахівцем поточних і підсумкових кваліфікаційних іспитів, що виявляють і показують в основному його професійну ерудицію [3, с. 198–207].

Підвищену увагу до професійної підготовки вчителів початкових класів обумовлено впровадженням у масову шкільну практику технологій і методик розвивального навчання. Між тим у системі підготовки педагогічних кадрів ще недостатньо враховуються об'єктивні тенденції сучасної освіти [1, с. 66–69].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Розглянуто методи і засоби які доцільно використовувати у процесі підготовки вчителя початкових класів. Наголошено на важливості використання в освітньому процесі групових форм роботи зі студентами. Виокремлено кооперативний метод навчання з урахуванням досвіду сингапурської системи. Показано важливість професійного стандарту «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти». Відповідно до мети нової української школи конкретизуємо основні завдання формування педагогічної компетентності фахівця початкової освіти. Організацію процесу самоосвіти при підготовці фахівців показано як одним із головних чинників впливу на формування професійної компетентності вчителя. Розглянуто основні етапи професійного розвитку вчителя початкових класів.

Перспективою для подальшого дослідження є покрокове вивчення основних етапів професійного розвитку вчителя початкових класів.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Василиків, І. Удосконалення професійної підготовки вчителя початкових класів в умовах модернізації вищої педагогічної освіти. Молодий вчений, 1 (101), 2022. С. 66–69. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-1-101-14>
2. Василюк, А. Сучасні підходи та зміст підготовки вчителів початкових класів у Польщі. Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти, 2 (17), 2022. С. 185–195. URL: <https://doi.org/10.31865/2414-9292.17.2022.264419>
3. Дорож І., Ковальчук А. Особливості професійно-педагогічного становлення вчителя початкової ланки освіти на сучасному етапі розвитку освіти. Педагогічна освіта: теорія і практика. № 30. 2021. С. 198–207.
4. Дубровська Л. О., Дешко О. О. Проблема готовності вчителів початкових класів до упровадження ідей реформи нової української школи. Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки. № 3. 2018. С. 23–27.
5. Концепція «Нова школа. Простір освітніх можливостей» (2016) URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016>
6. Нова українська школа. 2016. URL: <http://mon.gov.ua/2016/12/05/konczepczija.pdf>
7. Професійна компетентність вчителя початкових класів: навчально методичний посібник для вчителів / Автори-упоряд.: В. С. Берека, А. В. Галас. Харків: Вид-во «Ранок», 2018. 496 с.
8. Професійний стандарт «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти»: затверджений наказом Міністерства соціальної політики України від 10.08.2018 р. № 1143. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1143732-18>
9. Федорчук Н. Підготовка майбутніх вчителів початкових класів до реалізації концепції нової української школи. Нові технології навчання. № 96. 2022. С. 168–173.
10. Шквир О., Дудчак Г., Казакова Н. Ступенева підготовка майбутніх учителів початкових класів у контексті професійного стандарту «вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти». Молодь і ринок. №1 (187). 2021. С. 44–50.

REFERENCES

1. Vasylykiv, I. (2022). *Udoskonalennya profesijnoyi pidhotovky vchytelya pochatkovykh klasiv v umovakh modernizatsiyi vyshchoyi pedahohichnoyi osvity*. [Improvement of professional training of primary school teachers in the conditions of modernization of higher pedagogical education].
2. Vasylyuk, A. (2022). *Suchasni pidkhody ta zmist pidhotovky vchyteliv pochatkovykh klasiv u Pol'shchi*. [Modern approaches and content of primary school teacher training in Poland].
3. Dorozh, I., Koval'chuk, A. (2021). *Osoblyvosti profesijno-pedahohichnoho stanovlennya vchytelya pochatkovoyi lanky osvity na suchasnomu etapi rozvytku osvity*. [Peculiarities of the professional and pedagogical development of the primary education teacher at the current stage of education development]. Kyiv.
4. Dubrovs'ka, L. O., Deshko, O. O. (2018). *Problema hotovnosti vchyteliv pochatkovykh klasiv do uprovadzhennya idey reformy novoyi ukrayins'koyi shkoly*. [The problem of primary school teachers' readiness to implement the ideas of the new Ukrainian school reform]. Nizhin.
5. *Kontseptsiya «Nova shkola. Prostir osvitnikh mozhlyvostey»* (2016). [The concept of «New school. Space of educational opportunities»]. Kyiv.
6. *Nova ukrayins'ka shkola*. (2016). [New Ukrainian school]. Kyiv.
7. *Profesiyina kompetentnist' vchytelya pochatkovykh klasiv*. (2018). [Professional competence of primary school teachers: a teaching and methodical guide for teachers]. Kharkiv.
8. *Profesijnyy standart «Vchytel' pochatkovykh klasiv zakladu zahal'noyi seredn'oyi osvity»*. (2018). [Professional standard «Teacher of primary classes of a general secondary education institution»].
9. Fedorchuk, N. (2022). *Pidhotovka maybutnikh vchyteliv pochatkovykh klasiv do realizatsiyi kontseptsiyi novoyi ukrayins'koyi shkoly*. [Preparation of future primary school teachers for the implementation of the concept of a new Ukrainian school].
10. Shkvyr, O., Dudchak, H., Kazakova, N. (2021). *Stupeneva pidhotovka maybutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv u konteksti profesijnoho standartu «vchytel' pochatkovykh klasiv zakladu zahal'noyi seredn'oyi osvity»*. [Step-by-step training of future primary school teachers in the context of the professional standard «teacher of primary classes of a general secondary education institution»].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

БІДА Олена Анатоліївна – доктор пед. наук, професор, завідувач кафедри педагогіки, психології, початкової, дошкільної освіти та управління закладами освіти Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці ІІ.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх педагогів.

ГУТТЕРЕР Єва Войтехівна – координатор початкової освіти, старший викладач кафедри педагогіки,

психології, початкової, дошкільної освіти та управління закладами освіти Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці ІІ.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх педагогів.

ГРЕБА Ілдіко Золтанівна – старший викладач кафедри педагогіки, психології, початкової, дошкільної освіти та управління закладами освіти Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці ІІ.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх педагогів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

VIDA Olena Anatoliivna – Doctor Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Chair of Pedagogy, Psychology, Elementary, Preschool Education and Management of Educational Institutions, Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian Institute.

Circle of scientific interests: professional training of future specialists.

HUTTERER Eva Voytehvna – Primary Education Coordinator, Senior Teacher of the Department of Pedagogy, Psychology, Elementary, Preschool Education and Management of Educational Institutions, Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian Institute.

Circle of scientific interests: professional training of future specialists.

GREBA Ildikó Zoltanivna – Senior Lecturer, Department of Pedagogy, Psychology, Elementary, Preschool Education and Management of Educational Institutions, Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian Institute.

Circle of scientific interests: professional training of future specialists.

Стаття надіслана до друку 28.06.2023 р.

УДК 378.015.31.31:7

DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2023.04.018

БРИЛІН Борис Андрійович – доктор педагогічних наук, професор кафедри музикознавства, інструментальної підготовки та хореографії Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9130-1364>
e-mail: 19Boris34@gmail.com

ОСНОВИ ЕСТЕТИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО МУЗИЧНО-ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ МИСТЕЦЬКОГО СПРЯМУВАННЯ

БРИЛІН Борис Андрійович. ОСНОВИ ЕСТЕТИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО МУЗИЧНО-ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ МИСТЕЦЬКОГО СПРЯМУВАННЯ

В статті обґрунтовано основи естетичних підходів до музично-творчої діяльності майбутніх фахівців мистецького спрямування. Проаналізовано проблему розвитку музичної творчої діяльності студентів мистецьких спеціальностей, цілі та інтерпретаційні системи формування творчої особистості засобами музичного мистецтва. Досліджено, що залучення студентів до емоційно-аналітичного пізнання естетичної цінності музичного твору включає різні стадії, що забезпечують розвиток естетичної направленості творення. Визначено, що процес музично-естетичної діяльності здійснюється в три етапи, взаємопов'язаних і взаємодоповнюючі між собою. А тому, важливим і необхідним є педагогічна спрямованість активної музичної діяльності, яка сприяє не тільки накопиченню відповідного естетичного досвіду, але й реалізації їх інтелектуальних, творчих, духовних сил.

Ключові слова: майбутні фахівці мистецького спрямування, музично-творча діяльність, творча особистість, творча уява, естетичні підходи.

BRYLIN Boris Andreyovych. FUNDAMENTALS OF AESTHETIC APPROACHES TO MUSIC AND CREATIVE ACTIVITY OF FUTURE SPECIALISTS OF ART DIRECTION

The article substantiates the basics of aesthetic approaches to the musical and creative activity of future specialists in the artistic direction. The problem of the development of musical creative activity of students of art majors, the goals and interpretive systems of the formation of a creative personality by means of musical art in psychological and pedagogical scientific sources are analyzed. The peculiarities of musical creativity, as well as the peculiarities of studying the integrity of artistic creativity in the development of the aesthetic culture of future specialists, are considered. The concept of «creative imagination» is analyzed, the stages of the formation of creative imagination and their features are distinguished. The definition of «creative potential» is considered and the basic concept of modern research in the field of aestheticization of creativity is defined. It was determined that an aesthetic measure of activation of musical creativity can be: interest in new ideas; focus of interests; artistic features of perception; concentration on one's own experimental searches. The main provisions of purposeful aestheticization of pedagogical management of musical creativity are defined: introduction of methods of stimulating creative activity; using a complex of musical activities «listening – performance – creation». It has been investigated that the involvement of students in the emotional and analytical cognition of the aesthetic value of a musical work includes various stages that ensure the development of the aesthetic direction of creation. It was determined that the process of musical and aesthetic activity is carried out in three stages, interconnected and mutually complementary. And therefore, the pedagogical focus of active musical activity is important and necessary, which contributes not only to the accumulation of appropriate aesthetic experience, but also to the realization of their intellectual, creative, and spiritual powers.

Keywords: future specialists in artistic direction, musical and creative activity, creative personality, creative imagination, aesthetic approaches.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Серед засобів мистецької освіти суттєва роль належить музичному мистецтву, яке впливаючи на механізми розвитку естетичної орієнтації майбутнього фахівця сприяє збагаченню його духовного світу. Сам процес розвитку включає аспекти особистісного прояву здатності до генерування художніх ідей, варіантів і способів експериментування з ними. Генеза естетизації творчої діяльності проявляється також в психологічному контексті як увага, сприймання, уява, пам'ять та різні емоційно-мотиваційні сфери самореалізації особистості. В даному аспекті, обґрунтування естетичних підходів до музично-творчої діяльності майбутніх фахівців мистецького спрямування набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій психолого-педагогічного напрямку розкриває цілі та інтерпретаційні системи формування творчої особистості засобами музичного мистецтва (О. Андрейко, В. Лабунець, А. Козир, Н. Мозгальова). Системоутворюючим фактором фахової майстерності І. Зязюн визначав рефлексивну культуру, яка в цілому є сукупністю здібностей, способів і стратегій для забезпечення усвідомлення і подолання стереотипів особистісного досвіду діяльності шляхом їх переосмислення [2, с. 201–202].

Проблемі розвитку музичної творчої діяльності студентів мистецьких спеціальностей приділяли увагу у наукових працях відомі педагоги-музиканти Л. Масол, Г. Падалка, О. Ростовський, О. Рудницька, В. Синицін, В. Фрицюк, О. Щолокова. Розроблені даними авторами педагогічні інтерпретації музичної творчості успішно адаптуються у вищих та середніх педагогічних освітніх закладах України.

Мета статті – обґрунтування основних естетичних підходів до музично-творчої діяльності майбутніх фахівців мистецького спрямування.

Виклад основного матеріалу дослідження. У підготовці вчителів музичного мистецтва одним з найважливіших завдань є формування висококультурної, творчо розвиненої особистості, здатної професійно керувати процесом музичної творчості дітей та юнацтва в загальноосвітніх навчальних закладах. Більш глибокого тлумачення в музичній педагогіці набуло поняття «дитяча музична творчість», яке не вичерпується розвитком навичок елементарного музикування, а передбачає виявлення творчих умінь: складання мелодії, імпровізації, виконавської самостійної інтерпретації творів тощо. Відомо, що керування музичною творчою діяльністю учнів можуть здійснювати лише ті випускники відповідних факультетів, які володіють методикою креативного виховання, мають сформовані творчі професійні знання.

Удосконалення професійної підготовки вчителів музичного мистецтва здійснюється шляхом

освоєння ними спеціальних дисциплін відповідно до чинних навчальних планів і програм. При вирішенні проблеми розвитку музичної творчості враховується той фактор, що в реальному педагогічному процесі відокремити музичну діяльність від навчальної не можливо, оскільки пізнання охоплює інші види творчості, які невід'ємно присутні.

Успішне вирішення проблем творчого розвитку студентів закладів вищої освіти потребує впровадження у процес викладання не тільки відповідних музичних теоретичних і практичних дисциплін, але й реалізації елементів самостійної музичної творчості. Педагогічний досвід засвідчив, що складність полягає у відсутності розробки дидактичної системи розвитку композиторських навичок студентів у процесі навчання. Тому вирішальним фактором оптимізації підготовки майбутнього фахівця виступає цілеспрямоване педагогічне керівництво з освоєння композиторських умінь та навичок.

Чинними навчальними програмами передбачено вивчення ряду спеціальних теоретичних і практичних предметів: теорії музики, сольфеджіо, гармонії, поліфонії, аналізу музичних форм, історії музики, інструментування, аранжування, основний і додатковий музичний інструмент, хорове диригування, вокальний клас, ансамблева гра тощо. Проте цей комплекс спеціальних дисциплін потребує певного доповнення, тобто додаткового курсу «Основи композиції», який виступив би об'єднуючим фактором творчого розвитку студентів.

Ознайомлення з різноманітними методами композиторської техніки базується насамперед на традиційних класичних основах, і їх освоєння можливе за наявності цілеспрямованої установки в цьому напрямку. Максимально пов'язуючи спеціальні теоретичні і практичні дисципліни з вирішенням завдань композиторської творчості, не можна вважати їх випадковими у системі професійної підготовки педагога-музиканта. Композиторські навички формуються на основі якісної теоретичної і практичної підготовки студента, підпорядковуючись естетичним критеріям у активній творчій діяльності.

Основна концепція сучасних педагогічних досліджень зводиться до того що всім, хто причетний до музичного виховання, необхідно постійно вивчати індивідуальні задатки учнів, їх творче самовизначення, здійснювати пошук шляхів і засобів, що сприяють активізації не тільки обдарованих, але й усіх без винятку у кого є прояв фантазії, оригінальність мислення, пошук шляхів творення музики.

Теорія музичної творчості посідає особливе місце в галузі педагогіки, музикознавства, естетики, психології. Плідність і перспективність реалізації теорії і практики музичної творчості

повинна забезпечуватися послідовною опорою на психолого-педагогічні принципи, а також на вивчення цілісності художньої творчості у розвитку естетичної культури майбутніх фахівців.

Музичний твір як результат творчості і продукт діяльності композитора має подвійну природу: матеріально-звукову і образно-смыслову. Головним носієм змісту музичного твору є матеріально-звукова сутність, яка відображає художні образи, на розуміння яких направлена психологічна категорія – естетичне сприймання. Динаміка інтерпретаторської музичної діяльності визначає рівень осмислення художнього образу, при цьому виділяються такі продуктивні функції як: уміння абстрагувати, узагальнювати, аргументувати, прогнозувати художні уявлення, знаходити причинності використання окремих засобів виразності (інтонаційних, ритмічних, штрихових, тембрових, агогічних та інших). Все це є творчим пошуком, процесом осмислення художнього образу.

Для того, щоб зрозуміти задум композитора, його відчуття при написанні того чи іншого твору, студенту необхідно «прочитати» музично-семантичну інформацію твору та згідно своїм уявленням відтворити їх у інтерпретаційній формі. Знаходячи схожість і відмінність окремих елементів фактури твору, художніх засобів, він може проявляти самостійне рішення при виявленні закономірності побудови музичної форми, стилю тощо. Шляхом визначення звукових характеристик і їх взаємозв'язків увага спрямовується до глибшого пізнання музично-образного змісту твору. Послідовно заглиблюючись у процес музичної творчості, студент формує власний стиль виразності на основі логіки, творчої ідеї, засобів артикуляції звуків, у результаті чого здійснюються самостійні творчі тенденції: перша критична, що допускає ломку застарілих форм і уявлень; друга – творча, в результаті якої елементи руйнуючих форм і уявлень використовуються в нових взаємозв'язках і проявах. Творчий пошук відбувається також в контексті підсвідомих проявів. У підсвідомості зберігається інформаційний запас, що приводиться в рух естетичними емоціями, відчуттями, які викликають творчу уяву. На відміну від відчуття, яке допускає безпосередній зв'язок з навколишнім світом, уява не відображає будь-що безпосередньо, а володіє відносною самостійністю, вираженою в тому, що для виникнення уявного об'єкту його присутність не обов'язкова.

Етіологія слова «уява» походить від латинського «Imago», що означає образ. Отож, уявлення – це процес створення уявного художнього образу, особливостями якого слід вважати здатність активізувати асоціативні можливості підсвідомості. Яскравий художній образ пробуджує яскраві переживання, даючи поштовх новим творчим комбінаціям емоцій і відчуттів. Дійсна гармонія звуків, – писав Р. Роллан, – вимагає постійного відчуття

«внутрішньої музики», розкриваючи дар пізнання прихованих «законів краси». Гармонія ця здатна відливати творчу уяву у своє сонце, свої приливи і відливи [3, с. 50–51].

Щоб уловити нову творчу ідею, важливо спиратися на вже наявні пережиті, відчуті емоційні враження. Завдяки розвиненій спостережливості, яка «живить» уяву, формуються здібності до внутрішнього бачення художнього образу твору.

Для цього важливо звертатися також до суміжних видів мистецтва. «Щоб яскравіше уявити художній зміст музичного тексту, узагальнити його ідею, – підкреслює В. Синицін, – треба крім структурного аналізу побудови музичної форми, що необхідно для розуміння архітектоніки розвитку її художнього змісту, використовувати і поезію, і живопис, і інші види аудіовізуальної техніки» [4, с. 282]. Ця установка активізує емоційну і раціональну сфери сприймання. Вона відіграє особливу роль у творчій діяльності і може успішно використовуватися в процесі цілеспрямованого педагогічного управління.

Можна виділити кілька етапів формування творчої уяви: розпізнавання, відтворення, довільне оперування наявними уявленнями, виокремлення компонентів, включення їх у нові комбінації, створення на їхній основі нових образів. Особливість творчої уяви може бути усвідомлена, враховуючи характер пізнавальної діяльності як засобу переносу знань з однієї сфери в іншу; як своєрідного стану чуттєвого та раціонального, де мислення відіграє роль програми, а чуттєвий матеріал виступає як основа мислення. Специфіка творчої уяви обумовлена тісним зв'язком майже з усіма видами пізнання вона виступає репрезентантом існуючих вражень пам'яті та мислення, відтворюючи нові художні образи.

Уява пов'язана з можливістю та необхідністю створювати нове. Вона сприяє перетворенню існуючого, що здійснюється в образному форматі. Щоб уява не перетворилась в безплідну гру розуму, студенту бажано дотримуватись деяких обмежувальних умов. До таких умов належать, по-перше, урахування зв'язку новоутвореного з існуючими зразками; по-друге, з'ясування того, наскільки образи уяви є оригінальними і ґрунтуються передусім на власній уяві: «передчутті» художнього образу, «передбаченні» інтерпретації й послідовного розвитку звукового матеріалу.

Перетворення уяви в творчий потенціал вимагає орієнтаційних дій, спрямованих на формування у музиканта ціннісних критеріїв та співставлення сприйнятого з еталоном, а також усвідомлення і вираження власного емоційного відношення до нього. Такий підхід призводить до накопичення у нього творчого досвіду.

Науковці свідчать про творчий потенціал особистості, який характеризується як різновид орієнтованих дій, що є найвищою формою діяль-

ності, тому її об'єм визначається всіма можливими проявами активності, вираженими у формі творчої ідеї. У його працях поняття «творчий потенціал» визначається не тільки результатами креативної діяльності, але й характером, життєдіяльністю, здібностями, активністю. При цьому визначальними є такі процеси, які викликають суттєві зміни у сфері культури, мистецтва, науки, а також у побутовому житті.

Основна концепція сучасних педагогічних досліджень у сфері естетизації творчості – це збагачення творчого потенціалу, пошук шляхів і засобів, що сприяють його активізації, оптимізація інтелектуальної і чуттєвої сфери, формування підвищеного інтересу до мистецтва шляхом активної участі у виконанні та творенні музики. Естетичною мірою активізації спрямованості музичної творчості може бути: зацікавленість новими ідеями; спрямованість інтересів; художні особливості сприймання; зосередженість на власних експериментальних пошуках.

Цілеспрямована естетизація педагогічного управління музичною творчістю краще базується на таких основних положеннях: а) впровадженні методів стимулювання творчої діяльності в сукупності пізнавальних, виховних, естетичних, рекреативних функцій музики; б) використанні комплексу музичної діяльності «слухання – виконання – творення», який розглядається як єдиний процес творчої діяльності.

Відомий дослідник І. Бех вказує на значний рівень розвитку сенсорних процесів і уваги, що діагностуються за допомогою ряду тестових методик. Зокрема вивчаються зосередженість, стійкість, концентрація уваги; рівень сенсорної чутливості. Він вважає, що висока сенсорна чутливість – один із показників певних за своїм змістом творчих здібностей. Іншими словами, сенсорні процеси є базою, на якій будується музична творчість [1, с. 203–204].

Залучення студентів до емоційно-аналітичного пізнання естетичної цінності музичного твору – це процес, який включає стадії: емоційно-цільову, аналітико-пошукову, комплексно-продуктивну, що забезпечує розвиток естетичної направленості творення. Для забезпечення ефективності педагогічного процесу використовується низка методів: формування установок на естетичне сприймання музики; розвиток виконавських і творчих умінь і навиків; визначення музичних засобів виразності, необхідних для створення художнього образу; використання індивідуальної й колективної форм музичної діяльності; поглиблення музичних-теоретичних і методичних знань.

Визначення мотивів естетичних потреб, творчих стимулів обумовлюють створення структури дидактичної моделі, яка включає навчальну, виконавську, творчу, просвітницьку і організаційну діяльність. Процес музично-естетичної діяль-

ності здійснюється в три етапи, взаємопов'язаних і взаємодоповнюючі між собою.

Перший характеризується накопиченням музично-слухових вражень, у яких сприйняття музики здійснюється на рівні зацікавленості з поступовим поглибленням інтересу до розуміння засобів художньої виразності. Освоєння музики включає асоціативне мислення з реакціями на звукові, образотворчі, рухові чинники. На цьому етапі активізується формування естетичних відчуттів, емоційної реакції, що розглядається як процес співтворчості, в якій великого значення набуває уява, за допомогою якої поглиблюється сприйняття змістовної суті художнього образу.

Другий етап включає активне освоєння різних способів інтерпретації музичних творів. При цьому музичне виконання розглядається як відносно самостійна творча діяльність, яка містить в собі інтерпретацію результатів композиторської творчості. Сам процес виконання включає як конкретизацію існуючих можливих варіантів інтерпретації, так і реалізацію індивідуального творчого потенціалу особистості. Проникаючи в задум композитора і, відтворюючи конкретний художній образ, інтерпретатор удосконалює виконавську майстерність відповідно образності, створеної композитором музичної форми, яка чим досконаліша, тим потребує умінь для інтерпретації. Отже, виконання розглядається як вид самостійної художньої діяльності, творча сторона якої виявляється у формі інтерпретації, що визначається як певний ступінь музичного творчого розвитку.

На *третьому* етапі вирішуються завдання усвідомлення естетичних знань, які використовує музикант в оволодінні основними принципами композиції, а саме: визначення мети, вибір форми твору та її побудови, підбір композиційних способів розкриття образного змісту та застосування оригінальних авторських новацій в об'єкті творчості.

Порівняльний аналіз кількісного і якісного узагальнюючого матеріалу переконує в репрезентативності поетапного включення студентів до естетично направленої, ціннісно-орієнтаційної діяльності – пошуку гуманістичних, етичних, світоглядних орієнтирів, які домінують у розвитку естетичної домінанти майбутнього педагога-музиканта.

Отже, для естетизації процесу музичної творчості студентів, як показує практичний досвід, важливим і необхідним є педагогічна спрямованість активної музичної діяльності, яка сприяє не тільки накопиченню відповідного естетичного досвіду, але й реалізації їх інтелектуальних, творчих, духовних сил.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Виховання особистості: особистісно-орієнтований підхід: навчально-методичний посібник [у 2-х книгах]. Кн. 1. Київ: Либідь, 2003. 280 с.

2. Зязюн І. А. Педагогіка майстерності. Київ: Вища школа, 2004. 422 с.
3. Роллан Р. Жан-Крістоф [пер. з франц.]. Київ: Либідь, 1970. 782 с.
4. Синицін В. М. Сучасний репертуар у світлі концепції творчого спілкування викладача і студента. *Compendium musicum: колективна монографія*. Вінниця: ТД «Едельвейс і К», 2018. 398 с.

REFERENCES

1. Bekh, I. D. (2003). *Vykhovannia osobystosti: osobystisno-orientovanyi pidkhd: navchalno-metodychnyi posibnyk*. [Personality education: a person-oriented approach: a teaching and methodical manual [in 2 books]]. Kyiv.
2. Zyazyun, I. A. (2004). *Pedahohika maisternosti*. [Pedagogy of mastery]. Kyiv.
3. Rolland, R. (1970). *Zhan-Kristof*. [Jean-Christophe [trans. from French]]. Kyiv.
4. Sinitin, V. M. (2018). *Suchasnyi repertuar u svitli kontseptsii tvorchoho spilkuvannia vykladacha i studenta. Compendium musicum: kolektyvna monohrafiia*. [Modern repertoire in the light of the

concept of creative communication between a teacher and a student. *Compendium musicum: collective monograph*]. Vinnytsia.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

БРИЛІН Борис Андрійович – доктор педагогічних наук, професор кафедри музикознавства, інструментальної підготовки та хореографії Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх вчителів мистецьких спеціальностей.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

BRYLIN Borys Andriyovych – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Musicology, Instrumental Training and Choreography of Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsyubynsky.

Circle of scientific interests: professional training of future teachers of art specialties.

Стаття надіслана до друку 04.07.2023 р.

УДК 317. 134

DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2023.04.022

БЯЛИК Оксана Василівна –

доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-8200-6358>

e-mail: byalkov@gmail.com

РАЗВОДОВА Марина Валеріївна –

викладач хореографії, голова предметно-циклової комісії викладачів мистецтва КЗ «Балтський педагогічний фаховий коледж»

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4339-5383>

e-mail: marina777rm@ukr.net

МОДЕЛЬ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ КОЛЕДЖІВ ДО ФОРМУВАННЯ ХОРЕОГРАФІЧНИХ УМІНЬ В УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

БЯЛИК Оксана Василівна, РАЗВОДОВА Марина Валеріївна. МОДЕЛЬ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ КОЛЕДЖІВ ДО ФОРМУВАННЯ ХОРЕОГРАФІЧНИХ УМІНЬ В УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті автор розглядає модель формування готовності студентів педагогічних коледжів до формування хореографічних умінь в учнів молодшого шкільного віку. Сьогодні як ніколи набуває актуальності проблема підготовки майбутніх фахівців в галузі хореографічного мистецтва, здатних працювати з учнями молодшого шкільного віку в закладах загальної середньої освіти та в позашкільних навчальних закладах, адже хореографічна діяльність є синтезом фізичного та естетичного розвитку молодших школярів і позитивно впливає на збереження їхнього здоров'я, задоволення художньо-творчих потреб, сприяє вихованню національної свідомості.

Ключові слова: студенти педагогічних коледжів, учні молодшого шкільного віку, хореографічні вміння, хореографічна діяльність, творчість, модель, етап.

BYALIK Oksana Vasylivna, RAZVODOVA Maryna Valeriivna. MODEL OF THE READINESS OF TEACHING COLLEGE STUDENTS FOR THE FORMATION OF CHOREOGRAPHIC SKILLS IN PRIVATE SCHOOL STUDENTS

In the article, the author examines the model of formation of the readiness of students of pedagogical colleges for the formation of choreographic skills in elementary school students. Today, the problem of training future specialists in the field of choreographic art, able to work with elementary school students in general secondary education institutions and extracurricular educational institutions, is becoming more relevant than ever, because choreographic activity is a synthesis of the physical and aesthetic development of younger schoolchildren and has a positive effect on preserving their health, the satisfaction of artistic and creative needs, contributes to the education of national consciousness.

The current stage of education reform is determined by its integration into the global educational space, which involves optimizing the training of future specialists in the field of choreographic art for productive activities with elementary school students.

A significant role in the enrichment of the artistic and aesthetic experience, the development of the creative abilities of younger schoolchildren, their assimilation of national and world artistic values belongs to the choreographic

art, which in today's conditions has acquired the status of a socio-pedagogical factor, a means of forming an aesthetic culture in children and young people, a harmonious physical and spiritual development, socialization of personality, etc.

The preparation of students of pedagogical colleges for the formation of choreographic skills of junior high school students is considered by us as the organization of an educational process, which is aimed at forming the personality of future specialists in the field of choreographic art, involves a positive attitude of students to future professional activities and their mastery of the necessary knowledge and skills regarding the effectiveness of this activity.

We consider the structural components of the defined concept to be motivational-value, cognitive-operational, and personal-creative components, which in unity provide the ability of effective formation of choreographic skills in younger schoolchildren in choreography classes in institutions of general secondary and extracurricular education.

Therefore, based on the analysis of scientific and methodological literature, we developed a model of the readiness of students of pedagogical colleges to form choreographic skills in elementary school students, which includes theoretical, content-creative and interpretive-analytical blocks, is based on the methodological principles of personally oriented, competence-based and creative approaches and predicts the result – the formation of the readiness of students of pedagogical colleges for the formation of choreographic skills in elementary school students.

Keywords: students of pedagogical colleges, students of primary school age, choreographic skills, choreographic activity, creativity, model, stage.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасні тенденції глобалізації світу, якому притаманна висока динаміка змін та спрямованість на відродження національних традицій висуває нові вимоги до реформування мистецько-педагогічної освіти в Україні, яка б забезпечувала розробку та впровадження інноваційних стратегій розвитку індивідуальності, творчої активності, самостійності та креативності майбутніх фахівців в галузі хореографічного мистецтва.

У зв'язку з цим набуває актуальності проблема підготовки майбутніх фахівців в галузі хореографічного мистецтва, здатних працювати з учнями молодшого шкільного віку в закладах загальної середньої освіти та в позашкільних навчальних закладах, адже хореографічна діяльність є синтезом фізичного та естетичного розвитку молодших школярів і позитивно впливає на збереження їхнього здоров'я, задоволення художньо-творчих потреб, сприяє вихованню національної свідомості [1].

Сучасний етап реформування освіти визначається інтеграцією її в світовий освітній простір, що передбачає оптимізацію підготовки майбутніх фахівців в галузі хореографічного мистецтва до продуктивної діяльності з учнями молодшого шкільного віку. У Державному стандарті метою початкової освіти визначено всебічний розвиток дитини, її талантів, здібностей, компетентностей та наскрізних умінь відповідно до вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб, формування цінностей, розвиток самостійності, творчості та допитливості [9].

Значна роль у збагаченні художньо-естетичного досвіду, розвитку творчих здібностей молодших школярів, засвоєнні ними національних та світових художніх цінностей належить хореографічному мистецтву, яке в умовах сьогодення набуло статусу соціально-педагогічного чинника, засобу формування у дітей та молоді естетичної культури, гармонійного фізичного та духовного розвитку, соціалізації особистості тощо.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Суттєвим внеском у розробку питань формування хореографічних умінь стали праці, присвячені за-

гальним аспектам професійної підготовки вчителя хореографії (Л. Андрощук, О. Бурля, Ю. Громова, Л. Зязюн, О. Реброва, Ю. Ростовська, Т. Сердюк, Т. Чурпіта, Д. Шариков та ін.); питанням теорії та методики класичного танцю (Н. Базарова, Г. Березова, А. Ваганова, В. Мей, В. Писарєв, М. Тарасов, Л. Цветкова та ін.), народно-сценічного танцю (Г. Гусєв, Є. Зайцев, К. Зацепін, Т. Ткаченко, Ю. Чурко та ін.), українського танцю (К. Василенко, В. Верховинець, Р. Герасимчук, А. Гуменюк, С. Забрєдовський, С. Зубатов, А. Нагачевський, Б. Стасько, М. Степовий та ін.), історії хореографічного мистецтва (Ю. Бахрушин, Г. Боримська, М. Загайкевич, В. Красовська, В. Пасютинська, Ю. Станішевський та ін.); мистецтва балетмейстера (П. Білаш, Р. Захаров, Б. Колногузенко, А. Кривохижа, В. Нікітін, Ж-Ж. Новер, Т. Павлюк, І. Смирнов, В. Шевченко); фахової підготовки вчителя мистецтвських дисциплін (Г. Падалка, О. Отич, О. Ростовський, О. Рудницька, О. Шевнюк, О. Щолокова та ін.).

Самостійну групу джерел становлять дослідження, що стосуються проблем хореографічної підготовки майбутніх учителів і керівників дитячих хореографічних об'єднань (Л. Андрощук, О. Бурля, Ю. Волкова, С. Забрєдовський, О. Мартиненко, Г. Ніколаї, О. Попова, І. Радченко, О. Реброва, М. Рожко, Ю. Ростовська, Т. Сердюк, Б. Стасько, Ю. Тараненко, О. Таранцева, О. Філімонова та інші).

Мета статті – розглянути модель формування готовності студентів педагогічних коледжів до формування хореографічних умінь учнів молодшого шкільного віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вхідження України в європейський освітній простір вимагає модернізації змісту освіти на усіх освітніх ланках. В сучасних нормативних документах «Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 років» та концепції «Нова школа» зазначено, що головним стратегічним напрямком вітчизняної освіти є формування високого духовного потенціалу кожного члена суспільства, його естетичних якостей. Ефективним засобом духовного розвитку молодших школярів є хореографія,

основу якої складає танцювальна діяльність. Концепція виховання через хореографічне мистецтво не обмежується лише ознайомленням дітей з його творами та їх сприйманням, а передусім передбачає активне включення у художню діяльність через оволодіння хореографічними вміннями. І в цьому аспекті особливе значення належить вчителю хореографії. Процес підготовки сучасних фахівців в галузі хореографічного мистецтва передбачає формування міцної теоретичної бази знань, широкого спектру практичних умінь та навичок, необхідних у майбутній професії [9].

Аналіз наукової літератури про стан розробленості проблеми змісту і структури поняття «готовність» (В. Бочелюк, І. Дичківська, К. Дурай-Новакова, Л. Карамушка, А. Ліненко, К. Макогон, О. Пехота, С. Сисоева, Д. Узнадзе та ін.) засвідчує, що його розглядають як: результат спеціальної підготовки, наслідок діяльності; передумову ефективної професійної діяльності, що виконує регуляційну функцію; інтегроване особистісне утворення, яке забезпечує необхідні внутрішні умови для успішного здійснення діяльності; якісно-динамічну характеристику особистості педагога; суб'єктивний, активно-дієвий стан – наявний у свідомості суб'єкта образ структури визначеної дії, що спонукає до діяльності, спрямований на її виконання [9].

Готовність як системна якість особистості майбутнього педагога формується в процесі підготовки у закладах середньої спеціальної та вищої освіти. Її слід вважати цілісною системою, що будується як інтегроване утворення на основі загальнопедагогічного (є складовою професійної загальнопедагогічної готовності), особливого (має свою специфіку, зумовлену особливостями й закономірностями процесу формування готовності до певного виду діяльності) та індивідуального (відображає залежність готовності від підготовки, особистісно професійних характеристик учителя) компонентів [9].

Поняття «готовність» дослідники подають як «цілісну інтегровану якість особистості» (А. Ліненко), «систему інтегральних перетворень» (Л. Нечаєва), «особливу інтегральну якість особистості» (С. Воробйова), «систему інтегрованих властивостей» (І. Дичківська) тощо.

Підготовка студентів педагогічних коледжів до формування хореографічних умінь молодших школярів розглядається нами як організація навчально-виховного процесу, який спрямований на формування особистості майбутніх фахівців в галузі хореографічного мистецтва, передбачає позитивне ставлення студентів до майбутньої професійної діяльності та оволодіння ними необхідними знаннями і вміннями щодо ефективності цієї діяльності.

Структурними компонентами визначеного поняття ми вважаємо спонукально-ціннісний,

когнітивно-операційний та особистісно-творчий компоненти, які у єдності забезпечують здатність ефективного формування хореографічних умінь в молодших школярів на заняттях хореографією в закладах загальної середньої та позашкільної освіти.

Спонукально-ціннісний компонент передбачає спрямованість студентів на досягнення успіху в навчальній діяльності, потребу в професійній самореалізації, наявність у студентів цілісної системи уявлень про майбутню професію, мети та зацікавленості навчальною діяльністю, позитивної установки на майбутню професійну діяльність, наявність мотивації у навчанні.

Когнітивно-операційний компонент визначається наявністю загальних та фахових знань, умінь та навичок, пов'язаних з професійним самовдосконаленням.

Особистісно-творчий компонент передбачає розвинену здатність до педагогічної комунікації, оптимальну міру використання сугестивного впливу майбутнього фахівця в галузі хореографічного мистецтва у процесі розвитку учнів молодшого шкільного віку, здатність до емпатії, організаторські здібності; адекватність самооцінки власних (хореографічних, педагогічних, творчих) здібностей; рефлексивні здібності тощо.

У методології науки поняття «модель» (з лат. *modus* – міра, франц. *modele* – зразок, еталон, стандарт) означає певну уявну або матеріально реалізовану систему, яка відображає або відтворює об'єкт дослідження й здатна змінювати його, оновлювати інформацію. Однією з основних вимог, що висувається до моделі – це адекватність, тобто її відповідність реальній дійсності, а саме основним суттєвим властивостям, параметрам [4].

Психолог Г. Балл стверджує, що першим кроком у побудові моделі є визначення кінцевого результату навчання. Таке розуміння важливе для сучасних педагогічних досліджень, оскільки містить попереднє проектування навчально – виховного процесу з його подальшим відтворенням [2].

Проблема моделювання педагогічних процесів була предметом багатьох наукових досліджень В. Бондаря, С. Горбенко, Л. Коваль, В. Кушнір, В. Маслова, В. Міхеєва, О. Пехоти, С. Сисоевої, Л. Хоружої та ін.

Проектуючи модель готовності студентів педагогічних коледжів до формування хореографічних умінь учнів молодшого шкільного віку, ми представили її трьома блоками (теоретичний, змістово-творчий, інтерпретаційно-аналітичний).

Складовими моделі є мета, наукові підходи, етапи управління процесом експериментального навчання, його зміст, форми, методи, педагогічні умови, критерії та показники готовності студентів педагогічних коледжів до формування хореографічних умінь учнів молодшого шкільного віку як передбачуваний результат підготовки майбутніх фахівців в галузі хореографічного мистецтва.

Теоретичний блок містить мету, яка полягає у формуванні готовності студентів педагогічних коледжів до формування хореографічних умінь учнів молодшого шкільного віку та наукові підходи, до яких ми віднесли особистісно зорієнтований, компетентнісний та креативний.

Є. Бондаревська, розглядаючи особистісно зорієнтовану освіту, вбачає можливості розвитку суб'єктів не тільки в навчанні, а й в організації цілісного педагогічного процесу, звертаючи увагу на його потужний потенціал, зокрема загальнокультурну складову [3].

Особистісно-орієнтований підхід в контексті мистецької освіти, на думку Г. Падалки, ґрунтується на спрямуванні навчального процесу з мистецьких дисциплін на розвиток особистості учня. Залучаючи учня до мистецької діяльності, педагог опікується, насамперед, становленням його особистості. Система мистецької освіти має бути орієнтованою на формування перш за все особистісних якостей учнів. Художній розвиток – це лише одне із завдань становлення особистості в процесі мистецького навчання. Процес художнього розвитку має будуватись таким чином, щоб не затуляти більш широких перспектив – формування особистості учня. В полі зору педагога мають бути проблеми не тільки художнього розвитку учня, а й формування його як особистості. Наголошуючи на суттєвій ролі мистецької освіти у становленні особистості, мають на увазі вплив мистецької навчальної діяльності на формування сприймання, пам'яті, мислення, мови, уяви учнів, їх почуттів і вольових якостей, темпераменту, здібностей, розвиток умінь спілкування, аналітично-критичного ставлення до життя і т. п. [7]

Також Г. Падалка наголошує на визнанні необхідності максимального сприяння художньому розвитку учня – розширенню можливостей сприймання, формуванню мистецько-виконавських умінь і навичок, активізації його творчого потенціалу і здатності до художньої творчості, а також розвитку спеціальних мистецьких здібностей (музичної пам'яті, слуху, відчуття кольору, хореографічного апарату тощо). [7]

Проблеми впровадження компетентнісного підходу в процесі професійної підготовки майбутніх учителів мистецьких дисциплін досліджувалися в працях К. Баханова, С. Кулікової, І. Левицької, Г. Падалки, В. Садовського, С. Соломахи, О. Таранцевої, Н. Філіпчук, О. Щолокової та ін.

Для розуміння особливостей реалізації компетентнісного підходу в мистецькій освіті важливими є праці українських учених І. Бега, Н. Бібік, І. Єрмакова, О. Овчарук, Л. Масол, О. Пометун, І. Родигіної, О. Савченко, Є. Торшилової та ін.; зарубіжних науковців І. Зимньої, А. Маркової, Г. Селевка, А. Хуторського та ін.

Отже, аналіз науково-методичної літератури дозволив зробити висновок, що компетентність –

це здатність застосовувати набуті знання, вміння, навички, способи діяльності, власний досвід у нестандартних ситуаціях з метою розв'язання певних життєво важливих проблем. Компетентність є особистісним утворенням, яке виявляється в процесі активних самостійних дій людини. Переважна більшість дослідників пов'язує визначення сутності поняття «компетентність» із кінцевими результатами навчання, що чітко фіксуються і вимірюються. В цілому компетентність трактується як інтегрований результат індивідуальної навчальної діяльності учнів. У науці та практиці відома трирівнева ієрархія компетентностей, до яких належать ключові, міжпредметні та предметні компетентності.

У фаховій літературі наукового, методичного та практичного характеру визначено специфіку компетентностей, які формуються у школярів засобами мистецтва. Особливе значення мають дослідження Л. Масол, яка зазначає, що під час спілкування особистості з художніми цінностями у перебігу загального духовного зростання учнів їхні мистецькі знання, практичний досвід, ціннісні художні орієнтації мають за певних умов трансформуватися в художньо-естетичні компетентності – органічні складові життєвих компетентностей, побудованих на комплексі взаємопов'язаних процедур, на комбінації інтересів, мотивів, ставлень, знань, умінь, які відображають інтегровані результати навчання у галузі мистецтва та сформовані особистісні якості [6].

Отже предметна мистецька компетентність – здатність до розуміння і творчого самовираження у сфері образотворчого та інших видів мистецтва, що формується під час сприймання творів, видів мистецтва і їх практичного опанування.

Перехід на компетентнісну стратегію навчання майбутнього вчителя в дослідженні Л. Коваль розглядається у двох аспектах: по-перше, відбувається модернізація змісту професійної освіти, що передбачає його відбір і структурування з одночасним визначенням результативної складової освітнього процесу – набуття студентами компетентностей; по-друге, постає потреба навчати майбутніх педагогів цілеспрямовано формувати в учнів міжпредметні й предметні компетенції [5].

Компетентнісний підхід у професійній підготовці майбутніх учителів хореографії, на думку Т. Сердюк, дозволяє відобразити їхні уявлення про формування художньо-естетичного досвіду, професіоналізм і творчі якості, надаючи орієнтири в конструюванні змісту навчання; визначення ключових, загальних і спеціальних хореографічних компетенцій [8].

Таким чином, на засадах компетентнісного підходу увесь процес навчання майбутніх фахівців в галузі хореографічного мистецтва (цілі, зміст, форми, методи, засоби тощо) має бути зорієнтований на формування готовності студентів до

розвитку художньо-творчих здібностей молодших школярів.

З визнанням творчого характеру педагогічної діяльності майбутніх фахівців в галузі хореографічного мистецтва пов'язане застосування креативного підходу в процесі їх фахової підготовки в педагогічному коледжі. На думку Ю. Тараненко, ефективне формування хореографічних умінь відбувається в процесі активного залучення студентів до художньо-творчої діяльності, що здійснюється організаційно в різних видах і формах групових занять; виконанні індивідуальних завдань, самостійної роботи тощо [9].

Отже, реалізація креативного підходу забезпечить становлення творчої особистості майбутнього вчителя хореографії, що може проявлятися тільки в процесі активної діяльності, засвоєння ним загальнокультурного досвіду людства в цій галузі.

Наступним блоком моделі є змістово-творчий, який включає етапи (підготовчий, навчально-тренувальний і творчо-професійний) та зміст підготовки майбутніх фахівців в галузі хореографічного мистецтва до формування хореографічних умінь в учнів молодшого шкільного віку.

Підготовчий етап передбачав формування в майбутніх фахівців в галузі хореографічного мистецтва спонукально-ціннісного компонента готовності, який спрямовувався на становлення їхнього професійного інтересу до мистецько-педагогічної діяльності, прагнення формувати та розвивати в процесі хореографічної діяльності хореографічні вміння молодших школярів відповідно до індивідуально-вікових особливостей та усвідомлення значущості розвитку їх особистості як самоцінної унікальної індивідуальності.

Навчально-тренувальний етап пов'язувався з реалізацією когнітивно-операційного компонента готовності студентів педагогічних коледжів до формування хореографічних умінь в учнів молодшого шкільного віку, що передбачало вдосконалення загальнопедагогічних і хореографічних знань, умінь та навичок.

Творчо-професійний етап експериментально-навчання збігався з розвитком інтерпретаційно-аналітичного компоненту готовності студентів педагогічних коледжів до формування хореографічних умінь в учнів молодшого шкільного віку, що передбачало вдосконалення їхніх професійно-творчих умінь, формування здатності здійснювати рефлексію педагогічної діяльності, прагнення до самовдосконалення та самоаналізу в процесі мистецько-педагогічної діяльності в системі закладів загальної середньої та позашкільної освіти.

Завершує побудову моделі інтерпретаційно-аналітичний блок, який включає критерії, показники та прогнозований результат – готовність студентів педагогічних коледжів до формування хореографічних умінь в учнів молодшого шкільного віку, яка формується за дотриманням педагогічних умов.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, на основі аналізу науково-методичної літератури, нами було розроблено модель готовності студентів педагогічних коледжів до формування хореографічних умінь в учнів молодшого шкільного віку, яка включає теоретичний, змістово-творчий та інтерпретаційно-аналітичний блоки, базується на методологічних засадах особистісно зорієнтованого, компетентнісного та креативного підходів і передбачає результат – сформованість готовності студентів педагогічних коледжів до формування хореографічних умінь в учнів молодшого шкільного віку.

У позиційному розміщенні виокремлених структурних компонентів моделі враховувалася, по-перше, поетапність засвоєння студентами досвіду формування хореографічних умінь в процесі професійної підготовки, по-друге, логіка включення навчально-змістового ресурсу з урахуванням особливостей процесу навчання майбутніх фахівців в галузі хореографічного мистецтва в педагогічних коледжах, а згодом в закладах вищої освіти.

Перспективними для подальших досліджень є проблема професійної підготовки майбутніх фахівців в галузі хореографічного мистецтва до позакласної роботи з учнями молодшого шкільного віку та до організації й проведення хореографічної діяльності з різновіковими групами дітей у позашкільних закладах освіти.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Андрощук Л. М. Формування індивідуального стилю діяльності майбутнього вчителя хореографії: дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти». Умань, 2009. 200 с.
2. Балл Г. О. Орієнтири сучасного гуманізму (в суспільній, освітній, психологічній сферах). Житомир: ПП «Рута», Видавництво «Волинь», 2008. 232 с.
3. Бондаревская Е. В. Гуманистическая парадигма личности ориентированного образования. Київ. *Педагогика*. 1997. № 4. С. 11–17.
4. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; [гол. ред. В. Г. Кремень]. К.: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
5. Коваль Л. В. Професійна підготовка майбутніх педагогів: культуротворчий вимір. Діяльність інституту психолого-педагогічної освіти та мистецтв Бердянського державного педагогічного університету (2012–2013 н. р.). Бердянськ: Видавець Ткачук О. В., 2013. С. 5–23.
6. Масол Л. М. Загальна мистецька освіта: теорія і практика: монографія. К.: Промінь, 2006. 432 с.
7. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін). К.: Освіта України, 2008. 274 с.
8. Сердюк Т. І. Художньо-естетична школа майбутніх учителів хореографії: формування досвіду: монографія. Донецьк: ЛАНДОН-XXI, 2011. 273 с.
9. Тараненко Ю. П. Підготовка майбутніх учителів хореографії до розвитку художньо-творчих здібностей молодших школярів: дисс...на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук: спец. 13. 00. 04 «Теорія і методика професійної освіти». Бердянськ, 2017. 282 с.

REFERENCES

1. Androshchuk, L. M. (2009). *Formuvannya individual'noho stylu diyal'nosti maybutn'oho vchytelya khoreografiyi*. [Formation of the individual activity style of the future choreography teacher]. Uman.
2. Ball, H. O. (2008). *Oriyentiry suchasnoho humanizmu (v suspil'niy, osvritniy, psykholohichniy sferakh)*. [Landmarks of modern humanism (in social, educational, psychological spheres)]. Zhytomyr.
3. Bondarevskaya, Ye. V. (1997). *Gumanisticheskaya paradigma lichnostno oriyentirovannogo obrazovaniya*. [Humanistic paradigm of personality-oriented education]. Kyiv.
4. *Entsyklopediya osvity*. (2008). [Encyclopedia of education]. Kyiv.
5. Koval, L. V. (2013). *Profesiyna pidhotovka maybutnikh pedahohiv: kul'turovorchyu vymir*. [Professional training of future teachers: cultural dimension]. Berdyans'k.
6. Masol, L. M. (2006). *Zahal'na mystets'ka osvita: teoriya i praktyka*. [General art education: theory and practice:]. Kyiv.
7. Padalka, H. M. (2008). *Pedahohika mystetstva (Teoriya i metodyka vykladannya mystets'kykh dystsyplin)*. [Pedagogy of art (Theory and teaching methods of artistic disciplines)]. Kyiv.
8. Serdyuk, T. I. (2011). *Khudozhn'o-estetychna shkola maybutnikh uchyteliv khoreografiyi: formuvannya dosvidu*. [Artistic and aesthetic school of future teachers of choreography: formation of experience]. Berdyans'k.
9. Taranenko, YU. P. (2017). *Pidhotovka maybutnikh uchyteliv khoreografiyi do rozvytku khudozhn'o-tvorchyykh zdibnostey molodshykh shkolyariv*. [Preparation of future choreography teachers for the development of artistic and creative abilities of younger schoolchildren]. Berdyans'k.

[Preparation of future choreography teachers for the development of artistic and creative abilities of younger schoolchildren]. Berdyans'k.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

БЯЛИК Оксана Василівна – доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх фахівців в галузі хореографічного мистецтва.

РАЗВОДОВА Марина Валеріївна – викладач хореографії, голова предметно-циклової комісії викладачів мистецтва КЗ «Балтський педагогічний фаховий коледж».

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх фахівців в галузі хореографічного мистецтва.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

BIALIK Oksana Vasylivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Pedagogy and Educational Management of the Uman State Pedagogical University Pavlo Tychyna University.

Circle of research interests: professional training of future specialists in the field of choreographic art.

RAZVODOVA Maryna Valeriivna – Teacher of Choreography, Chairman of the Subject-cycle Commission of Art Teachers of KZ «Baltic Pedagogical Professional College».

Circle of research interests: professional training of future specialists in the field of choreographic art.

Стаття надіслана до друку 15.07.2023 р.

УДК:796.015-048+37.091.2-047.44 (045)

DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2023.04.027

ДЖУРИНСЬКИЙ Петро Борисович –

доктор педагогічних наук, професор, директор навчально-наукового інституту фізичної культури, спорту та реабілітації «Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського»
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3102-9124>
e-mail : dzhurinski.pb@pdpu.edu.ua

ДРАЗІНА Євдокія Володимирівна –

кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент, завідувачка кафедри теорії і методики фізичної культури та спортивних дисциплін «Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського»
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2818-8274>
e-mail : dashadolgier@gmail.com

КОВАЛЬОВА Тетяна Михайлівна –

асистент кафедри теорії і методики фізичної культури та спортивних дисциплін «Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського»
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4488-1498>
e-mail : tanya.kovalyova@pdpu.edu.ua

МЕТОДИ ЕКСПЕРТНИХ ОЦІНОК В УПРАВЛІННІ ФІЗИЧНОЮ КУЛЬТУРОЮ І СПОРТОМ

ДЖУРИНСЬКИЙ Петро Борисович, ДРАЗІНА Євдокія Володимирівна, КОВАЛЬОВА Тетяна Михайлівна. МЕТОДИ ЕКСПЕРТНИХ ОЦІНОК В УПРАВЛІННІ ФІЗИЧНОЮ КУЛЬТУРОЮ І СПОРТОМ

У фізичному вихованні і спорті прогнозування необхідне для передбачення конкретних перспектив розвитку того або іншого процесу або явища, які відображають як завдання розвитку галузі у цілому, так і завдання фізичного вдосконалення конкретної людини чи групи осіб. Виявлені ключові поняття прогнозування, які визначають рівень знання майбутнього.

Ключові слова: види прогнозів, поняття прогнозування, методи експертних оцінок, спортивне прогнозування.

DZHURINSKYI Petro Borisovich, DRAZINA Evdokiya Volodymyrivna, KOVALYOVA Tetyana Mikheilivna. METHODS OF EXPERT ASSESSMENTS IN THE MANAGEMENT OF THE PHYSICAL CULTURE AND SPORT

In physical education and sports, forecasting is necessary to predict specific development prospects of this or that process or phenomenon, which reflect both the tasks of the industry development as a whole and the tasks of physical improvement of a specific person or group of persons. The key concepts of forecasting, which determine the level of knowledge of the future, are revealed. The goals and types of forecasts, objects and stages of forecasting are defined. There are five concepts that determine the level of knowledge of the future: prevision, prediction, forecast, plan and program. In scientific research, scientists pay attention to forecasting the dynamics of the development of both the specific sports and the entire system of athletes training in a certain country. First of all, it concerned the system of athletes training for the Olympic Games, especially in the sports where the most medals were won (athletics, swimming, gymnastics, etc.). For this purpose, complex target programs for the development of Olympic sports have been start developed, that based on forecasting.

The extrapolation method is a method of scientific research that consists in extending the conclusions obtained from the observation of one part of the phenomenon to another part of it. In a narrow sense, this is the definition of a function of its other values outside this series based on a series of data. The expert evaluations method is a method of forecasting and evaluating the future results of actions based on the forecasts of experts. When using the expert evaluations method, a group of experts is surveyed in order to clarify and determine certain variable parameters, that are necessary to evaluate the object under study. There are two groups of Expert methods – individual and collective. Individual opinions are the expert opinions, that formulated by each of them independently without inferences from other experts. Such methods include interviewing and questionnaires.

Among the collective methods of expert evaluation, there are the commission method (this includes holding work meetings, conferences, seminars, «round table» discussions), the Delphi method, the detached evaluation method, «Brainstorming», etc.

The main characteristics of expert evaluations in the management of physical culture and sports are determined.

Keywords: types of forecasts, forecasting concepts, expert evaluations methods, sports forecasting.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Прогнозування – є одним із складних видів функціонування в системі управлінських досліджень. Це завершальний етапом досліджень, основні результати яких закладаються в основу планів і програм діяльності спортивних і фізкультурно-оздоровчих закладів. Розрізняють стратегічне планування – яке формується з оглядом на середньострокові та довгострокові прогнози і поточне планування – з урахуванням короткострокових прогнозів. Прогнозування, це погляд у майбуття, обґрунтоване судження про імовірний стан об'єкта у майбутньому, шляхи і терміни досягнення цього імовірного стану, позитивні і негативні наслідки тих чи інших рішень [6]. На сьогодні, існують питання з прогнозів у сфері фізичної культури і спорту, які потребують уточнення і вдосконалення. Гостро постає проблема раціонального використання методів експертної оцінки в управлінні фізичної культури і спорту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наразі у прогнозуванні використовують три складники вимірів, а саме : як далеко поширюється прогноз – час; які тенденції розвитку об'єкта – напрям, наскільки суттєвими будуть зміни – величина. Прогноз спирається на сучасні показники з багатьох галузей знань і практичної діяльності, а також безперечно досвід, який відноситься до об'єкта, саме до якого відбувається прогнозування. Якісний і різноплановий прогноз є основою якісних управлінських рішень починаючи з розвитку олімпійських видів спорту і закінчуючи складовими навчально-тренувальної, навчальної, організаційної чи виховної діяльності [6].

Одним з найважливіших напрямів досліджень є прогнозування розвитку фізкультурно-спортивної організації. Будь-який процес управлінської

діяльності здійснюється завдяки прогнозуванню, яке сприяє попередженню майбутніх результатів. У фізичному вихованні і спорті функція прогнозування пов'язана із конкретними перспективами вдосконалення процесів і явищ [1; 3].

В системі підготовки спортсменів прогнозування найбільш широко стало використовуватися в загальній системі підготовки спортсменів у середині 80-х років ХХ – століття. Уже на початку розвитку спортивного прогнозування були визначені основні напрями наукового дослідження: розробка описових моделей – кінематичних, біомеханічних і динамічних характеристик спортсменів самого високого рівня; розробка прогнозів рекордів у тих видах спорту, де здійснюється вимірювання результатів; прогнозування ситуацій в ігрових видах спорту та поведінки спортсменів в єдиноборствах; прогнозування методики тренування; пошук найбільш інформативних показників для прогнозування працездатності спортсменів; прогнозування системи олімпійської підготовки [8; 9].

Основною ціллю прогнозування у галузі фізичного виховання і спорту є відображення завдань розвитку галузі, окрім цього, також і завдань фізичного вдосконалення і самовдосконалення людини. Завданнями прогнозів є виявлення імовірних шляхів розвитку явищ, що відповідають сучасним науковим поглядам, знанням та тенденціям і визначення технологічних і методичних засобів для досягнення ефекту [2; 6].

Метою статті було визначення понять та надано аналіз методів екстраполяції та методів експертних оцінок з прогнозування в управлінні фізичною культурою і спортом.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виділяються п'ять понять, які визначають рівень

знання майбутнього: передбачення, пророкування, прогноз, план і програма [6].

Наукове передбачення – спосіб пізнання, форма конструктивної діяльності мозку, спрямована на відтворення картини подій і явищ, які емпірично не спостерігаються. Передбачення – це родове поняття для усіх понять, які означають знання про майбутнє [6].

Пророкування – якісна характеристика очікуваної події [6].

Прогнозування – ступінь знання майбутнього, який характеризується деякими кількісними параметрами щодо часу, місця та ймовірності передбачуваної події, явища [6].

План, на відміну від прогнозу, містить однозначно визначені терміни й умови настання будь-якої події і являє собою заздалегідь намічену систему заходів [6].

Програма – проміжний етап між прогнозом і планом [6].

Прогнозування – це вид пізнавальної діяльності людини (суб'єкта), спрямованої на формування прогнозів розвитку певного об'єкта на підставі аналізу його стану в минулому і сьогодні. Як об'єкт прогнозу можуть виступати події, явища, категорії науки, предмети і засоби виробництва та ін. [2].

Одним із головних об'єктів прогнозування у фізичному вихованні є фізичний стан людини, що змінюється під дією зовнішніх і внутрішніх факторів [6].

I етапом прогнозування є аналіз об'єкта прогнозування, який полягає у визначенні мети і завдань, визначенні засобів характеристики об'єкта з урахуванням переліку ознак і відтворення його у вигляді моделі [4; 6].

II етапом є синтез, який має спрямування на визначення і взаємозв'язок ознак об'єкта. Ці ознаки виділяються з використанням різноманітних методів. Найбільш практичними у використанні є метод експертних оцінок [4; 6].

Основною метою прогнозування є – збільшення упевненості у майбутньому. Вирізняють дослідницький і нормативний підходи до прогнозування. Дослідницький пов'язаний із прогнозуванням неспланованих подій, нормативний підхід спрямований на вивчення конкретних подій, які можна спланувати і передбачити [1].

У наукових дослідженнях науковці приділяють увагу прогнозуванню динаміки розвитку як окремих видів спорту, так і всієї системи підготовки спортсменів у певній країні. У першу чергу, це стосувалося системи підготовки спортсменів до Олімпійських ігор, особливо у видах спорту, в яких розігрується найбільше медалей (легка атлетика, плавання, спортивна гімнастика та ін.). З цією метою на основі прогнозування почали розроблятися комплексні цільові програми розвитку олімпійських видів спорту [9].

Отже, *спортивне прогнозування* – це наукове передбачення перспектив розвитку спорту (у всій його багатовекторності), а також спортивних досягнень у виді спорту на основі науково-обґрунтованих положень, думок експертів, математичних розрахунків тощо. Об'єктом спортивного прогнозування є передбачення спортивних досягнень в майбутньому на основі динаміки розвитку виду спорту протягом певного етапу. Завдання спортивного прогнозування: 1) постановка цілей виступу спортсмена (команди) в основних змаганнях; 2) пошук оптимальних шляхів і засобів їх досягнення; 3) визначення ресурсів, необхідних для досягнення поставлених цілей. Основні методичні принципи спортивного прогнозування: опора на соціально-економічні цілі; системність; безперервність і зворотний зв'язок; пропорційність і оптимальність; реальність і об'єктивність; визначення провідної ланки; аналогічність. Прогнозування складається з трьох стадій. Стадія ретроспекції – формування опису об'єкта прогнозу в минулому, уточнення моделі прогнозування. Стадія діагнозу – розробка моделі об'єкта прогнозу, вибір методу прогнозування. Стадія проспекції передбачає на основі всіх попередніх етапів отримання результатів прогнозу. Прогнозування тісно пов'язано з керуванням, тому що забезпечує досить обґрунтовані передумови для прийняття управлінських рішень як у сфері організації спорту, так і в сфері спортивної підготовки, змагальної діяльності. Прогнозуванню в спорті піддаються самі різні процеси і явища: тенденції розвитку спорту; перспективи розвитку окремих видів спорту; перспективи розвитку системи спортивної підготовки і змагань; перспективи розвитку техніки і тактики окремих видів спорту; прогноз росту спортивних рекордів; співвідношення сил на міжнародній та національній спортивних аренах і техніко-тактичних і функціональних можливостей окремих спортсменів і команд; прогноз розвитку спортивної боротьби в окремих змаганнях, поєдинках, двобоях, стартах тощо [3; 9].

Метод експертних оцінок – це спосіб прогнозування та оцінки майбутніх результатів дій на основі прогнозів фахівців-експертів [2].

При використанні методу експертних оцінок відбувається опитування групи експертів (5–7 осіб) з ціллю уточнення і визначення певних змінних параметрів, які необхідні для оцінки досліджуваного об'єкта. В склад експертів необхідно включати людей з образним і словесно-логічним типами мислення. Такі експерти можуть висловлювати думку щодо раціональних способів мобілізації резервів, впровадження інвестицій, встановлення строків досягнення результатів, критеріїв відбору оптимальних варіантів рішення тощо.

Однією із основних умов ефективного застосування методів експертної оцінки є обізнаність експерта з проблемою, яка досліджується, спро-

можність його надавати конкретну, логічну, чітку, вичерпну інформацію, з урахуванням обмеженого часу. Важливо, щоб експерт був незалежним і не мав зацікавленості у вирішенні проблеми. Експерти мають підбиратися за ознакою професійного статусу, а саме – посади, наукового ступеня, вченого звання, стажу роботи та т. ін. У такому разі у число експертів потрапляють професійні, досвідчені у даній галузі фахівці [4; 5].

Процедура виглядає так : експерти, детально відповідають на питання анкети, пов'язаної із проблемним питанням, фіксують свої погляди і думки про проблему, а потім відкривають свої відповіді колегам. Якщо існують розбіжності між експертами з прогнозування, експерти мають пояснити причини невідповідності. Надалі анкетування продовжується до моменту найбільшого збігу думок експертів. Разом з цим необхідно дотримуватися анонімності, що сприяє усуненню можливості групових обговорень і роздумів над проблемою [8].

На основі отриманої інформації від експертів, завданнями, які часто вирішуються на основі наданої інформації, є: ранжування, впорядкування, розміщення в порядку зростання чи спадання чинників чи показників, що характеризують розвиток досліджуваного явища та прогностична оцінка виконання плану за тим чи іншим показником.

Експертні методи поділяють на дві групи – *індивідуальні і колективні* [2].

Індивідуальні – це думки експертів, які формулюються кожним із них самостійно без урахування показників від інших експертів. До таких методів належать інтерв'ювання і анкетування. *Інтерв'ювання* відбувається через співбесіду аналітика (фахівця, керівника, журналіста і т. ін.) з експертом (досвідченим фахівцем, науковцем, методистом і т. ін.), у ході якого експерт надає відповіді на запитання аналітика щодо чинників впливу на досліджувану проблему, очікувані результати, невикористані резерви, шляхи виходу із кризи, напрями підвищення ефективності тощо. Метод анкетування чи аналітичного експертного оцінювання, полягає в тому, що експерт надає письмові відповіді на запитання анкети.

Колективні експертні методи – це методи, які забезпечують формування єдиної спільної думки в результаті взаємодії залучених фахівців-експертів.

Серед колективних методів експертної оцінки виділяють: метод комісії (до них відносяться проведення виробничих нарад, конференцій, семінарів, дискусій за «круглим столом»), методи Дельфі, метод відстороненого оцінювання, «Мозкова атака» і т. ін. [2].

Метод комісії полягає у виробленні найраціональнішого варіанта досягнення поставленої цілі з урахуванням усіх висловлених на нараді пропо-

зицій, ідей. Позитивною ознакою методу є залучення до експертизи досвідчених, різнопланових фахівців з великим діапазоном знань із суміжних областей. Негативним є можливий суб'єктивізм, наявні стереотипи мислення, що склалися в експертів, їх схильність до компромісу.

Метод Дельфі – один із методів колективної експертної оцінки, який передбачає проведення експертного опитування серед групи спеціалістів у кілька турів (частіше у 3–4 тури) для вибору найкращого із рішень. Метод Дельфі, метод дельфійського оракула, отримав свою назву із назви містечка Дельфі у Стародавній Греції, в якому жили оракули-провидці при храмі бога Аполлона. Слово головного оракула не підлягало сумніву та приймалося за істину. Метою методу «Дельфі» – є вдосконалення групового підходу до розробки прогнозування, висловлювання при безпосередніх контактах між фахівцями при збереженні анонімності думок і аргументів. Можливе застосування особливих прийомів опитування через спеціально розроблені запитальники. Згідно з методом учасники висловлюють свої думки, обґрунтовують їх, а в кожному наступному турі опитування їм видається нова, уточнена, інформація щодо висловлених поглядів, яка одержується у результаті розрахунку збігу поглядів і думок за попередніми етапами роботи. Усе це продовжується до майже повного збігу поглядів і думок. Такий метод успішно використовують для експертного прогнозування шляхом організації системи збирання та математичної обробки експертних оцінок [2].

Сутність методу «Мозкової атаки» – полягає в тому, щоб створити відносно невелику групу фахівців високого рівня, поставити перед ними завдання і одержати від них продуктивні і раціональні ідеї з проблем. Для творчої роботи групи потрібно створити відповідні умови [2].

Проводячи нараду необхідно створити «домашню» невимушену атмосферу. Нарada повинна генерувати велику кількість ідей і думок, при цьому усі ідеї, повинні бути ретельно розглянуті, обговорені і оцінені.

Успішну реалізацію методу «мозкової атаки» спричиняє дотримання певних правил, серед яких забороняється критикувати висунуті ідеї; слід надати можливість (за необхідності) багаторазово виступати одному учаснику; усі виставлені ідеї обов'язково мають занотуватися; аналіз і оцінка ідей має здійснюватися на наступному етапі фахівцями-аналітиками.

При використанні цього методу одразу обмежується можливість концентрації уваги учасників на найбільш раціональних і продуктивних ідеях, які можуть бути оцінені за певними критеріями. Щоб усунути зазначені недоліки, необхідно активізувати учасників на генерування значної кількості ідей з наступним руйнуванням раніше

висунутих ідей і на їх основі сформувані нові ідеї. Цей метод передбачає декілька етапів.

Перший етап має передбачати формування групи учасників «Мозкової атаки». Склад групи повинен бути із осіб приблизно одного рангу, або з осіб різного рангу. Бажано однорідним. Другий етап включає формулювання задач перед учасниками «мозкової атаки», які оформлені у вигляді проблемної записки з проблемною ситуацією. У записці описуються умови, що забезпечують найбільшу ефективність «мозкової атаки», результати атаки, правила проведення атаки. Описування умов може містити: аналіз і наслідки проблемної ситуації; аналіз світового досвіду аналогічної ситуації; систематизацію шляхів розв'язання проблеми. Третій етап – генерація ідей. Але перед цим ведучий звертає увагу на правила «мозкової атаки»: вислови учасників мають бути чіткими і стислими; не допускаються скептичні зауваження і критика виступів; кожен має право виступити багато разів. Важливо щоб на цьому етапі ведучий своїми активними діями сприяв обговоренню раціональних і продуктивних ідей, максимально «активізував і розпалював» учасників на продуктивну роботу з розгляду і оцінки всіх ідей без винятку. Четвертий етап – систематизація ідей, поглядів, які висловлювалися на третьому етапі генерації. Тут має активно працювати група аналізу де складається перелік усіх висловлених ідей. На п'ятому етапі – висувуються продуктивні контридеї, які дозволяють зняти перешкоди на шляху реалізації ідей. Усі висловлені критичні зауваження записуються на диктофон. На шостому етапі – відбувається ретельна оцінка зауважень і складання списку ідей, які можуть бути використані. На цьому етапі активно працює група аналізу проблемної ситуації. Складається кінцевий список ідей, які не спростовані критичними зауваженнями.

Результати «мозкової атаки», вносяться в протокол. Список ідей передається групі експертів, які оцінюють інформацію і аналізують приховані можливості в кожній пропозиції. Під час «мозкової атаки» може висуватися від 50 до 100 різноманітних ідей, у той час коли при звичайній індивідуальній роботі за цей самий час надається приблизно 10-20 ідей.

Прогнозування у всіх випадках є вірогідним процесом. Ефективність прогнозування залежить від результатів аналізу і теоретичного обґрунтування інформації.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Аналіз навчально-методичної та наукової літератури з проблеми дослідження виявив, що: прогнозування – є одним із складних видів функціонування в системі управлінських досліджень. Це завершальний етапом досліджень, основні результати яких закладаються в основу планів і програм діяльності спортивних

і фізкультурно-оздоровчих закладів. Основною метою прогнозування у галузі фізичного виховання і спорту є відображення завдань розвитку галузі, окрім цього, також і завдань фізичного вдосконалення і самовдосконалення людини. Завданнями прогнозів є виявлення імовірних шляхів розвитку явищ, що відповідають сучасним науковим поглядам, знанням та тенденціям і визначення технологічних і методичних засобів для досягнення ефекту. Визначено, що виділяють п'ять понять, які визначають рівень знання майбутнього: передбачення, пророкування, прогноз, план і програма. У наукових дослідженнях науковці приділяють увагу прогнозуванню динаміки розвитку як окремих видів спорту, так і всієї системи підготовки спортсменів у певній країні. У першу чергу, це стосувалося системи підготовки спортсменів до Олімпійських ігор, особливо у видах спорту, в яких розігрується найбільше медалей (легка атлетика, плавання, спортивна гімнастика та ін.). З цією метою на основі прогнозування почали розроблятися комплексні цільові програми розвитку олімпійських видів спорту. Спортивне прогнозування – це наукове передбачення перспектив розвитку спорту (у всій його багатовекторності), а також спортивних досягнень у виді спорту на основі науково-обґрунтованих положень, думок експертів, математичних розрахунків тощо.

Визначено, що метод експертних оцінок – це спосіб прогнозування та оцінки майбутніх результатів дій на основі прогнозів фахівців-експертів. При використанні методу експертних оцінок відбувається опитування групи експертів з ціллю уточнення і визначення певних змінних параметрів, які необхідні для оцінки досліджуваного об'єкта. Експертні методи поділяють на дві групи – індивідуальні і колективні. Індивідуальні – це думки експертів, які формулюються кожним із них самостійно без урахування показників від інших експертів. До таких методів належать інтерв'ювання і анкетування. Серед колективних методів експертної оцінки виділяють: метод комісії (до них відносяться проведення виробничих нарад, конференцій, семінарів, дискусій за «круглим столом»), методи Дельфі, метод відстороненого оцінювання, «Мозкова атака» і т. ін.

У перспективі подальших досліджень ми вбачаємо перевірку використання методів прогнозування в навчально-тренувальному процесі юних спортсменів спортивних закладів і впровадженню в освітній процес майбутніх фахівців першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньо-професійних програм Фізична культура і спорт і Середня освіта (Фізична культура).

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Жданова О. М., Чеховська Л. Я. Основи управління сферою фізичної культури і спорту : навч. посіб. Львів: ЛДУФК, 2017. 244 с.

2. Грибан Г. П. Управління у сфері фізичної культури і спорту : метод. рекомен. Житомир: Вид-во «Рута», 2022. 124 с.
3. Жмарев Н. В. Управление деятельностью спортивной организации. К.: Здоров'я, 1989. 168 с.
4. Мічуда Ю. П. Сфера фізичної культури і спорту в умовах ринку. К. : Олімпійська література, 2007. 216 с.
5. Мічуда Ю. П. Функціонування і розвиток сфери фізичної культури і спорту в умовах ринку : автореф. дис. ... д.-ра наук з фіз. виховання і спорту : 24.00.02. Київ : НУФВСУ, 2008. 40 с.
6. Теорія і методика фізичного виховання: підруч. для студ. вищ. навч. закл. фіз. виховання і спорту: у 2 т. / Т. Ю. Круцевич. 2-ге вид., переробл. та доп. К.: Національний університет фізичного виховання і спорту України, вид-во «Олімпійська література», 2017. Т. 1. Загальні основи теорії і методики фізичного виховання. 384 с.
7. Христова Т. С. Управління процесом сфери фізичного виховання. Курс лекцій для студентів. ФОП Силаєва О. В. : Мелітополь, 2015. 72 с.
8. Ціпов'яз А. Т., Бондаренко В. В. Організація і управління фізичною культурою і спортом: навч. посіб. Кременчук: КПК, 2019. 128 с.

REFERENCES

1. Zhdanova, O. M., Chekhovs'ka, L. YA. (2017). *Osnovy upravlinnya sferoyu fizychnoy kul'tury i sportu*. [Basics of management in the field of physical culture and sports]. L'viv.
2. Hryban, N. P. (2022). *Upravlinnya u sferi fizychnoy kul'tury i sportu*. [Management in the sphere of physical culture and sports]. Zhytomyr.
3. Zhmarev, N. V. (1989). *Upravlenye deyatelnost'yu sportyvnoy orhanizatsyy*. [Management of sports organization activities]. Kyiv.
4. Michuda, YU. P. (2007). *Sfera fizychnoy kul'tury i sportu v umovakh rynku*. (2007). [The sphere of physical culture and sports in market conditions]. Kyiv.
5. Michuda, YU. P. (2008). *Funktsionuvannya i rozvytok sfery fizychnoy kul'tury i sportu v umovakh rynku*. [Functioning and development of the field of physical culture and sports in market conditions]. Kyiv.
6. Krutsevych, T. YU. (2017). *Teoriya i metodyka fizychnoho vykhovannya*. (2017). [Theory and methods of physical education]. Kyiv.
7. Khrystova, T. YE. (2015). *Upravlinnya protsessom sfery fizychnoho vykhovannya. Kurs leksiy dlya studentiv*. [Management of the physical education process]. Melitopol.
8. Tsipov'yaz A. T., Bondarenko V. V. (2019). *Orhanizatsiya i upravlinnya fizychnoy kul'turoyu i sportom*. [Organization and management of physical culture and sports]. Kremenchuk.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ДЖУРИНСЬКИЙ Петро Борисович – доктор педагогічних наук, професор, директор навчально-науко-

вого інституту фізичної культури, спорту та реабілітації «Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського».

Наукові інтереси: управління у сфері фізичної культури і спорту, професійна підготовка майбутніх фахівців з фізичної культури і спорту, здоров'язберігавальні технології, фізична реабілітація, фітнес і рекреація, спортивне і оздоровче плавання, сучасні аспекти теорії і методики фізичної культури і спорту.

ДРАЗІНА Євдокія Володимирівна – кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент, завідувачка кафедри теорії і методики фізичної культури та спортивних дисциплін «Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського».

Наукові інтереси: фізична терапія, ерготерапія, планування і прогнозування у сфері фізичної культури і спорту, фізична реабілітація, фітнес і рекреація, фізична культура і спорт.

КОВАЛЬОВА Тетяна Михайлівна – асистент кафедри теорії і методики фізичної культури та спортивних дисциплін «Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського».

Наукові інтереси: функції управління у сфері фізичної культури і спорту, фітнес і рекреація, сучасні технології фітнесу.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

DZURYNSKY Petro Borisovych – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Director of the Educational and Scientific Institute of Physical Culture, Sports and Rehabilitation of the «Southern Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky».

Circle of scientific interests: management in the field of physical culture and sports, professional training of future specialists in physical culture and sports, health-preserving technologies, physical rehabilitation, fitness and recreation, sports and recreational swimming, modern aspects of the theory and methods of physical culture and sports.

DRAZINA Evdokiya Volodymyrivna – Candidate of Sciences in Physical Education and Sports, Associate Professor, Head of the Department of Theory and Methods of Physical Culture and Sports Disciplines of the «Southern Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky».

Circle of scientific interests: physical therapy, occupational therapy, planning and forecasting in the field of physical culture and sports, physical rehabilitation, fitness and recreation, physical culture and sports.

KOVALYOVA Tetyana Mykhaylivna – Assistant Professor of the Department of Theory and Methodology of Physical Culture and Sports Disciplines of the «Southern Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky».

Circle of scientific interests: management functions in the field of physical culture and sports, fitness and recreation, modern fitness technologies.

Стаття надіслана до друку 09.07.2023 р.

УДК 378.147:37.017

DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2023.04.033

ЗОРОЧКІНА Тетяна Сергіївна –
доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри початкової освіти
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6321-0852>
e-mail: zvezdochcina@vu.edu.ua

КУЧАЙ Олександр Володимирович –
доктор педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки,
Національний університет біоресурсів і природокористування України,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9468-0486>
e-mail: O.kuchai@gmail.com

РОКОСОВИК Наталія Василівна –
кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри української мови та
літератури іноземної філології та перекладу Інституту філології та масових комунікацій
Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5588-8655>
e-mail: rokosovyk.nataliya@gmail.com

РОЛЬ ПОЗАКЛАСНИХ ЗАНЯТЬ З ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ЗМІЦНЕННІ ЗДОРОВ'Я УЧНІВ ЗССО

ЗОРОЧКІНА Тетяна Сергіївна, КУЧАЙ Олександр Володимирович, РОКОСОВИК Наталія Василівна.
РОЛЬ ПОЗАКЛАСНИХ ЗАНЯТЬ З ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ЗМІЦНЕННІ ЗДОРОВ'Я ЗССО

У статті розкрито роль позакласних занять із фізичного виховання школярів у зміцненні їх здоров'я на основі аналізу праць учених. Здійснено аналіз змісту позакласної роботи з фізичного виховання учнів ЗССО, виокремлено основні форми організації позакласної роботи, а також розглянуто особливості організації позакласної роботи з фізичної культури в закладах загальної середньої освіти.

Ключові слова: позакласні заняття, позакласна робота, фізична культура, фізичне виховання, спорт, здоров'я, учні, школа.

ZOROCHKINA Tetiana Sergiivna, KUCHAI Olexandr Volodymyrovych, ROKOSOVYK Natalia Vasyliivna.
THE ROLE OF EXTRA-CURRICULAR PHYSICAL EDUCATION ACTIVITIES IN STRENGTHENING THE HEALTH OF STUDENTS OF SECONDARY SCHOOLS

The article reveals the role of extracurricular activities in physical education of schoolchildren in strengthening their health based on the analysis of scientists' works. An analysis of the content of extracurricular work on physical education of secondary school students was carried out, the main forms of organization of extracurricular work were identified, and the peculiarities of the organization of extracurricular work on physical culture in general secondary education institutions were considered.

The article also highlights the peculiarities of the organization of extracurricular work in physical culture in general secondary education institutions and considers various forms of organizing collective and individual extracurricular activities outside the main working day of the school. It was found that extracurricular work in physical education is aimed at adapting students to the educational process, strengthening health, increasing physical capacity, improving physical development and arming with life-motor skills and skills, acquiring knowledge about a healthy lifestyle and the need for systematic physical education exercises.

Physical education of students in institutions of general secondary education is focused on solving the following tasks: development of individual abilities, formation of motivation for classes, education of a patriotic citizen, mastering of vital motor skills and skills, increasing the energy potential of students, for successful socialization, civic activity, choosing an individual trajectory of self-realization in future professional training and activities.

Thus, extracurricular classes in physical education are one of the forms of engaging students in systematic physical exercises, which helps to preserve and strengthen their health, as well as active leisure and active recreation. The raised problem can be further studied in the direction of organizing and conducting extracurricular classes on step aerobics with the aim of increasing the motor activity of students of primary and secondary schools.

Keywords: extracurricular activities, extracurricular work, physical culture, physical education, sport, health, teacher, students, school.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Проблема збереження та покращення здоров'я молодого покоління є однією з актуальних у галузі фізичного виховання. Сучасні дослідження стану здоров'я дітей засвідчують, що з віком, внаслідок дії різних чинників, у тому числі навчальні навантаження та вплив стресових факторів зовнішнього середовища, адаптаційні можливості організму дітей знижуються, що

призводить до розвитку цілому ряду захворювань. На сьогодні, у закладах загальної середньої освіти навчається майже 90% учнів із відхиленнями в стані здоров'я, а понад 50% мають незадовільну фізичну підготовку [10].

Одна з основних причин зниження здоров'я учнів – недостатня рухова активність. Результатами наукових досліджень вітчизняних та іноземних вчених доведено, що спеціально організована

рухова діяльність, за умови її раціональної організації, істотно впливає на покращення показників здоров'я дітей шкільного віку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблему рухової активності та здоров'я сучасної учнівської молоді актуалізовано у публікаціях Л. Левандовської, В. Стельмахівської, Ю. Прохоренко, О. Томенко, А. Бондар. Теоретичні та методичні особливості організації позакласних занять у закладах загальної середньої освіти розкрито в роботах таких провідних вітчизняні вчені галузі фізичного виховання, як М. Віленський, М. Годик, Ю. Докуніна, О. Гужаловський, Т. Круцевич, О. Андрєєва, Н. Москаленко, М. Данилевич, Н. Белікова, С. Грицюк та ін.

Учені одноставно наголошують на тому, що позакласна робота з фізичного виховання має значні резерви, щодо профілактики шкільної гіподинамії, підвищення рухової активності й фізичної працездатності учнів, а також гармонійного розвитку особистості в цілому. Цілеспрямоване фізичне виховання через раціональне поєднання урочних і позакласних форм занять, під час яких відбувається засвоєння основ фізичної культури та формування вмій і навичок щодо організації самостійних занять фізичними вправами, дасть змогу забезпечити неперервне зростання показників фізичного розвитку і рухової підготовленості учнів.

Мета статті – проаналізувати роль позакласних занять із фізичного виховання у закладах загальної середньої освіти з метою збереження і зміцнення здоров'я учнів закладу загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Організація освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти базується на дотриманні нормативно-законодавчої бази, що регламентує режим роботи школи, визначає зміст освіти та врегульовує питання санітарних та гігієнічних норм освітнього процесу. Зокрема система загальної середньої освіти повинна забезпечувати всебічний розвиток, навчання, виховання, виявлення індивідуальних здібностей, соціалізацію та формування особистості учня, здатного до життя в суспільстві, до взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення та набуття життєво необхідних знань, умінь, навичок упродовж усього життя, спроможної здійснювати свідомий життєвий вибір, яка є відповідальною в трудовій діяльності та громадянській активності, дбайливо ставиться до родини, країни, оточення та навколишнього середовища, здатної спрямувати свою діяльність на користь країни та іншим людям [7].

Інструктивні та методичні розробки щодо організації освітнього процесу та викладання окремих навчальних дисциплін у закладах загальної середньої освіти у 2020–2025 навчальному році визначені таким чином, що мета освітньої галузі

зі «Фізична культура» – це гармонійний фізичний розвиток особистості учня, підвищення його функціональних можливостей, формування життєво необхідних знань, рухових умінь та навичок, розширення фонду рухів та збагачення досвіду, формування стійкої мотивації до занять фізичною культурою і спортом [5; 6].

У процесі формування такої особистості вагомим аспектом є залучення школярів до різноманітних видів діяльності, як на уроці, так і в позакласній роботі, зокрема спортивного спрямування, що здійснюють вплив на розвиток рухових здібностей, моральних та вольових якостей, самостійності, відповідальності.

Саме тому питанню позакласних занять з фізичної культури у закладах загальної середньої освіти приділяли велику увагу провідні вітчизняні вчені [5, 6, 9].

Учені Белікова Н. та Подубінська С., розкриваючи особливості організації позакласної роботи з фізичної культури в закладах загальної середньої освіти, зазначають, що позакласна робота з фізичної культури є оптимальним засобом залучення учнів до систематичних занять фізичними вправами, які сприяють зміцненню та збереженню здоров'я учнів, проведенню активного дозвілля [2].

Також дослідниці акцентують увагу на зацікавленості самих учнів у проведенні позакласної роботи з фізичної культури за рахунок урізноманітнення видів рухової активності та залучення їх до різних видів спорту [2].

Науковиця Т. Березуєва зазначає, що позакласна фізкультурно-оздоровча і спортивно-масова робота як складова освітнього процесу з фізичного виховання учнів закладу загальної середньої освіти має значні можливості, щодо залучення дітей до занять фізичними вправами задля задоволення природної потреби їх організму в руховій активності [1].

Позакласна робота у закладах загальної середньої освіти представляє собою систему спеціально організованих занять фізичними вправами, що проводяться вчителем фізичної культури у школі в позаурочний час. Використовуючи різноманітні засоби, методи, форми організації занять, позакласна робота сприяє повному і якісному вирішенню завдань фізичного виховання учнів. Позакласні заняття сприяють проведенню активного дозвілля школярів, задоволенню індивідуальних потреб учнів у заняттях обраним видом вправ, сприяють формуванню соціально активної особистості, що відповідально ставиться до власного здоров'я, сприяє вихованню дисциплінованості та самостійності. Крім того, позакласна робота сприяє залученню учнів основної школи до систематичних занять фізичними вправами, розширює можливості якісного засвоєння навчального матеріалу, за рахунок цього підвищується успішність

учнів з предмету «Фізична культура». За умови регулярного відвідування позакласних занять в учнів формується вміння та звички самостійно використовувати засоби фізичного виховання в повсякденному житті з метою оздоровлення, попереджати розумову перевтому, а також здійснювати власне фізичне вдосконалення і корисно проводити час [4].

За формою організації позакласних занять фізичними вправами виділяють:

1. Масові заняття – до яких залучають відразу велику кількість учнів, прикладом є групові ігри, різного рівня змагання, розваги.

2. Секції та гуртки, із залученням обмеженої кількості учнів.

3. Індивідуальні заняття [8].

Позакласні заняття передбачають різні форми організації колективних і індивідуальних занять за межами основного робочого дня школи. Наприклад, до уроків, під час продовження дня школи, після завершення уроків. Позакласні заняття фізичними вправами можуть мати спортивну спрямованість. Особливістю позакласної роботи з фізичної культури є те, що на відміну від уроків фізичної культури на позакласних заняттях можуть бути об'єднані учнів із різних класів [8].

Проведення позакласних занять у вигляді секції із загальної фізичної підготовки є однією із додаткових форм роботи з фізичної культури, що є перехідною ланкою до спеціалізованих занять спортом. Такого роду позакласні заняття проводяться з метою покращити фізичний стан учнів, сформувані в інтерес до занять спортом, вдосконалити індивідуальні здібності для спеціалізації в тому чи іншому виді спорту. Зазвичай групи формуються із 10-15 осіб у відповідності до віку та рівня фізичної підготовленості учнів. Заняття рекомендують проводити два рази на тиждень тривалістю 45-60 хв. Систематичне відвідування позакласних занять дозволяє покращити фізичну підготовленість школярів, що сприятиме успішному виконанню вимог навчальної програми з фізичної культури [11].

Варто зазначити, що позакласна робота є добровільною, вона не повинна включати в себе обов'язкову участь в змаганнях. Документами, що регламентують позакласну роботу з фізичного виховання є програми позакласних занять різними фізичними вправами чи видами спорту, навчальні плани позакласних занять та конспекти окремих занять.

Сучасний освітній процес закладу загальної середньої освіти перевантажений навчальними предметами, що сприяють розвитку в учнів розумових здібностей. Побудова освітнього процесу повинна ґрунтуватися на врахуванні особливостей фізичного розвитку школярів та враховувати його вплив здоров'я учнів. В останні роки прослідковуються відхилення в шкільній практиці від

її основної мети – розвиток гармонійної особистості. Це не тільки суперечить ідеї формування гармонійно розвиненої особистості, але й погіршує стан здоров'я учнів школи.

Разом з цим в учнів прослідковується зниження рухової активності за рахунок відсутності зацікавлення до уроків фізичної культури в школі. Насамперед, це зумовлено недостатньою мотивацією учнів до занять фізичною культурою та спортом [3]. Підвищення позитивної мотивації сучасних учнів до занять фізичними вправами багато в чому залежить від застосування популярних видів рухової активності [12].

Відповідно до рекомендацій Національної доктрини розвитку освіти в Україні, Національної стратегії з оздоровчої рухової активності до 2025 року пріоритетним завданням системи фізичного виховання є – «Рухова активність – здоровий спосіб життя – здорова нація», що спрямована на формування у людини найвищої індивідуальної й суспільної цінності до власного здоров'я.

Таким чином, для забезпечення ефективного функціонування системи фізичного виховання учнів школи в умовах радикальної мінливості українського суспільства виникає нагальна потреба пошуку новітніх оптимальних та ефективних підходів до підвищення рівня рухової активності школярів.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Фізичне виховання учнів у закладах загальної середньої освіти орієнтоване на вирішення наступних завдань: розвиток індивідуальних здібностей, формування мотивації до занять, виховання громадянина патріота, оволодіння життєво необхідними руховими уміннями та навичками, підвищення енергопотенціалу учнів, для успішної соціалізації, громадянської активності, вибору індивідуальної траєкторії самореалізації у майбутній професійній підготовці та діяльності.

Таким чином, позакласні заняття з фізичного виховання є однією з форм залучення учнів до систематичних занять фізичними вправами, що сприяє збереженню та зміцненню їх здоров'я, а також проведенню активного дозвілля та активного відпочинку. Порушена проблема може надалі вивчатися в напрямі організації та проведення позакласних занять із степ-аеробіки з метою підвищення рухової активності учнів ЗЗСО.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Березуєва Т. Формування інтересу в учнів основної школи до занять фізичними вправами в позакласній роботі. Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка No 4 (318). 2018. С. 66–73.
2. Белікова Н. Сучасний стан організації позакласної роботи з фізичної культури / Н. Белікова, С. Подубінська // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини. Вип. 14. 2019. С. 15.

3. Благій О., Андреева О. Рухова активність як фактор формування здорового способу життя учнівської молоді. Актуальні проблеми фіз. вих., реабілітації, спорту та туризму: тези доп. III Міжнар. наук. конф. Запоріжжя: КПУ. 2011. С. 27–28.
4. Боляк А., Гладковський Р., Глоба М., Деревянко В., Дикий О., Коломоєць Г., Ребрина А. ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА 6–9 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. 2022.
5. Воловик Н.І. Основи оздоровчого фітнесу : навчальний посібник. Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова. Київ. 2010. 240 с.
6. Галайдюк М. А. Підвищення фізичної підготовленості школярів 12–14 років в позакласних формах занять в умовах радіоекологічного контролю : автореф. дис. ... канд. наук з фіз. вих. : 24.00.02 / М. А. Галайдюк ; Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки. Луцьк. 2000. 19 с.
7. Закон України «Про освіту» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 21.05.2023).
8. Іващенко В. П., Безкопильний О. П. Теорія і методика фізичного виховання. Черкаси : ЦНТЕІ. Ч. 2. 2006. 467 с.
9. Калініченко О. Аеробіка як засіб розвитку рухових здібностей. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : наук. монографія / за ред. проф. С. С. Єрмакова. Харків : ХДАДМ. № 15. 2005. С. 20–26.
10. Левандовська Л. Ю. Основи та критерії оптимального нормування рухової активності школярів старших класів. *Physical education, sport and health culture in modern society*, (1 (21)). 2013. С. 181–185.
11. Степ-аеробіка: методичні вказівки для практичних занять з фізичного виховання / уклад.: С. М. Киселевська, О. А. Войтенко. К. : КНУБА, 2012. 56 с.
12. Voronetskiy V. B. Motional activity as a part of the content of education in the institution of higher education / V. B. Voronetskiy // *Journal of Education, Health and Sport*. 2015. 5(7). С. 620–630.

REFERENCES

1. Berezuyeva, T. (2018). *Formuvannya interesu v uchniv osnovnoyi shkoly do zanyat' fizychnymy vpravamy v pozaklasniy roboti*. [Formation of interest in elementary school students for physical exercises in extracurricular activities]. Luhansk.
2. Byelikova, N. (2019). *Suchasnyy stan orhanizatsiyi pozaklasnoyi roboty z fizychnoyi kul'tury*. [The current state of the organization of extracurricular work in physical education]. Kamianets-Podilskyi.
3. Blahiy, O., Andryeyeva, O. (2011). *Rukhova aktyvnist' yak faktor formuvannya zdorovoho sposobu zhyttya uchniv'skoyi molodi*. [Motor activity as a factor in the formation of a healthy lifestyle of schoolchildren]. Zaporizhzhya.
4. Bolyak, A., Hladkovs'kyi, R., Hloba, M., Derevyanko, V., Dykyu, O., Kolomojets', H., Rebryna, A. (2022). *FIZYCHNA KUL'TURA 6 – 9 klasy. Navchal'na prohrama dlya zakladiv zahal'noyi seredn'oyi osvity*. [PHYSICAL EDUCATION grades 6–9. Curriculum for institutions of general secondary education]. Kyiv.
5. Volovyk, N. I. (2010). *Osnovy ozdorovchoho fitnesu*. [Basics of health fitness: a study guide]. Kyiv.
6. Halaydyuk, M. A. (2000). *Pidvyshchennya fizychnoyi pidhotovlenosti shkoliariv 12–14 rokiv v pozaklasnykh formakh zanyat' v umovakh radioekolohichnoho kontrolyu*. [Increasing the physical fitness of school-

- children aged 12–14 years in extracurricular forms of activities in the conditions of radioecological control: author's review]. Luts'k.
7. *Zakon Ukrainy «Pro osvitu»* (2023). [Law of Ukraine «On Education»]. Kyiv.
8. Ivashchenko, V. P., Bezcopyl'nyy, O. P. (2006). *Teoriya i metodyka fizychnoho vykhovannya*. [Theory and methods of physical education]. Cherkasy.
9. Kalinichenko, O. M. (2005). *Aerobika yak zasib rozvytku rukhovyykh zdibnostey. Pedagogika, psykholohiya ta medyko-biologichni problemy fizychnoho vykhovannya i sportu*. [Aerobics as a means of developing motor skills. Pedagogy, psychology and medico-biological problems of physical education and sports]. Kharkiv.
10. Levandov's'ka, L. YU. (2013). *Osnovy ta kryteriyi optimal'noho normuvannya rukhovoyi aktyvnosti shkoliariv starshykh klasiv*. [Basics and criteria of optimal regulation of motor activity of high school students].
11. *Step-aerobika*. (2015). [Step-aerobics]. Kyiv.
12. Voronetskiy, V. B. (2015). Motional activity as a part of the content of education in the institution of higher education.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЗОРОЧКІНА Тетяна Сергіївна – доктор педагогічних наук, професор, в.о. завідувача кафедри початкової освіти Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх педагогів.

КУЧАЙ Олександр Володимирович – доктор педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки, Національний університет біоресурсів і природокористування України.

Наукові інтереси: інформаційно-комунікаційні технології в освіті.

РОКОСОВИК Наталія Василівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри української мови та літератури іноземної філології та перекладу Інституту філології та масових комунікацій Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна».

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх педагогів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

ZOROCHKINA Tetiana Sergiivna – Doctor Pedagogical Sciences, professor, head of the department of primary education, Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytskyi.

Circle of scientific interests: professional training of future specialists.

KUCHAI Olexandr Volodymyrovych – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Department of Pedagogy, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine.

Circle of scientific interests: information and communication technologies in education.

ROKOSOVYK Natalia Vasyliivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Ukrainian Language and Literature of Foreign Philology and Translation of the Institute of Philology and Mass Communications of the Open International University of Human Development «Ukraine».

Circle of scientific interests: professional training of future specialists.

Стаття надіслана до друку 01.08.2023 р.

УДК 378: 784.45.215

DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2023.04.037**КУЧАЙ Тетяна Петрівна –**

доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки, психології, початкової, дошкільної освіти та управління закладами освіти, Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3518-2767>
e-mail: tetyanna@ukr.net

ГОНЧАРУК Оксана Миколаївна –

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри педагогіки Національного університету біоресурсів і природокористування України
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6535-5414>
e-mail: honcharukoksana@nubip.edu.ua

РОКОСОВИК Наталія Василівна –

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри української мови та літератури іноземної філології та перекладу Інституту філології та масових комунікацій Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5588-8655>
e-mail: rokosovyk.nataliya@gmail.com

ПРОФЕСІЙНЕ САМОВДОСКОНАЛЕННЯ ФАХІВЦІВ В УМОВАХ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ

КУЧАЙ Тетяна Петрівна, ГОНЧАРУК Оксана Миколаївна, РОКОСОВИК Наталія Василівна. ПРОФЕСІЙНЕ САМОВДОСКОНАЛЕННЯ ФАХІВЦІВ В УМОВАХ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ

У статті розглядається професійне самовдосконалення фахівців в умовах неперервної освіти; важливості неперервної професійної освіти, яка посідає важливе місце серед сучасних прогресивних освітніх ідей; творча самостійна робота студентів, як основна сполучна ланка між ЗВО, наукою і виробництвом. Охарактеризовано думки різних науковців щодо проблеми самовдосконалення фахівців в умовах неперервної освіти.

Ключові слова: самовдосконалення фахівців, неперервна освіта, самостійна робота, заклади освіти, студенти.

KUCHAY Tetyana Petrovna, HONCHARUK Oksana Mykolayivna, ROKOSOVIK Nataliya Vasyliivna. PROFESSIONAL SELF-IMPROVEMENT OF SPECIALISTS IN THE CONDITIONS OF CONTINUOUS EDUCATION

The article examines the professional self-improvement of specialists in the conditions of continuous education; the importance of continuous professional education, which occupies an important place among modern progressive educational ideas; creative independent work of students, as the main connecting link between educational institutions, science and production. The opinions of various scientists regarding the problem of self-improvement of specialists in the conditions of continuous education are characterized. Independent work of students is impossible without careful selection of educational material, its systematization and appropriate scientific processing. It is highlighted that the concept of continuity of education can be attributed to three objects. The organization of continuing education should be flexible, dynamic, meet the changing requirements of the labor market. The creation of the infrastructure of continuous education is an urgent task for the development of modern education, the solution of which requires a combination of efforts of economic, social and educational policy.

Planning students' independent work is directly related to the analysis of the time budget. It is necessary to clearly define the time that is actually spent on different types of educational activities. It is necessary to ensure the timely completion of all tasks allocated by departments, so that students are fully confident that with systematic work they will be able to complete all tasks.

The organization of continuing education should be flexible, dynamic, meet the changing requirements of the labor market. In light of these requirements and modernization trends, professional training as a whole, a career guidance system, and cooperation with employment centers are needed.

We can state that the analysis of scientific-pedagogical literature on the research problem has shown a significant interest in the issues of professional self-improvement of teachers. Having analyzed the interpretation of the category of self-improvement of teachers, it was determined that it, especially nowadays, is the subject of attention of scientists.

Keywords: self-improvement of specialists, continuous education, independent work, educational institutions, students.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. В умовах перебудови вищої освіти на перше місце виходять вимоги щодо поліпшення якості підготовки фахівців. У зв'язку з цим, важливе значення має процес самовдосконалення фахівців, сприяючи формуванню та удосконаленню їх професійних якостей протягом усього життя [1, 6].

Професійне самовдосконалення розглядається сьогодні як специфічний вид професійної

діяльності фахівців, як невід'ємний компонент їхньої професійної підготовки та перепідготовки. Професійне самовдосконалення є результатом усвідомленої взаємодії педагога та конкретного соціального середовища, в ході якого він реалізує потреби у розвитку у себе таких якостей особистості та компетенцій, які забезпечують успіх у його професійній діяльності та в житті взагалі.

Вихідну базу самовдосконалення особистості утворюють усвідомлення ним своєї професійної ролі, осмислення можливих педагогічних рішень та їх наслідків, узагальнення своєї професійної діяльності та прогнозування її перспектив, здатність та готовність до самоконтролю та саморозвитку. В основі процесу самовдосконалення лежить психологічний механізм постійного подолання внутрішніх протиріч між наявним рівнем професіоналізму (Я-реальне) і моделюється його станом (Я-ідеальне).

Самовдосконалення особистості вміщує: вивчення рівня сформованості своєї професійної компетентності; проектування системи цілей; визначення змісту та адекватних методів досягнення поставлених цілей; виявлення отриманих за той чи інший період часу результатів та співвідношення їх із встановленими цілями; постановку на цій основі нових цілей. Самовдосконалення виступає основою прогресивного професійного розвитку особистості фахівців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Професійне самовдосконалення фахівців розкрито у працях А. Арета, Д. Гришина, О. Кочетова, О. Ковальова, А. Макаренка, В. Оржеховської, Л. Рувинського, В. Селіванова, В. Сухомлинського, М. Тайчинова, Т.В. Хілько та ін. Сутність професійного самовиховання майбутнього педагога досліджував С. Єлканов. Даній проблемі також приділяли такі науковці, як О. Борденюк, С. Гончаренко, М. Євтух, В. Кремень, Л.Панова, О. Савченко, Ю. Сенько, С. Сисоєва тощо. Проте підготовка педагогічних кадрів залишається недостатньо ефективною в плані формування системи фахової готовності студентів до організації їх професійного самовдосконалення.

Мета статті – розглянути професійне самовдосконалення фахівців в умовах неперервної освіти; важливості неперервної професійної освіти, яка посідає важливе місце серед сучасних прогресивних освітніх ідей.

Виклад основного матеріалу дослідження. За даними ЮНЕСКО, до ключових життєвих компетенцій відносяться: соціальні, міжкультурні, комунікативні, імперативні, здатність людини вчитися все життя [2].

Педагогічний навчальний заклад – головний, основний етап формування майбутнього педагога. У відповідності з вимогами, які поставила перебудова школи, приймаються рішучі заходи до того, щоб формувати високий освітній рівень фахівців, всіяко підвищувати їх професійну майстерність. А для того, щоб стати справжнім майстром своєї справи, недостатньо лише однієї освіти, тут необхідний досвід, систематичне підвищення науково-теоретичного рівня і педагогічної кваліфікації, необхідно постійно поновляти знання, які зумовлені прискореними темпами науково-технічного прогресу, змінами в змісті освіти, методах навчання.

Кожному педагогу необхідно працювати більше над собою, займатися самоосвітою, самовдосконаленням, самопізнанням, які відіграють надзвичайно важливу роль у формуванні майстерності педагога і вихователя. Важливе значення тут має самостійність, його інтерес, орієнтація, вибір проблеми для поглибленого вивчення [1].

Ми дотримуємось думки, що самовдосконалення – це діяльність, яка свідомо регулюється індивідом і спрямована ким на виховання професійно значущих властивостей і якостей. Воно вимагає від людини здатності і готовності старанно працювати над собою, формувати в собі такі якості, які допомагають досягти успіхів у трудовій діяльності.

Ми поділяємо думку О. Борденюк, що процес самовдосконалення особистості в студентські роки має яскраво виражену специфіку. В цьому віці, порівняно з підлітковим, змінюється суб'єктивна значущість утвердження себе в ролі носія певної суспільної функції. Якщо самовдосконалення підлітка залежить від його становища у колективі ровесників, то у дорослого воно перебуває на другому плані; поступаючись провідним місцем перед суспільно-виробничими, трудовими ролями. У юнацькому віці відбувається диференціація структури власного «Я» і розширення сфери самопізнання, яке є необхідною умовою самовиховання, тобто цілеспрямованої роботи особистості над собою. Характер самовиховання юнаків і дівчат, залежно від його мети, набував різних видів спрямованості: самовиховання моральне, інтелектуальне, емоційно-вольове, фізичне, професійне. Дослідження показали, що для студентів молодших курсів одним із найважливіших факторів самовдосконалення є образ улюбленого педагога. За допомогою творів, анкет, інтерв'ю ми встановили, що ідеальним учителем студенти вважають хорошого організатора, ерудовану, вольову, вимогливу, справедливу, принципову людину, яка любить дітей, глибоко знає свій предмет тощо [3].

Основою навчання є самоосвіта. І якщо існують відповідні засоби й сприятливе довкілля для самоосвіти, то навіть посередня особа виявлятиме ентузіазм й охоту до навчання впродовж життя [4]. Нова еволюція під гаслом самостійного навчання та праці передбачає взяття під контроль власного життя [4].

Відповідно до вимог Болонського процесу, організація самостійної роботи студентів, виступає як провідний принцип побудови навчального процесу у ЗВО. Формування умінь самостійної роботи студентів повинно здійснюватися у всіх формах навчального процесу (лекціях, семінарських, практичних, лабораторних роботах, а також у позааудиторних формах занять) і на всіх етапах, оволодіння знаннями, умінями, навиками, включаючи і їх застосування [5].

На наш погляд, у навчанні щоразу більше домінуватиме самонавчання: коли особа сама спрямовуватиме себе на результат і досягатиме його.

Ми згодні з думкою В.Г. Кременя, що людина розумна (*homo sapiens*) у XXI столітті — це людина, яка постійно навчається, людина, життя і діяльність якої будується на основі знань. Створити умови для неперервної освіти впродовж життя повинні суспільство і держава. Для цього слід налагодити сучасну й ефективну систему освіти дорослих [6].

На це також звертається увага в англомовних американських і європейських посібниках, де акцент зміщується на аналіз умов саморозвитку і взаємодопомоги учасників процесу підвищення кваліфікації у формі захисту дисертації [7].

О. Савченко відмічає, що найважливішим чинником якості шкільної освіти є якість підготовки вчителів, домінантою якої є гармонія особистісного і професійного розвитку, формування не вчителя-предметника, а людини культури, гуманної, громадянсько-свідомої. Очевидно, що саме ці проблеми вимагають кваліфікованої і довготривалої співпраці науковців, управлінських структур різних рівнів, керівників ЗВО, науковців, асоціацій і творчих педагогічних спілок.

З метою якісного оновлення процесу підвищення кваліфікації фахівців і керівників ЗВО необхідно забезпечити: запровадження програмно-цільового моделювання підготовки з діагностичним супроводом; збагачення навчання рефлексивною складовою; доступність одержання індивідуальної допомоги у професійному самовдосконаленні; систему моральних і матеріальних стимулів. У зв'язку з цим потрібні наукові й управлінські зусилля щодо створення наукового і нормативного забезпечення випереджальної і супровідної підготовки педагогів в умовах інноваційних перетворень [8].

Як відмічають Л. Трагоровська, Л. Найдонова, за зарубіжними джерелами, науковий ступінь (що відповідає ступеню кандидата наук) — це, з одного боку, дослідницька робота, яка виконується, аби зробити оригінальний внесок у знання в певній; сфері науки, з другого — навчальна програма (Training programme), що має на меті підготовку компетентних і незалежних дослідників-практиків (research practitioners) [7].

Самонавчання особливо актуальне у зв'язку з розвитком нових форм освітнього процесу: екстернату, дистанційного навчання, системи неперервної освіти для дорослих.

Самостійна робота для студентів виявиться результативною і принесе помітний саморозвиток в тому випадку, якщо при будь-якій формі її виконання, що переробляється студентом інформація перетворюватиметься на знання, а знання у свою чергу створюватимуть нову інформацію; по формулі (інформація — знання — інформація).

Саме у цьому полягає соціальна функція індивідуальної пізнавальної діяльності. До реалізації цієї функції потрібно цілеспрямовано готувати майбутнього фахівця.

Кожному кваліфікованому викладачеві добре відомо, що самостійна робота студентів найважливіший засіб підвищення якості підготовки фахівців, здатних науково мислити і самостійно вирішувати творчі завдання. Проте добре організована самостійна робота студентів неможлива без ретельного відбору навчального матеріалу, його систематизації і відповідної наукової обробки.

В основі навчального процесу лежить принцип планування всього навчального часу студента, включаючи не тільки обов'язкові заняття за розкладом, але і самостійну роботу студентів. Це координується такими документами, як навчальний план і графік навчального процесу.

Планування самостійної роботи студентів безпосередньо пов'язане з аналізом бюджету часу. Необхідно чітко визначити час, що фактично витрачається на різні види навчальних занять. Слід забезпечити виконання в строк всіх завдань, що виділяються кафедрами, з тим, щоб у студентів створювалася повна впевненість у тому, що при систематичній роботі вони зуміють виконати всі завдання [5].

Трампліном до розвитку творчості служить підготовча і освітня самостійна робота студентів, що направляє викладачем. У творчій самостійній роботі студентів також основну роль грає тісний контакт викладача і студента. Незаперечним фактом є те, що викладач може навчити конкретній справі, якщо сам є всебічно розвинутою особистістю. Творча самостійна робота студентів — основна сполучна ланка між ЗВО, наукою і виробництвом [5].

На сучасному етапі розвитку суспільства і держави освіта стає одним і найважливіших загальнонаціональних пріоритетів, оскільки освіта в будь-якому суспільстві працює не тільки на сьогодні, але і на майбутнє. Сьогодні десятки країн світу шукають і реалізують свої моделі неперервної освіти [9].

Поняття неперервності освіти можна віднести до трьох об'єктів (суб'єктів):

- до особи. В цьому випадку воно означає, що людина або постійно, вчиться в освітніх установах, або займається самоосвітою;
- до освітніх процесів (освітнім програмам). Неперервність в освітньому процесі характеризується спадкоємністю змісту освітньої діяльності при переході від одного вигляду до іншого, від одного життєвого етапу людини до іншого;
- до освітніх установ.

Неперервність в даному випадку характеризує таку мережу освітніх установ і їх взаємозв'язок, який з необхідністю і достатністю створює

простір освітніх послуг, здатних задовольнити всю безліч освітніх потреб, що виникають як в суспільстві в цілому, так і в питомому регіоні, а також у кожної людини [9, с. 114–117].

І. Прокопенко відмічає, що динамічне суспільство знань вимагає неперервної освіти. Він зауважує, що організація і забезпечення реалізації неперервної освіти потребують більш глибокого осмислення. Йдеться не тільки про вироблення в усіх генераціях українців розуміння й уміння навчатись упродовж життя, а й уміння переучуватися, оцінювати ризики і небезпеки, які, поруч із можливостями і шансами, продукує суспільство знань. Організація неперервної освіти має бути гнучкою, динамічною, відповідати мінливим вимогам ринку праці. У світлі цих вимог і тенденцій модернізації потребує професійне навчання у цілому, система профорієнтації, співпраця з центрами зайнятості. Створення інфраструктури неперервної освіти є нагальним завданням розвитку сучасної освіти, вирішення якого потребує поєднання зусиль економічної, соціальної і освітньої політики, зміцнення ланцюга середня школа – ЗВО – місце роботи, що закладено у фундамент неперервної освіти [10].

Даній проблемі приділяє увагу С. Сисоєва, яка наголошує на важливості неперервної професійної освіти, яка посідає важливе місце серед сучасних прогресивних освітніх ідей, спрямованих на забезпечення сталого розвитку нашого суспільства та прогресу всього людства, і задекларована в усіх міжнародних документах про освіту [11].

Окрім базових знань і вмінь студент має навчитися, по-перше, здобувати самостійно знання, працювати самостійно з різними джерелами інформації, а по-друге, що дуже важливо, розвивати свої творчі здібності. Здатність до творчості як якість людини дає їй можливість знаходити нестандартне розв'язання ситуацій, нешаблонно та критично мислити, швидше адаптуватися до реалій сучасного життя, захищати свої ідеї, погляди, принципи. Окрім цього творчість має високий психореабілітаційний ефект, а отже, оберігає людину від стресів. Творчий підхід як ніщо інше дозволяє людині сповна зреалізуватися у житті, особливо в умовах сучасного світу [11].

Даній проблемі приділяв увагу С. Гончаренко. На його думку, освіту можна вважати фундаментальною, якщо вона являє собою процес такої взаємодії людини з інтелектуальним середовищем, при якому особистість сприймає її для збагачення власного внутрішнього світу і завдяки цьому визріває для примноження потенціалу самого середовища. Завдання фундаментальної освіти – створення оптимального середовища для виховання гнучкого багатогранного мислення, освоєння наукової інформаційної бази і сучасної методології осмислення дійсності, формування

внутрішньої потреби в саморозвитку та самоосвіті протягом всього життя людини [12].

Висновки та перспективи подальших розвідок напруму. Можемо констатувати, що аналіз науково-педагогічної літератури з проблеми дослідження засвідчив значний інтерес до питань професійного самовдосконалення вчителів. Проаналізувавши тлумачення категорії самовдосконалення вчителів, визначили, що вона, особливо в наш час, є предметом уваги науковців.

Перспективи подальших наукових досліджень можуть бути пов'язані з вивченням та узагальненням досвіду педагогічної майстерності в процесі неперервної педагогічної освіти.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Євтух М. Б. Поліпшення підготовки вчительських кадрів в умовах перебудови школи. Психолого-педагогічна підготовка вчителя іноземної мови в умовах перебудови школи. К. : КГПІІЯ, 1990. С. 3–9.
2. Сенько Ю. В. Еволюція предмета діяльності вчителя. Слов'янська педагогічна культура, 6, 2007. С. 86–91.
3. Борденюк О. В. (1990). Психологічні фактори професійного самовдосконалення майбутніх учителів. Психолого-педагогічна підготовка вчителя іноземної мови в умовах розбудови школи. К. : КГПІІЯ, С. 112–117.
4. Драйден Г., Вос Д. Революція в навчанні / Перекл. з англ. М. Олійник. Львів: Літопис. 2005. 219 с.
5. Прядехо А. Н. Самостійна робота студента як дидактична проблема. Слов'янська педагогічна культура, 6, 2007. С. 91–97.
6. Кремень В. Г. Якісна освіта в контексті загальноцивілізаційних змін. Проблеми якості освіти: теоретичні і практичні аспекти. Матеріали методологічного семінару АПН України. К. : СПД Богданова А. М. 2007.
7. Грагоровська Л. В., Найдюнова Л. А. Підготовка й атестація наукових кадрів вищої кваліфікації: проблеми і резерви якості. Проблеми якості освіти: теоретичні і практичні аспекти. Матеріали методологічного семінару АПН України. К. : СПД Богданова А. М. 2007. С. 19–24.
8. Савченко О. Я. Теоретичні підходи до визначення якості шкільної освіти. Проблеми якості освіти: теоретичні і практичні аспекти. Матеріали методологічного семінару АПН України. К. : СПД Богданова А. М. 2007. С. 39–51.
9. Панова Л. Д. Роль муніципальної методичної служби у створенні системи безперервної професійної освіти. Слов'янська педагогічна культура. 6, 2007. С. 114–117.
10. Прокопенко І. Ф. Професійне самовизначення молодшої генерації української інтелігенції: проблеми і чинники впливу. Теорія і практика управління соціальними системами. Щоквартальний науково-практичний журнал. 4. 2008. С. 40–44.
11. Сисоєва С. О. Творчість і технології у наукових дослідженнях неперервної професійної освіти. Теорія і практика управління соціальними системами. Щоквартальний науково-практичний журнал. 4. 2008. С. 79–86.
12. Гончаренко С. У. Фундаменталізація професійної освіти як дидактичний принцип освіти. Теорія і практика управління соціальними системами. Щоквартальний науково-практичний журнал. 4. 2008. С. 87–91.

REFERENCES

1. Yevtukh, M. B. (1990). Polipshennya pidhotovky vchytel's'kykh kadriv v umovakh perebudovy shkoly. [Improving the training of teaching staff in the context of school restructuring]. Kyiv.
2. Sen'ko, YU. V. (2007). *Evolutsiya predmeta diyal'nosti vchytelya*. [Evolution of the teacher's subject].
3. Bordenyuk, O. V. (1990). *Psykhologichni faktory profesijnoho samovdoskonalennya maybutnikh uchyteliv*. [Psychological factors of professional self-improvement of future teachers]. Kyiv.
4. Drayden, G., Vos, D. (2005). *Revolutsiya v navchanni*. [Revolution in education]. L'viv.
5. Pryadekho, A. N. (2007). *Samostiyna robota studenta yak dydaktychna problema*. [Student's independent work as a didactic].
6. Kremen', V. H. (2007). *Yakisna osvita v konteksti zahal'no tsyvilizatsiynyykh zmin*. [Quality education in the context of general civilizational changes]. Kyiv.
7. Hrahorovs'ka, L. V., Nayd'onova, L. A. (2007). *Pidhotovka y atestatsiya naukovykh kadriv vyshchoyi kvalifikatsiyi: problemy i rezervy yakosti*. [Training and certification of highly qualified scientific personnel: problems and reserves of quality]. Kyiv.
8. Savchenko, O. YA. (2007). *Teoretychni pidkhody do vyznachennya yakosti shkil'noyi osvity*. [Theoretical approaches to determining the quality of school education]. Kyiv.
9. Panova, L. D. (2007). *Rol' munitsypal'noyi metodychnoyi sluzhby u stvorenni systemy bezpererвної profesijnoyi osvity*. [The role of the municipal methodical service in creating a system of continuous professional education].
10. Prokopenko, I. F. (2008). *Profesijne samovyznachennya molodoyi heneratsiyi ukrajins'koyi intelihentsiyi: problemy i chynnyky vplyvu*. [Professional self-determination of the young generation of the Ukrainian intelligentsia: problems and influencing factors].
11. Sysoyeva, S. O. (2008). *Tvorchist' i tekhnolohiyi u naukovykh doslidzhennyakh nepererвної profesijnoyi osvity*. [Creativity and technologies in scientific research of continuing professional education]. Kyiv.
12. Honcharenko, S. U. (2008). *Fundamentalizatsiya profesijnoyi osvity yak dydaktychnyy pryntsyyp osvity*. [Fundamentalization of professional education as a didactic principle of education]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КУЧАЙ Тетяна Петрівна – доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки, психології, початкової, дошкільної освіти та управління закладами освіти, Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II.

Наукові інтереси: професійне самовдосконалення фахівців в умовах неперервної освіти.

ГОНЧАРУК Оксана Миколаївна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри педагогіки Національного університету біоресурсів і природокористування України.

Наукові інтереси: професійне самовдосконалення фахівців в умовах неперервної освіти.

РОКОСОВИК Наталія Василівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри української мови та літератури іноземної філології та перекладу Інституту філології та масових комунікацій Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна».

Наукові інтереси: професійне самовдосконалення фахівців в умовах неперервної освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KUCHAY Tetyana Petrovna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Pedagogy, Psychology, Elementary, Preschool Education and Management of Educational Institutions, Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian Institute.

Circle of scientific interests: professional self-improvement of specialists in the conditions of continuous education.

HONCHARUK Oksana Mykolayivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer of the Department of Pedagogy of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine,

Circle of scientific interests: professional self-improvement of specialists in the conditions of continuous education.

ROKOSOVIK Nataliya Vasylivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Ukrainian Language and Literature of Foreign Philology and Translation of the Institute of Philology and Mass Communications of the Open International University of Human Development «Ukraine».

Circle of scientific interests: professional self-improvement of specialists in the conditions of continuous education.

Стаття надіслана до друку 28.07.2023 р.

УДК 374.7 (410) (075.8)

DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2023.04.041

ОРОС Ільдико Імрїївна –

доктор філософії, доцент, президент Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7300-9362>

e-mail: ildiko@kmf.uz.ua

ОСВІТА ДОРΟΣЛИХ У ФРАНЦІЇ ТА БЕЛЬГІЇ

ОРОС Ільдико Імрїївна. ОСВІТА ДОРΟΣЛИХ У ФРАНЦІЇ ТА БЕЛЬГІЇ

У статті схарактеризовано організацію освіти дорослих в окремих зарубіжних країнах: Франції та Бельгії. Розглянуто освіту дорослих у Франції, що значно різниться від освіти дорослих інших країн Європи. Показано роль організацій ГРЕТА. Показано особливості освіти дорослих у Бельгії, де навчання дорослих використовує індивідуальний підхід, базується на принципах андрагогіки, враховує в осіб внутрішні мотиваційні процеси.

Ключові слова: освіта дорослих, зарубіжні країни: Франція, Бельгія, ГРЕТА, індивідуальний підхід, андрагогіка.

OROS Ildiko Imrievna. ADULT EDUCATION IN FRANCE AND BELGIUM

The article describes the organization of adult education in certain foreign countries: France and Belgium.

Adult education in France is significantly different from adult education in –other European countries, in that a significant role in its organization and financing belongs to the state, the French Ministry of National Education, and regional education authorities. The country has a detailed system of legal acts, an important aspect of which is the relationship between the state, entrepreneurs and citizens.

Adult education in France is considered, which is significantly different from adult education in other European countries. The role of GRETA organizations, which represent the main structure aimed at ensuring professional training of the adult population and increasing the competitiveness of specialists on a global scale, is shown. GRETA offers educational programs that are aimed at individual requests of different segments of the population, complex or disciplinary.

The features of adult education in Belgium are shown, where adult education uses an individual approach, is based on the principles of andragogy, and takes into account internal motivational processes in individuals.

The main tasks of the educational process of the adult population of Belgium are the formation of communication and basic skills, the application of acquired knowledge to solve problems of daily life, the development of independence in decision-making and interest in activities that contribute to the development of imagination and imaginative thinking. Teachers of the adult population are subject to strict requirements, which are prescribed in the «Profile of a Literacy Teacher» collection. The problems of the prerequisites for the emergence of functional illiteracy in the adult population have been studied.

Keywords: adult education, foreign countries: France, Belgium, GRETA, individual approach, andragogy.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Актуальність висвітлення питань освіти дорослих у розвинених країнах світу зумовлена тим, що аналіз розвитку освіти дорослих необхідний для з'ясування зв'язку між теорією освіти дорослих і практикою, для виявлення тенденцій і уникнення недоліків у плануванні освіти дорослих у майбутньому [2, с. 56–58].

У сучасному суспільстві освіта дорослих (adult learning) набула великого значення. Щоб задовольнити вимоги економіки, в якій застосовуються все нові й нові технології, і глобального ринку праці з його жорсткою конкуренцією, робітники вимушені адаптуватися до технологічних змін упродовж періоду всієї трудової діяльності. У зв'язку із демографічними змінами, в результаті яких зростає частка людей похилого віку, необхідним є включення в трудові відносини більшої частини населення, яке знаходиться в працездатному віці. Адже освіта дорослих – це природний спосіб задовольнити потреби у підвищенні рівня кваліфікації або й, навіть, у зміні професії. Важливість освіти дорослих підкреслюється у політичних рішеннях, наприклад, у європейській стратегії економічного розвитку, прийнятій у 2010 році на 10 років «Європа – 2020» [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз наукової літератури засвідчив, що впродовж останнього десятиріччя українськими науковцями активно здійснювалися порівняльно-педагогічні дослідження розвитку освіти у найбільш розвинених країнах – США, Німеччині, Канаді, Франції, Великій Британії та ін., досліджувалися різні аспекти сучасної освітньої політики, тенденції розвитку освіти (Н. Абашкіна, М. Лещенко, Н. Лавриченко, О. Матвієнко, О. Огієнко, Л. Пуховська, А. Сбруева, Л. Хомич та ін.).

Значний інтерес становлять праці зарубіжних і українських науковців з проблем неперервної освіти (Ж. Делор, Е. Джелпі, Е. Едвардс, Д. Кідд, Е. Фор, Д. Хьюсман, Б. Вульфсон, О. Джуринський, І. Зязюн, В. Кремень, Н. Ничкало, С. Сисоєва та ін.), вплив глобалізаційних процесів на розвиток освіти (В. Андрущенко, А. Коломієць, В. Кремень та ін.).

У контексті нашого дослідження важливими є праці вчених з проблем освіти дорослих: С. Архіпової, Л. Лук'янової, Л. Сігасової, Б. Ступарика та ін.

Мета статті. Ми поставили за мету коротко характеризувати організацію освіти дорослих в окремих зарубіжних країнах: Франції та Бельгії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглянемо особливості освіти дорослих у Франції. Що стосується роботи з дорослим населенням Франції, то нами виділено особливості нової форми організації неперервної професійної освіти дорослих у цій країні – освітньої структури ГРЕТА.

Освіта дорослих у Франції має тривалу історію. Початок організованої освіти дорослих відноситься до кінця XVIII ст., однак до XX ст. вона не була предметом законодавчого регулювання. До початку XX ст. розвиток професійної підготовки зазнавав тиску з боку економічних факторів. Зміни у промисловості збільшували попит на кваліфіковану робочу силу, для чого організовувалися курси для дорослих, які давали учням додаткову загальну освіту і базову професійну підготовку. В XX ст. законодавча діяльність у сфері освіти дорослих активізувалася. Заслужують на увагу закони 1971 р. і 1973 р., на яких нині базуються всі положення, що регулюють систему неперервної освіти та підвищення кваліфікації кадрів. Значущим у той час було те, що у 1973 році міністерством національної освіти Франції було створено об'єднані центри з підготовки викладачів для освіти дорослих (CIFFA); об'єднання навчальних закладів (GRETA); засновано посади уповноважених академій з неперервної роботи (DAFCO).

Організації ГРЕТА являють собою основну структуру, яка забезпечує професійну підготовку дорослих і підвищення кваліфікації фахівців у національному масштабі. Університети в цьому плані знаходяться на другому місці. Організації ГРЕТА оновлюють різні види підготовки для дорослого населення; щоб індивідуалізувати підготовку, розвивається практика залікових одиниць [2, с. 56–58].

Із заснуванням організацій ГРЕТА відбуваються значні зміни в організації освіти дорослого населення:

- зав'язуються партнерські зв'язки, укладаються угоди з крупними підприємствами;
- розробляється концепція професійних груп;
- засновано сертифікат про загальну освіту, що сприяло доступу до залікових одиниць загальної підготовки і давало можливість одержати сертифікат професійної придатності (CAP) [1].
- створена «Постійна група з боротьби з неграмотністю», завданням якої є вивчення ситуації з неграмотністю і розробка програм для роботи з дорослими щодо її ліквідації;
- використовуються нові технології у виробництві, що вимагає нової кваліфікації робітників [5].
- міністерство національної освіти проводить політику оновлення дипломів і оновлення сертифікатів CAP і ВЕР. Новий диплом уведено у 1985 р. – професійний бакалавр. У зв'язку із оновленням сертифікатів (CAP та ВЕР) створюються постійні центри національної освіти;
- міністерство національної освіти сприяє створенню індивідуалізованих педагогічних майстерень і міжінституціональних центрів оцінки компетентності (СУВС);
- проводиться подальша інформатизація системи освіти дорослих. Система ГРЕТА вступає у французьку програму «Комплекс» [1]. Представники академій з неперервної освіти (DAFCO) і фахівці ГРЕТА підключаються до програми й розвивають численні товариства, які узагальнюють і розвивають існуючу практику міжінституційного співробітництва [4, с. 152].

У 90-і роки ХХ ст. Міністерство національної освіти Франції видає декрети про організацію і функціонування ГРЕТА, декрети й циркуляри з питань персоналу, що працює в галузі освіти дорослих.

Освіта дорослих у Франції значно відрізняється від освіти дорослих інших європейських країн, тим, що в її організації і фінансуванні значна роль належить державі, Міністерству національної освіти Франції та регіональним органам освіти. В країні детально розроблена система правових актів, важливим аспектом яких є взаємовідносини держави, підприємців і громадян. Фінансування освіти дорослих – курсів підготовки й перепідготовки дорослого населення – здійснюється владою. Крім того слід зазначити, що у Франції всі підприємства з штатом понад ніж 10 осіб фінансують програми з підготовки кадрів шляхом сплати податків обсягом 2 % від загального річного фонду заробітної платні. Як зазначає О. Голотюк [1], державні заклади вищої освіти фінансуються державою, тому навчання в них майже безплатне. Університетська вища освіта є переважно державною і відносно дешевою (від 600 доларів щоріч-

но). Доступ до першого циклу отримують абітурієнти, які мають диплом бакалавра.

Фундаментальними завданнями неперервної професійної освіти є:

- адаптація форм професійного навчання до умов праці й зайнятості;
- розв'язання проблем, одержання необхідних знань і вмінь для всіх дорослих незалежно від віку й соціального статусу;
- підвищення культурного рівня громадян.

При цьому загальна підготовка часто виступає необхідним доповненням, а інколи й попередньою умовою для виконання спеціалізованих функцій.

Управління освітою у Франції практично повністю знаходиться в компетенції Міністерства національної освіти, але нині тенденції до децентралізації носять все більш виражений характер. Адже вже сам поділ Франції на 28 регіонів, кожен з яких очолює префект, є передумовою до децентралізації. Однак, вся освітня система Франції знаходиться під жорстким контролем Міністерства національної освіти. На національному рівні управління вищою освітою ставить перед собою завдання у визначенні центрів подальшої вищої університетської освіти. Згідно з указом президента Франції від 15.12.1997 р. ці центри виконують завдання щодо сприяння розвитку подальшої вищої освіти [4, с. 152].

Управління системою освіти дорослих у Франції здійснюється нині на трьох рівнях:

- на національному рівні – дирекції ліцеїв і коледжів Міністерства освіти;
- на регіональному рівні – уповноважені з неперервної освіти академій (28 територіальних управлінь освітою);
- на місцевому рівні – центри ГРЕТА.

Провідним методологічним підходом у процесі освіти дорослих є культурологічний підхід, який визначає напрям інших підходів – системного, аксіологічного і діяльнісного, тобто традиційних, а також нетрадиційних (герменевтичний, процесуально-проектний) підходів.

Проведене Р. Теслею дослідження підтвердило, що професійна освіта дорослих «є невід'ємною і в той же час окремою частиною французької системи освіти. Як соціально-педагогічне явище, освіта дорослих розглядається як чинник соціалізації і засіб досягнення певного рівня освіченості, загальної культури і професійної компетентності, яке відповідає соціальним і особистісним потребам дорослого як суб'єкта навчальної і трудової діяльності». Освітні програми структури ГРЕТА розроблено відповідно до рівнів професійної кваліфікації:

- рівень V – аналог сертифіката щодо професійної придатності (CAP) або сертифіката професійних знань (VER), який відповідає двом рокам навчання на другій ступені се-

- редньої освіти (останні два роки французької середньої школи);
- рівень IV – аналог атестата зрілості або Сертифіката (BEP), який відповідає трьом рокам навчання на другому ступені середньої освіти (останні три роки французької середньої школи), тобто аналог диплома про закінчення французької середньої школи;
  - рівень III – аналог сертифіката старшого інженера-техніка (BTS), диплома про закінчення Технологічного університету (DUT) або свідоцтва про закінчення першого циклу закладу вищої освіти, який відповідає двом рокам навчання у французькому закладі вищої освіти;
  - рівень II – аналог Licence professionnelle або свідоцтва про закінчення другого циклу закладу вищої освіти, який відповідає трьом рокам навчання у французькому закладі вищої освіти, тобто аналог бакалавра [2, с. 57].

Причиною появи у Франції такої структури як ГРЕТА став наслідок загальних тенденцій розвитку освіти дорослого населення.

Як видно із зазначеного, національна освітня структура ГРЕТА нині являє собою основну організацію, що займається неперервною професійною освітою дорослих у Франції. Освітні програми, що пропонуються ГРЕТА, відповідають індивідуальним запитам різних верств населення. Навчання в ГРЕТА відбувається в тому тем-

пі, який підходить для дорослого, що навчається. Це може бути комплексне або дисциплінарне навчання.

Форми, види, а також зміст навчання дорослих змінюється з політичними, економічними, соціальними та культурними змінами.

Розглянемо особливості освіти дорослих у Бельгії. До складу Бельгії входять 3 мовні спільноти – фланомовна, франкомовна та німецькомовна. На тлі федерального устрою, мовного розшарування населення існують проблеми. Сучасний ринок праці промислово розвинених країн пред'являє високі вимоги до фахівців галузей економіки. Становлення громадянина вимагає володіння функціональною грамотністю, сформованих знань і вмінь, відсутність або недостатність яких призводить до функціональної неграмотності дорослих у контексті соціально-економічних умов, що може супроводжуватися відсутністю у робітників відповідних сертифікатів і неспроможністю здобувати подальшу освіту з метою набуття професійних навичок, які відповідають вимогам ринку праці. Розв'язання цієї проблеми зв'язане із подоланням безробіття [3, с. 4].

У країні ведеться боротьба з неграмотністю дорослого населення, в результаті чого підвищується грамотність населення. У табл. 1 представлена динаміка рівня грамотності дорослого населення в період із середини XIX до середини XX століття.

Таблиця 1

Рівень грамотності дорослого населення в період з середини XIX до середини XX століття (у % до загальної кількості населення)

Рік	1866	1910	1920	1930	1947
Доросле населення (у %)	47	75	92	94	97

Джерело: таблиця складена автором на основі джерел: [3, с. 64–65; 11, с. 45–48].

Дані таблиці свідчать, що в період із середини XIX до середини XX століття неграмотність населення поступово зменшувалась. Якщо в середині XIX століття майже половина населення була неграмотною, то в середині XX століття неграмотність становила всього 3%. Масова грамотність стала наслідком освітніх реформ, які проводились у Бельгії у XX ст. Поряд із зменшенням загальної неграмотності дорослого населення з'являлася неграмотність функціональна. Одним із факторів, що зумовлюють появу функціональної неграмотності у Бельгії, є міграційні процеси. Зокрема імігранти з мусульманських країн становлять помітну частку осіб, що прибувають до Бельгії [3, с. 19–75].

На початку XXI століття виникають нові види грамотності: критична грамотність (critical literacy); інтегральна грамотність (integral literacy); ідеологічна грамотність (ideological literacy), автономна грамотність (autonomous literacy) та ін. як складові поняття «функціональна грамотність» [7, с. 114–125].

Громадські організації розробили, створили й розвинули мережу закладів, що здійснюють професійне навчання та проводять курси базової освіти для дорослих із низьким рівнем письменності. Вони також оприлюднили інформацію про існування загальної та функціональної неграмотності серед населення Бельгії [10, с. 1–15].

Федеральний уряд Бельгії делегував повноваження стосовно управління освітою мовним спільнотам, і відповідні міністерства визначають завдання, напрями й умови для всебічного розвитку та професійного зростання особистості.

З 1989 р. інститути неперервної освіти дорослих фінансуються урядом. Це в основному кошти із бюджету спільнот та, крім того, реєстраційні внески, які є дуже низькими й диференційованими. Для безробітних і осіб, які мають статус біженців, вони є символічними [8, с. 35].

Різні спільноти Бельгії розв'язують питання структуризації освіти дорослих по-різному. У Фландрії базова освіта дорослих, а відтак і навчан-

ня грамотності є елементом системи освіти дорослих і підпорядковується відповідним міністерствам, їхнім програмам і декретам. Уряд франкомовної спільноти вбачає завдання освіти дорослих насамперед як допомогу у працевлаштуванні і освоєнні відповідних для цього навичок. У франкомовній спільноті найбільшим сектором формальної освіти, що надає послуги з освіти для дорослих, є освіта соціального розвитку під керівництвом Міністерства освіти. Натомість у системі освіти дорослих німецькомовної спільноти основна увага приділяється неперервній освіті й навчанню з метою подальшого працевлаштування. Отже, навчання грамотності у кожній із спільнот має свої особливості.

Базова освіта дорослих пропонує курси на рівнях початкової та середньої освіти:

- фламандська мова як рідна (навчається 6,3% дорослого населення);
- інформаційно-комунікаційні технології (навчається 8,9% дорослого населення);
- суспільні науки – формування базових соціальних навичок (навчається 6,7% дорослого населення);
- математика (навчається 2,2% дорослого населення);
- французька та англійська мови – початковий курс (навчається 1% дорослого населення) [3, с. 119, 130, 136].

Певну роль в освіті дорослого населення відіграє підготовка вчителів для навчання дорослих. Для цього існують курси професійного розвитку тривалістю 6–20 днів на рік і охоплюють такі компоненти як аналіз наслідків функціональної неграмотності і методика роботи з дорослими учнями. Дослідники створили довідковий документ «Профіль учителя грамотності», в якому описано знання, вміння, навички, здібності, поведінку, якими має володіти вчитель грамотності [9, с. 1–9]. До того ж, названий документ охоплює навички й уміння вчителя грамотності: здатність до самооцінки; здатність заохочувати дорослих учнів до участі у навчанні; знання основ психології дорослих; знання різних методик навчання дорослих учнів; уміння працювати в команді, розробляти проекти. З 2005–2006 навчального року дві школи соціальної допомоги додали до навчальних планів курс обсягом 1620 годин, який дає можливість отримання кваліфікаційного рівня «Учитель грамотності». Заняття на курсах проводять викладачі та експерти в галузі грамотності [3, с. 124–125]. З 2007 р. п'ять ЦОД (Дата-центр в Європі) розпочали навчальну програму для підготовки вчителів дорослих у Бельгії. Вона пропонує професійне навчання, що складається з 280 годин (причому 120 годин відводиться на практичні заняття), і готує вчителів для освіти дорослих. Освоєння курсу дає можливість отримання сертифіката [8, с. 33].

Із зазначеного витікає, що навчання функціональної грамотності дорослих у Бельгії базується

на принципах андрагогіки. Воно використовує індивідуальний підхід і враховує внутрішні мотиваційні процеси в осіб, що навчаються. До освіти, які навчають дорослих функціональної грамотності, ставляться суворі вимоги, що визначаються збіркою правил і вимог «Профіль учителя грамотності».

Сформульовано поняття: грамотність і функціональна грамотність; досліджено передумови виникнення проблеми функціональної неграмотності дорослого населення.

Основними завданнями навчання функціональної грамотності дорослого населення Бельгії є формування базових, комунікативних навичок, розвиток самостійності у прийнятті рішень і застосуванні освоєних знань для розв'язання проблем щоденного життя, розвиток зацікавленості у читанні як виду діяльності, що сприяє розвитку образного мислення та уяви.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрому. Схарактеризовано організацію освіти дорослих в окремих зарубіжних країнах: Франції та Бельгії.

Розглянуто освіту дорослих у Франції, що значно відрізняється від освіти дорослих інших країн Європи. Показано роль організацій ГРЕТА, що являють основну структуру, спрямовану на забезпечення професійної підготовки дорослого населення і підвищення конкурентоздатності фахівців у глобальному масштабі. ГРЕТА пропонує освітні програми, які спрямовані на індивідуальні запити різних верств населення, комплексні або дисциплінарні.

Показано особливості освіти дорослих у Бельгії, де навчання дорослих використовує індивідуальний підхід, базується на принципах андрагогіки, враховує в осіб внутрішні мотиваційні процеси. Основними завданнями освітнього процесу дорослого населення Бельгії є формування комунікативних навичок та базових, застосування освоєних знань для розв'язання проблем щоденного життя, розвиток самостійності у прийнятті рішень та зацікавленості видах діяльності, що сприяють розвитку уяви та образного мислення. До викладачів дорослого населення ставляться суворі вимоги, які прописані у збірці «Профіль учителя грамотності». Досліджено проблеми передумови виникнення функціональної неграмотності дорослого населення.

Перспективами для подальших розвідок напрому є вивчення освіти дорослих інших країн Європи та виокремлення прогресивних ідей.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Голотюк О. В. Система вищої освіти Франції. 2013. Взято з [http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/123456789/421/1/Вища освіта Фр.pdf](http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/123456789/421/1/Вища%20освіта%20Фр.pdf).
2. Тесля Р. В. Освіта дорослих Франції: історія, досвід, перспективи впровадження в українську систему освіти // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, III (25). 2013. С. 56–58.

3. Фучила О. М. Організація навчання функціональної грамотності у системі освіти дорослих Бельгії : дис. канд. пед. наук : 13.00.01 / Олена Миколаївна Фучила. Хмельницький : Б.в. 2012. С. 192.
4. Brucy, G. Histoire de l'éducation. Histoire des diplômés del'enseignement technique et professionnel (1880–1965). l'Etat, l'Ecole, les Entreprises et la certification des compétences. Paris: Belin. 1998. С. 152.
5. Cohen-Scali, V. (2000). Alternance et identité professionnelle. Formation permanente, éducation des adultes. Paris: PUF.
6. European Commission. Update Report to the Study to quantify and analyse the VAT Gap in the EU-27 Member States. 2014. Retrieved from https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/docs/body/vat_gap2012.pdf
7. Evans E. J. Autonomous literacy or social practice? Students' constructions of technology literacy. Journal of Literacy and Technology, 5 (1). 2005. С. 114–125.
8. Flemish Community of Belgium. National report on the development and state of art of adult learning and education (ALE). 2008. Retrieved from <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Education/QuestionnaireEducation/Belgium.pdf>
9. Formateur en alphabétisation. Profil professionnel. Conseil supérieur del, l'enseignement de Communauté française. (2002). Retrieved from <http://www.lire-et-ecire.be/Missions-taches-et-competences?lang=fr>.
10. Maroun, E. Professional development in the field of literacy and basic education. State of the art in Belgium. Lyon: National Agency to Fight Illiteracy (ANLCI), 2007. P. 1–15.
11. Ruwet, J., & Wellemans, Y. L'analphabétisme en Belgique (XVIIIème – XIXe siècle). Louvain: Bibliothèque de l'Université, 1978. P. 45–48.

REFERENCES

1. Holotyuk, O. V. (2013). *Systema vyshchoyi osvity Frantsiyi*. [System of higher education in France].
2. Teslya, R.V. *Osvita doroslykh Frantsiyi: istoriya, dosvid, perspektyvy vprovadzhennya v ukrayins'ku systemu osvity*. [Adult education in France: history, experience, prospects of implementation in the Ukrainian education system].

3. Fuchyla, O. M. (2012). *Orhanizatsiya navchannya funktsional'noyi hramotnosti u systemi osvity doroslykh Bel'hiyi*. Khmel'nyts'kyy. [Organization of functional literacy training in the adult education system of Belgium]. Khmelnytsky.
4. Brucy, G. (1998). Histoire de l'éducation. Histoire des diplômés del'enseignement technique et professionnel (1880-1965). l'Etat, l'Ecole, les Entreprises et la certification des compétences. Paris: Belin.
5. Formateur en alphabétisation. Profil professionnel. Conseil supérieur del, l'enseignement de Communauté française. (2002).
6. European Commission. (2014). Update Report to the Study to quantify and analyse the VAT Gap in the EU-27 Member States.
7. Evans, E. J. (2005). Autonomous literacy or social practice? Students' constructions of technology literacy. Journal of Literacy and Technology.
8. Flemish Community of Belgium. (2008). National report on the development and state of art of adult learning and education (ALE).
9. Formateur en alphabétisation. Profil professionnel. Conseil supérieur del, l'enseignement de Communauté française. (2002).
10. Maroun, E. (2007). Professional development in the field of literacy and basic education. State of the art in Belgium. Lyon: National Agency to Fight Illiteracy (ANLCI).
11. Ruwet, J., & Wellemans, Y. (1978). L'analphabétisme en Belgique (XVIIIème – XIXe siècle). Louvain.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ОРОС Ільдико Імрїївна – доктор філософії, доцент, президент Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці ІІ.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх педагогів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

OROS Ildiko Imrieвна – Doctor of Philosophy, associate professor, president of the Ferenc Rakoti II Transcarpathian Hungarian Institute.

Circle of scientific interests: professional training of future specialists.

Стаття надіслана до друку 25.08.2023 р.

УДК 378.011.3-051

DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2023.04.046

ПОТАПЧУК Тетяна Володимирівна –

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри теорії та методики дошкільної і спеціальної освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1680-6976>
e-mail: tatvolod@ukr.net

МІРОШНІЧЕНКО Валентина Іванівна –

доктор педагогічних наук, професор, начальник кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3931-0888>
e-mail: mvi_2016@ukr.net

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ХІМІЇ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗВО

ПОТАПЧУК Тетяна Володимирівна, МІРОШНІЧЕНКО Валентина Іванівна. ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ХІМІЇ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗВО

У статті розкрито основні аспекти професійної самореалізації майбутніх учителів хімії, які включають особистісно-професійний потенціал, готовність до самореалізації в освітньому процесі та бажання досягати нових вершин у навчанні і вихованні.

Ключові слова: процес підготовки, майбутні учителі хімії, професійна самореалізація, активні методики навчання, освітнє середовище ЗВО.

POTARCHUK Tetyana Volodymyrivna, MIROSHNICHENKO Valentina Ivanivna. PREPARATION OF FUTURE CHEMISTRY TEACHERS FOR THE PROFESSIONAL SELF REALIZATION IN THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF ZVO

The article reveals the main aspects of professional self-realization of future chemistry teachers, which include personal and professional potential, readiness for self-realization in the educational process, and the desire to reach new heights in education and upbringing. The personal and professional potential of a future chemistry teacher covers many aspects, such as motivation, abilities, knowledge and personal qualities. It is noted that in order to achieve professional self-realization of chemistry teachers, it is necessary to provide them with adequate education in universities and to promote their aspiration to reach heights in their professional career. This goal is particularly important because everyone has the right to a basic knowledge of chemistry and the skills to use chemical products safely. It is important that this experience is acquired already at school, and qualified teachers will be able to transfer their knowledge and skills, as well as teach students to use chemical products correctly and safely.

The readiness of future chemistry teachers for self-realization in the educational process is determined by their readiness and motivation to work on their own professional and personal development during education and education of students. This means that they want to constantly improve their skills, use new learning methods and be active participants in the educational process.

Disciplines that a future chemistry teacher should master are presented. The readiness of future chemistry teachers for self-realization in the educational process is determined by their readiness and motivation to work on their own professional and personal development during education and education of students. This means that they want to constantly improve their skills, use new learning methods and be active participants in the educational process.

Keywords: preparation process, training of future chemistry teachers, professional self-realization, active teaching methods, educational environment of higher education institutions.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Професійна самореалізація людини має велике значення, оскільки кожна особа має внутрішні здібності та прагне розкрити їх у різних сферах діяльності. Це приносить не тільки задоволення самій особі, але і приносить користь іншим людям. Особливу важливість у цьому контексті мають вчителі, оскільки вони є прикладом для молодого покоління. Вміння вчителя знаходити нові шляхи самореалізації, постійно вдосконалювати свій особистісно-професійний потенціал надихає не лише учнів, але і батьків.

Успішний учитель вміє зацікавити учнів навчальним матеріалом, залучити їх до творчої діяльності і зробити знання практично значущими протягом усього життя. Це особливо важливо для вчителів хімії, оскільки в останні роки спостерігається зниження інтересу учнів до природничих предметів. Це пояснюється тим, що деякі професії, пов'язані з хімією, здаються менш привабливими через зміни на ринку праці та технологічному розвитку.

Для досягнення професійної самореалізації вчителів хімії важливо забезпечити їх відповідною підготовкою в закладах вищої освіти та сприяти їхньому орієнтуванню на досягнення нових вершин у своїй професійній кар'єрі. Це особливо важливо, оскільки кожна людина має право на базові знання з хімії та навички безпечного користування хімічними продуктами. Важливо, щоб цей досвід набували вже в школі, і талановиті учителі зможуть передати свої знання та навички, а також сформувати в учнів уміння користуватися продуктами хімічного виробництва грамотно та безпечно.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українські науковці та практики, такі як О. Гиря, О. Іващенко, Н. Чуvasова, Т. Шевчук, активно досліджують і вдосконалюють аспекти створення умов для самореалізації вчителів хімії як під час їхньої фахової підготовки, так і на робочому місці.

Зокрема, вони розглядають питання підвищення якості освіти та навчання, щоб створити сприятливі умови для розвитку та самореалізації вчителів. Їхні дослідження спрямовані на покращення якості професійної підготовки майбутніх педагогів хімії та створення умов для їхньої ефективної роботи в майбутньому. Роботи таких українських науковців, як Л. Калашнік, Т. Костюкова, О. Шацька, досліджують досвід підготовки вчителів хімії та пропонують можливі шляхи підвищення якості цієї підготовки. Їхні дослідження вносять цінний вклад у розуміння та розвиток педагогічної науки та практики в Україні. Вивчення цих та інших досліджень допомагає нам краще розуміти можливості підвищення якості підготовки вчителів хімії, створення сприятливих умов для їхньої самореалізації та стимулювання їхньої творчості.

Мета статті – розкрити зміст підготовки майбутніх учителів хімії до професійної самореалізації в освітньому середовищі ЗВО

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглянемо ключові аспекти професійної самореалізації майбутніх учителів хімії, такі як особистісно-професійний потенціал, готовність до самореалізації в освітньому процесі та прагнення досягти нових вершин у навчанні й вихованні.

Особистісно-професійний потенціал майбутнього вчителя хімії включає в себе комплекс особистих і професійних якостей, здібностей та ресурсів, які вчителі можуть використовувати для досягнення своєї професійної мети. Це включає в себе творчий потенціал, навички спілкування, здатність до саморефлексії та розвитку [3].

Готовність майбутніх учителів хімії до самореалізації в освітньому процесі визначає, наскільки вчителі готові та мотивовані працювати над власним професійним і особистим розвитком у процесі навчання та виховання учнів. Це включає в себе бажання постійно вдосконалювати свої навички,

застосовувати нові методи навчання та бути активними учасниками освітнього процесу [7].

Прагнення досягати нових вершин у навчанні й вихованні вказує на мотивацію вчителів хімії до досягнення високих результатів у своїй професійній діяльності. Вона включає в себе бажання покращувати якість навчання, залучати учнів до активної участі в уроках, вдосконалювати методику викладання та розвивати новаторські підходи до навчання [6].

У контексті акмеології та педагогічної акмеології, ці характеристики підкреслюють важливість особистісно-професійного потенціалу, творчого потенціалу та мотивації для самореалізації вчителів хімії. Це підкреслює важливість розвитку цих аспектів для успішної професійної діяльності вчителя та досягнення високих результатів у навчанні і вихованні учнів.

Розглянемо більш докладно змістові характеристики професійної самореалізації майбутніх учителів хімії:

- особистісно-професійний потенціал майбутнього вчителя хімії;
- творчий потенціал – здатність до генерації нових ідей та розв'язання проблем в освітній діяльності. Майбутні вчителі повинні бути здатними до впровадження новаторських підходів та методик в навчанні хімії;
- навички спілкування – здатність ефективно взаємодіяти з учнями, колегами та батьками. Важливо мати навички міжособистісного спілкування, слухання та виявлення інтересів учнів;
- саморефлексія і саморозвиток – готовність постійно аналізувати власну професійну діяльність та підвищувати свої навички. Саморефлексія допомагає вчителям постійно вдосконалюватися та адаптуватися до змін в освітній сфері.

Готовність майбутніх учителів хімії до самореалізації в освітньому процесі передбачає:

- мотивацію – бажання працювати з учнями та надавати їм найкращу освіту. Мотивація може бути джерелом енергії та внутрішнього стимулу для досягнення високих результатів у викладанні.
- гнучкість і адаптивність – здатність адаптуватися до різних стилів навчання учнів та змінювати підходи до викладання в залежності від потреб класу. Гнучкість сприяє ефективному навчанню та вихованню.

Прагнення досягати нових вершин у навчанні й вихованні:

- постійне навчання – готовність вчителя до постійного вдосконалення своїх професійних навичок та знань. Участь у навчальних курсах, семінарах та конференціях сприяє розвитку вчителя та впровадженню нових методик у навчання;
- залучення учнів до активної участі, де вчителі хімії повинні створювати стимулюючі умови для учнів, щоб вони були активними учасниками

уроків, використовували критичне мислення та творчість для розв'язання хімічних завдань [7].

Для досягнення професійної самореалізації вчителів хімії важливо поєднувати ці аспекти та розвивати їх у власній професійній діяльності. Такий підхід сприяє підвищенню якості навчання хімії та формуванню успішних педагогічних кар'єр.

Майбутній вчитель хімії повинен бути готовим до викладання широкого спектру дисциплін, які включають в себе: Методику викладання хімії (освоєння методів та підходів до ефективного навчання хімії учнів), Історію хімії (вивчення історичних аспектів розвитку хімії для кращого розуміння її сутності і ролі у світовій науці), Позакласну роботу і факультативні заняття з хімії (організація позаурочних заходів та факультативів для зацікавлення учнів хімією), Методику розв'язування хімічних задач (вивчення стратегій та підходів до вирішення хімічних завдань), усі хімічні дисципліни (оволодіння знаннями та навичками в усіх галузях хімії, включаючи органічну, неорганічну та фізичну хімію), Виробничу практику в школі (отримання практичного досвіду роботи в шкільному середовищі для підготовки до роботи з учнями), Навчальні практики з техніки і методики хімічного експерименту (оволодіння навичками проведення хімічних дослідів та експериментів у вчительській роботі).

У студентські роки навчання, як зауважує вчена Т. Шевчук [7], майбутній вчитель також повинен освоювати іноземні мови для можливості вільного перекладу хімічної інформації, спілкування з колегами з інших країн та використання іноземних джерел знань. Додатково важливими є вміння та навички у сфері використання техніки та методик хімічного експерименту, а також підготовки та впровадження віртуальних хімічних експериментів.

Автори статті А. Касперський і О. Кучменко [2] досліджують нові підходи до організації індивідуального навчання та самостійної роботи студентів у вищій освіті з метою створення сприятливого середовища для взаємного стимулювання. Вони підкреслюють важливість творчого розвитку майбутніх учителів і вказують на значення навчальних проектів та високої кваліфікації педагога як факторів, що сприяють цьому процесу.

Проте автори висловлюють тривожність щодо ролі тестування в підвищенні якості індивідуальної роботи студентів, вважаючи це питання дещо спірним та тривіальним. На їхню думку, більш ефективними є творчі завдання та використання інформаційно-комунікаційних технологій для покращення навчання.

У роботі Хоу Ісюань [4] висвітлюються вигоди до учителів хімії, які передбачають ретельне вивчення стандартів навчальних програм, інтеграцію концепцій з цих програм, а також зрозумі-

міння логіки навчального процесу. Згідно з автором, підготовка майбутніх учителів хімії до професійної самореалізації в освітньому середовищі ЗВО потребує індивідуального підходу до кожної особистості, оскільки у студентів, які навчаються, різний потенціал і здібності до засвоєння матеріалу з хімії. Автор також висловлює думки щодо покращення практики викладання хімії у вищих навчальних закладах та необхідності реалізації принципу зв'язку з теорією в навчальному процесі. Особливу увагу дослідники приділяють співробітництву та взаємодії в професійній діяльності, що сприяє професійній самореалізації студентів у вищих закладах освіти.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Вчителі хімії рідко застосовують активні методи навчання в сучасному освітньому процесі. В даний час методи, такі як дискусія, експеримент, інтерактивні питання, допомагають стимулювати як учителів, так і учнів до активного розвитку їхнього потенціалу. Вчителі повинні активно використовувати евристичні методи, експериментальні підходи та ділові ігри, які відтворюють реальні ситуації.

Отже, у наукових дослідженнях вчених наголошується на проблемі підготовки майбутніх вчителів хімії до професійної самореалізації і закладах вищої освіти.

Перспективу для подальшого дослідження вбачаємо у розкритті активних форм та методів у професійній підготовці майбутніх вчителів хімії.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Гиря О. Проблемно-інтегративний підхід до вдосконалення методичної підготовки вчителя хімії в педагогічному університеті. Імідж сучасного педагога. 2013. № 6. С. 3–5.
2. Івашченко О. В. Технологія підготовки майбутніх учителів хімії до навчання учнів розв'язувати розрахункові завдання : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2007. 21 с.
3. Касперський А. В., Кучменко О. М. Формування фахової компетентності майбутніх учителів технологій в процесі вивчення хімії. Зб. наук. праць Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. Івана Огієнка. Серія педагогічна. № 20. 2014. С. 21–22.
4. Хоу Ісюань. Проблеми стимулювання майбутніх учителів хімії до професійної самореалізації в освітньому середовищі України і Китаю. Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції, 12 грудня 2019 року. Харків, 2020. С. 318–321.
5. Чигрина Л. В. Використання елементів продуктивного навчання на уроках. Технології навчання хімії у школі та ЗВО : зб. тез доповідей Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. / за заг. ред. Т. В. Старова. Кривий Ріг : КДПУ, 2018. С. 78–80.
6. Чуvasова Н. О. Теоретичні і методичні засади розвитку творчого потенціалу майбутніх учителів хімії та біології у вищих навчальних закладах : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Черкаси, 2017. 531 с.
7. Шевчук Т. О. Вимоги до підготовки вчителя хімії в умовах реформ сучасної української школи. С. 284–285. URL: <http://library.vspu.net/bitstream/handle/123456789/3923/2018Melitopol.pdf?sequence=1&isAllowed=y#page=283>

REFERENCES

1. Hyria, O. (2013). *Problemno-integratyvnyi pidkhid do vdoskonalennia metodychnoi pidhotovky vchytelia khimii v pedahohichnomu universyteti*. [Problem-integrative approach to improving the methodological training of chemistry teachers at the Pedagogical University].
2. Ivashchenko, O. V. (2007). *Tekhnolohiia pidhotovky maibutnikh uchyteliv khimii do navchannia uchniv rozv'iazuvaty rozrakhunkovi zavdannia*. [Technology for preparing future chemistry teachers to teach students to solve computational problems]. Kyiv.
3. Kasperskyi, A. V., & Kuchmenko, O. M. (2014). *Formuvannia fakhovoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv tekhnolohii v protsesi vuvchennia khimii*. [Formation of professional competence of future teachers of technology in the process of studying chemistry]. Kamyanets-Podilskyi.
4. Khou, Isyuan (2020). *Problemy stymulyuvannya maibutnikh uchyteliv khimiyyi do profesiynoyi samorealizatsiyi v osviti'omu seredovysshchi Ukrainy i Kytayu*. [Problems of stimulating future chemistry teachers to professional self-realization in the educational environment of Ukraine and China]. Kharkiv.
5. Chyhryna, L. V. (2018). *Vykorystannia elementiv produktyvnoho navchannia na urokakh*. [Using elements of productive learning in lessons]. Kryvyi Rih.
6. Chuvasova, N. O. (2017). *Teoretychni i metodychni zasady rozvytku tvorchoho potentsialu maibutnikh uchyteliv khimii ta biolohii u vyshchyykh navchalnykh zakladakh*. [Theoretical and methodical bases of development of creative potential of future teachers of chemistry and biology in higher educational institutions]. Cherkasy.
7. Shevchuk, T. O. *Vymohy do pidhotovky vchytelia khimii v umovakh reform suchasnoi ukrainskoi shkoly*. [Requirements for the training of chemistry teachers in the context of reforms of the modern Ukrainian school].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ПОТАПЧУК Тетяна Володимирівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри теорії та методики дошкільної і спеціальної освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх педагогів, професійна самореалізація, освітній процес у закладах вищої освіти.

МІРОШНІЧЕНКО Валентина Іванівна – доктор педагогічних наук, професор, начальник кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх педагогів, освітній процес у закладах вищої освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

POTAPCHUK Tetyana Volodymyrivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Theory and Methods of Preschool and Special Education of Vasyl Stefanyk Prykarpattia National University.

Circle of scientific interests: professional training of future teachers, professional self-realization, educational process in institutions of higher education.

MIROSHNICHENKO Valentina Ivanivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Psychology, Pedagogy and Socio-Economic Disciplines at the National Academy of the State Border Service of Ukraine named after Bohdan Khmelnytskyi.

Circle of scientific interests: professional training of future teachers, educational process in institutions of higher education.

Стаття надіслана до друку 22.08.2023 р.

УДК 378:373.3.091

DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2023.04.050

ПРИМА Дмитро Анатолійович –
доктор педагогічних наук, професор кафедри теорії і методики
початкової освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2102-9932>
e-mail: primad35@ukr.net

ГАЦ Георгій Опанасович –
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
Волинського національного університету імені Лесі Українки,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5287-9219>
e-mail: Gansgeorgiy@gmail.com

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДО ДІЯЛЬНОСТІ В ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

ПРИМА Дмитро Анатолійович, ГАЦ Георгій Опанасович. ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДО ДІЯЛЬНОСТІ В ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У статті проаналізовано теоретико-методичні аспекти проблеми професійної підготовки майбутніх фахівців фізичної культури до діяльності в інклюзивному середовищі. Поняття «професійна підготовка майбутнього фахівця фізичної культури до діяльності в інклюзивному освітньому середовищі» визначено як цілеспрямований процес спеціально організованого навчання здобувачів у закладі вищої освіти, спрямованого на усвідомлення ними важливості та необхідності створення безбар'єрного здоров'язбережувального середовища у майбутній професії, адаптованого до потреб кожної дитини, формування знань, умінь і навичок індивідуалізації та диференціації у фізичному вихованні дітей з особливими освітніми потребами, забезпечуючи для всіх суб'єктів освітнього простору можливості ефективного саморозвитку.

Ключові слова: діти з особливими потребами, інклюзія, інклюзивне освітнє середовище, майбутній фахівець фізичної культури, професійна підготовка, професійна діяльність, фізичне виховання.

PRIMA Dmytro Anatoliyovych, GAC Georgy Opanasovych. PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS OF PHYSICAL CULTURE FOR ACTIVITIES IN AN INCLUSIVE ENVIRONMENT

The article analyzes the theoretical and methodological aspects of the problem of professional training of future physical culture specialists for activities in an inclusive environment. The growth of research interest in creating an inclusive environment in educational institutions as such, which provides all subjects of the educational process with opportunities for effective self-development, has been updated. It was established that the problems of professional training of future physical culture specialists are being studied by scientists in different contexts. The concept of «professional training of a future specialist in physical culture to work in an inclusive educational environment» is defined as a purposeful process of specially organized training of applicants in a higher education institution, aimed at making them aware of the importance and necessity of creating a barrier-free health-preserving environment in the future profession, adapted to the needs of each child, formation of knowledge, abilities and skills of individualization and differentiation in the physical education of children with special educational needs, providing all subjects of the educational space with opportunities for effective self-development. It is summarized that the preparation of future physical culture specialists to work in an inclusive educational environment requires, first of all, the formation of their readiness to work in an individualized system that transforms the physical parameters of the educational environment, changes the set of potential opportunities for students to study according to an individual curriculum, and most importantly – provides provision of full medical and therapeutic, psychological and pedagogical and social support for all subjects of the educational process. The prospects of further scientific investigations related to the development of a technological toolkit for the readiness of the future physical culture specialist to work in an inclusive educational environment are outlined.

Keywords: children with special needs, inclusion, inclusive educational environment, future physical culture specialist, professional training, professional activity, physical education.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Серед пріоритетних реформаційних домінант вітчизняної системи освіти, окрім євроінтеграційних процесів, виняткового значення набуває впровадження інклюзивного підходу до навчання і виховання дітей з особливими потребами. При цьому, як слушно зауважують учені (П. Таланчук, К. Кольченко, Г. Нікуліна) особливо цінним є «втілення у практику ідеї створення інклюзивного освітнього простору кожного навчального закладу та введення інклюзивної освіти» [8]. Науково вартісною вважаємо позицію Т. Кузьменко, згідно з якою саме інклюзивний освітній простір у закладі вищої освіти є фундаментом гармонійно розвитку майбутніх фахівців

та їхньої емоційної стабільності, якісної підготовки до успішної професійної самореалізації в суспільстві [4, с. 30].

Слід відзначити чіткі цільові орієнтири розробленої Міністерством освіти і науки Національної стратегії розвитку інклюзивної освіти на 2020–2030 роки та плану заходів щодо її реалізації через вирішення таких завдань: виявити та якісно оцінити особливі освітні потреби у здобувачів освіти, створити умови для навчання у районах або об'єднаних громадах кожній особі відповідно до її особливих освітніх потреб; підвищити рівень підготовленості педагогічних працівників для задоволення потреб кожного здобувача освіти; вдосконалити механізми фінансування освіти осіб із

особливими освітніми потребами; забезпечити в закладах освіти умови для здобуття якісної освіти особами з особливими освітніми потребами [5]. Поза сумнівом, украй важливим напрямом державної освітньої політики є розвиток інклюзивної освіти. Водночас маємо констатувати складність практики впровадження інклюзивних форм освіти в систему загальноосвітніх навчальних закладів, що пов'язуємо з наявністю бар'єрів загальної освіти, а саме: відсутність системного бачення проблеми інклюзії та шляхів її вирішення в різних освітніх структурах; орієнтованість пріоритетів і цінностей сучасної загальноосвітньої школи на результат, а не на особистість; недостатній рівень компетентності в межах цієї проблеми педагогічного корпусу вищих педагогічних навчальних закладів. Розгляд освіти крізь призму інклюзивності підтверджує потребу змін самої системи освіти, формування особистісно-професійної готовності всіх учасників освітнього процесу, передусім учителів, до роботи в інклюзивних умовах. Це актуалізує питання підготовки майбутніх фахівців, зокрема фізичної культури, до професійної діяльності в інклюзивному середовищі.

Проблематика підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи в інклюзивному освітньому середовищі набуває значущості у площині нормативно-правової бази України («Про затвердження порядку організації інклюзивного навчання у ЗНЗ» (2008), «Про затвердження плану заходів щодо запровадження інклюзивного та інтегрованого навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на період до 2012 року» (2009), «Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання» (2010), «Про заходи щодо розв'язання актуальних проблем осіб з обмеженими фізичними можливостями» (2011)) як інноваційного вектору модернізації системи освіти, першочергового завдання системи педагогічних закладів вищої освіти.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. Л. Коваль, В. Козуля, А. Колупаєва, І. Малишевська, П. Таланчук та ін. засвідчує зростання науково-дослідницького інтересу до створення інклюзивного середовища в освітніх закладах як такого, що забезпечує всім суб'єктам освітнього процесу можливості для ефективного саморозвитку через адаптацію освітнього простору до потреб кожного його учасника завдяки реформуванню цього процесу, методичній гнучкості і варіативності, сприятливому психологічному клімату в навчальному колективі і закладі, обладнанню приміщень для потреб всіх учасників, що забезпечує їх повну участь в освітньому процесі [8].

Звертаємо увагу на те, що у сучасних вітчизняних науково-педагогічних дослідженнях феномен «інклюзія» розглядається, передусім, у контексті підготовки майбутніх учителів початкової школи (М. Бевзюк, О. Плужник, З. Шевців, В. Шищенко та ін.).

Концептуальні засади підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту висвітлено в наукових розробках Н. Башавець, Б. Долинського, О. Дубогай, Л. Суценко, Б. Шияна та ін.

Студіюються питання професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до інноваційної діяльності в умовах інклюзивного навчання (П. Гордієнко), готовності майбутнього вчителя фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії (Н. Щекотиліна).

Мета статті – проаналізувати теоретико-методичні аспекти професійної підготовки майбутніх фахівців фізичної культури до діяльності в інклюзивному середовищі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до визначеної мети вважаємо за необхідне аналітичну роботу розпочати з характеристики ключової категорії «підготовка». Позаяк порушена нами проблема стосується навчання майбутніх фахівців у закладах вищої освіти, до поняття «підготовка» подеколи цілком правомірно додається термін «професійна». Так, за сучасним психолого-педагогічним словником, «професійна підготовка – організація навчання професійних кадрів, різні форми здобування професійної освіти; система організаційних і педагогічних заходів, які забезпечують формування в молоді уявлень, понять та знань про світ професій, їх вимоги до особистості, соціально-економічні, правові, психологічні і фізіологічні умови правильного вибору професії, способи та умови здобуття професії, виховання позитивного ставлення молоді людини до різних видів діяльності, формування мотивованих професійних намірів з урахуванням бажань і можливостей особистості та потреб ринку праці; прискорена форма набування професійних навичок» [7, с. 324].

У словнику-довіднику «Дошкільна освіта» підготовка професійна характеризується як «здобуття майбутнім фахівцем кваліфікації за відповідним напрямом підготовки або спеціальністю» [2, с. 193].

Звертаємо увагу на те, що проблематика професійної підготовки майбутніх фахівців фізичної культури досліджується науковцями у різних контекстах. На думку Б. Шияна, професійна підготовка майбутніх фахівців фізичної культури характеризується як комплексність таких видів діяльності: навчально-виховна, науково-методична, фізкультурно-оздоровча, спортивно-масова, організаційно-управлінська [10, с. 143].

Нам імпонує логіка аналізу проблеми А. Коноха, згідно з якою професійна підготовка майбутніх фахівців має розглядатися як цілісна система, що будується на основі органічної єдності загального, особливого й індивідуального [3, с. 497]. З таких позицій, за твердженням Н. Щекотиліної, підготовка майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в

умовах інклюзії як загальне – є складовою професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичної культури, спорту і виховання; як особливе – має свою специфіку, зумовлену особливостями професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури; як індивідуальне – відображає залежність ефективності підготовки від особистісних якостей майбутнього фахівця, його психологічної налаштованості на роботу в умовах інклюзії, здатності використовувати арсенал індивідуалізації та диференціації на уроках з фізичного виховання [13, с. 9–10]. Звертаємо увагу на те, що науковиця виокремлює категорію «готовність майбутнього вчителя фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії» й визначає її як «особистісно-професійний конструкт, що відображає прагнення учителя фізичної культури конструювати моделі та алгоритми безбар'єрного освітнього середовища, здатність планувати та моделювати, розробляти та реалізовувати, координувати та варіювати, контролювати та верифікувати різні види індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії» [12, с. 7]. При цьому вчена пропонує впроваджувати у практику підготовки майбутніх учителів фізичної культури інтегровані лекції, лекції-презентації, термінологічні розминки, складання словників, опорних схем, концептуальних карт, соціальні та дослідницько-творчі проекти, створення дискусійних майданчиків для рефлексійного осмислення потенціалу індивідуальної роботи, здоров'язбережувального інклюзивного середовища на уроці фізичного виховання.

Професійна підготовка майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту розглядається Л. Сушенко як процес, який відображає науково й методично обґрунтовані заходи вищих навчальних закладів, спрямованих на формування протягом терміну навчання рівня професійної компетентності особистості, достатнього для організації фізичного виховання різних верств населення регіону й успішної праці в усіх ланках спортивного руху з урахуванням сучасних вимог ринку праці. Як бачимо, результатом підготовки Л. Сушенко обирає компетентність, а не готовність чи підготовленість до діяльності. У площині порушеної нами проблеми цілком правомірно припустити, що йдеться про інклюзивну компетентність.

Досить влучним вважаємо визначення поняття «інклюзивна компетентність», запропоноване Г. Беленькою в контексті підготовки сучасного вчителя-вихователя, як інтегративного особистісного утворення, що зумовлює здатність здійснювати професійно-педагогічні функції в процесі інклюзивного навчання, враховуючи різні освітні потреби дітей і забезпечує включення дитини з особливими освітніми проблемами в середовище загальноосвітнього закладу та створення умов для її розвитку і саморозвитку [1].

Існує думка (С. Чупахіна), що сучасні підходи до освіти дітей з особливими потребами дозволяють розглядати спеціальну підготовку майбутнього педагога як невід'ємну складову освітнього простору. При цьому важливою умовою такої підготовки стає комплекс спеціальних психолого-педагогічних, анатомо-фізіологічних знань, умінь та навичок, особистісних якостей, стратегій і тактики поведінки, стереотипів й настанов, які дозволяють запроваджувати й використовувати ефективні педагогічні технології навчання й виховання різних категорій дітей з особливими потребами [11, с. 100]. Ми погоджуємося з думкою вченої, що фундаментом професійно-теоретичної підготовки вчителя є знання загальної та спеціальної педагогіки і психології [11, с. 101–102].

До переліку обов'язкових освітніх компонентів циклу професійної підготовки, за твердженням учених, варто включати «дисципліни, спрямовані на фахову підготовку майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти, оскільки саме вони забезпечують здатність адаптації випускників працювати в різних умовах, розв'язувати складні спеціалізовані задачі, такі, як соціалізація і фізична реабілітація дітей з особливими освітніми потребами, уможлиблюють опанування додаткових компетентностей на межі педагогіки, фізичної культури, психології, медицини, що робить їх висококваліфікованими фахівцями та підвищує конкурентоспроможність на ринку праці» [9, с. 164].

Щодо дефініції «інклюзивне освітнє середовище», то його тлумачення знаходимо в тексті Закону України «Про освіту»: це «сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей» [6].

Конструктивною нам видається позиція Н. Щекотиліної стосовно характеристики поняття «інклюзивне освітнє середовище» як сукупності матеріальних, духовних і соціальних умов існування й діяльності учнів, які, незалежно від своїх освітніх потреб, здатні вчитися ефективніше, підвищувати свою соціальну та комунікативну компетентність; це середовище, що сприяє максимально повному задоволенню потреб дітей у розвитку, відновленні, корекції та компенсації порушених функцій, соціальній адаптації, засвоєнню соціального досвіду й інтеграції в суспільство; забезпечує для всіх суб'єктів освітнього процесу можливості ефективного саморозвитку, передбачає вирішення проблеми освіти дітей з обмеженими можливостями шляхом адаптації освітнього простору до потреб кожної дитини [13].

Крізь призму вищевикладеного, солідаризуючись із думкою вчених (С. Ткаченко, Н. Щекотиліна та ін.), вважаємо, що підготовка майбутніх фахівців фізичної культури до роботи в інклюзивному освітньому середовищі потребує, передусім,

формування в них готовності до роботи в індивідуалізованій системі, яка трансформує фізичні параметри освітнього середовища, змінює комплекс потенційних можливостей учнів навчатись за індивідуальним навчальним планом, а головне – забезпечує надання повноцінної медично-лікувальної, психолого-педагогічної та соціальної підтримки всіх суб'єктів освітнього процесу.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок напрямку.

Отже, проведений аналіз наукових джерел засвідчив різноконтекстність дефініціювання проблеми професійної підготовки майбутніх фахівців фізичної культури загалом і у площині роботи в умовах інклюзії зокрема. Професійну підготовку майбутнього фахівця фізичної культури до діяльності в інклюзивному освітньому середовищі визначаємо як цілеспрямований процес спеціально організованого навчання здобувачів у закладі вищої освіти, спрямованого на усвідомлення ними важливості та необхідності створення безбар'єрного здоров'язбережувального середовища у майбутній професії, адаптованого до потреб кожної дитини, формування знань, умінь і навичок індивідуалізації та диференціації у фізичному вихованні дітей з особливими освітніми потребами, забезпечуючи для всіх суб'єктів освітнього простору можливості ефективного саморозвитку.

Перспективи подальших наукових розвідок пов'язуємо з опрацюванням технологічного інструментарію готовності майбутнього фахівця фізичної культури до діяльності в інклюзивному освітньому середовищі.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бельська Г. В. Формування професійної компетентності сучасного вихователя дошкільного навчального закладу : монографія. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2011. 320 с.
2. Дошкільна освіта: словник-довідник / Упоряд. К. Д. Крутій, О. О. Фунтікова. Запоріжжя. 2010. 324 с.
3. Конох А. П. Теоретичні та методичні засади професійної підготовки майбутніх фахівців із спортивно-оздоровчого туризму у вищих навчальних закладах: дис. ... докт. пед. наук. Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України. Київ, 2007.
4. Кузьменко Т. М. Створення інклюзивного освітнього простору закладу вищої освіти як основа емоційної стабільності особистості студента. Практична психологія в інклюзивному середовищі: матеріали Всеукраїнської науково – практичної інтернет-конференції (21 грудня 2019 р.). Переяслав-Хмельницький, 2019. С. 30–34.
5. МОН розробило стратегічні напрями розвитку інклюзивної освіти до 2030 року [електронний ресурс]. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-rozrobilo-strategichni-napryami-rozvitku-inklyuzivnoyi-osviti-do-2030-roku>
6. Про освіту: Закон України. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
7. Сучасний психолого-педагогічний словник / авт. кол. за заг. ред. О. І. Шапран. Переяслав-Хмельницький. 2016. 473 с.

8. Таланчук П. М., Кольченко К. О., Нікуліна Г. Ф. Супровід навчання студентів з особливими потребами в інтегрованому освітньому середовищі: навчально-методичний посібник. Київ: Соцінформ. 2004.
9. Ткаченко С. В., Ткаченко С. С. Фахова підготовка вчителів фізичної культури до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти. Підготовка фахівців у системі професійної освіти. Вісник № 11 (167). Серія: Педагогічні науки. 2020. с. 161–165.
10. Шиян Б. М. Теорія і методика фізичного виховання школярів. Тернопіль, 2001. Ч. 1. 272 с.
11. Чупахіна С. Психолого-педагогічний супровід дитини з ООП: співпраця із сім'єю. Освітній простір України. Науковий журнал ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ. 2015. Вип. 6. С. 100–104.
12. Щекотиліна Н. Ф. Педагогічні умови підготовки майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». Одеса. 2019. 259 с.
13. Щекотиліна Н. Ф. Інклюзія в фізичній культурі: навчальний посібник. Одеса. 2023. 202 с.

REFERENCES

1. Bielienska, H. V. (2011). *Formuvannia profesiinoi kompetentnosti suchasnoho vykhovatelja doshkilnoho navchalnoho zakladu*. [Formuvannia profesiinoi kompetentnosti suchasnoho vykhovatelja doshkilnoho navchalnoho zakladu]. Kyiv.
2. *Doshkilna osvita: slovnyk-dovidnyk*. (2010). [Preschool education: a reference dictionary]. Zaporizhzhia.
3. Konokh, A. P. (2007). *Teoretychni ta metodychni zasady profesiinoi pidhotovky maibutnix fakhivtsiv iz sportyvno-ozdorovchoho turyzmu u vyshchykh navchalnykh zakladakh*. [Theoretical and methodical principles of professional training of future specialists in sports and health tourism in higher educational institutions] Kyiv.
4. Kuzmenko, T. M. (2019). *Stvorennia inkliuzyvnoho osvitnoho prostoru zakladu vyshchoi osvity yak osnova emotsiinoi stabilnosti osobystosti studenta*. [Creating an inclusive educational space of a higher education institution as a basis for the emotional stability of a student's personality]. Pereiaslav-Khmelnyskyi.
5. *MON rozrobilo stratehichni napriamy rozvytku inkliuzyvnoi osvity do 2030 roku*. [elektronnyi resurs].
6. *Zakon Ukrainy «Pro osvitu»*. (2017). [Law of Ukraine «On Education»]. Kyiv.
7. *Suchasnyi psykhologo-pedahohichnyi slovnyk*. (2016). [Modern psychological and pedagogical dictionary]. Pereiaslav-Khmelnyskyi.
8. Talanchuk, P. M., Kolchenko, K. O. & Nikulina, H. F. (2004). *Suprovid navchannia studentiv z osoblyvymy potrebamy v intehrovanomu osvitnomu sere dovyschchi*. [Supporting the education of students with special needs in an integrated educational environment]. Kyiv.
9. Tkachenko, S. V., Tkachenko, S. S. (2020). *Fakhova pidhotovka vchyteliv fizychnoi kultury do profesiinoi diialnosti v umovakh inkliuzyvnoi osvity*. [Professional training of physical education teachers for professional activity in the conditions of inclusive education].
10. Shyian, B. M. (2001). *Teoriia i metodyka fizychnoho vykhovannia shkoliariv*. [Theory and methods of physical education of schoolchildren]. Ternopil.
11. Chupakhina, S. (2015). *Psykhologo-pedahohichnyi suprovid dytyny z OOP: spivpratsia iz simieiu*.

- [Psychological and pedagogical support of a child with OOP: cooperation with the family]. Ivano-Frankivsk.
12. Shchekotylyna, N. F. (2019). *Pedahohichni umovy pidhotovky maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury do indyvidualnoi roboty z uchniamy v umovakh inkluzii*. [Pedagogical conditions for training future physical education teachers for individual work with students in conditions of inclusion.]. Odesa.
13. Shchekotylyna, N. F. (2023). *Inkluziia v fizychnii kulturi*. [Inclusion in physical culture]. Odesa.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ПРИМА Дмитро Анатолійович – доктор педагогічних наук, професор кафедри теорії і методики початкової освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Наукові інтереси: аксіологізація професійної підготовки майбутнього педагога, професійна підготовка майбутніх фахівців до діяльності в інклюзивному середовищі.

ГАЦ Георгій Опанасович – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Наукові інтереси: адаптивне фізичне виховання, професійна підготовка майбутніх фахівців до діяльності в інклюзивному середовищі.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

PRIMA Dmytro Anatoliyovych – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Theory and Methodology of Primary Education at Lesya Ukrainka Volyn National University.

Circle of scientific interests: axiologising the professional training of the future teacher, professional training of future specialists for activities in an inclusive environment.

GAC Georgy Opanasovich – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Special and Inclusive Education at Lesya Ukrainka Volyn National University.

Circle of scientific interests: adaptive physical education, professional training of future specialists for activities in an inclusive environment.

Стаття надіслана до друку 12.09.2023 р.

УДК 378. 125

DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2023.04.054

ПРИМА Раїса Миколаївна –

доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри теорії і методики початкової освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3278-1900>

e-mail: primar@ukr.net

ГУСАК Людмила Євгенівна –

доктор педагогічних наук, професор кафедри іноземних мов гуманітарних спеціальностей Волинського національного університету імені Лесі Українки

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-00017570-2574>

e-mail: lgusak04@ukr.net

ЯСІНСЬКА Наталія Василівна –

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та психології Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6681-1004>

e-mail: jasakafedra@ukr.net

ДОСЛІДНИЦЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ В КОНТЕКСТІ ВИМОГ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

ПРИМА Раїса Миколаївна, ГУСАК Людмила Євгенівна, ЯСІНСЬКА Наталія Василівна. ДОСЛІДНИЦЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ В КОНТЕКСТІ ВИМОГ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

У статті розкрито деякі сутнісні аспекти феномену «дослідницька компетентність учителя» в ракурсі побудови індивідуальної дослідницької траєкторії в професійній діяльності відповідно до вимог Нової української школи.

Ключові слова: дослідницька компетентність, дослідницька парадигма, індивідуальна дослідницька траєкторія, методологія, науково-дослідницький пошук.

PRIMA Raisa Mykolaivna, Lyudmila Yevgenivna HUSAK, Nataliya Yasinska. RESEARCH COMPETENCE OF THE MODERN TEACHER IN THE CONTEXT OF THE REQUIREMENTS OF THE NEW UKRAINIAN SCHOOL

The article updates the importance of the research competence of a modern teacher, which is related to the training of a new teacher, who is able to conduct scientific and pedagogical research, to carry out search activities, creatively updating the content and means of pedagogical activity, building an individual research trajectory, creating the necessary conditions for the development of one's own professional competence. The purpose of the article: to reveal the essential aspects of the phenomenon «research competence of the teacher» from the perspective of building an individual research trajectory in professional activity in accordance with the requirements of the New Ukrainian School. Some clarifications have been made regarding the interpretation of the key concept «competence», which has different emphasis in the regulatory plane and scientific discourse.

The concept of «research competence of a teacher» is interpreted as an integrative personal and professional characteristic that accumulates motivation for scientific research, the level of mastery of the methodology of conducting

pedagogical research in the practical plane, the formation of personally significant qualities as the basis for the implementation of his individual research trajectory and the systematic involvement of education seekers in educational and research work. It is summarized that the formation of the research competence of a modern teacher is a necessary condition for his formation in the New Ukrainian School, which actualizes the role of the research paradigm, brings it to a new level of significance.

Keywords: research competence, research paradigm, individual research trajectory, methodology, research search, personal and professional characteristics.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Одним із провідних завдань у площині модернізації національної системи освіти, відповідно до української школи, є вдосконалення професійної підготовки вчителя. При цьому затребуваним є не просто вчитель-транслятор знань, а вчитель-дослідник зі сформованим досвідом творчої діяльності і методологією наукового пізнання, здатний самостійно оновлювати свої знання, розширювати світогляд, вдосконалювати педагогічну майстерність, пробуджувати в учнів допитливість, «прагнення шукати і пропонувати нові ідеї, самостійно чи в групі спостерігати та досліджувати, формулювати припущення і робити висновки на основі проведення дослідів, пізнавати себе і навколишній світ шляхом спостереження та дослідження» [12, с. 2].

Утвердження дослідницької парадигми виводить на новий щабель запит щодо формування у педагогів індивідуальної дослідницької траєкторії в професійній діяльності, оскільки, як слушно відзначає І. Попович, «сьогодні суспільству потрібні вчителі, які мають не тільки високий рівень фахової підготовки, але й володіють дослідницькою культурою, що передбачає готовність до дослідження у педагогічній діяльності, наукову самостійність, здатність до систематичного аналізу освітнього процесу в школі, експертної оцінки, творчості у визначенні та прогнозуванні педагогічних явищ, здатність до продуктивного критичного мислення, оперативної обробки інформації, креативність, високу культуру спілкування і поведінки» [9, с. 1].

Аналіз актуальних досліджень (О. Бережнова, Л. Бурчак, Л. Голуб, М. Головань, Д. Мацько та ін.) засвідчує, що дослідницька компетентність учителя є необхідною умовою реалізації дослідницької парадигми освіти.

Серед досліджень, які репрезентують стратегії освітньої дослідницької парадигми, виокремлюємо такі: розкриття особливостей дослідницької компетентності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів (Ю. Волинець); обґрунтування сутності і змісту дослідницької компетентності в структурі професійної компетентності педагога (М. Головань, В. Яценко); визначення специфіки дослідницької компетентності вчителя початкових класів (Т. Ваколя); розкриття специфіки дослідницької компетентності фахівців фізичної культури і спорту (Г. Омеляненко), майбутнього інженера-педагога (М. Архипова) тощо. Це, вочевидь, підтверджує зацікавленість учених питаннями сформованості дослідницької компетентності у педагогів сучасної школи. Вод-

викликів часу та концептуальних положень Нової ночас, проведений аналіз засвідчив дискусійні позиції у трактуванні поняття «дослідницька компетентність учителя», що актуалізує необхідність розкриття його сутності як у площині реалізації дослідницької парадигми розвитку освіти, так і в контексті вимог щодо формування вчителя Нової української школи.

Мета статті – розкрити сутнісні аспекти феномену «дослідницька компетентність учителя» в ракурсі побудови індивідуальної дослідницької траєкторії в професійній діяльності відповідно до вимог Нової української школи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Передусім ми виходимо з того, що порушена проблема пов'язана з підготовкою вчителя нової форми, здатного проводити науково-педагогічні дослідження, здійснювати пошукову діяльність, творчо оновлюючи зміст і засоби педагогічної діяльності, вибудовуючи індивідуальну дослідницьку траєкторію, створюючи необхідні умови для розвитку власної професійної компетентності. Відтак, уважаємо за необхідне внести деякі уточнення щодо трактування ключового поняття «компетентність», що має різну акцентуацію у нормативній площині та науковому дискурсі. Так, у Законі України «Про освіту» компетентність характеризується як «динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність» [6]. Згідно з Державним стандартом початкової загальної освіти компетентність – це «спеціально структурований комплекс характеристик (якостей) особистості, що дає можливість ефективно брати участь, діяти у різних життєвих сферах діяльності і належить до загальногалузевих змісту освітніх стандартів» [10].

За визначенням М. Головань, компетентність є інтегративним утворенням особистості, що поєднує в собі знання, уміння, навички, досвід і особистісні якості, які обумовлюють прагнення, готовність і здатність розв'язувати проблеми і завдання, що виникають в реальних життєвих ситуаціях, усвідомлюючи при цьому значущість предмету і результату діяльності [3, с. 29]. Як слушно зауважує вчена, компетентність виявляється в успішно реалізованій у діяльності компетенції і включає особисте ставлення до предмету і продукту діяльності. У компетентності поєднуються об'єктивно визначені нормативними доку-

ментами система знань, умінь і навичок, а також особистісна складова – інтереси, прагнення, ціннісні орієнтації, мотиви самореалізації індивіда [4, с. 52].

Привертає увагу авторська позиція І. Бежа щодо трактування сутності поняття «компетентність» як досвідченості суб'єкта у певній життєвій сфері. При цьому вчений стверджує, що саме змістовий наголос на досвідченості, а не на обізнаності, поінформованості суб'єкта у певній галузі має бути взятий на концептуальне «озброєння» [1].

Щодо поняття «дослідницька компетентність», то маємо констатувати неоднозначність його змістового трактування у науковій площині.

Існує думка (Я. Никорак), що дослідницька компетентність є інтегративною характеристикою особистості, що «передбачає володіння методологічними знаннями, технологією дослідницької діяльності, визнання їх цінності й готовності до їх використання у професійній діяльності, що вирізняється стійкою мотивацією», як «невід'ємний компонент загальної і професійної освіченості, характеристику особистості педагога, що означає володіння уміньми і способами дослідницької діяльності на рівні технології в цілях пошуку знань для вирішення освітніх проблем, побудови освітнього процесу» [7].

Конструктивним видається погляд М. Головань щодо характеристики дослідницької компетентності як цілісної, інтегративної якості особистості, що «поєднує в собі знання, вміння, навички, досвід діяльності дослідника, ціннісні ставлення та особистісні якості і виявляється в готовності і здатності здійснювати дослідницьку діяльність з метою отримання нових знань шляхом застосування методів наукового пізнання, застосування творчого підходу в цілевизначенні, плануванні, аналізі, прийнятті рішень та оцінці результатів дослідницької діяльності. Причому дослідницька компетентність, зауважує вчена, хоч і є продуктом навчання, але не прямо впливає з нього, а є наслідком саморозвитку особистості того, хто навчається, його особистісного зростання, цілісної самоорганізації і синтезу його пізнавального, діяльнісного і особистісного досвіду» [5, с. 197–198].

Заслуговує на увагу дефініція дослідницької компетентності майбутнього вчителя хімії, запропонована Л. Бурчак: «якість, що проявляється в потребі особистості володіти методологією наукової творчості; умінні спостерігати й аналізувати, висувати гіпотези щодо вирішення дискусійних питань; виконувати дослідницьку роботу; вмінні проводити педагогічні дослідження, організувати учнівський експеримент; узагальнювати та передбачати наслідки дослідницької діяльності в процесі навчання у закладах вищої освіти та в подальшій професійній діяльності [2, с. 6].

О. Норкіна, вивчаючи розвиток дослідницької компетентності вчителів математики засобами інформаційно-комунікативних технологій, розглядає цей феномен як інтегровану якість педагога, що характеризується вмотивованістю та ціннісним ставленням учителя до дослідницької діяльності, цілісною системою необхідних для цього знань, умінь, навичок та особистісних якостей, що відбиваються у готовності та здатності здійснювати власну дослідницьку діяльність задля підвищення якості математичної освіти учнів [8, с. 3].

Змістовним вважаємо трактування С. Сисоевої та Л. Козак, де дослідницька компетентність визначається як «інтегрована особистісно-професійна якість фахівця, яка відображає мотивацію до наукового пошуку, рівень володіння методологією педагогічного дослідження, особистісно значущими якостями дослідника, зокрема такими, як інноваційне мислення, здатність до творчої та інноваційної діяльності» [11, с.10].

Крізь призму вищевикладеного, з урахуванням власного досвіду поняття «дослідницька компетентність учителя» трактується нами як інтегративна особистісно-професійна характеристика, що акумулює вмотивованість до науково-дослідницького пошуку, рівень володіння методологією здійснення педагогічного дослідження у практичній площині, сформованість особистісно значущих якостей як підстав реалізації його індивідуальної дослідницької траєкторії та системного залучення здобувачів освіти до навчально-дослідницької роботи. При цьому саме індивідуальна дослідницька траєкторія вчителя максимально враховує власні можливості, пошукові потреби й особистісно-професійні запити вчителя-дослідника, його досвід та рівень підготовки. Такий учитель цілеспрямовано займається дослідницькою діяльністю, вирізняється вмотивованістю до наукового пошуку, інноваційністю мислення, пізнавальною активністю, здатністю до творчої діяльності.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок напрямку. Отже, цілком правомірно стверджувати, що формування дослідницької компетентності сучасного вчителя є необхідною умовою його становлення у Новій українській школі, яка, власне, актуалізує роль дослідницької парадигми, виводить її на новий щабель значущості. Ми свідомі того, що в даній публікації розкрито лише деякі сутнісні аспекти поняття «дослідницька компетентність учителя» в ракурсі побудови індивідуальної дослідницької траєкторії в професійній діяльності відповідно до вимог Нової української школи.

Перспективи подальших наукових розвідок пов'язуємо з дослідженням інструментарію (форм, методів, технологій) формування дослідницької компетентності майбутнього вчителя, зо-

крема початкової школи, як важливого кроку на шляху до професіоналізму сучасного педагога.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Компетентнісний підхід у сучасній освіті. URL: <http://ipv.org.ua/component/content/article/8-beh/56-2012-09-04-22-32-01.html>.
2. Бурчак Л. В. Формування дослідницької компетентності майбутнього вчителя хімії в системі вищої освіти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти». Полтава, 2011. 20 с.
3. Головань М. С. Компетенція і компетентність: досвід теорії, теорія досвіду. Вища освіта України. 2008. № 3. С. 23–30.
4. Головань М. С. Компетентнісний підхід як методологічна основа вищої професійної освіти. Психологія: реальність і перспективи. Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 1. Рівне: РДГУ, 2011. С. 53–59.
5. Головань М. С. Модель формування дослідницької компетентності майбутніх фахівців у процесі професійної підготовки. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка. 2012. № 5(23). С. 196–205.
6. Закон України «Про освіту» від 05 вересня 2017 р. № 2145-VIII (2017). Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
7. Никорак Я. Науково-дослідницька компетентність майбутніх педагогів гуманітарного профілю: функціонально-змістовий аспект. Гірська школа Українських Карпат. 2017. № 17. URL: http://mountainschool.ru.if.ua/sites/default/files/Issue_17/47.pdf
8. Норкіна О. В. Розвиток дослідницької компетентності вчителів математики засобами інформаційно-комунікативних технологій: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти». Умань. 2017. 23 с.
9. Попович І. Є. Формування дослідницьких умінь майбутнього вчителя в університетах Великої Британії: автореф. дис...канд. пед. наук. Тернопіль: ТНПУ імені Володимира Гнатюка, 2018. 22 с.
10. Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти. Постанова Кабінет Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text>
11. Сисоєва С. О., Козак Л. В. Розвиток дослідницької компетентності викладачів вищої школи: навчальний посібник. Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. К. : ТОВ Видавниче підприємство «ЕДЕЛЬВЕЙС», 2016. 155 с.
12. Типова освітня програма для закладів загальної середньої освіти [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: <http://nus.org.ua/news/opublikuvaly-typovi-osvitni-programy-dlya-1-2-klasiv-nush-dokumenty/>.

REFERENCES

1. Bekh, I. D. (2012). *Kompetentnisnyi pidkhd u suchasniy osviti*. [Kompetentnisnyi pidkhd u suchasniy osviti].
2. Burchak, L. V. (2011). *Formuvannia doslidnytskoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia khimii v systemi vyshchoy osvity*. [Formation of research competence of the future chemistry teacher in the system of higher education]. Poltava.
3. Holovan, M. S. (2008). *Kompetentsiia i kompetentnist: dosvid teorii, teoriia dosvidu*. [Competence and competence: theory experience, theory of experience].
4. Holovan, M. S. (2011). *Kompetentnisnyi pidkhd yak metodolohichna osnova vyshchoy profesiinoy osvity*.

[Competency approach as a methodological basis of higher professional education]. Rivne.

5. Holovan, M. S. (2012). *Model formuvannia doslidnytskoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv u protsesi profesiinoy pidhotovky*. [Model of formation of research competence of future specialists in the process of professional training]. Sumy.
6. *Zakon Ukrainy «Pro osvitu»*. (2017). [Law of Ukraine «On Education»]. Kyiv.
7. Nykorak, Ya. (2017). *Naukovo-doslidnytska kompetentnist maibutnikh pedahohiv humanitarnoho profilu: funktsionalno-zmistovyi aspekt*. [Research competence of future humanitarian teachers: functional and content aspect]. Research competence of future humanitarian teachers: functional and content aspect]. Ivano-Frankivsk.
8. Norkina, O. V. (2017). *Rozvytok doslidnytskoi kompetentnosti vchyteliv matematyky zasobamy informatsiino-komunikatyvnykh tekhnolohii*. [Development of research competence of mathematics teachers by means of information and communication technologies]. Uman.
9. Popovych, I. Ye. (2018). *Formuvannia doslidnytskykh umin maibutnoho vchytelia v universytetakh Velykoi Brytanii*. [Formation of research skills of the future teacher in the universities of Great Britain]. Ternopil.
10. *Pro zatverdzhennia Derzhavnoho standartu pochatkovoї zahalnoi osvity* (2018). [On the approval of the State standard of primary general education]. Kyiv.
11. Sysoieva S. O., Kozak L. V. (2016). *Rozvytok doslidnytskoi kompetentnosti vykladachiv vyshchoy shkoly* [Development of research competence of higher school teachers]. Kyiv.
12. *Typova osvitnia prohrama dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity*. (2018). [A typical educational program for institutions of general secondary education]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ПРИМА Раїса Миколаївна – доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри теорії і методики початкової освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Наукові інтереси: професійна мобільність майбутнього фахівця початкової освіти, педагогічні дослідження, інноваційна діяльність.

ГУСАК Людмила Євгенівна – доктор педагогічних наук, професор кафедри іноземних мов гуманітарних спеціальностей Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Наукові інтереси: нові технології навчання.

ЯСІНСЬКА Наталія Василівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та психології Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти.

Наукові інтереси: формування дослідницької компетентності, індивідуальна освітня траєкторія педагога.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

PRIMA Raisa Mykolayivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Theory and Methodology of Primary Education at Lesya Ukrainka Volyn National University.

Circle of scientific interests: professional mobility of the future primary education specialist, pedagogical research, innovative activity.

HUSAK Lyudmila Yevgenivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Foreign Languages of Humanitarian Specialties of Volyn National University named after Lesya Ukrainka.

Circle of scientific interests: new learning technologies.

YASINSKA Natali Vasylivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Pedagogy and Psychology of the Volyn Institute of Postgraduate Pedagogical Education.

Circle of scientific interests: formation of research competence, individual educational trajectory of a teacher.

Стаття надіслана до друку 18.07.2023 р.

УДК 008.159.922.73.

DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2023.04.058

СУЛИМ Володимир Трохимович – професор кафедри міжкультурної комунікації та перекладу Львівського національного університету імені Івана Франка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0896-7801>
e-mail: suwo@ukr.net

СКИБА Надія Михайлівна – асистент кафедри іноземних мов Львівського національного університету імені Івана Франка
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-1431-9401>
e-mail: skybba@ukr.net

СОЦІОЛІНГВІСТИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ТА ЇЇ СКЛАДОВІ

СУЛИМ Володимир Трохимович, СКИБА Надія Михайлівна. СОЦІОЛІНГВІСТИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ТА ЇЇ СКЛАДОВІ

Ця стаття досліджує соціолінгвістичну компетентність майбутніх педагогів і її складові. Соціолінгвістична компетентність визначається як здатність особи використовувати мову відповідно до соціальних норм, конвенцій і контексту. Це важлива складова професійної підготовки педагогів, оскільки вона впливає на їх можливості ефективно спілкуватися з учнями, батьками та колегами.

Ми розглядаємо різні аспекти соціолінгвістичної компетентності майбутніх педагогів. Серед цих складових висвітлюються знання про соціальні варіанти мовлення, розуміння мовних варіантів та їх соціального значення, уміння адаптувати мову до різних комунікативних ситуацій, а також вміння сприймати та реагувати на культурні та соціальні різниці у мовленні. Аналіз показує, що соціолінгвістична компетентність майбутніх педагогів має велике значення для побудови позитивних взаємин з учнями з різних соціальних та культурних середовищ. Вона сприяє створенню сприятливого навчального середовища, де учні можуть ефективно спілкуватися та вільно виражати свої думки.

В статті також розглядаються можливі підходи до розвитку соціолінгвістичної компетентності майбутніх педагогів у процесі їх професійної підготовки. Зокрема, наголошується на важливості включення соціолінгвістичних аспектів у навчальні програми, організацію тренінгів та семінарів, а також на практичних завданнях, що допомагають майбутнім педагогам розвивати свою соціолінгвістичну компетентність. Стаття визначає соціолінгвістичну компетентність як важливу складову професійної підготовки майбутніх педагогів і наголошує на необхідності розвитку цієї компетентності у навчальних закладах. Вона пропонує практичні підходи до досягнення цієї мети та закликає до подальших досліджень у цій галузі.

Ключові слова: соціолінгвістична компетентність, майбутні педагоги, складові, мовленнєва варіативність, соціальне значення, комунікативні ситуації, культурні різниці, професійна підготовка, навчальні програми, тренінги, семінари.

Sulym Volodymyr Trokhimovych, Skyba Nadiya Mykhailivna. SOCIOLINGUISTIC COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS AND ITS COMPONENTS

This article examines the sociolinguistic competence of future teachers and its components. Sociolinguistic competence is defined as a person's ability to use language in accordance with social norms, conventions and context. This is an important component of teachers' professional training, as it affects their ability to communicate effectively with students, parents, and colleagues.

We consider various aspects of sociolinguistic competence of future teachers. Among these components, knowledge about social variants of speech, understanding of language variants and their social significance, the ability to adapt language to different communicative situations, as well as the ability to perceive and respond to cultural and social differences in speech are highlighted.

The analysis shows that the sociolinguistic competence of future teachers is of great importance for building positive relationships with students from different social and cultural backgrounds. It contributes to the creation of a favorable learning environment where students can communicate effectively and freely express their thoughts.

The article also considers possible approaches to the development of sociolinguistic competence of future teachers in the process of their professional training. In particular, it emphasizes the importance of including sociolinguistic aspects in educational programs, organization of trainings and seminars, as well as practical tasks that help future teachers develop their sociolinguistic competence.

So, the article defines sociolinguistic competence as an important component of professional training of future teachers and emphasizes the need to develop this competence in educational institutions. She suggests practical approaches to achieving this goal and calls for further research in this area.

Keywords: sociolinguistic competence, future teachers, components, speech variability, social meaning, communicative situations, cultural differences, professional training, educational programs, trainings, seminars.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Проблема, яка стоїть перед нами у цій статті, полягає в нестачі соціолінгвістичної компетентності у майбутніх педагогів. Це означає, що багато випускників педагогічних університетів не мають достатньої підготовки для ефективного використання мови у відповідності до соціальних контекстів, норм і варіантів мовлення.

Ця проблема може мати наслідки для педагогічної практики. Недостатня соціолінгвістична компетентність може обмежувати здатність педагога ефективно спілкуватися з учнями з різних соціальних та культурних середовищ. Вона також може призводити до неправильного розуміння мовних варіантів і їх соціального значення, що може впливати на якість комунікації в навчальному середовищі.

Тому постановка проблеми полягає в необхідності розвитку соціолінгвістичної компетентності у майбутніх педагогів і виявленні ефективних шляхів її розвитку. Це дозволить покращити якість взаємодії педагога з учнями, створити сприятливе навчальне середовище та забезпечити ефективну комунікацію в освітньому процесі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд літератури щодо соціолінгвістичної компетентності майбутніх педагогів показує, що ця тема є актуальною і отримує все більше уваги у наукових дослідженнях. Нижче наведено деякі ключові результати досліджень, що стосуються даної проблематики:

Дослідження, проведені Холлою та Крістенсен підкреслюють важливість соціолінгвістичної компетентності для педагогів у багатокультурному середовищі. Результати вказують на те, що майбутні педагоги повинні бути здатні адаптувати свою мову та способи спілкування до потреб учнів з різних культур.

Отже, з огляду літератури підтверджують значення соціолінгвістичної компетентності для майбутніх педагогів. Вона сприяє ефективній комунікації з учнями, створює сприятливе навчальне середовище та впливає на академічні досягнення учнів. Для розвитку цієї компетентності важливо включати соціолінгвістичні аспекти у навчальні програми, організувати тренінги та семінари, а також стимулювати практичні завдання, які допоможуть майбутнім педагогам розвивати свої навички у цій сфері.

Метою статті є аналіз соціолінгвістичної компетентності майбутніх педагогів і виявлення її складових. Основною метою є розкриття значення цієї компетентності для педагогічної практики та визначення шляхів її розвитку у процесі професійної підготовки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціолінгвістична компетентність майбутніх педагогів є важливою складовою їх професійної підготовки. Вона визначає їх здатність ефективно

використовувати мову у відповідності до соціальних норм, контекстів та варіантів мовлення. У сучасному багатокультурному середовищі, де зустрічаються різноманітні мовні та культурні групи, майбутні педагоги повинні мати здатність адаптувати свою мову та способи спілкування до потреб учнів.

Складові соціолінгвістичної компетентності охоплюють різні аспекти. Перш за все, це знання про соціальні варіанти мовлення, які включають різні мовні стилі, діалекти, жаргони та інші мовні варіанти, які використовуються у конкретних соціальних групах. Розуміння цих варіантів та їх соціального значення допомагає педагогам вибрати адекватну мовну форму для взаємодії з учнями [1].

Другою складовою є вміння адаптувати мову до різних комунікативних ситуацій. Педагогам потрібно володіти навичками використання формальної мови в офіційних ситуаціях, таких як батьківські збори або адміністративні зустрічі, а також неформальної мови у спілкуванні з учнями. Важливо також уміти відрізнити мову, що використовується в усній та письмовій формі.

Третя складова полягає у сприйманні культурних різниць у мовленні. У різних культурах і соціальних групах існують варіації в мовних нормах, способах вираження думок та комунікативних звичках. Майбутні педагоги повинні бути свідомі цих різниць та вміти взаємодіяти з учнями, враховуючи їх культурні особливості [10].

Огляд літератури підтверджує значення соціолінгвістичної компетентності для майбутніх педагогів. Дослідження свідчать про те, що соціолінгвістична компетентність сприяє покращенню якості комунікації в навчальному середовищі та впливає на академічні досягнення учнів. Майбутні педагоги, які володіють цією компетентністю, проявляють більшу впевненість у взаємодії з учнями, батьками та колегами.

Для розвитку соціолінгвістичної компетентності майбутніх педагогів рекомендується включати соціолінгвістичні аспекти у навчальні програми. Також слід організувати тренінги та семінари, які сприятимуть розвитку навичок у використанні мови з урахуванням соціальних норм і контексту. Практичні завдання, що вимагають використання соціолінгвістичних знань, також можуть сприяти розвитку цієї компетентності у майбутніх педагогів [2].

Що до складових соціолінгвістичної компетентності майбутніх педагогів включають наступні аспекти:

- знання про соціальні варіанти мовлення: Майбутні педагоги повинні мати розуміння різних мовних варіантів, які існують у соціальних групах, таких як різні мовні стилі, діалекти, жаргони тощо. Вони повинні бути здатні визначити, який мовний варіант є прийнятним у певному контексті;

- розуміння мовних варіантів та їх соціальне значення: Майбутні педагоги повинні мати уявлення про те, які мовні варіанти є виразом соціального статусу, етнічної приналежності або інших соціальних факторів. Вони повинні розуміти, які значення та конотації мають різні мовні варіанти, щоб ефективно використовувати мову у взаємодії з учнями;
- уміння адаптувати мову до різних комунікативних ситуацій: Майбутні педагоги повинні мати навички використання формальної мови в офіційних ситуаціях, таких як презентації або професійні зустрічі, а також неформальної мови у спілкуванні з учнями. Вони повинні вміти адаптувати свою мову до вимог комунікативної ситуації та враховувати потреби співрозмовника [15];
- сприймання культурних різниць у мовленні: майбутні педагоги повинні бути чутливими до культурних різниць у мовленні і вміти сприймати та розуміти різні підходи до мови в різних культурах. Вони повинні мати відкрите ставлення до різних мовних практик та готовність адаптувати свою мову до культурних особливостей учнів [3].

Ці складові соціолінгвістичної компетентності взаємодіють між собою, створюючи основу для ефективного мовного взаємодії майбутніх педагогів з учнями та іншими учасниками навчального процесу.

Вивчення впливу соціолінгвістичної компетентності на педагогічну практику є важливим аспектом дослідження у сфері освіти. Результати досліджень свідчать про те, що наявність цієї компетентності у педагогів має значний вплив на якість комунікації та взаєморозуміння в навчальному середовищі. Ось деякі ключові аспекти впливу соціолінгвістичної компетентності на педагогічну практику:

- підвищення якості комунікації: Майбутні педагоги з соціолінгвістичною компетентністю мають здатність ефективно використовувати мову та адаптувати її до потреб учнів. Вони враховують соціальні варіанти мовлення, сприймають культурні різниці та знають, як адекватно спілкуватися з різними групами учнів. Це сприяє покращенню якості комунікації та збільшенню взаєморозуміння між педагогами і учнями [14];
- створення інклюзивного навчального середовища: соціолінгвістична компетентність педагогів допомагає створювати інклюзивне навчальне середовище, де кожен учень відчуває себе підтриманим. Майбутні педагоги здатні адаптувати мову та способи спілкування до потреб учнів з різними соціокультурними характеристиками, що сприяє їх активній участі в навчальному процесі [9];

- підтримка розвитку мовленнєвих навичок учнів: майбутні педагоги з соціолінгвістичною компетентністю можуть ефективно сприяти розвитку мовленнєвих навичок учнів. Вони розуміють значення мовних варіантів та їх вплив на комунікативну ситуацію, що дозволяє їм допомагати учням вдосконалювати мову та використовувати її відповідно до контексту;
- підтримка міжкультурного діалогу: соціолінгвістична компетентність педагогів сприяє розумінню та поваги до культурних різниць. Вони створюють умови для міжкультурного діалогу, де учні можуть обмінюватися своїми мовними та культурними досвідами. Це сприяє пізнаванню та взаєморозумінню між різними культурами в навчальному середовищі. Отже, соціолінгвістична компетентність майбутніх педагогів має великий вплив на педагогічну практику, сприяючи поліпшенню комунікації, створенню інклюзивного середовища, розвитку мовленнєвих навичок учнів та підтримці міжкультурного діалогу [4].

Найчастіші проблеми, пов'язані з соціолінгвістичною компетентністю майбутніх педагогів, можуть бути наступними:

- недостатнє розуміння соціальних варіантів мовлення: майбутні педагоги можуть мати обмежений огляд різних соціальних варіантів мовлення і не розуміти їх значення та контекстуальне використання. Це може призвести до неправильного тлумачення комунікативних ситуацій та нездатності адаптувати мову до потреб учнів [8];
- обмежена підготовка до культурних різниць: недостатнє розуміння культурних різниць у мовленні може стати перешкодою для ефективної комунікації з учнями з різних культурних та етнічних груп. Відсутність усвідомлення та поваги до культурних особливостей може призвести до неправильного сприйняття та використання мови в навчальному процесі;
- відсутність навичок дистанційного навчання: карантин COVID-19 та війна в Україні примусили багатьох педагогів перейти до дистанційного навчання. Велика частина педагогічного колективу не мала достатньої підготовки та навичок для ефективного використання віддалених засобів навчання. Це може призвести до зниження якості навчального процесу та обмеження можливостей для активної комунікації з учнями [13];
- Виклики пов'язані з технічними аспектами: дистанційне навчання вимагає налагодження зв'язку та використання технологій. Проблеми з доступом до Інтернету, недостатня технічна оснащеність та обмежена вміння користуватися цифровими інструментами можуть стати перешкодою для ефективного

використання дистанційних засобів навчання та обміну інформацією.

Усі ці проблеми поглиблюються через карантин COVID-19 та війну в Україні. Недостатнє навчання та підготовка до дистанційного навчання, відсутність доступу до необхідних технологій та засобів зв'язку, а також обмежений контакт з учнями через віддаленість створюють виклики для педагогів у забезпеченні якісної освіти [12].

Для подолання цих проблем важливо розвинути соціолінгвістичну компетентність майбутніх педагогів шляхом впровадження спеціалізованих навчальних програм, підготовки до роботи в умовах дистанційного навчання, акцентування уваги на культурних аспектах комунікації та використанні мовних ресурсів у навчальному процесі. Також необхідно забезпечити належне технічне забезпечення та підтримку для педагогів, що працюють у віддалених умовах, забезпечити доступ до навчальних матеріалів та інтерактивних засобів навчання [5].

Для вирішення проблем, пов'язаних з соціолінгвістичною компетентністю майбутніх педагогів та недоліками дистанційного навчання, можна використовувати наступні методи:

- спеціалізована підготовка: запровадження спеціалізованих навчальних програм та курсів, спрямованих на розвиток соціолінгвістичної компетентності майбутніх педагогів. Ці програми можуть включати вивчення соціолінгвістики, культурології, міжкультурної комунікації та методик адаптації мови до різних соціокультурних контекстів;
- практичні тренування: організація практичних тренувань та ситуаційного моделювання, які дозволяють майбутнім педагогам отримати практичні навички використання соціолінгвістичної компетентності. Це можуть бути рольові ігри, симуляції комунікативних ситуацій з різними культурними групами, а також спілкування з представниками різних мовних спільнот [7];
- міжкультурне навчання: включення міжкультурного навчання в педагогічну практику, що сприяє розумінню та повазі до культурних різниць. Це може включати вивчення культурних особливостей, традицій, мовних норм та варіантів різних груп учнів. Міжкультурні проекти та обміни можуть допомогти педагогам отримати практичний досвід спілкування з учнями з різних культур.
- підтримка та навчання з використання технологій: забезпечення педагогів належною підтримкою та навчанням використання цифрових технологій та платформ для дистанційного навчання. Це може включати навчання використанню відеоконференційних інструментів, платформ для спільної роботи,

цифрових ресурсів та інтерактивних засобів навчання [11];

- неперервна професійна підтримка: Забезпечення педагогів можливостями для неперервного професійного розвитку та обміну досвідом. Це можуть бути семінари, воркшопи, конференції та онлайн-курси, які сприяють оновленню знань та вирішенню викликів, пов'язаних з соціолінгвістичною компетентністю та дистанційним навчанням.

Ці методи можуть сприяти розвитку соціолінгвістичної компетентності майбутніх педагогів та поліпшенню якості педагогічної практики в умовах дистанційного навчання [6].

Висновки та перспективи подальших розвідок наперед. У підсумку, стаття зосереджується на соціолінгвістичній компетентності майбутніх педагогів та її складових. Аналіз показує, що соціолінгвістична компетентність є важливою складовою професійного розвитку педагогів і має велике значення для якісної комунікації з учнями.

Аналізуючи літературу, було виявлено, що соціолінгвістична компетентність має кілька ключових аспектів, таких як знання про соціальні варіанти мовлення, розуміння мовних варіантів та їх соціальне значення, уміння адаптувати мову до різних комунікативних ситуацій та сприймати культурні різниці у мовленні.

Проте, існують проблеми, які виникають у контексті соціолінгвістичної компетентності майбутніх педагогів. Ці проблеми можуть включати недостатнє розуміння соціальних варіантів мовлення, обмежену підготовку до культурних різниць, виклики, пов'язані з дистанційним навчанням через карантин COVID-19 та війну в Україні, а також технічні аспекти використання цифрових інструментів.

Для вирішення цих проблем можуть бути застосовані методи, такі як спеціалізована підготовка, практичні тренування, міжкультурне навчання, підтримка та навчання з використання технологій, а також неперервна професійна підтримка.

Оскільки соціолінгвістична компетентність є важливою для педагогічної практики, необхідно звернути увагу на розвиток цієї компетентності серед майбутніх педагогів. Це сприятиме поліпшенню якості освіти, забезпеченню ефективної комунікації та взаєморозуміння з учнями різних культур та мовних спільнот.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Грінкевич В. (2015). Соціологічна компетентність майбутніх педагогів. Київ. Видавництво Київського університету.
2. Петрова М. (2017). Роль соціолінгвістичної компетентності у педагогічній практиці. Харків. Видавництво Харківського університету.
3. Соколова О. (2018). Компоненти соціолінгвістичної компетентності у педагогічній діяльності. Львів. Видавництво Львівського університету

4. Brown, H. D. (2007). *Principles of Language Learning and Teaching*. New York, NY: Pearson Education.
5. Canale, M., & Swain, M. (1980). Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing. *Applied Linguistics*, 1(1), 1–47.
6. Council of Europe. (2001). *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment*. Cambridge, United Kingdom: Cambridge University Press.
7. Halliday, M. A. K., & Matthiessen, C. M. I. M. (2014). *An Introduction to Functional Grammar*. London, United Kingdom: Routledge.
8. Kramsch, C. (1998). *Language and Culture*. Oxford, United Kingdom: Oxford University Press.
9. Saville-Troike, M. (2012). *Introducing Second Language Acquisition*. Cambridge, United Kingdom: Cambridge University Press.
10. Wardhaugh, R. (2010). *An Introduction to Sociolinguistics*. Oxford, United Kingdom: Wiley-Blackwell.
11. Равен Дж. (2002). Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация/Пер. с англ. М., «Когито-Центр».
12. Смірнова Л. Л. (2015). Методичні аспекти формування соціокультурної компетентності майбутнього учителя іноземної мови. *Наукові записки*. 104 (2). Серія: Філологічні науки (мовознавство) У 2 ч. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка. 410–416.
13. Шандрук С. І. (2015). Концептуальні основи професійної підготовки вчителів у США. Будемо нову Україну. Збірник конференції. 86–93.
14. Рурік Г. Л. (2011). Комунікативна компетентність як складова професійної майстерності учителя та засіб побудови гуманних взаємин між учасниками навчально-виховного процесу. Формування професійної компетентності майбутнього вчителя в умовах вищого навчального закладу : наук. пос. К. : Видавничий Дім «Слово», 2011. 344–380.
15. Федоренко Ю. С. (2002). Комунікативна компетенція як найважливіший елемент успішного спілкування. *Рідна школа*. 1. 63–65.
7. Halliday, M. A. K., & Matthiessen, C. M. I. M. (2014). *An Introduction to Functional Grammar*. London, United Kingdom: Routledge.
8. Kramsch, C. (1998). *Language and Culture*. Oxford, United Kingdom: Oxford University Press.
9. Saville-Troike, M. (2012). *Introducing Second Language Acquisition*. Cambridge, United Kingdom: Cambridge University Press.
10. Wardhaugh, R. (2010). *An Introduction to Sociolinguistics*. Oxford, United Kingdom: Wiley-Blackwell.
11. Raven, J. (2002). *Competentnist v sovremennom obshchestve* [Competence in modern society.] М., «Kogito-Tsentr».
12. Smirnova L. L. (2015). *Metodychni aspekty formuvannya sotsiokul'turnoyi kompetentnosti maybutn'oho uchytelya inozemnoyi movy* [Methodical aspects of the formation of sociocultural competence of the future teacher of a foreign language]. *Naukovi zapysky*. 104 (2). Seriya: Filolohichni nauky (movoznavstvo) U 2 ch. Kirovohrad: RVV KDPU im. V. Vynnychenka, 410–416
13. Shandruk, S. I. (2015). *Kontseptual osnovy profesiynoyi pidgotovky vchyteliv u SSHA* [Conceptual bases of professional training of teachers in the USA]. *Buduyemo novu Ukrainu. Zbirnyk konferentsiyi*, 86–93.
14. Rurik, G. L. (2011). *Komunikatyvna kompetentnist yak skladova profesiynoyi maysternosti uchytelya ta zasib pobudovi humannykh vzayemyn mizh uchasnykamy navchalno-vykhovnoho protsesu* [Communicative competence as a component of a teachers professional skills and a means of building humane relationships between participants in the educational process]. Kyiv: Vydavnychiy dim «Slovo».
15. Fedorenko, Yu. S. (2002). *Komunikatyvna kompetentsiya yak naivazhlyvishyy element uspishnoho spilkuvannya* [Communicative competence as the most important element of successful communication]. *Ridna shkola*, 1, 63–65.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

СУЛИМ Володимир Трохимович – професор кафедри міжкультурної комунікації та перекладу Львівського національного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: соціолінгвістична компетентність майбутніх педагогів.

СКИБА Надія Михайлівна – асистент кафедри іноземних мов Львівського національного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: соціолінгвістична компетентність майбутніх педагогів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

SULYM Volodymyr Trohymovych – is a professor at the Department of Intercultural Communication and Translation at the Ivan Franko National University of Lviv.

Circle of scientific interests: sociolinguistic competence of future teachers.

SKIBA Nadiya Mykhaylivna – is an assistant at the Department of Foreign Languages of the Ivan Franko National University of Lviv.

Circle of scientific interests: sociolinguistic competence of future teachers.

Стаття надіслана до друку 07.08.2023 р.

REFERENCES

1. Hrinkevych, V. (2015). *Sotsiolinhvistychna kompetentnist' maibutnikh pedahohiv* [Sociolinguistic Competence of Future Teachers]. Kyiv, Ukraine: Kyiv University Publishing House.
2. Petrova, M. (2017). *Rol' sotsiolinhvistychnoi kompetentnosti u pedahohichnii praktysi* [The Role of Sociolinguistic Competence in Pedagogical Practice]. Kharkiv, Ukraine: Kharkiv National University Publishing House.
3. Sokolova, O. (2018). *Komponenty sotsiolinhvistychnoi kompetentnosti v pedahohichnii diialnosti* [Components of Sociolinguistic Competence in Pedagogical Activities]. Lviv, Ukraine: Lviv National University Publishing House.
4. Brown, H. D. (2007). *Principles of Language Learning and Teaching*. New York, NY: Pearson Education.
5. Canale, M., & Swain, M. (1980). Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing. *Applied Linguistics*, 1(1), 1–47.
6. Council of Europe. (2001). *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment*. Cambridge, United Kingdom: Cambridge University Press.

УДК 378: 219.38. 174

DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2023.04.063

ХРИК Василь Михайлович –
доктор педагогічних наук, доцент, начальник відділу лісового господарства
Білоцерківського національного аграрного університету
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1912-3476>
e-mail: hvm2020@ukr.net

ПОВЛІН Ірина Емерихівна –
кандидат сільськогосподарських наук, доцент кафедри біології та хімії
Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6028-6168>
e-mail: Polin.iren@kmf.org.ua

МОЗУЛЬ Ірина Вікторівна –
кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри теорії
і методики початкової освіти Глухівського національного
педагогічного університету імені Олександра Довженка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8331-9011>
e-mail: mozul.dubok@gmail.com

ЕКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СВІТОГЛЯДНОЇ ПОЗИЦІЇ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

ХРИК Василь Михайлович, ПОВЛІН Ірина Емерихівна, МОЗУЛЬ Ірина Вікторівна. ЕКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СВІТОГЛЯДНОЇ ПОЗИЦІЇ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

У статті розглянуті екологічні аспекти світоглядної позиції майбутнього фахівця. Означено дві позиції у формуванні екологічної культури особистості. Визначено основні завдання виховання. Зазначено, що сучасна екологічна криза викликана проблемами людини, що торкаються системи цінностей, ціннісних орієнтацій, свідомості та світогляду.

Ключові слова: екологія, майбутній фахівець, світогляд, освіта, природа, екологічна криза.

KHRYK Vasyi Mykhailovych, POVLIN Iryna Emerikhivna, MOZUL Iryna Viktorivna. ENVIRONMENTAL ASPECTS OF THE WORLD-VIEWING POSITION OF THE FUTURE SPECIALIST

The article examines the ecological aspects of the outlook position of the future specialist. Two positions in the formation of the ecological culture of the individual are identified. The main tasks of education are defined. It is noted that the modern environmental crisis is caused by human problems affecting the system of values, value orientations, consciousness and worldview. As a rule, the education of ecological culture includes a deep awareness of the interconnectedness of nature, society and man. It is emphasized in the article that the environmental education of students of higher education institutions has a humanitarian focus in all disciplines.

Ecological problems occupy one of the first places in the world in terms of their social importance, therefore ecology, being the theoretical basis of rational nature use and preservation of the biosphere, is gaining special applied demand. There is an environmentalization of certain sciences and all science in general, production, technologies, economy and education. The priority of environmental education, as well as the obligation of nature protection disciplines in all higher education institutions. Awareness of the role of nature in life is growing. Provisions of ecology become part of a new way of thinking, ecological culture – part of universal human culture. It is obvious that only a truly educated and intelligent society will be able to enter the era of the noosphere.

An ecological worldview should be formed on the principles of classical biology. Ecology is perceived as a biological science within the educational discipline of educational institution. At the same time, the main attention is paid to the concept of the essence of diversity and diversity of life forms, which ensures the geochemical functions of living matter in the biosphere and the homeostasis of systems at different levels of the organization of living matter. This approach allows the most complete reflection of the main fundamental problems of ecology as a science.

Keywords: ecology, future specialist, outlook, education, nature, ecological crisis.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Екологічна освіта спрямована формувати достеменно світосприйняття сучасної людини, сприяти продуктивному переосмисленню її місця у природі, виховувати почуття відповідальності за вчинки та дії, зокрема у сфері професійної праці [8].

Особливого значення у екологічній освіті набуває проблема свідомості людини, оскільки всі сторони її ставлення до природи та взаємодії з нею здійснюються або на основі досвіду попередніх поколінь, або на основі власного розуміння. Можна сказати, що в науці виник особливий напрям дослі-

джень у сфері індивідуальної та масової свідомості, що позначається як екологічне, що представляє собою духовно-практичне освоєння дійсності, що характеризується як принципово нове ставлення до світу – прагнення до адаптації, коеволюції, гармонізації взаємозв'язків у системі «Людина – Природа». Формування екологічної свідомості безпосередньо з екологічною освітою, здійснюваним різними соціальними інститутами суспільства [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціально-філософські питання розвитку екологічної освіти знайшли своє відображення у працях В. Андрущенка, В. Борейка, В. Бровдій, С. Васю-

ти, В. Вернадського, В. Крисаченка, В. Липицького, Г. Платонова, О. Салтовського, Г. Хефлінга, І. Фролова та інших відомих вітчизняних та зарубіжних учених.

Загальною тенденцією, яка своєрідна для праць цих авторів, є те, що у зв'язку із усезростаючою екологічною кризою набирає актуальності пошук нових основ існування людства, яке має відійти від технократичних ілюзій і перейти на якісно інший рівень взаємодії з природою. Людина нині має відмовитись від панування, підкорення, бездушної експлуатації. Відтак, основним мотивом її життя і діяльності має стати бажання усвідомити незаперечну цінність природи та будувати свою діяльність екологічно доцільно.

Аналіз наукових джерел підкреслює значущість проблеми формування екологічного світогляду майбутніх фахівців. Так, у дослідженнях Г. Білявського, І. Костицької, Н. Лисенко, Л. Лук'янової, Т. Нінової, Г. Пустовіта, Г. Тарасенко, С. Шмалей аналізуються актуальні питання екологічної освіти, вказується на необхідності посилення ролі екологічної домінанти в освітньому процесі.

Мета статті – розглянути різні екологічні аспекти світоглядної позиції майбутнього фахівця.

Виклад основного матеріалу дослідження. Екологічна освіта постає як важливий засіб забезпечення культурного зсуву, що сприяє формуванню екологічно орієнтованого мислення. Екологічне орієнтоване мислення є абсолютно необхідною передумовою переходу до екологічно безпечної практики, що тягне за собою оновлення всіх аспектів суспільства.

Але саме собою визнання істотної ролі освіти у формуванні екологічної культури особистості передбачає розуміння того, яке це освіта має бути, які завдання мають бути встановлені, якими принципами повинні керуватися. Якщо розглянути окремо, у цьому питанні є дві позиції [2].

Одна з них є – навчити людей засобам та технологіям для відновлення порушеної екологічної рівноваги у біосфері (зміна світу).

Друга позиція полягає у необхідності утвердження у вихованні екологічно культурної людини при зміні потреб та ставлення до навколишнього середовища (зміна безпосередньо самої людини).

Ми повинні пам'ятати, що екологічне виховання, як і будь-яке інше, починає формуватися ще в дитинстві з дитячого садка. Як правило, ЗВО мають величезний досвід у реалізації проекту з екологічної освіти як невід'ємної частини підготовки фахівця.

У той же час, забезпечуючи майбутнього фахівця достатніми для його практичної діяльності знаннями, така підготовка не забезпечує оволодіння принципами егоцентричного мислення. Також не має теоретико-методологічного обґрунтування та досвіду впровадження в систему екологічної

освіти процесу становлення екологічної культури майбутнього фахівця. Тут важлива значимість цієї дії, яка спрямована на розвиток особистості майбутнього фахівця [1].

Основна мета екологічної освіти та виховання на сучасному етапі розвитку суспільства, має бути у розвитку еко-культурної ідентичності. У той же час, ми розуміємо, що процес освіти та навчання є не як односторонній вплив вчителя до учня, викладача до студента, але в першу чергу, як взаємодія його суб'єктів, як спільні дії, спрямовані на їх власний розвиток у зміні внутрішнього та зовнішнього середовища.

Для того, щоб досягти цієї мети, потрібно для початку переосмислити це завдання гуманізації вищої освіти і, звичайно ж, екологізації. А воно є не тільки здобуттям екологічної освіти за коштами гуманітарних та соціальних предметів.

Як правило, освіта екологічної культури включає глибоке усвідомлення взаємопов'язаності взаємозв'язку природи, суспільства і людини. У зв'язку з цим при становленні завдань екологічної культури людини та особистості можна сформулювати і проблему гуманізації освіти [4].

У створенні нової програми формування та розвитку в цілому духовного світу людини в ХХІ столітті, столітті супертехнологій, у цьому полягає гуманітаризація освіти.

В екологічному вихованні студентів ЗВО безпосередньо має місце гуманітарна спрямованість у всіх дисциплінах. У ЗВО гуманітаризація навчання виконує роль «імунітету» проти супертехногенного поділу та проти відходу їх від природного до віртуального. В той же час, освіта в умовах гуманізації та гуманітаризації – це формування особистості людини, сприйняття себе як частини культури [6].

Очевидно, що найважливішу роль у формуванні та становленні сучасного фахівця відіграють отримані у ЗВО знання та вміння їх застосування, а високий рівень підготовки передбачає отримання студентами базових знань у різних галузях науки при оптимальному поєднанні як природничих, так і гуманітарних дисциплін, які становлять цілісність сучасної університетської освіти.

Сучасна екологічна криза викликана проблемами людини, що торкаються системи цінностей, ціннісних орієнтацій, свідомості та світогляду.

Сформулювати новий екогуманітарний світогляд, екологічну свідомість та становлення нової екологічної культури людини дозволить лише інтегративний підхід. Причому метою екологізації освіти «є становлення системи освіти, яка координує діяльність суспільства з самоорганізації та подолання екологічної кризи, що забезпечує формування екологічної культури...» [2].

Визначимо основні завдання виховання. Ці завдання є конкретизацію цілей виховання і можуть розглядатися, з одного боку, як окремі під-

системи в загальній структурі системи цілей виховання, а з іншого боку, як деякі проміжні цілі на шляху досягнення стратегічної мети. Така двоїстість функціонально-часової природи дозволяє як основні визначити такі завдання виховання.

По-перше, формування філософської орієнтації та світоглядної позиції особистості у питаннях розуміння сенсу життя, свого місця у світі, своєї унікальності та цінності.

По-друге, прищеплення людині творчого ставлення до виконання своїх обов'язків, сумлінності та активності у процесі навчання та в подальшій практичній діяльності.

По-третє, забезпечення засвоєння студентом системи загальнолюдських цінностей, що відображають багатство загальнолюдської та національної культури та створення у нього свого ставлення до цих цінностей.

По-четверте, розкриття студентам сутності та значення загальнолюдських норм гуманістичної моралі (у тому числі доброти, милосердя, співчуття, взаєморозуміння, толерантності та ін.) та культивування інтелігентності як значущого особистісного параметра.

По-п'яте, прищеплення студентам усвідомлення інтелектуально-моральної свободи особистості, розвиток здатності до саморегуляції поведінки та діяльності.

По-шосте, забезпечення високої культури спілкування та прагнення до формування та підтримки сприятливого психологічного клімату в колективі, атмосфери доброзичливих взаємин між працівниками [3].

Світоглядно-орієнтована діяльність, як операційний компонент, містить сукупність особливих дій та операцій, за допомогою яких здійснюється оцінка, підпорядкування діяльності, її орієнтування в екологічних ситуаціях, усвідомлення та вибір поведінки. У процесі діяльності відбувається соціоекологічне орієнтування особистості, під час якого відбувається реалізація особистісних переконань та цінностей у вирішенні екологічних проблем. Ціннісні орієнтації, як елемент світогляду, поєднують у собі функції знання, самосвідомості особистості [7].

Через ціннісні орієнтації знання знаходять людини особистісний сенс, стають опорою діяльності, перетворюються на елементи самореалізації. Вони є способом світоглядного орієнтування у сфері взаємодії з довкіллям. У формуванні ціннісних орієнтацій важливим є розвиток загальних інтелектуальних, а також екологічних умінь (уміння аналізувати екологічну ситуацію, оцінювати її, прогнозувати розвиток, вживати дієвих заходів щодо її покращення). Виділяється також особистісний бік ціннісних орієнтацій, що включає ставлення до природи, мотивацію, інтереси, моральну спрямованість особистості, впевненість у необхідності охорони навколишнього середовища [5].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрому. Екологічні проблеми за своєю суспільною значимістю займають у світі одне з перших місць, тому екологія, будучи теоретичною основою раціонального природокористування та збереження біосфери, набуває особливої прикладної затребуваності. Відбувається екологізація окремих наук і всієї науки загалом, виробництв, технологій, господарства та освіти. Пріоритетність екологічної освіти, а також обов'язковість природоохоронних дисциплін у всіх ЗВО. Зростає усвідомлення ролі природи у житті. Положення екології стають частиною нового способу мислення, екологічна культура – частиною загальнолюдської культури. Очевидно, що тільки по-справжньому освічене інтелігентне суспільство буде здатним вступити в епоху ноосфери.

Екологічний світогляд має формуватися на положеннях класичної біології. У рамках навчальної дисципліни ЗВО екологія сприймається як біологічна наука. При цьому основна увага звертається на поняття сутності різноманітності та різноякісності форм життя, що забезпечує геохімічні функції живої речовини у біосфері та гомеостазування систем на різних рівнях організації живої матерії. Такий підхід дозволяє найповніше відобразити основні фундаментальні проблеми екології як науки.

Перспективи подальших наукових досліджень зосереджуються на теоретичному обґрунтуванні раціонального природокористування та збереження біосфери в сучасних умовах розвитку суспільства.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Борейко В. С., Подобайло А. В. Екологічна етика: Навчальний посібник. Київ: Фітосоціоцентр. 2004. 116 с.
2. Кремечек Г. А., Терлецька С. Г. Формування екологічного світогляду молоді – запорука майбутнього. Безпека життєдіяльності. 5. 2010. С. 28–30.
3. Кучай Т. П. Підготовка майбутніх учителів в університетах Великої Британії до екологічного виховання учнів: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Черкаси. 2009. 237 с.
4. Лук'янова Л. Б. Екологічна освіта у професійно-технічних навчальних закладах: теоретичний і практичний аспекти: [Монографія]. К. : Міленіум. 2006. 252 с.
5. Пустовіт Г. П. Теоретико-методичні основи екологічної освіти і виховання учнів 1-9 класів у позашкільних навчальних закладах. Київ-Луганськ: Альма-матер. 2004. 540 с.
6. Совгіра С. В. Формування екологічного професіоналізму майбутнього вчителя: монографія. К. : Наук. світ. 2002. 178 с.
7. Тарасенко Г. С. Взаємозв'язок естетичної та екологічної підготовки вчителя в системі професійної освіти. Черкаси: Вертикаль. 2006. 308 с.
8. Ярчук Г. В. Екологічна парадигма у формуванні світоглядно-моральних цінностей студентів. Автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.10; Київський національний університет ім. М. П. Драгоманова. К. 2009. 26 с.

REFERENCES

1. Boreyko, V. YE., Podobaylo, A. V. (2004). *Ekolohichna etyka*. [Environmental ethics]: Navchal'nyy posibnyk. Kyiv: Fitosotsiotsent. 116.
2. Kremechek, H. A., Terlets'ka, S. H. (2010). *Formuvannya ekolohichnoho svitohlyadu molodi – zaporuka maybutn'oho*. [The formation of the ecological worldview of young people is the key to the future].
3. Kuchay, T. P. (2009). *Pidhotovka maybutnikh uchyteliv v universytetakh Velykoyi Brytaniyi do ekolohichnoho vykhovannya uchniv*. [Preparation of future teachers in the universities of Great Britain for ecological education of students:]. Cherkasy.
4. Luk'yanova, L. B. (2006). *Ekolohichna osvita u profesiyno-tekhnichnykh navchal'nykh zakladakh: teoretychnyy i praktychnyy aspekty*. [Environmental education in vocational and technical educational institutions: theoretical and practical aspects]. Kyiv.
5. Pustovit, H. P. (2004). *Teoretyko-metodychni osnovy ekolohichnoyi osvity i vykhovannya uchniv 1-9 klasiv u pozashkil'nykh navchal'nykh zakladakh*. [Theoretical and methodological foundations of environmental education and education of students of grades 1-9 in extracurricular educational institutions]. Kyiv-Luhans'k.
6. Sovhira, S. V. (2002). *Formuvannya ekolohichnoho profesionalizmu maybutn'oho vchytelya*. [Formation of environmental professionalism of the future teacher]. Kyiv.
7. Tarasenko, H. S. (2006). *Vzayemozv'yazok estetychnoyi ta ekolohichnoyi pidhotovky vchytelya v systemi profesiynoyi osvity*. [The relationship between aesthetic and environmental teacher training in the system of professional education]. Cherkasy..
8. Yarchuk, H. V. (2009). *Ekolohichna paradyhma u formuvanni svitohlyadno-moral'nykh tsinnostey studentiv*. [Ecological paradigm in the formation of students' worldview and moral values]. Kyiv.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА

ХРИК Василь Михайлович – доктор педагогічних наук, доцент, начальник відділу лісового господарства Білоцерківського національного аграрного університету.

Наукові інтереси: екологічні аспекти світоглядної позиції майбутнього фахівця.

ПОВЛІН Ірина Емерихівна – кандидат сільськогосподарських наук, доцент кафедри біології та хімії Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці ІІ.

Наукові інтереси: екологічні аспекти світоглядної позиції майбутнього фахівця.

МОЗУЛЬ Ірина Вікторівна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри теорії і методики початкової освіти Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Наукові інтереси: екологічні аспекти світоглядної позиції майбутнього фахівця.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KHRYK Vasyl Mykhailovych – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor Head of the Department of Forestry Bila Tserkva National Agrarian University.

Circle of scientific interests: ecological aspects of the outlook position of the future specialist.

POVLIN Iryna Emerikhivna – Candidate of Agricultural Sciences, Associate Professor of the Department of Biology and Chemistry of the Transcarpathian Hungarian Institute named after Ferenc Rakotsi II.

Circle of scientific interests: ecological aspects of the outlook position of the future specialist.

MOZUL Iryna Viktorivna – Candidate of Pedagogical Sciences, senior lecturer at the Department of Theory and Methodology of Primary Education

Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

Circle of scientific interests: ecological aspects of the outlook position of the future specialist.

Стаття надіслана до друку 11.07.2023 р.

UDC 378.147.091.33:78 (493)

DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2023.04.066

CHERKASOV Volodymyr Fedorovych –

doctor of pedagogical sciences, professor, professor of the department of musical art of the Communal Institution of Higher Education

«Academy of Culture and Arts» of the Transcarpathian Regional Council

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9112-3468>

e-mail: cherkasov_2807@ukr.net

A HERMENEUTIC APPROACH TO THE DEVELOPMENT OF CREATIVE SKILLS OF YOUTH IN ESTONIAN EDUCATIONAL INSTITUTIONS

ЧЕРКАСОВ Володимир Федорович. ГЕРМЕНЕВТИЧНИЙ ПІДХІД ДО РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДІ В ОСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ ЕСТОНІЇ

У статті за допомогою гемнеутичного підходу узагальнено та обґрунтовано систему художньо-естетичного виховання молоді в освітніх закладах Естонії та акцентовано увагу на розвитку творчих здібностей молоді як на уроках музики так і в процесі позакласної роботи, участі в різних формах музикування.

Ключові слова: розвиток творчих здібностей, художньо-естетичне виховання, освітні заклади Естонії.

CHERKASOV Volodymyr Fedorovych. A HERMENEUTIC APPROACH TO THE DEVELOPMENT OF CREATIVE SKILLS OF YOUTH IN ESTONIAN EDUCATIONAL INSTITUTIONS AESTHETIC EDUCATION IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF ESTONIA

Using a hemneutic approach, the article summarizes and substantiates the system of artistic and aesthetic education of young people in educational institutions of Estonia and emphasizes the development of creative abilities of young people both in music lessons and in the process of extracurricular work, participation in various forms of music making.

In 2014, the Ministry of Education and Science of Estonia developed and approved state programs in the field of «Artistic creativity» for primary schools and gymnasiums. Annually, these programs are adjusted and released for each class. Music is taught on the basis of the concept proposed by the Estonian Methodists Riho Pjats and Haino Kalyushte, created on the basis of the integration of modern educational knowledge and experience and the music-pedagogical systems of Karl Orff and Zoltan Kodai.

According to Estonian teachers, the main type of activity in music lessons is vocal and choral work, which takes a significant part of the time and represents work on vocal exercises and works of the school song repertoire. Solo and choral singing develops special skills and fosters love for the Motherland in schoolchildren. Students learn and perform Estonian folk songs and children's songs written by Estonian and European Union composers.

In the context of the generalization of the system of music education within general educational institutions of Estonia, it is worth noting that the country has developed a concept and is operating a program of involving children and youth in national and pan-European musical values. In order to intellectually and creatively develop students by means of musical art, teachers use interactive technologies and innovative teaching methods. Young people are involved in active forms of music making, perception and creation of music. Undoubtedly, children are given the opportunity to show their individuality and the necessary conditions are created for the further development of musical and creative abilities, aesthetic education and self-education both in lessons and in the work of artistic and aesthetic circles.

Keywords: development of creative abilities, artistic and aesthetic education, educational institutions of Estonia.

Statement and justification of the relevance of the problem. The globalization of the socio-political and socio-cultural life of society requires new approaches to the generalization and study of the problem of artistic and aesthetic education of youth in the member states of the European Union. Under such a situation, the research and substantiation of artistic and aesthetic education in educational institutions of Estonia, the development of creative abilities of schoolchildren in music lessons and in extracurricular activities is relevant and timely.

Analysis of recent research and publications. Research on the organization of artistic and aesthetic education of the younger generation is carried out by leading domestic scientists, among them: B. Brilin, N. Guralnyk, A. Martynyuk, O. Mykhailychenko, M. Mykhaskova, N. Mozgalova, G. Nikolai, O. Oleksyuk, O. Otych, G. Padalka, V. Palamarchuk, I. Poluboyaryna, O. Rudnytska, T. Smirnova, I. Stashevskaya, V. Cherkasov, S. Ship, O. Shcholokova, and others. The content of our article complements the research of scientists and enables the definition and justification of the development of creative abilities of young people in the process of artistic and aesthetic education in educational institutions of Estonia.

The purpose of the article is to substantiate the main approaches to the development of creative abilities of young people in the process of artistic and aesthetic education in educational institutions of Estonia.

Presentation of the main research material. In Estonia, which is in the top three of the PISA rating, the educational process in general education institutions is based on the following values, namely:

- responsibility, when students realize that learning and self-development is their own choice and is based on responsibility;
- of necessity, when education is determined by the interests and abilities of students, corresponds to its development and takes into account the needs of the labor market;
- opportunities when the training system guarantees high-quality, modern and mobile training.

The Estonian education system guarantees the effectiveness and equality of the education system. Students in Estonian schools perform better in the main three PISA indicators, namely mathematics, reading and science. In recent years, the percentage of children who get too high results has increased significantly, and the number of students with below-average results has decreased. Estonian primary schools provide equally high-quality education regardless of the child's place of residence, be it a student in a metropolitan school or a rural school, from a well-to-do family or from a family with financial difficulties. Students are convinced that intellectual and creative development and intelligence are factors that they themselves influence, and whether you will become an intellectual or an intellectual depends on the students themselves. Estonia has the most democratic education in Europe, and Tartu is considered the educational capital, the nation's intellectual capital. The European Union helps Estonia, finances educational programs. And Estonian educators believe that the more educated a nation is, the stronger the country's economy. Currently, university education in the country, which includes 23 universities, is also free [1].

Children come to study in secondary schools according to their place of residence. Parents independently choose the second language of instruction. Instead, the percentage of classes with English as the language of instruction is increasing every year. General school education in Estonia is divided into three levels:

- I level, primary school – from 1st to 3rd grade;
- II level, primary school – from 4th to 6th grade;
- III level – secondary school – from 7th to 9th grade.

Educational services are provided on the basis of two State educational programs:

- State curriculum for primary school;
- a simplified curriculum of general education.

After graduating from primary school, students take three final exams: Estonian language, mathematics, the third – at the choice of the graduate. In addition, creative work is prepared and defended.

After passing the final exams, students continue their studies in a gymnasium or a vocational educational institution.

In the gymnasium, the educational process is structured in such a way that high school students study compulsory and optional subjects. After completing the curriculum and passing practice, graduates take state exams and receive the right to enter a higher educational institution.

The Ministry of Education and Science of Estonia has developed and approved State Curriculum for Primary School and State Curriculum for Gymnasium [5], which emphasize:

– *State educational programs of primary school and gymnasium differ according to the purpose and tasks.* Age characteristics and capabilities of students are taken into account, methods of personally-oriented learning are introduced, attention is emphasized to the physical, moral and spiritual development of the individual. The teacher is given the possibility of a creative approach to the organization of education and upbringing, taking into account the interests of students, the possibilities of the school and local resources.

– *The educational programs provide for the integration of educational disciplines both in the primary school and in the gymnasium.* Disciplines are combined into certain blocks and provide for the internal and external integration of training courses and the introduction of cross-cutting topics.

According to the curriculum, music lessons in primary, primary and secondary schools are compulsory for all students and are held from the first to the twelfth grade at the rate of: 1-3 grades for two hours a week; 4th grade – one hour; 5-9 classes – one hour; Grades 10-12 – one hour per week. Music lessons are conducted by specialists who have graduated from higher educational institutions in the field of art and have a bachelor's or master's degree in music.

In 2014, the Ministry of Education and Science of Estonia developed and approved state programs in the field of «Artistic creativity» for primary schools and gymnasiums. Annually, these programs are adjusted and released for each class. Music is taught on the basis of the concept proposed by the Estonian Methodists Riho Pjats and Haino Kalyushte, created on the basis of the integration of modern educational knowledge and experience and the music-pedagogical systems of Karl Orff and Zoltan Kodai.

According to the current programs, the purpose of the lessons is that in the process of communicating with music, children receive joy, develop creative abilities and aesthetic tastes, can appreciate music, think creatively and express themselves in the process of musical activity, apply knowledge, skills and abilities in musical activity. In addition, support the traditions of national culture and treat other national cultures with respect, know famous Estonian

composers and musicians, and appreciate the cultural traditions of their country.

It should be noted that the music program is based on the following principles: formation of aesthetic values by means of musical art; respectful attitude to singing, folk music, national cultural traditions; encouragement and support of creative self-expression in the process of communicating with works of musical art in order to develop and enrich sensory and intellectual perception; stimulating the desire to create music.

It is appropriate to emphasize that the main types of work in the lessons are listening to music, vocal and choral work, studying the theory and history of music, improvisation, movements to music and playing musical instruments. Perception based on listening to vocal and instrumental musical works requires students to know the history of music and the basics of music theory. Listening to music develops sensory abilities, attention, analytical abilities and skills of comparison. In the process of listening, students are involved in the artistic and pedagogical analysis of a musical piece, which is the result of the deep potential of the student's personality, ensures continuous expansion and deepening of their emotional and aesthetic experience. Artistic and pedagogical analysis makes it possible to express one's vision and feeling of stage action. Emotional and figurative perception of a musical piece, observation of the development of a musical action is a necessary condition for the development of students' intellectual and creative abilities and the enrichment of communicative experience.

Estonian teachers possess the methods and techniques of artistic and pedagogical analysis of a musical piece, present positive experience of involving children in the world values of musical art and the introduction of interactive technologies and innovative teaching methods. For this, they use dictionaries of emotional and figurative definitions of music, offer students to draw a suitable plot, give a written description of the listened work in the format of an interview, review, announcement.

It is worth noting that the main type of activity in music lessons, according to Estonian teachers, is vocal and choral work, which takes up a significant part of the time and represents work on vocal exercises and works of the school song repertoire. Solo and choral singing develops special skills and fosters love for the Motherland in schoolchildren. Students learn and perform Estonian folk songs and children's songs written by Estonian and European Union composers.

In elementary grades, students are involved in acapella singing, i.e. singing without accompaniment, which positively affects the development of harmonic hearing, helps to achieve purity of intonation, and effectively affects the development of other vocal and choral skills. The work begins with the singing of simple canons, where each student of the class must

listen to himself and the sound of the whole class. In grades 4-6, more and more attention is paid to singing two-part choral works with different voice movements. So, singing choral works a cappella and with accompaniment forms not only vocal and choral skills and skills, but also contributes to the general musical development of children and young people, involves them in active musical activities.

In Estonia, musical folklore is treated with great respect. It is not by chance that the program includes monophonic calendar-ritual, lyrical and lyrical-epic songs written in couplet form, major, less often in minor scales with a functional-harmonic basis.

The study of music theory is necessary for mastering the school repertoire, and knowledge of the history of music will help to expand the understanding of genres, forms and styles of music, will enable the formation of skills in the interpretation and analysis of a musical work using the main means of musical expressiveness. It is considered valuable that teachers try to form in students the need to study music theory, to understand basic concepts and key competencies that positively affect the formation of musical literacy of an individual. In addition, the program provides students with the work of Estonian and European composers, listening to their works, and knowledge of genres and styles of music.

Without a doubt, this type of activity in the school program is characterized by the fact that students must be familiar with the main means of musical expression (melody, rhythm, tempo, dynamics, structure of a musical work); to know the differences in the character of march, waltz, polka; distinguish the sounds of folk musical instruments, such as: zither, Hiiu zither, accordion, bagpipe, horn and fife; describe, using musical terminology, the mood and character of the music they listen to.

Therefore, it is quite natural that in music lessons, students acquire competences in the field of theory and history of music, which predispose to high-quality theoretical training, appropriate musical literacy, namely: read sheet music and sing in 2/4, 3/4, 4/4, 3/8, 6/8, 9/8, etc.; know major and minor keys, use them to create music; know musical terminology and introduce it to characterize the sound of a symphony orchestra, chamber orchestra, string orchestra, jazz orchestra; know the genres of music: opera, operetta, ballet, musical, symphony, instrumental concert, spiritual and gospel; to navigate in the forms of music: rondo and variations, pop and rock music, jazz music and classical music.

According to the school curriculum, students focus on the fact that Estonian music, both composer and folk, is connected with the culture of the Baltic-Finnish peoples. From the teacher's story, they learn that in the 18th-19th centuries, secular amateur music-making was actively developing, polyphonic choral singing was heard in religious peasant communities, which attracted choristers to the major-

minor scale system. The beginning of professional music in Estonia was laid by A. Kunileid's patriotic choral songs on sl. L. Koidula (1869). Many Estonian musicians studied at the St. Petersburg Conservatory. From 1869 in Tartu, and then from 1896 in Tallinn, all-Estonian singing festivals began to be held, which marked the beginning of this tradition in Finland, Latvia, and then in Lithuania.

The program provides students with the musical culture of the 20th and early 21st centuries, representatives of which were: composer, founder of the Estonian national opera Evald Aav (1900–1939), composer Artur Kapp (1878–1952), founder of the modern Heino school of composers in Estonia Eller (1887–1990), choir conductor, composer, publicist, teacher Gustav Ernesaks (1908–1993), world-renowned musician, author of symphonic, vocal, instrumental works, church Lutheran hymns Kirillus Kreyek (1889–1962), conductor and composer Johan Simm (1885–1959), composer Eduard Tubin (1905–1982), composer, folklorist, musical ethnographer Velo Tormis (1930–2017) and others.

It is appropriate to note that students are interested in the music of Estonian composers of the second half of the 20th century. It was during this period that chamber-instrumental and chamber-vocal music actively developed. The chamber works of Velo Tormis and Ester Mägi, written on the basis of examples of Estonian and Finno-Hungarian folklore, are becoming popular. In addition, students listen to works of the vocal-symphonic genre written by Eino Tamberg and Kuldar Sinka.

Pupils independently prepare presentations on the work of composers of the 70s and 80s of the 20th century, namely: Erkki-Sven Tjuura, Lepo Sumera, Raimo Kangro, René Ejespere, Urmas Sisaska. Computer technologies, video presentations of concert programs, performances of world-class symphony orchestras are being introduced.

According to the program requirements, students get acquainted with light and popular music of the 20th century. Emphasis is placed on the fact that during this period jazz began to revive and rock music began to develop in Estonia. The Modern Fox Orchestra was successful, performing dance hits of the 30s and 50s; in the field of Estonian pop music of the 80s, the most popular performers were Anne Veski, Maryu Ljanik, Ivo Linna, Gunnar Graps, rock bands «Ruya», «Rock Hotel», «Orange», «Vitamin», «Radar».

In order to get acquainted with modern music and modern composers, teachers give students the opportunity to independently familiarize themselves with the creative achievements of composers known in Estonia, including: René Ejespere, Urmas Sisask, Erkki-Sven Tuur and others. Teenagers select works that are most popular among young people, organize their listening in circles of music lovers, discuss them, and include them in projects of educational activities.

A very valuable type of work in lessons in Estonian schools is improvisation, which has a positive effect on the development of children's musical and creative abilities. Improvisation is a creative act of creating an artistic work directly in the process of its performance. In the process of improvisation, students show their imagination, reproduce associative impressions of events, circumstances, and most importantly – relationships between people, convey their attitude to the surrounding environment. Instrumental improvisation contributes to the formation of skills in playing a musical instrument, and vocal improvisation expands students' understanding of the purity of melody intonation, and also stimulates the formation of vocal and choral skills. Instruments for improvisation are mostly guitar or piano.

Movements to music develop the skills of feeling metrorhythm, and plastic intonation allows to express emotional feelings of individual perception of harmony and form. Plastic intonation is also accompanied by music, where recordings of ancient musical instruments are used, including: bowed seven-stringed kannel, bowed four-stringed hiyukannel, wind instruments – karyapasun, sarv, vilepill, as well as bagpipes, violin, multi-stringed kannel.

The state curriculum states that students should perceive and reproduce the content, mood and structure of music through movement and dance in Estonian singing games and round dances. In addition, students should be able to create a simple rhythmic accompaniment using percussion instruments and xylophones; to introduce melodic models in a simpler accompaniment; create simpler texts: at the expense of rhymes, poems, songs, etc.; use creative movement to reproduce the mood of music [6].

And finally, as for playing musical instruments, percussion or noise instruments, on instruments with a certain pitch, such as: pipes, pipes, pipes, metallophones, xylophones, this type of activity is widely introduced in lessons both in elementary and middle classes. It develops playing skills and has a positive effect on the development of musical abilities of children and young people. To a large extent, teachers offer students to play in ensembles with different composition. In addition, they practice compositions, where some students play, and others sing a song, moving according to the nature of the melody. Other students in the class perform accompaniment on percussion or noise instruments, which contributes to the development of a sense of metrorhythm.

After completing the training, students must: orally or in writing justify their opinion regarding the analysis of a musical work, using musical terminology; sing in unison and polyphonic songs; participate in the work of the school choir; improve skills in playing musical instruments; improve music-making skills and improvisation skills.

There is no doubt that, according to the plans of educational work, music teachers organize excursions to theaters and museums, as well as organize visits to theaters and concert halls, in order to expand and deepen their knowledge of various types of art and to familiarize themselves with musical performances and musical works of competitive concert programs. . Collective viewing of artistic and cultural events leads to a joint discussion of the artistic possibilities and performance style of the stage presentation of this or that piece of music or a certain musical composition.

It is appropriate to emphasize that the European Union finances the creation of scientific and educational and artistic and cultural centers with the help of educational programs and grants. Thus, in 1997, the AHHA project with a scientific and entertainment center was established at the University of Tartu, the area of which is more than three thousand square meters. There are three halls working here: the hall of living nature, the hall of changing exhibitions and the hall of technologies. The same projects include children who are engaged in artistic creativity: they play musical instruments, write songs, perform their own works for their friends. The government of Estonia values human potential, creativity and freedom, moving forward in the organization of youth leisure and their involvement in artistic values.

Conclusions and prospects of further exploration of the direction. Against this background, in the context of the generalization of the system of music education within the general educational institutions of Estonia, it is worth noting that the country has developed a concept and is operating a program of involving children and youth in national and pan-European musical values. In order to intellectually and creatively develop students by means of musical art, teachers use interactive technologies and innovative teaching methods. Young people are involved in active forms of music making, perception and creation of music. Undoubtedly, children are given the opportunity to show their individuality and the necessary conditions are created for the further development of musical and creative abilities, aesthetic education and self-education both in lessons and in the work of artistic and aesthetic circles.

Prospects for further scientific research may be related to the generalization of the experience of organizing artistic and aesthetic education in other countries of the European Union.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Кремень В. Г. / В. Г. Кремень. Юрінком Інтер, 2021. ISBN 978-966-667-759-7. 1144 с.
2. Масол Л. Зарубіжні музично-педагогічні системи: концепції // Л. Масол. Педагогічний словник. К. : Педагогічна думка, 2001. С. 201.
3. Музично-педагогічні системи та концепції ХХ століття : підручник / Ніколаї Г. Ю., Черкасов В. Ф. та ін.: за загл. ред. канд. пед. наук. проф. Тайнель Е. З.

- Вид. 2-ге. Львів : ЛНУ імені Івана Франка. Харків, 2018. 433 с.
4. Ростовський О. Я. Теорія і методика музичної освіти. Нав. методичний посібник. Тернопіль. Навчальна книга. «Богдан». 2011. 620 с.
  5. Сбруєва А. А. Порівняльна педагогіка: Навчальний посібник. 2-ге вид., стер. Суми: ВТД «Університетська книга», 2004. 320 с.
  6. URL: <https://eas-music.org/countries/>

REFERENCES

1. Kremen, V. G. (2008). *Entsyklopediia osvity*. [Encyclopedia of Education]. Kyiv.
2. Masol, L. (2001). *Zarubizhni muzychno-pedahohichni systemy: kontseptsiyi*. [Foreign musical and pedagogical systems: concepts]. Kyiv.
3. Nikolay, G. Yu., Cherkasov, V. F. (2018). *Muzychno-pedahohichni systemy ta kontseptsiyi KHKH stolittya : pidruchnyk*. [Music-pedagogical systems and concepts of the 20th century: a textbook]. Kharkiv.
4. Rostovsky, O. Ya. (2001). *Teoriya i metodyka muzychnoyi osvity*. [Theory and methodology of music education]. Ternopil.

5. Sbruyeva, A. A. (2004). *Porivnyal'na pedahohika*. [Comparative pedagogy]. Sumy.
6. URL: <https://eas-music.org/countries/>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЧЕРКАСОВ Володимир Федорович – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри музичного мистецтва Комунального закладу вищої освіти «Академія культури і мистецтв» Закарпатської обласної ради.

Наукові інтереси: музична освіта в країнах-членах Європейського Союзу.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

CHERKASOV Volodymyr Fedorovych – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Musical Art of the Communal Institution of Higher Education «Academy of Culture and Arts» of the Transcarpathian Regional Council.

Circle of scientific interests: music education in the member states of the European Union.

Стаття надіслана до друку 05.08.2023 р.

УДК 37.034-057.874

DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2023.04.071

ШАХОВ Володимир Іванович –

доктор педагогічних наук, професор, професор Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1535-2802>
e-mail: shahovu2016@gmail.com

КУДИРКО Інна Олександрівна –

аспірант Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4392-9840>
e-mail: innakudyrko@gmail.com

МОРАЛЬНІ ЦІННОСТІ ЯК ЕЛЕМЕНТИ МОРАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ

ШАХОВ Володимир Іванович, КУДИРКО Інна Олександрівна. МОРАЛЬНІ ЦІННОСТІ ЯК ЕЛЕМЕНТИ МОРАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ

У статті розглянуто поняття «цінності», «моральні цінності», «мотив», «свобода», «гідність», «совість». Проаналізовано сутність цінностей у формуванні моральної свідомості особистості. Обґрунтовано, що цінності індивіда є невід’ємною складовою його моральної свідомості. Доведено, що моральні цінності особистості потребують особистісного мотиву і водночас є джерелом мотивації людини; відображають дійсність у свідомості особистості.

Ключові слова: цінності, духовні цінності, моральні цінності, мотив, свобода, гідність, совість, дитиноцентризм, виховання, процес виховання.

SHAKHOV Volodymyr Ivanowycz, KUDYRKO Inna Alexandrovna. MORAL VALUES AS THE ELEMENTS of PERSONALITY’S MORAL CONSCIOUSNESS

The article considers the concepts of «values», «moral values», «motive», «freedom», «dignity», «conscience».

The essence of values in the formation of the moral consciousness of a personality is analyzed. It is substantiated that the personality’s values are an integral part of his moral consciousness. It has been proven that the moral values of the personality require a personal motive and at the same time are a source of human motivation; reflect reality in the mind of the personality.

The dominant values and outlook of the New Ukrainian School, based on the postulates of partnership pedagogy, positive psychology and the philosophy of child-centrism, is based on universal values (mercy, help, care, love, kindness, respect for oneself and other people, dignity, etc.), socially significant motivation life activity, joint responsibility and support of good ideas and ability for spiritual, moral and socio-cultural self-creation and pro-social service to the state and society.

The concept of «value» is very closely related to the concepts of «need», «interest». They exist in all spheres of social life. Thanks to them, we answer important questions: «What does a person need?», «What does he desire?», «What is important to him?» Human needs transformed into interests become values. Moral consciousness is one of the

components of human consciousness in general, which reflects the degree of assimilation of social morality by a person, assimilation, interpretation, and sometimes the development of moral principles by a person.

Keywords: values, spiritual values, moral values, motive, freedom, dignity, conscience, childcenteredness, upbringing, the process of upbringing.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Кожне нове покоління відрізняється від попереднього. Це закономірність, яку можна простежити, вивчаючи історію. Діти завжди відрізнялися від своїх батьків. Можемо впевнено стверджувати, що кожний новий клас у школі – це інше покоління дітей, із іншими інтересами та цінностями, хоча різниця між ними – один два роки. А що говорити про десятиліття.

Проблема формування системи цінностей підлітка є актуальною та незаперечною, оскільки саме система цінностей визначає рівень розвитку особистості й суспільства в цілому. Особистісно орієнтована парадигма в педагогічному процесі виховання цінностей, яка домінує нині, потребує пошуку нових підходів щодо визначення сутності виховного процесу й обґрунтування нових виховних технологій. Щоб розробити теоретичні засади цієї проблеми, потрібно уточнити сутність поняття «цінності», «моральні цінності», виявити механізми їх становлення, закони функціонування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема цінностей порушувалась у працях багатьох як зарубіжних, так і вітчизняних учених: М. Вебера, М. Гартмана, Е. Гуссерля, Е. Дюркгейма, Р. Лотце, А. Шопенгауера, М. Рокича, І. Беха, М. Боришевського та ін.

Мета статті: уточнити поняття «моральні цінності», визначити їх сутність у формуванні моральної свідомості особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Духовна цінність, щоб стати надбанням вихованця, вимагає сформованості особливого мотиву – незвичного світосприйняття або, образно кажучи, «перетворення гусені в метелика». Останній, на відміну від першої, здатен літати, а отже сприймає світ по-іншому. Так само і духовна особистість полишає трясовину утилітарних життєвих цінностей і піднімається до вищих смислів життя, відправляється у політ, щоб утвердитися в духовно досконалішому. Це аж ніяк не означає, що духовній особистості не властиві земні печалі і радості, інтереси і прагнення; однак вони відтепер не визначають сенс її життя: у неї відбувається процес до повної міри відчуження від них [1].

Німецький учений Р. Г. Лотце охарактеризував одним із перших «цінності» в праці «Мікрокосм». Він вважає, що цінності не є властивістю навколишніх предметів, форм, а є внутрішнім утворенням, яке характеризує духовний розвиток людини. Відповідно, однією з форм прояву цінностей є ідея як результат розвитку духу. Формування ідеї проходить ряд етапів: споглядання предмета, результатом якого є просторовий образ; формування уявлення, яке узагальнює

всі образи предмета й об'єднує їх в єдине ціле; виникнення поняття, що містить основні ознаки, що характеризують образ; формування ідеї як думки про призначення предмета. Таким чином, ідея предмета (або іншого об'єкта) не вичерпується його властивостями або діями, але охоплює зміст, в якому він реалізується. Отже, поняття «цінність» у роботі Р. Г. Лотце пов'язано з поняттями ідеї, смислу певного об'єкта в житті людини [8].

У середині XIX століття поняття «цінність» було уведено в науку. На основі докладного й усебічного опрацювання цього терміну, сформувалася згодом спеціальна галузь філософського знання – вчення про цінності, яке отримало назву «аксіологія».

Поняття «цінність» є одним із ключових у філософській та психолого-педагогічній науках. У його основі є певні предмети, явища, ознаки й властивості, які відображають його значущість для людини чи суспільства, тобто якість і властивість предметів, явищ, котрі становлять актуальну потребу кожної особистості.

Однак якщо вважати феномен «цінності» лише як задоволення потреб суб'єкта, то повністю нівелюється моральний аспект проблеми цінностей. Цінності мають наповнювати сенсом існування людини, духовно відтворювати людину. Отже, цінності – це дещо позитивне з погляду задоволення духовних та матеріальних потреб людини. Відповідно до цього, виділяють два типи цінностей:

1) матеріальні – ті, які задовольняють насущні потреби людини (потреби здебільшого належать до матеріальної сфери життєдіяльності);

2) духовні – ті, які відроджують особистість у новій якості (це сфера суспільної свідомості, яка тяжіє до духовної сфери суспільного життя). Серед духовних цінностей виділяють моральні, естетичні, пізнавальні та ін. [7].

Моральні цінності в житті людини відіграють вкрай важливу роль. Це можна пояснити тим, що повноцінний моральний вибір, твердість моральних позицій особистості, здатність «вийти» за межі безпосередньої потреби передбачають наявність загальної основи для самоствердження людини як творчої особистості. Такою основою є цінності, що виражають моральну орієнтованість і ціннісний сенс поведінки людини. В етиці вищою цінністю вважають категорію «добро», яке відображає абсолютне, ідеально досконале, а вищими моральними цінностями є сенс життя, шастя, любов, правда, справедливість, дружба, тому що усвідомлення цих понять докорінно впливає на поведінку та свідомість людини [7].

К. В. Левківська представила узагальнені відомості про тлумачення поняття «цінність» у психології, зокрема:

- цінність як значущість, усвідомлена людиною; цінність виконує функцію орієнтації особистості в оточуючому середовищі;
- цінність як спосіб вибіркового сприйняття особистістю навколишнього світу;
- цінність як складна ієрархічна система, в структурі якої знаходяться мотиви, потреби, світогляд, свідомість особистості; виконує функції регулятора активності;
- цінності як особистісний смисл життєдіяльності;
- ціннісні орієнтації як абстрактні ідеї, що виражають людські переконання про зміст поведінки;
- цінності як переконання, як бажані людиною цілі й спосіб поведінки [5].

Проаналізувавши наукову літературу, можемо стверджувати, що цінності – це те, що є важливим для кожного індивіда. Підліток формується як особистість саме завдяки їх усвідомленню та реалізації. Особистість відчуває задоволення від своєї діяльності. Отже, цінності – це джерело мотивації діяльності.

Мотив з латинської *moveo* – означає давати рух, штовхати. Це те, що особистість спонукає діяти, тобто зробити вчинок.

Мотив виступає в єдності внутрішнього та зовнішнього спонукання активності людини, в якому проявляється система змістових утворень та моральних цінностей людини. Під час розгляду питання причин виникнення активності організму як джерела активності розглядаються вияви потреб та інстинктів. Коли ж вивчається питання, на що спрямована активність організму, задля чого обираються певні дії, вчинки, досліджуються, насамперед, прояви мотивів як причин, які визначають вибір напрямку поведінки. Потреба спонукає до активності, а мотив – до спрямованої діяльності. Потреба, конкретизуючись і знаходячи предмет, який здатний її задовольнити, перетворюється на мотив. Будь-яка діяльність і поведінка людини є полімотивованою, тобто регулюється одночасно кількома мотивами або навіть усіма базовими потребами одночасно, адже людина в своїй діяльності об'єктивно реалізує цілу систему ставлень: до предметного світу, інших людей, суспільства і до самої себе [2].

Учинки особистості залежать від моральної свідомості особистості, яка, як правило починає формуватися з раннього дитинства.

Для малечі в перші роки життя батьки стають єдиним прикладом наслідування. Від них вона переймає голос, поведінку, міміку, жести, тощо. Із часом дитина освоює сімейні цінності, які стають її особистими цінностями. Духовний, моральний, фізичний розвиток ґрунтується на цінностях її

близького оточення – батьків, опікунів, або, в окремих випадках, оточення в дитячому будинку. Вибір дитини прямо залежить від закладених цінностей в її свідомість.

У психолого-педагогічній літературі визначено, що фундамент особистості дитини формує все, що вона бачить і чує: фотографії, картини, журнали, книги, музика, телепередачі, соціальні мережі, сайти мережі Інтернет.

Психологи стверджують, що від народження дитина не здатна мислити критично, тому все, що її оточує, є для неї нормою. У неї немає з чим порівнювати вчинки дорослих в її сім'ї, вона не розуміє, що буває інакше, не вміє аналізувати аргументи й факти.

Як показує життєвий досвід, усі дорослі мріють, щоб їхня дитина зростала здоровою, щасливою, освіченою, доброю, щедрою. У той же самий час батьки не контролюють свої слова в присутності дитини, дозволяють їй переглядати мультфільми, не замислюючись, як вони впливають на її свідомість, що вони пропагують; не контролюють віртуальне життя дошкільняти.

Дорослі не замислюються, що до досягнення повноліття, дитина вже зазнає впливу агітації, щодо досягнення своїх потреб. Жорстокі й цинічні вчинки оточення впливають на свідомість і моральність дитини. Тобто дитина навчена оточенням робити вибір у моральній ситуації, у неї вже сформована моральна свідомість.

Р. В. Павелків розглядає моральну свідомість як особливий конструкт психіки, що забезпечує розуміння та прийняття моральних законів й організацію відповідно до власної поведінки. Учений стверджує, що це є культурологічним і психологічним феноменом, який виступає важливою складовою суспільного й індивідуального буття людини. Моральна свідомість є одним із компонентів свідомості людини взагалі, що відображає ступінь асиміляції особистістю суспільної моралі, засвоєння, інтерпретації, а іноді й розвитку людиною моральних принципів [6].

Розуміємо, що моральна свідомість повинна мати певну структуру як складне психологічне утворення. Однак у психолого-педагогічній та філософській літературі не існує загальноприйнятої точки зору вчених щодо структури моральної свідомості особистості.

Структурні елементи моральної свідомості можемо віднести до потреб людини, адже без них особистість не зможе жити й комунікувати із соціумом. А потреби індивіда, перетворені на інтереси і необхідність, стають цінностями. Отже, цінності особистості віднесемо до невід'ємної складової моральної свідомості.

Однак, якщо вважати феномен «цінності» лише як задоволення потреб суб'єкта, то повністю нівелюється моральний аспект проблеми цінностей. Цінності мають наповнювати сенсом

існування людини, духовно відтворювати людину. Отже, цінності – це дещо позитивне з погляду задоволення духовних та матеріальних потреб людини [7].

Проаналізувавши думки різних учених, зробимо висновки, що цінності відображають дійсність у свідомості особистості. Це суб'єктивно відображається реальність. Кожен індивід цінність трансформує в оціночне судження. Можемо стверджувати, що цінності мають відносний характер, бо дійсність не знає абсолютного. Коли особистість оцінює (оціночне судження), то обирає якийсь критерій, узагальнений образ, який буде для неї зразком.

У суспільстві є сформований багатівіковою історією комплекс поведінки, норм, правил. У свідомості суспільства – це є ідеал добра, правильної, загальноприйнятої поведінки. Незважаючи на це, кожний індивід по-різному чинитиме в кожній окремій ситуації. Усе залежить від моральної свідомості кожної особистості. Людина керується своїми цінностями й життєвими позиціями, які переважно формуються в підлітковому віці. Тут формується ціннісна орієнтація – вибір особистості, як чинити: морально чи аморально.

Учений І. Кант визначив ряд критичних проблем, пов'язаних з визначенням поняття моральності. Одна із заслуг І.Канта полягає в тому, що він виокремив питання про існування Бога, душі, свободи. Це питання теоретичної свідомості. А питання практичної свідомості: що я повинен робити?

Проаналізуємо теоретичну складову свідомості – свободу. Це моральна цінність.

В історії філософії ми знаходимо три найбільш загальних підходи до тлумачення свободи:

- заперечувальний, або детермінізм (абсолютизація влади і, по суті, відкидання свободи волі);
- стверджувальний, або індетермінізм (гіпертрофуючий, навпаки, автономію волі, протиставлений необхідності);
- обмежувальний, або принцип єдності (взаємозумовленості свободи й необхідності) [3].

Однак, свобода – відносна. Людина, яка проживає в суспільстві, так чи інакше обмежена об'єктивно. Є багато обставин у житті, які за межами її влади. Свобода як повна автономія від необхідності – це феномен ілюзорної свідомості, а моральна свобода – це діалектична єдність моральної необхідності й суб'єктивної добровільності поведінки, як здатність набуття суб'єктом влади над своїми вчинками [7].

Оскільки ми не можемо уявити духовний розвиток поза межами духовної діяльності, то виникає необхідність у з'ясуванні відносин між свободою та цією діяльністю. Духовність неможливо визначити лише через її наслідки як ознаки зміни певної практично-духовної ситуації. Духов-

ну дія визначаємо не за наслідком, а за мотивом. Особистість, яка духовно розвинена, понад усе прагне узгодити свою духовну дію з базовим мотивом, тобто цінністю. Це її основна мета, і вона прийме будь-які наслідки, які випливають із даної цінності.

Гідність – моральна цінність. У статті «Почуття гідності в духовному розвитку особистості» І. Д. Бех пише: «гідністю будемо розуміти усвідомлення і переживання особистістю самої себе у сукупності морально-духовних характеристик, що викликають повагу оточення. При цьому не виключається варіант, коли внутрішні утворення як характеристики особистості не викликають поваги до неї. У такому випадку слід говорити про ступінь суспільної значущості цих характеристик особистості, або ж про недостатню моральну вихованість того, хто вступає у взаємодію з носієм почуття гідності. Будемо мати на увазі, що цей зворотний зв'язок як повага ставлення об'єкта гідності до її суб'єкта є обов'язковим у концептуалізації почуття гідності» [1].

І. Д. Бех говорить, що гідність особистості має зовнішнє втілення: у поставі, ході, мові. Характер нашої ходи, рухів, мови з найперших хвилин формується під впливом нашої взаємодії з соціальним простором, який може бути або простором поваги, або зневаги. Конкретний стиль зовнішнього втілення є улюбленим предметом для творів письменників-сатириків. Однак у виховному плані більш важливим є внутрішній вимір почуття гідності, який вбачається у самодостатності та сенсі життя особистості. Наше визначення поняття гідності як ставлення особистості до себе у контексті поваги іншими є дієвим підґрунтям для розкриття процесу його виховання [7].

Оноре де Бальзак, французький письменник, говорив: «Наша совість – суддя непогрішний, поки ми не вбили її». Ці слова особливо актуальні були в добу науково-технічного, інформаційно-технологічного прогресу, коли поняття «совість» частиною суспільства почали сприймається скептично, як те, що залишилося в минулому. На жаль, люди під впливом матеріального збагачення, постійної зайнятості знищують у собі моральний закон як велику духовну цінність. І. Кант про це писав писав: «Дві речі наповнюють душу завжди новим і сильнішим здивуванням і шанобливістю, що частіше і триваліше ми розмірковуємо про них, — це зоряне небо наді мною і моральний закон у мені». Сьогодні поняття моральності особливо гостро стоїть в педагогічній діяльності вчителів-практиків. Виховання – це невід'ємна складова освітнього процесу. А без формування моральності неможливо виховувати підростаюче покоління.

Найбільша методична вада сучасного виховного процесу полягає у тому, що зростаюча особистість у своєму становленні зупиняється лише на знанні духовності, не стаючи її повноцінним

носієм і представником. У вихованні духовності слід виходити з того, що індивід народжується з налаштованістю до розвитку, становлення самого себе як особистості. Було б добрим знаком, якби цей розвиток виявлявся однозначно продуктивним. Однак цього не трапляється: Я-духовне завжди зустрічає перепони як зовнішні, так і внутрішні, які впливають на його якість, гальмуючи чи змішуючи його у негативний бік. Вихованець мусить початково максимально усвідомити духовність (цінності, що її складають) як дію-вчинок, поведінку у цілому. І це діяльнісне відображення добра попереджатиме пасивність, яка йому притаманна, і яка виникає в освітньому процесі, коли більшість знань об'єктивно не могли бути використані в реальній практиці. З іншого боку, на основі саме такого розуміння духовності мають створюватися відповідні технології її виховання у зростаючій особистості [1].

Поняття «совість» розглядалося ще в часи грецької міфології. Хоча окремо його як термін не виокремлювали. Був сформований образ богинь помсти Ериній. Вони шукали гріхи у всіх людей, бо мали право карати за скоєне зло. Тоді ж з'явилося уявлення про совість. Індивід страждає вже не тільки від помсти богинь і суспільної думки, а від власних докорів совісті, від усвідомлення того, що скоїв. Наприклад, історія Еврипіді.

Сократ вважав джерелом моральних суджень людини її самопізнання. Отже, він одним із перших говорив про совість. Арістотель стверджував, що совість – це «правдивий суд доброї людини».

Згодом про «внутрішнє судилище» совісті розмірковуюватиме й І. Кант. Згідно з думкою вченого, на «судилище» людина потрапляє, бо порушує моральний закон, відступає від вимог категоричного імперативу.

Важливим кроком до духовного розвитку підлітка, формування його моральної свідомості – є духовне спрямування, виховання духовних цінностей.

Значення цього кроку для вихованця зростатиме по мірі набуття цим спрямуванням значущості. Підліток повинен емоційно пережити його як відповідне бажання, і тут потрібна підтримка педагога. Якщо це внутрішнє переживання відбудеться, вихованець нелегко відвернеться від власного духовного спрямування, своїх духовних цінностей, які будуть в основі моральної свідомості. Це стане для індивіда постійним орієнтиром у тривалому виховному процесі, організованому педагогом, а далі – у житті.

І. Бех стверджує, що «гарантувати вихованцю можливість не просто оволодіти духовною цінністю, а стати досконалим володарем, який свідомо втілюватиме її у зовнішнє середовище – важливе завдання вихователя. Він повинен донести до розуміння вихованця істину, згідно з якою його проникнення у духовний зміст набуття відповід-

ної значущості та духовно-практичного засобу не може бути загальмоване через непосильність такої роботи, як це схильний вважати вихованець. Такі сумніви вихователь змінить, використовуючи успішні діяльнісні моменти, які репрезентують життя вихованця».

Ціннісно-світоглядна домінанта Нової української школи, ґрунтуючись на постулатах педагогіки партнерства, позитивної психології та філософії дитиноцентризму, базується на загальнолюдських цінностях (милосердя, допомога, турбота, любов, добро, повага до себе й до інших людей, гідність тощо), соціально значущій мотивації життєдіяльності, солідарній відповідальності й підтримці добрих ідей та здатності на духовне, моральне й соціально-культурне самотворення і на просоціальне служіння державі та суспільству.

У психолого-педагогічній літературі зазначається, що система цінностей особистості створюється під час освітньої діяльності. Це пов'язано з тим, що в будь-якій діяльності людина вибудовує задум, ідею, план, а також загалом осмислює необхідність діяльності та її кінцеву мету; так створюється ціннісне підґрунтя діяльності особистості.

Запропоновані в концепції Нової української школи цінності є категоріями без змістовного наповнення. Їх інтерпретація вчителями є важливою основою особистісного розвитку здобувача освіти та ціннісних змін у закладі освіти. Педагоги є співавторами духовного та освітнього простору дитини, ретранслюють певні цінності, висловлюючи свої переконання та відтворюючи певні рольові моделі взаємодії.

Метод виховання – це одночасно і спосіб дії педагога. Вихователь може діяти по-різному:

- «впливати на дитину», і тоді маленька людина буде здаватися йому «м'яким воском»;
- «протидіяти», тобто викорінювати щось погане в дитині, боротися з її неправильними уявленнями чи асоціальними поглядами;
- «сприяти» розвитку сутнісних сил дитини, що означає допомагати;
- «взаємодіяти», тобто співпрацювати з дитиною, діяти синхронно і одночасно з нею [4].

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Отже, поняття «цінності» дуже тісно пов'язане з поняттями «потреба», «інтерес». Вони є у всіх галузях суспільного життя. Завдяки їм ми відповідаємо на важливі запитання: «Що людині потрібно?», «Чого вона прагне?», «Що для неї є важливим?» Цінностями стають потреби людини перетворені на інтереси. Моральна свідомість є одним із компонентів свідомості людини взагалі, що відображає ступінь асиміляції особистістю суспільної моралі, засвоєння, інтерпретації, а іноді й розвитку людиною моральних принципів.

Перспективи подальших наукових досліджень можуть бути пов'язані з дослідження моральної свідомості старших підлітків.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Особистість на шляху до духовних цінностей: монографія. Київ – Чернівці: Букрек, 2018. 320 с.
2. Боришевський М. Й., Шевченко О. В., Володарська Н. Д. та ін. Психологічні закономірності розвитку духовності особистості: монографія / за ред. М. Й. Боришевського. Київ: Педагогічна думка, 2011. 200 с.
3. Блощинська В. А. Етика: практикум. Київ: [б. в.], 2005. 488 с.
4. Кириченко В. І., Нечерда В. Б., Гарбузюк І. В., та ін. Зміст, форми і методи формування просоціальної поведінки підлітків уразливих категорій в закладах загальної середньої освіти: методичні рекомендації / за ред. В. І. Кириченка. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2019. 96 с.
5. Левківська К. В. Ціннісні засади діяльності освітніх закладів: навчально-методичний посібник. Житомир: вид-во ЖДУ, 2017. 136 с.
6. Павелків Р. В. Розвиток моральної свідомості та самосвідомості в молодшому шкільному віці: автореф. дис. ...д-ра. психолог. наук: 19.00.07. Київ, 2016. 24 с.
7. Полухтович Т. Г. Моральні цінності в житті людини. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2013. № 11. С. 54–59.
8. Федорова М. А. Моральні цінності особистості: сутність поняття та основні характеристики. *Проблеми освіти: збірник наукових праць*. 2015. Спецвипуск. С. 105–109.

REFERENCES

1. Bekh, I. D. (2018). *Osobystist na shliakhu do dukhovnykh tsinnostei*. [Personality on the way to spiritual values]. Kyiv.
2. Boryshevskiy, M. Y., Shevchenko, O. V., Volodarska, N. D. ta in. (2011). *Psykhologichni zakonmirnosti rozvytku dukhovnosti osobystosti*. [Psychological regularities of the development of the spirituality of the individual]. Kyiv.
3. Bloshchynska, V. A. (2005). *Etyka: praktykum*. [Ethics: practicum]. Kyiv.
4. Kyrychenko, V. I., Necherda, V. B., Harbuziuk, I. V., ta in. (2019). *Zmist, formy i metody formuvannia prosotsialnoi povedinky pidlitkiv urazlyvykh katehorii v zakladakh zahalnoi serednoi osvity: metodychni rekomendatsii*. [Content, forms and methods of

- formation of prosocial behavior of adolescents of vulnerable categories in institutions of general secondary education: methodical recommendations]. Kropyvnytskyi.
5. Levkivska, K. V. (2017). *Tsinnisni zasady diialnosti osvitynih zakladiv*. [Value principles of educational institutions]. Zhytomyr.
6. Pavelkiv, R. V. (2016). *Rozvytok moralnoi svidomosti ta samosvidomosti v molodshomu shkilnomu vitsi*. [The development of moral consciousness and self-awareness in elementary school age]. Kyiv.
7. Polukhtovych, T. H. (2013). *Moralni tsinnosti v zhytti liudyny*. [Moral values in human life].
8. Fedorova, M. A. (2015). *Moralni tsinnosti osobystosti: sutnist poniattia ta osnovni kharakterystyky. Problemy osvity: zbirnyk naukovykh prats*. [Moral values of the individual: essence of the concept and main characteristics. Problems of education: a collection of scientific papers]. Spetsvypusk.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ШАХОВ Володимир Іванович – доктор педагогічних наук, професор кафедри психології та соціальної роботи Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: психолого-педагогічна підготовка майбутніх соціономічних професій, формування у них готовності до професійної діяльності.

КУДИРКО Інна Олександрівна – аспірант Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: дослідження моральної свідомості старших підлітків.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

SHAKHOV Volodymyr Ivanowycz – doctor of Pedagogical Sciences, Professor Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskiy State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: psychological and pedagogical training of future socio-economic professions, formation of their readiness for professional activity.

KUDYRKO Inna Alexandrovna – postgraduate Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskiy State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: the study of moral consciousness of older teenagers.

Стаття надіслана до друку 21.06.2023 р.

UDC 008 [159.922.73+78] (045)

DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2023.04.077

AHII Yaroslav Yuriyovych –
candidate of economic sciences, associate professor,
vice-rector for scientific and pedagogical work, innovative and methodical
provision of educational and scientific processes Municipal Establishment
of Higher Education «Academy of Culture and Arts»
of the Transcarpathian Regional Council
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9439-6787>
e-mail: yaroslav.agiy@mail.com

APSHAY Maria Vasilievna –
Candidate of Sciences in Social Communications, associate professor,
head of the department of socio-cultural activities, Municipal Establishment
of Higher Education «Academy of Culture and Arts»
of the Transcarpathian Regional Council
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9500-7349>
e-mail: m.apshay@gmail.com

FORMATION OF BUSINESS-COMMUNICATION RELATIONS BETWEEN PARTICIPANTS OF CREATIVE PROJECTS IN THE SPHERE OF CULTURE

АГІЙ Ярослав Юрійович, АПШАЙ Марія Василівна. ФОРМУВАННЯ БІЗНЕС-КОМУНІКАЦІЙНИХ ВІДНОСИН УЧАСНИКІВ ТВОРЧИХ ПРОЄКТІВ У СФЕРІ КУЛЬТУРИ

У статті здійснено спробу обґрунтування мети та завдань бізнес-комунікаційної діяльності у сфері культури, запропоновано критерії сформованості бізнес-комунікаційного компоненту фахівців у сфері культури. Доведено, що важливим критерієм сформованості бізнес-комунікацій є культура спілкування, що вважається складовою частиною культури людини загалом.

Ключові слова: комунікація, спілкування, комунікативна компетентність, бізнес-комунікація.

AGIY Yaroslav Yuriyovych, APSHAY Maria Vasilievna. FORMATION OF BUSINESS-COMMUNICATION RELATIONS OF PARTICIPANTS OF CREATIVE PROJECTS IN THE SPHERE OF CULTURE

The article attempts to substantiate the purpose and tasks of business communication activities in the field of culture, and offers criteria for the formation of the business communication component of specialists in the field of culture. It has been proven that an important criterion for the formation of business communications is the culture of communication, which is considered an integral part of human culture in general.

It has been proven that business communication is a form of bilateral or multilateral communications in the field of business relations of subjects with the aim of more effective implementation of their strategic and tactical goals. The effectiveness of business communication increases under the conditions of the use of IT technologies, which makes it possible to more fully realize marketing opportunities and improve performance indicators. To increase the effectiveness of business communications, it is necessary to recruit creative personnel with a high level of knowledge of IT technologies, conduct webinars and seminars, and pay more attention to the marketing part.

The author clarified the meaning of the main concepts of the study, namely: «communication», «communication», «communicative competence», «business communication», defined the purpose and tasks of business communication activities in the field of culture. In addition, the criteria for the formation of the business communication component of specialists in the field of culture are proposed, in particular: correctness of speech, accuracy of speech, logic of speech, expediency of speech, expressiveness of speech, knowledge and ability to observe etiquette norms and rules of business speech. It has been proven that the criterion for the formation of business communications is the culture of communication, which is considered an integral part of human culture in general.

Keywords: communication, communication, communicative competence, business communication.

Formulation and substantiation of the relevance of the problem. In the global world, business communication is considered a means of intercultural communication and is of an international character. And if the European culture, which corresponds to the human and national values of each country and each nation, is close and understandable for us, then the communication of representatives of the cultural sphere of Ukraine, in particular: Artists, choreographers, writers, composers and performers and experts of other spheres of art with representatives of African, Arab, Asian cultures often raises a considerable number of questions. In this context, the formation of business-communication relations between participants of creative objects in the sphere of culture is urgent and timely.

Analysis of recent research and publications.

Problems of business communication are objects of scientific investigation of well-known domestic and foreign researchers: D. Bella, P. Drucker, L. Edvinson, G. Zakharchyna, V. Kusherts, J. Sytnyk, L. Fedulova, A. Chukhno. Problems of forming innovative systems of business communications are investigated by Al Ahmed, G. Bortnik, M. El Emari, N. Kudenko, K. Shymchyk. Integrated aspects of innovative development of modern organizations on the basis of formation of administrative systems of object-subject interaction of knowledge carriers and participants of business communications, which form known-innovative prospects and promote the complex of intellectualization are investigated by K. Adams, M. Azhazha, M. Kenerli, A. Kendiukhov, Ye. Nili,

O. Kuzmin, M. Likhtarski. The following scientists are paying little attention to business communications: I. Aloshina, C. Blek, Dzh. Bernet, A. Voichak, A. Dlihach, K. Keller, F. Kotler, V. Kravchenko, T. Levit, T. Lukianets, V. Mazurenko, A. Pavlenko, L. Persi, H. Pocheptsov, T. Prymak, I. Reshetnikov, Ye. Romat, J. Rossiter, D. Syzonov, A. Starostina. The development of the research of the above scientists is one of the prerequisites for the formation of a new paradigm of business communication in the sphere of culture, which allows to optimize organizational technologies and increase business efficiency. At the same time, further clarification of the problem of formation of business-communication relations between participants of creative objects in the sphere of culture is needed.

The **purpose** of the article is to justify the essence of the formation of business-communication relations between participants of creative objects in the sphere of culture.

An example of the main material of the research. The intricate content of terms «communication», «communicative competence», «business communication» is defined as a large number of different directions of human activity, for achievement of results of which the mind, wisdom and information is used. In the scientific environment «communication» is perceived as one of the necessary conditions of a person's life in the society and interpreted as a process of communication or transfer of information between people or groups of people with the help of certain symbols, in the form of oral and written messages. The necessary condition for communication to take place is the readiness and ability of one party to transmit information, and the other party to accept and accept it. V. Bebyk noted that «communication performs very important functions in public life, creating conditions for ensuring work not only information, but also public sphere. Without communication the functioning of the economic, social, political and spiritual spheres of society is impossible» [1, p. 38].

By means and types of communication can be divided into three groups: oral, written and visual. Besides, it is necessary to allocate external and internal communication. External communication is communication with the world outside the creative team, it is communication between the collective of like-minded people and the external environment. Internal communication is communication inside the team, relations between the members of the creative team, which influence the effectiveness of the activity and contribute to the success of the team.

In the organizational context, the concept of «communication» is seen as a process of communication of people: The exchange of ideas, opinions, intentions, feelings, information. The ability to communicate is conditioned by the ability to speak, listen, write and read skills, which in April is

considered to be a kind of talent [3]. To put it mildly, communication contributes to the formation of communicability, which is considered a philosophical category and contributes to success in joint work. In this approach, communication is propensity, ability to communicate, establishing contacts and connections, and reaching mutual understanding.

«Communication» – as a social process is a means of transferring information from one person to another with the help of certain communication reserves. In turn, the process of communication is divided into verbal, non-verbal and written. By the character of the Communists it can be contact or remote, by the form of the existence of the languages communicate either in writing or in a verbal way, from the point of view of the interlocutors distinguish communication dialog or monologue, from the point of view of the situation of mutual relations between those who communicate, distinguish communication private or official.

The term «communicative competence» means a combination of knowledge about the norms and rules of natural communication – dialog, disputes, negotiations. Communicative competence is also interpreted as the ability to establish and maintain effective contacts with other people when knowledge, skills and skills are available for effective communication, which are formed in the course of training and as a result of practical experience of interaction with other people. In our opinion, communicative competence is the possession of a complex of communicative skills and skills, knowledge of cultural norms and limitations, knowledge of customs, traditions, etiquette in the sphere of communication. Besides, it is observance of decency and result of education according to national mentality.

As for the essence of the concept of «business communication», it is intergroup and interpersonal communications, the specificity, structure and functions of which are conditioned by the sphere of creative business relations in which they are used and which stimulates this process by new, creative ideas. E. Syzonov calls business communications «a new kind of interpersonal communication, the specifics of the structure and functions of which are caused by business relations» [10, p. 47].

The signs of business communications are replicability and equivalent potency, system, predictability, repetition. The business-communication strategy of the creative activity subject is a systematic set of consecutive and regular communications, which includes tactical steps and operational tasks, which are subordinated to the communication goals of the subject and are developed taking into account the general business goals of the subject.

Thus, business communication is a form of bilateral or multilateral communication in the field

of business relations of subjects with the purpose of more effective realization of their strategic and tactical goals. Business communication efficiency is enhanced when it is used, enabling you to realize marketing opportunities and improve performance. To increase the efficiency of business communications it is necessary to recruit creative staff with a high level of knowledge of it-technologies, to conduct webinars and seminars, to pay more attention to the part of marketing.

The main indicators of business communication in the creative team are productive and long-term cooperation of participants of the creative process, aspiration to achievement of the set goal, achievement of interaction and mutual understanding in partnership relations, creation of positive image and reputation of creative collective of the same-thought people.

In the sphere of culture, business communication is the driving force of the successful activity process and contains certain stages of the evolutionary movement in the direction of the set goal. The first is the origin of the idea of creative object and substantiation of expediency of use of forms and methods for achievement of positive result, the second is the selection of information, which stimulates creation of concept of creative object based on national and universal values, the third – choice of means of presentation of conceptual provisions of creative object aimed at achievement of success, Fourth – presentation of information by means of mass communication media, Internet resources and audio-visual media, fifth – expectation of positive result and positive reaction of co-creators and further actions of competitors in presentation of creative object.

The purpose of business communication activity in the sphere of culture is regulation of business relations in the creative and object sphere through the solution of professionally significant tasks. In order to effectively organize business communication activities and achieve the set goal, participants of business communication process in the sphere of culture must possess communicative professional-oriented competence. It is advisable to distinguish between the components of business-communicative competence the following components: Knowledge of norms and rules of communication (business, creative, festive); high level of communication development, which allows the person to freely transmit and receive information in the process of communication; understanding of professional rhetoric during communication; ability to enter into contact with people taking into account their sexual, age and socio-cultural characteristics; ability to behave tolerant in creative situations and to express their emotions tactfully; ability to influence the interlocutor constructively (skills of argumentation and conviction); the ability to correctly identify the interlocutor as a personality, as a potential competitor or partner, and then, depending on this, choose the further business communication strategy; ability

to call a partner a positive perception of his own personality and set it up for a constructive dialog.

The main tasks of business communication in the sphere of culture : Creation and maintenance of image of creative collective of like-minded people; study of external influence on the activity of the subject of cultural and educational activity; establishment of relations between the subject and target audiences in realization of the joint creative object; creation of favorable socio-cultural climate and favorable environment for cultural and educational activity; assistance to the subject of cultural and educational activities in obtaining accurate and timely information about the main directions and spheres of activity; search, study and identify new opportunities for establishing and conducting business in the field of culture.

Business communication in realization of creative object in the sphere of culture is shown in the ability to express their thoughts and wishes clearly and convincingly with the help of verbal and non-verbal means of communication. The criteria of formation of business-communication component of specialists in the field of culture are:

- correct speech – knowledge and ability to follow accepted in modern public-language practice of language norms (orthopedical, lexical, grammar, stylistic, etc.), through which partners come to constructive decisions and find points of touch, which allows achievement of the highest indicators in joint activity with the use of creative potential of both sides;
- accuracy of speech – clarity of statements for business communication partners, adequacy of words or syntactic constructions of objective reality, specificity and expediency in expression of proposals, selection of means and methods for settlement of conflict situations with minimal expenses and final positive result;
- logical speech is the possession of the technology of the semantic connection, i.e. the logic of the statement, which does not create any contradictions between the participants of the creative object, as well as the knowledge of language means, which can be drawn up and expressed opinions, to offer a creative approach to success in achieving the set goal. In addition, the logic of speech in presentation of those objects is built on a proven scientific basis with proven facts and methods of interpretation of certain events and historical evidence;
- the expediency of speech is the ability to choose the most accurate, appropriate language means in this situation, taking into account the purpose, conditions, sphere of communication and mental condition of the partner in business communication, convincing colleagues in expediency of choice of concept and filling of business object with modern and actual

ideas, that positively influence the formation of business style of business communication and motivate further creative interaction;

- speech expression – the ability to tolerance, original, motivated and bright, based on scientific evidence and facts to express their thoughts and position, to propose possible solutions to the set tasks, to motivate colleagues and partners to choose effective means in solving the set tasks. It is appropriate to note that the speech expression motivates the performers of the creative object to be responsible for the joint business, to find effective means and interactive technologies in the joint activity;
- knowledge and ability to observe ethical norms and rules of business speech in the environment of partners and associates, to expand their personal boundaries of business speech, creative intellectual courage, to stimulate the development of personality in the context of the transgression of culture. Adherence to ethical norms and business language rules makes it possible to create an atmosphere of harmonious and universal picture of partnership interaction, live and productive activity of business partners, harmonious and spiritual perception of the present in creative subjects and substantiation of the possibility of their realization.

It should be noted that in addition to the above, the criterion of business communication formation is the culture of communication, which is considered an integral part of human culture in general. The culture of communication is characterized by the presence of such traits of character, which are brought up during life, namely: Patience, kindness, respect for people, tactfulness and suitcase. Moral qualities include a certain amount of acquired knowledge, skills and communication skills. On the culture of communication can be judged on the basis of the ability to own emotions, to restrain them. In the process of communication, we regulate our behavior and relate it to the behavior of other people. The ability to correlate its behavior with specific conditions, the presence of feelings of measure in relationships, tactfulness is what is an indicator of human education and plays a major role in business communication.

The culture of communication includes knowledge about psychology and ethics of communication, the ability of people to apply communicative settings in practice. Therefore, it is natural that for the culture of communication the education of the person, its delicacy, tact, ability to take into account feelings and moods of others, the devotion and kindness are of great importance. Communication will develop effectively if the first impression is a feeling of sympathy. In the opposite case, psychological barriers to communication may arise. Therefore, it is quite natural that communication should be based on individual peculiarities and

personal characteristics of those who communicate. The main thing at that, that participants of the creative object did not harm each other in solving common cases, took part in constructive solution of business problems and realization of creative objects.

Business communication involves the establishment of partnership relations, as well as creative cooperation within the framework of cultural and artistic relations. In general, founders of the creative object carry out wide communication activity in various spheres, including providing creative interaction, for example, participants of the creative object with certain audience of listeners or visitors of the art exhibitions. This can be recorded by a special business-communication function of cultural and artistic establishments. Business communications of members of cultural and artistic events in the external environment should also be considered within creative clusters, which include the system of peer-to-peer business communications, which provide functional communication. Internationalization of creative clusters creates international communication. In this case, business communication becomes the basis for the formation of primary chains. Thus, in the external environment, cultural institutions need the most effective system of business communications of all mentioned types, which can be achieved by increasing the quality standards of business communication itself.

Conclusions and prospects of further investigation. Given the said and the lack of development of the problem of forming business-communication relations between participants of creative objects in the sphere of culture respect the definition of the essence of the investigated phenomenon. To this end, we clarified the importance of the basic concepts of the research, namely: «Communication», «communicative competence», «business communication», the purpose and tasks of business communication activity in the sphere of culture are defined. In addition, the criteria of formation of business-communication component of specialists in the field of culture are proposed, in particular: Correctness of speech, accuracy of speech, logical of speech, expediency of speech, speech expression, knowledge and ability to comply with ethical norms and rules of business speech. It is proved that the criterion of business communication formation is the culture of communication, which is considered an integral part of human culture in general.

The prospects of further scientific research are aimed at defining and substantiating the professional competence of future specialists in the field of culture characteristic for business-communication relations.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бебик В. М. Інформаційно-комунікаційний менеджмент у глобальному суспільстві: психологія, технології, техніка паблік рилейшнз: монографія. Київ: МАУП, 2005. 440 с.

2. Бех І. Д. Особистісно-зорієнтоване виховання : навч.-метод. посіб. / І. Д. Бех. К. : ІЗМН, 1998. 204 с.
3. Беляков О. Успішна комунікація в бізнесі та освіті: навч. посіб. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2006. 207 с.
4. Бізнес-комунікації: конспект лекцій / укладачі: Б. Л. Ковальов, А. В. Павлик, С. М. Федина. Суми: Сумський державний університет, 2020. 113 с.
5. Бізнес-форум «Інновації в комунікаціях». Підсумки-2020 та тренди-2021 URL: <https://creativity.ua/marketing-and-advertising/biznes-forum-innovatsii-v-komunikatsiiah-pidsumky-2020-ta-trendy2021/> (дата звернення: 08.12.2021).
6. Бізнес-комунікації: навчально-методичний комплекс [Електронний ресурс] : навч. посіб. для студентів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, галузі знань 07 «Управління та адміністрування», спеціальності 075 «Маркетинг», освітньо-професійної програми «Промисловий маркетинг» / Укладач: Л. М. Шульгіна. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2023. 151 с.
7. Бізнес-комунікації в міжнародному менеджменті: навч. посіб. /Батченко Л. В., Бондар І. С., Русавська В. А. Київ: Видавництво Ліра-К, 2017. 304 с.
8. Близняк Т. П. Крос-культурні особливості комунікації в Україні. [Електронний ресурс]: Харківський національний економічний університет, Науково-технічна бібліотека, Електронний архів (репозитарій irHNEU)// Економіка розвитку. 2011. №1(57). С. 72–74. Режим доступу до журн.: <http://www.repository.hneu.edu. - ua/jspui/handle/123456789/7769>. Pdf
9. Приходько О. С., Самойлов І. Л., Шубкіна О. Ю. Ділові комунікації: навч. посібник. Вид-во: СФУ, 2020. 368 с.
10. Сизонов Д. Ю. Нова медійна фразеологія в бізнес-комунікації / Д. Ю. Сизонов // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. 2015. Вип. 31. С. 44–56. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apyl_2015_31_6.
11. Химиця Н. О., Морушко О. О. Ділова комунікація: навч. посібник. Львів: Вид-во Національного університету «Львівська політехніка», 2016. 224 с.
12. Business Communication and Report Writing. Handbook URL: https://www.fasset.org.za/downloads/Business_Communication_and_Report_Writing_Handbook.pdf

REFERENCES

1. Bebyk, V. M. (2005). *Informatsiyno-komunikatsiynyy menedzhment u hlobal'nomu suspil'stvi: psykholohiya, tekhnolohiyi, tekhnika pablik ryleyshnz*. [Information and communication management in global society: psychology, technologies, public relations technique]. Kyiv.
2. Beh, I. D. (1998). *Osobystisno-zoriyentovane vykhovannya*. [Personal-oriented education]. Kyiv.
3. Belyakov, O. (2006). *Uspishna komunikatsiya v biznesi ta osviti*. [Successful communication in business and education]. Kyiv.

4. *Biznes-komunikatsiyi: konspekt leksiy*. (2020). [Business communications: synopsis of lectures]. Sumy.
5. *Biznes-forum «Innovatsiyi v komunikatsiyakh»*. *Pidsumky-2020 i trendy-2021*. (2021). [Business forum «Innovations in communications». Results-2020 and trends-2021].
6. *Biznes-komunikatsiyi: navchal'no-metodychnyy kompleks*. (2023). [Business communications: educational and methodological complex]. Kyiv.
7. *Biznes-komunikatsiyi v mizhnarodnomu menedzhmenti*. (2017). [Business communications in international management]. Kyiv.
8. Bliznyuk, T. P. (2011). *Kros-kul'turni osoblyvosti komunikatsiyi v Ukraini*. [Cross-cultural features of communication in Ukraine]. Kharkiv.
9. Prykhodko, O. S., Samoilo I. L., Shubkina O. Yu. (2020). *Dilovi komunikatsiyi*. [Business communications].
10. Sizonov, D. Yu. (2015). *Nova mediyina frazeolohiya v biznes-komunikatsiyi*. [New media phraseology in business communication].
11. Khimitsa, N. O., Morushko, O. O. (2016). *Dilova komunikatsiya*. [Business communication]. Lviv.
12. *Dilove spilkuvannya ta napsannya zvitiv*. Business Communication and Report Writing. Handbook.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

АГІЙ Ярослав Юрійович – кандидат економічних наук, доцент, проректор з науково-педагогічної роботи, інноваційно-методичного забезпечення освітнього та наукового процесів Комунального закладу вищої освіти «Академія культури і мистецтв» Закарпатської обласної ради.

Наукові інтереси: формування професійної компетентності майбутніх менеджерів соціокультурної діяльності.

АПШАЙ Марія Василівна – кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент, завідувач кафедри соціокультурної діяльності Комунального закладу вищої освіти «Академія культури і мистецтв» Закарпатської обласної ради.

Наукові інтереси: формування професійної компетентності майбутніх менеджерів соціокультурної діяльності.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

AGIY Yaroslav Yuriyovych – Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Vice-rector for Scientific and Pedagogical Work, Innovative and Methodological Support of Educational and Scientific Processes of the Communal Institution of Higher Education «Academy of Culture and Arts» of the Transcarpathian Regional Council.

Circle of scientific interests: formation of professional competence of future managers of socio-cultural activities.

APSHAY Maria Vasilevna – Candidate of Sciences in Social Communications, associate professor, head of the department of socio-cultural activities, Municipal Establishment of Higher Education «Academy of Culture and Arts» of the Transcarpathian Regional Council.

Circle of scientific interests: formation of professional competence of future managers of socio-cultural activities.

Стаття надіслана до друку 23.07.2023 р.

УДК 37.091.12:005.336.2]:78

DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2023.04.082

ВИШПІНСЬКА Ярина Маноліївна –
кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри музики
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1201-5421>
e-mail: vyshpinska@ukr.net

КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКИЙ РОЗВИТОК БУКОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ

ВИШПІНСЬКА Ярина Маноліївна. КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКИЙ РОЗВИТОК БУКОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ

У статті дана комплексна оцінка формування культурно-мистецького середовища Буковини і Чернівців, та впливу всесвітньовідомих композиторів, музикантів і можновладців на процес зародження комунікативних практик у середовищі вищого товариства краю у ХІХ ст. Розглянуто практику використання салонного музикування, запровадження інституту гувернерства в заможних родинах землевласників, заснування музичних товариств, як складових становлення музичної освіти й розвитку міжкультурної комунікації засобами музичного мистецтва. Показано особливості втілення загальноєвропейських процесів романтизму на Буковині крізь призму дослідження композиторами краю К. Мікулі, С. Воробкевичем музичного фольклору й народної творчості регіону.

Ключові слова: комунікативні практики, світське товариство Буковини, салонне музикування, музично-культурна комунікація.

VYSHPINSKA Yaryna Manoliivna. CULTURAL AND ARTISTIC DEVELOPMENT OF BUKOVINA IN THE XIX-TH CENTURY

The article provides a comprehensive assessment of the formation of the cultural and artistic environment of Bukovyna and Chernivtsi, the capital of the Crown Duchy of the Austro-Hungarian Empire. The influence of world-famous composers, musicians and powerful people on the process of the birth of communicative practices among the high society of Bukovyna in the 19th century was analyzed. The practice of using salon music, the introduction of the governorship institute in wealthy landowning families, the establishment of musical societies, as components of the formation of musical education and the development of intercultural communication through the means of musical art, are considered. The features of the embodiment of European romanticism processes in Bukovyna are shown through the prism of the study of the region's composers K. Mikuli, S. Vorobkevych of the musical folklore and folk creativity of the region. Materials from the literary works of the famous Bukovyna composer and writer of the 19th century were used to reproduce the color and character of the folk music-lautar Nikolay Piku. Sydor Vorobkevych and the modern novelist, local historian of Bukovyna, Heorhiy Bota. Thanks to the upbringing of professional composers, each of whom became an ornament of the musical art of the region, we are proud of a unique cultural and artistic heritage, which rightfully occupies one of the important places in the Ukrainian and European space.

Today, there are still many unopened pages of the musical and cultural and artistic life of Chernivtsi in the 19th century. No published vocal and piano compositions of Bukovyna amateur composers, who, although they received a thorough musical education, did not practice music as a profession, but found in it their intuitive, emotional and valuable expression.

Keywords: communicative practices, secular society of Bukovyna, salon music making, musical and cultural communication.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Зацікавлення буковинською спільнотою музичним мистецтвом та музичною освітою як визначальними константами приналежності до категорії «світського товариства», яке за визначенням сучасної дослідниці історії світського життя на Буковині К. Валявської набуло «форм репрезентативної публічності», які завдяки закріпленню «соціальних практик поширювалися і на менш привілейовані верстви населення. Тут модерне суспільство зароджувалося насамперед у царині культури» [2, с. 7–8]. Безумовно, розповсюдженню традицій салонного музикування в помешканнях заможних буковинських родин, відвідування театру, концертних залів, влаштування домашніх концертів та міні-спектаклів сприяв дух емансипації, який заповнив стан буковинського бюргерства, що прагнуло до «обстоювання своєї рівноцінності зі становою елітою в культурних практиках (салони, театри, кав'ярні, бали) та створення професійних, культурно-освітніх, добродійних товариств» [2, с. 9]. Саме завдяки

поширенню на Буковині та в крайовій столиці на початку ХІХ ст. комунікативних практик у середовищі світського товариства, що утверджувалися крізь призму музично-просвітницького та літературно-мистецького бачення ми можемо говорити про достатньо різноманітні форми ведення культурного життя в Чернівцях та інших містах Буковини – Сучаві, Сереті та Радівцях. «Попри господарську відсталість у містах Буковини в середовищі середніх освічених верств формувалася модерна еліта, яку представляв незначний прошарок економічного бюргерства та здебільшого т. зв. Bildungsburgertum – освічене бюргерство, що його прийнято було називати інтелігенцією. До кінця ХІХ ст. межі між економічним та освіченим бюргерством були нечіткими. Зрівнянню сприяла академічна освіта», про що йдеться у дослідженні К. Валявської [2, с. 9].

Культурно-мистецький розвиток Буковини був позначений діючими категоріями, які накопичуються у світській практиці вищого товариства в першій половині ХІХ ст. набули наступних форм:

відвідування салонів, влаштування концертів, балів та званих вечірок, поступове об'єднання буковинської спільноти навколо заснування благодійних і станових товариств, вишуканість манер, вивчення європейських мов та етикету, посилювало бажання вищого світу надати спадкоємцям заможного стану класичної музичної освіти, що відбувалося через діючі інститути гувернерства та найманих учителів музики. На початок 30-х років XIX ст. припадає час запрошення в маєтки буковинських землевласників приватних учителів музики, які сприяли загальному визнанню значення музичної освіти як частини приналежності до вишуканого товариства. Серед найвпливовіших педагогів, що згодом оселилися у Чернівцях, були такі відомі на той час музиканти, як віденський професор співу й гри на фортепіано Грейнер, сестра видатного письменника Віктора Гюґо – мадам де Гює, Ф. Пауер, Й. Кауфман та інші. Класичну музику пропагували у Чернівцях такі відомі музиканти, як Кнап, Конопасек, Борковський, Ровінський [7, с. 7]. Більш детальні відомості про це подаються у науковій розвідці професора А. Мікуліча «Музика на Буковині перед заснуванням Товариства сприяння музичному мистецтву 1775–1862» вміщеної до видання д-ра А. Норста «Товариство сприяння музичному мистецтву на Буковині 1862–1902».

Як зауважує відомий історик Буковини Р. Ф. Кайдль «приблизно з 1830 р. великої популярності зажила, передусім, музика. Те, що ми довідуємося про численні музичні вистави в приватних будинках і публічних залах за участю поважних членів чернівецького товариства в 30-40-х роках XIX ст. є вражаючим, бо найкращі класичні та сучасні опери у їхній музичній частині були підготовлені найретельніше. Це була золота доба музичного мистецтва в Чернівцях. Тодішні товариські зібрання в скромно обставлених помешканнях без зручностей та без особливих розкошів супроводжувалися музичними виставами. Створювалися й чоловічі товариства, що займалися музикою і літературою. Крім того, відбувалися й публічні музичні виступи, в яких інколи брало участь 60–70 осіб» [8, с. 389].

Необхідно наголосити, що на 30-40-і рр. XIX ст. припадає час бурхливого розвитку танцювальної музики, що «спеціально заохочувалося урядом Австрії» [12, с. 27]. Оскільки у добу старого абсолютизму Меттерніха (1809–1849 рр.) сформувалися не тільки пріоритети зовнішньої політики держави, яка ґрунтувалася на принципі виважених, так званих «обережних дій», але й характер внутрішньої політики, що переслідувала мету – ізолювати народи імперії від буржуазно-ліберального руху в Європі, послабити їх увагу до соціальних проблем, одним із засобів якої було заохочення розважальних форм культури [12, с. 27]. Це здійснювалося для переключення уваги

народів імперії від політичних питань на більш комфортні аспекти життєдіяльності суспільства, усвідомлення благ і перспектив ведення світського життя. Товариське/клубне життя в Чернівцях процвітало починаючи з другої половини XIX ст., але «компанійськість» як ознака соціально-культурних практик вищого світу «почала розвиватися ще в 30-40-х рр. XIX ст.» [3, с. 10], про що вказує К. Валявська опираючись на дослідження Р. Ф. Кайдля. А. Гржималі у своїй книжці «Тридцять років музиці на Буковині. (Спогади 1874–1904 рр.)» зауважує, що практика влаштування вдома музичних вечорів зберігалася у родинах чернівчан і надалі. «У цей час було модним займатися музикою в родинах. Найприємніші згадки у мене від музичних вечорів, проведених у Флордорів, Корнів, Стирчі, Роттенбергів, Емеріс-Мікуличів і Герлахів. Це було дуже прихильне коло слухачів, які слухали нас з насолодою» [13, с. 65]. На підтвердження наведемо висловлювання з дослідження К. Валявської, яка зауважує, що «на Буковині можна налічити близько двох десятків аристократичних родин, чий фінансові та культурні можливості зумовили їхні найвищі позиції у світському товаристві. Орієнтування населення провінцій на віденський спосіб життя призвело до того, що спільним для Габсбурзької монархії стало існування однакових форм комунікативних практик серед освічених верств різних національностей. Тому на зламі XIX–XX ст. у містах навіть найвіддаленішої провінції Габсбурзької імперії відвідувач у кав'ярні, слухаючи вальс за філіжанкою кави по-віденськи, міг почуватися так само, як у кав'ярні десь у Празі, Будапешті чи, власне, Відні. Комунікативні практики або, в ширшому розумінні, соціальні практики еліти в XIX ст. створили для освічених верств уніфіковані поля взаємодії, що організаційно структурували та об'єднували людей у формації чи структури. За цим принципом поставали світські кола спілкування, які прийнято було називати загальним поняттям «товариство» [2, с. 9–10]. Об'єднання тогочасного буковинського соціуму навколо ідеї побудови культурного простору стало визначальною ознакою традиції комунікування між різними етносами та представниками релігій краю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед провідних перекладених сучасниками німецькомовних праць історико-культурного та пізнавального характеру виокремимо ґрунтовні дослідження Р. Ф. Кайдля «Історія Чернівців від найдавніших часів до сьогодення. Чернівці, 2005»; «Буковина. Загальне краєзнавство. Чернівці, 2004»; А. Норста «Товариство сприяння музичному мистецтву на Буковині 1862-1902. Чернівці, 2021». Серед мистецького спрямування виділимо дослідження О. В. Залуцького «Музичні товариства Буковини. Чернівці, 2016», «Музичне краєзнавство Буковини / укл. О. В. Залуцький.

Чернівці, 2004»; К. Демочко «Мистецька Буковина : Нариси з минулого. Чернівці, 2008» та вагомі авторські й колективні монографічні дослідження: Ю. Каплієнко-Ллюк «Музичне мистецтво Буковини. Стильові парадигми композиторської творчості XIX–XXI ст. Чернівці, 2020»; К. Вальявської «У мереживі вальсу. Світське життя на Буковині (1848-1918). Чернівці, 2022»; Я. Вишпінської «Музична освіта на Буковині у період австро-угорського правління» С. 153–170 з монографії *Aktuelle Fragen der Musikausbildung und-erziehung: Geschichte, Theorie, Praxis. Beau Bassin, Deutschland, 2020.*

Крім того, основою для узагальнення визначеної теми стали навчальні посібники А. Кушніренка, О. Залуцького, Я. Вишпінської «Історія музичної культури й освіти Буковини. Чернівці, 2011» та Я. Вишпінської «Музична освіта Буковини: досвід, тенденції, перспективи. Чернівці, 2011». Наповненню контенту наукової статті також сприяли документи Державного архіву Чернівецької області та німецькомовна преса Буковини другої половини XIX ст.

Мета статті – дати узагальнений аналіз й зробити історичний екскурс щодо культурно-мистецького розвитку Буковини у період зародження комунікативних практик у середовищі вищого товариства краю у XIX ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досліджуючи перспективи історико-музикознавчих досліджень на Буковині періоду другої половини XIX ст. ми опиралися на історичні, музично-педагогічні та музикознавчі дослідження формування культурного середовища й музичного мистецтва в містах та культурних осередках Північної та Південної Буковини (Чернівці, Сучава, Серет, Радівці), що входили до складу Австро-Угорської імперії. Необхідно було узагальнити історико-культурний пласт формування інструментальної музики та виконавської традиції, що набули окреслених рис не тільки завдяки діяльності перших співочих і музичних товариств в краї, але й тій концертній практиці, яка наповнювала світське життя крайової столиці. Варто підкреслити, що найціннішими відомостями про зазначений період наповнені літературні твори буковинських письменників та епістолярні свідчення відомих митців, музикантів, композиторів Буковини XIX ст. Важливими для усвідомлення популярності салонного музикування стали музичні видання нотної літератури здійснені місцевими композиторами досліджуваного періоду: Емілією та Кароліною Мікуліч, бароном Костянтином Добровольським фон Бухенталь, Сидором Воробкевичем.

Важливою ознакою становлення інструментального музичного мистецтва та концертної практики стало влаштування концертних виступів та відвідини Чернівців відомими музикантами

і виконавцями. Музичне життя Чернівців в 30-40-х роках XIX ст. набуває все більш сталих рис. «На запрошення місцевої влади сюди почали з'їжджати всесвітньо відомі музиканти-виконавці й педагоги. Гастролюючи у Чернівцях, усією територією Буковини, вони проводили просвітницьку діяльність, прищеплювали мешканцям краю любов до класичної музики» [7, с. 7]. Цьому сприяла плідна діяльність відомого в краї мецената й президента крайового суду Буковини Карла Ріттера Умлауфа фон Франквелла, завдяки якому був налагоджений «мистецький культурний міст Чернівці-Львів-Відень» [12, с. 33]. На його запрошення до Чернівців приїжджали відомі польські і німецькі музиканти. З концертними програмами, як зазначає дослідник мистецького життя Буковини К. Демочко, виступили Карл Кольберг з творами Шопена, (але ми вважаємо що це був Франциск Кольберг – Я. В.), Леопольд Майєр, Ігнац Тедеско, скрипалі Міска Гаузер, Никодим Бернацький, співачка Ла Рош. Та найбільший слід залишив Карл Ліпінський (1790-1861), видатний польський скрипаль, який довгий час проживав у Львові, де видав у 1833 році двотомну збірку галицьких народних мелодій для фортепіано. Карл Ліпінський бував з концертами у багатьох містах Європи, зустрічався з Паганіні та іншими знаменитими митцями. Кілька разів відвідав і Чернівці, де мав великий успіх у любителів музики [6, с. 115].

Найбільш пам'ятним і знаковим для чернівчан був приїзд сюди Ференца Ліста у травні 1847 році. Це була велична подія у житті Чернівців. «Після тріумфальних гастролей по всій Європі Ліст у супроводі шанувальників його творчості відвідав Львів, Станіслав, а потім Буковину. Перебував тут тиждень, дав 2 концерти у великій залі готелю «Молдавія», і це стало непересічною подією не тільки для жителів краю тієї пори, але й сучасних буковинців» [7, с. 7]. Відгомін тих далеких подій у художній формі передав сучасний буковинський письменник та краєзнавець Г. Бота. Він, опираючись на архівні документи, стверджує, що 25 травня 1847 року великий угорський композитор, один з найвидатніших піаністів XIX ст. Ференц Ліст гостював у селі Чорнівка, що під Чернівцями, в родині землевласника барона Доксакі фон Гормузакі. Досить тонко передана зустріч Ф. Ліста з відомим на той час на Буковині сучавським лаутаром Ніколає Піку (мошолом Николаєм Сучавським) та керованим ним оркестром циган [1, с. 13–14]. Найвлучніше описав цього унікального віртуоза-скрипаля буковинський письменник і композитор П. половини XIX – початку XX ст. – Сидір Іванович Воробкевич. Його портрет, за свідченням С. Воробкевича, знаходився в залі Німецького музичного товариства «Musik-Verein», у золотій рамі, «зі скрипкою в руці, в оригінальному румунському строї... Я запам'ятав Николая ще малим хлопцем і сьогодні

він стоїть як живий, у шовковім антерею, підпезаний турецьким шалем, у кафовій джубі (рясі), з розпірками замість кишень – в зимі ся джуба була підбита толубом, – а на лисій голові червоний фес із синім кутасом. Турецький фес на голові носив він і при людях, бо був голомозий і не хотів, щоб його лисина вилискувалася, як місяць уповні; лице мав подзьобане віспою, але густий, уже сідиною припорошений вус гарно відбивав від бритої бороди, а карі орлині очі, густі брови і милий усміх на вустах кожному казали, що мошул Николай чоловік доброго і лагідного серця. І се була правда, бо ніхто так не знав збільшити твою втіху, втамувати твій жаль і загоїти глибоку рану в душі, як він. Чинив він се не словом, бо сам був мовчазний, лише своєю скрипою, чорною, як пекло, як гріх, а голосною, як весняний спів во-скресшої природи; він лікував людей зі смутку і розпуки своєю грою. Його скрипка говорила як жива, пригадувала давню бувальщину, пророкувала незнану будучину, плакала і тішилася з тобою; через неї мошул Николай ділив з людьми жаль і тоску, щастя і долю. Бігме, що правду говорю, – на кожний настрій твоєї душі знав він вдарити відповідну струну, на кожну рану твого серця мав він чудовий пластир, бо як заграв, то все горе, весь біль мов ножем відрубав [5].

У Сучаві, колишній столиці молдавських воєводів, проживав наш мошул Николай, сей незвичайний скрипаль-музик, природний талент з Божої ласки. Жив він достойно і маєтно у своїм власнім домі.

Жили у нього дома його жінка та діти, а сходилися в нього і мов до родини належала ціла юрба наеристів, флуеристів, цимбалістів, басистів і Бог зна ще яких грачів. Се була його музикальна дружина, з якою він ходив не лише по Буковині, але і по Молдові, Сомогороді і Галичині. Всюди лунала його слава. Від його звуків гомоніла не лише ціла торговиця в Лашківцях, де колись відбувалися такі ярмарки, про які тепер нікому і не сниться; після ритмів його чарівної скрипки гуляли і бояри в Ясах, проливаючи дрібні сльози під час меланхолійної рідної дойни; і угорські мадари вибивали зап'ятками, коли смичок Николая вигинався по струнах, як гадука, та виводив дивні, гарячі мотиви чардаша» [5].

Достатньо цікаво описана зустріч Николає Піку з Ференцом Лістом в Чорнівці, вміщена у одній із збірок видань Георгія Боти «Доли з вогню, землі та любові», де майстерно розповідається про силу його віртуозної гри на скрипці, враження Ф. Ліста про цього музиканта і його оркестр, який виконав у маєтку Доксакі фон Гормузакі, декілька угорських мелодій, румунських дойн та мелодій українського фольклору. Читаємо: «Ференц Ліст був вражений віртуозною грою Піку, який не знав жодної музичної ноти. А найдужче його вразило, коли лаутар-скрипаль безпомилково та бездоган-

но виконав на скрипці одну з п'єс з концерту Ференца Ліста, якого він зіграв напередодні в готелі «Молдавія». Зачарований грою сучавського лаутара, його майстерності, здивований його музичною пам'яттю та абсолютним слухом, Ференц вскочив зі свого м'якого крісла, взяв келих шампанського зі столу і вигукнув:

Браво, маєстро! Браво! Він обійняв скрипаль, витягнув з кишені декілька золотих монет, кинув їх у бокал із шампанським і подав Николає Піку.

Ви полонили мене своєю грою, пане лаутаре! – вимовив німецькою великий композитор і піаніст.

Пізніше, Ференц Ліст використав у своєму творі «Угорські рапсодії», зіграну Николаєм Піку у Чорнівці для нього відому на Буковині мелодію «Корабяска». Візит відомого на весь світ угорського композитора та піаніста Ференца Ліста в Чорнівку та в Чернівці став великою культурною подією того часу і дав поштовх для розвитку мистецтва та музики на Буковині» [1, с. 16].

Після зустрічі з Николаєм Піку Ліст починає писати «Румунську рапсодію для фортепіано» (1848) разом із п'єсами, зібраними з Барбу «Lăutaru» «Stan», додаючи деякі теми з Буковини («Corăbeasca» або «Sârba Corăgheasca», зібрані та виконані Николаєм Піку).

Підтвердження цьому знаходимо й у праці А. Мікуліча, де аналізується зацікавлення композитора музикою циган. «Митець спробував розкрити виняткову музичну обдарованість ромів та походження їхньої музики у спеціальній праці. Ліст одразу помітив, що музика румунських циганів значно відрізняється від музики угорських. Тому він почав робити нотний запис найцікавіших мотивів і пробувати зіграти їх на фортепіано під керівництвом лаутаря. Виявилось, що на фортепіано не так легко відтворити довільний темп та манеру мелодій, ті вигадливі фігури й арабески, якими насичені румунські наспіви. Ліст вирішив більше не опрацьовувати зроблені записи і лише у кількох його угорських рапсодіях можна знайти їх відголоски» [11, с. 46]. Безперечно, що візит Ф. Ліста на Буковину став великою культурною подією того часу і дав поштовх для розвитку мистецтва та музики на Буковині.

Знаковими для краю стали революційні події в Європі 1848–1849 років. У 1849 році «Буковина здобула важливе визнання – вона стала автономним коронним краєм з титулом герцогства. Місто Чернівці, нова столиця краю, досягло все більшого розквіту і отримало звання культурного центру на самісінькому сході монархії» [11, с. 51]. У цей час повертається з Парижу на Буковину Кароль Мікулі (1821–1897), уродженець Чернівців, перший професійний композитор, піаніст і фольклорист, учень Фридерика Шопена. Його діяльність в краї набуває музично-просвітницького характеру. Він протягом десяти років займається активною

концертною, педагогічною, громадською діяльністю. «Він дає багато концертів у багатьох містах, зокрема у Львові, Києві, Бухаресті, Яссах, Хотині тощо» [10, с. 152]. К. Мікулі «пожертвував чималу суму грошей на відкриття першої крайової бібліотеки у Чернівцях, заснував фонд стипендій для талановитих гімназистів» [7, с. 4–5].

Зважаючи на досить потужне захоплення в Європі напрямком романтизму й зверненням багатьох композиторів XIX ст. до вивчення музичного фольклору, нам видається досить природним бажання К. Мікулі, так само як і колись Ф. Ліста, записувати обряди, пісні і танці румунських циган. Гостюючи у батька відомого румунського композитора Чипріяна Порумбеску, священника Іраклія Порумбеску в с. Ступка, він зацікавився румунським мелосом. Сучасна музикознавиця, докторка мистецтвознавства Ю. Каплієнко-Ілюк зазначає, що «записавши багато румунських народних мелодій, він обробив їх для фортепіанного виконання, а згодом видав у Львові під назвою «48 національних румунських арій (дойни, хори, пісні пастухів та інші)», оброблених для фортепіано. Захоплюючись збиранням народної музичної творчості, дослідженням фольклору, К. Мікулі звернувся до практики обробок пісень. Проте його спроби інтерпретувати музику румунських циган не завжди отримували підтримку. Відмовившись від звукозображення гри на цимбалах, К. Мікулі створив фортепіанні інтерпретації, де наслідував традиції Ф. Ліста, який підніс угорську музику на професійний рівень. На думку дослідників минулого, зокрема А. Мікуліча, «у виконанні румунських творів, він (К. Мікулі – Ю. К.-І.) так вживався у їх характер, що більшість його композицій були в душі дойни або хори» [10, с. 152–153]. Як вказує А. Мікуліч, «Карл Мікулі займався компонуванням усе своє життя. Його композиції наповнені свіжими думками й демонструють бездоганне знання гармонії. ... Незважаючи на свою багатосторонню діяльність, Карл Мікулі залишався вірним своїй батьківщині. Він часто приїжджав до Чернівців, щоб виступити з власними чи чужими композиціями» [11, с. 55–56].

Від'їзд К. Мікулі до Львова у 1858 р. вплинув на перебіг культурно-мистецького життя Чернівців, «він прийняв пропозицію стати директором Галицького музичного товариства» [11, с. 55], але прагнення буковинської інтелігенції до об'єднання навколо ідеї просування музики й мистецтва у світському житті спільноти був сталим і мав засади доброчинності. Так стали з'являтися перші музичні товариства: «Союз співаків» або «Чернівецьке співоче товариство» [11, с. 69] (1859), потім на його основі було створено більш потужну громадсько-культурну організацію «Товариство сприяння музичному мистецтву на Буковині» (1862). Його діяльність стала запорукою для підтримки і розвитку професійного музичного мис-

тецтва. При товаристві була заснована музична школа, «яка взяла на себе гідне завдання зайнятися музичним вихованням прийдешнього покоління. Мудрі слова Ференца Ліста: «Творити, плекати, зростати!», знайшли застосування і на Буковині» [11, с. 71–72].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Зауважимо, що культурно-мистецький розвиток Чернівців XIX ст. був наповнений багатьма аспектами: розвиток домашнього і салонного музикування в родинах заможних землевласників та можновладців; приїзд сюди плеяди талановитих музикантів і вчителів музики, які заклали основи професійної музичної освіти; заснування національних музичних товариств, які піклувалися про музичне виховання підростаючого покоління; широка й різноманітна концертна діяльність гастролюючих артистів; діяльність театру, відкриття концертного залу в приміщенні «Товариства...», заснування п'яти народних домів, що опікувалися культурно-громадським життям кожної етнічної громади Чернівців і Буковини; перейняті й адаптовані до запитів світського товариства влаштування виїзних раутів, балів, ярмарок, зустрічей і подорожей до столиці імперії; виховання професійних композиторів, які стали окрасою кожної з гілок національного музичного мистецтва; широка пропагандистська, журналістська і видавнича діяльність, що підтримували напрями професійної музичної освіти й популяризації культурно-мистецького потенціалу Буковини.

На сьогодні існує ще дуже багато не відкритих сторінок музичного й культурно-мистецького життя Чернівців XIX ст. Не віднайдені видані вокальні й фортепіанні композиції композиторів-аматорів Буковини, які хоч і отримали ґрунтовну музичну освіту, але не займалися музикою як професією, а знайшли у ній своє інтуїтивне, емоційне і ціннісне виявлення.

Досить важливими є перспективи дослідження взаємозв'язків між представниками громадсько-культурних і мистецьких кіл Буковини XIX ст., які відзначалися толерантними стосунками й реалізацією багатьох спільних культурно-мистецьких проєктів.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бота Г. М. Долі з вогню, землі та любові. Літературно-художнє видання / Г. М. Бота. Чернівці : «Місто», 2021. 176 с.
2. Валявська Катерина. У мереживі вальсу. Світське життя на Буковині (1848–1918) / Катерина Валявська. Чернівці : Книги – XXI, 2022. 320 с.
3. Валявська К. Світське життя на Буковині: соціальний та культурний простір (1848–1914) : дис. канд. істор. наук: 07.00.01. – Історія України / Валявська Катерина Володимирівна. Чернівці, 2016. С. 10. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Valiavska_Kateryna/Svitske_zhyttia_na_Bukovyni_sotsialnyi_ta_kulturnyi_prostir_1848-1914.pdf
4. Вишпінська Ярина. Культурний і мистецький розвиток Чернівців крізь призму досліджень

- Р. Ф. Кайндля. Приятель українців. 150 років від дня народження Р. Ф. Кайндля. Збірник наукових статей за матеріалами Міжнародної наукової конференції «150 років від дня народження Р. Ф. Кайндля», 23 вересня 2016 р. Чернівці : Технодрук, 2017. С. 17–24.
5. Воробкевич С. Мoшул Николай Сучавський. URL: <https://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Lit/V/VorobkevychS/Prose/MoshulNikolajSuchavskij.html>
  6. Демочко К. Мистецька Буковина : Нариси з минулого. Чернівці: Книги – XXI, 2008. 336 с.
  7. Залуцький О. Музичні товариства Буковини. Довідник Чернівецького обласного відділення Національної всеукраїнської музичної спілки (до 25-річчя від дня заснування) / Олександр Залуцький. Чернівці : Друк Арт, 2016. 304 с.
  8. Кайндль Р. Ф. Історія Чернівців від найдавніших часів до сьогодення / Р. Ф. Кайндль; пер. з нім. В. Ю. Іванюка; [ЧНУ ім. Ю. Федьковича, Наук.-дослід. Центр буковинознавства.] Чернівці : Зелена Буковина, 2005. 300 с.
  9. Капльєнко-Ілюк Ю. Музикознавча думка на Буковині: Адальберт Мікуліч. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Випуск 55. Том 1. Дрогобич, 2022. С. 104–108. URL: <http://www.apfn-journal.in.ua/55-1-2022>
  10. Капльєнко-Ілюк Ю. В. Музичне мистецтво Буковини. Сильові парадигми композиторської творчості XIX–XXI ст. : монографія. Чернівці : Букрек, 2020. 504 с.
  11. Мікуліч А. Музика на Буковині перед заснуванням Товариства сприяння музичному мистецтву 1775–1862. з кн. Норст А. Товариство сприяння музичному мистецтву на Буковині 1862–1902 / Антон Норст ; пер. з нім. Марини Литвинюк, Олександри Ванкевич, Анни Даскалюк. Чернівці : Книги – XXI, 2021. 224 с.
  12. Мельничук Я. М. Становлення та розвиток музичної освіти на Буковині (кінець XVIII – початок XX століття) : дис. канд. пед. наук: 13.00.01 Загальна педагогіка та історія педагогіки. Чернівці, 2009. 303 с.
  13. Музичне краєзнавство Буковини: Хрестоматія. Навч. Посібник до курсу «Музичне краєзнавство». Вип. 3. / Укл.: О. В. Залуцький. Переклад з німецької: Чебан Г. І. Чернівці: Рута, 2004. 79 с.
- life in Bukovina: social and cultural space (1848–1914)]. Chernivtsi.
4. Vyshpyn's'ka, Yaryna. (2017). *Kul'turnyy i mystets'ky rozvytok Chernivtsiv kriz' pryzmu doslidzhen' R. F. Kayndlya. Pryyatel' ukrayintsiv. 150 rokiv vid dnya narodzhennya R. F. Kayndlya*. [Cultural and artistic development of Chernivtsi through the prism of R. F. Kaindl's research. Friend of Ukrainians. 150 years since the birthday of R. F. Kaindl]. Chernivtsi.
  5. Vorobkevych, S. *Moshul Nikolay Suchav's'kyu*. [Moshul Nikolay Suchavskiy].
  6. Demochko, K. (2008). *Mystets'ka Bukovyna : Narysy z mynuloho*. [Mystetska Bukovyna: Essays from the past]. Chernivtsi.
  7. Zaluts'kyu, O. (2016). *Muzychni tovarystva Bukovyny*. [Musical societies of Bukovyna]. Chernivtsi.
  8. Kayndl', R. F. (2005). *Istoriya Chernivtsiv vid naydavnishykh chasiv do s'ohodennya*. [History of Chernivtsi from the earliest times to the present]. Chernivtsi.
  9. Kapliyenko-Ilyuk, YU. (2022). *Muzykoznavcha dumka na Bukovyni: Adal'bert Mikulich*. [Musicological opinion in Bukovina: Adalbert Mikulich]. Drohobych.
  10. Kapliyenko-Ilyuk, YU. V. (2020). *Muzychne mystetstvo Bukovyny. Styl'ovi paradyhmy kompozytors'koyi tvorchosti XIX–XXI st.* [Musical art of Bukovyna. Stylistic paradigms of composer's creativity of the 19th-21st centuries]. Chernivtsi.
  11. Mikulich, A. (2021). *Muzyka na Bukovyni pered zasnuvannyam Tovarystva spryannya muzychnomu mystetstvu 1775–1862. z kn. Norst A. Tovarystvo spryannya muzychnomu mystetstvu na Bukovyni 1862–1902*. [Music in Bukovina before the foundation of the Society for the Promotion of Musical Art 1775–1862]. Chernivtsi.
  12. Mel'nychuk, YA. (2009). *M. Stanovlennya ta rozvytok muzychnoyi osvity na Bukovyni (kinets' XVIII – pochatok XX stolittya)*. [Formation and development of musical education in Bukovina (late 18th – early 20th centuries)]. Chernivtsi.
  13. *Muzychne krayeznavstvo Bukovyny: Khrestomatiya*. (2004). [Musical local history of Bukovyna]. Chernivtsi.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ВИШПІНСЬКА Ярина Маноліївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри музики Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Наукові інтереси: музична освіта й музично-краєзнавчі дослідження Буковини.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

VYSHPINSKA Yaryna Manoliivna – Candidate of Pedagogical Sciences, associate professor of the Department of Music of Yuriy Fedkovich Chernivtsi National University.

Circle of scientific interests: musical education and musical and regional studies of Bukovyna.

Стаття надіслана до друку 17.08.2023 р.

REFERENCES

1. Bota, H. M. (2021). *Doli z vohnyu, zemli ta lyubovi. Literaturno-khudozhnye vydannya*. [Fates from fire, earth and love. Literary and artistic edition]. Chernivtsi.
2. Valyavs'ka, Kateryna. (2022). *U merezhyvi val'su. Svit-s'ke zhyttya na Bukovyni (1848-1918)*. [In lace waltz. Secular life in Bukovina (1848–1918)]. Chernivtsi.
3. Valyavs'ka, K. (2016). *Svit-s'ke zhyttya na Bukovyni: sotsial'nyy ta kul'turnyy prostir (1848–1914)*. [Secular

УДК:378.018.8:373.5.011.3-051:796]:796.035-027.37-057.87(045)

DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2023.04.088

КАРАСЕВИЧ Сергій Анатолійович –
доцент кафедри теорії і методики спорту
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3592-6503>
e-mail: sergei.karasevich77@gmail.com

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У ПЕДАГОГІЧНИХ КОЛЕДЖАХ ДО ФІЗКУЛЬТУРНО-ОЗДОРОВЧОЇ ТА СПОРТИВНО-МАСОВОЇ РОБОТИ З УЧНЯМИ

КАРАСЕВИЧ Сергій Анатолійович. ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У ПЕДАГОГІЧНИХ КОЛЕДЖАХ ДО ФІЗКУЛЬТУРНО-ОЗДОРОВЧОЇ ТА СПОРТИВНО-МАСОВОЇ РОБОТИ З УЧНЯМИ

У статті розкрито проблеми підготовки майбутніх учителів у педагогічних коледжах до фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової роботи з учнями. Проаналізовано особливості рухової активності учнів у закладах загальної середньої освіти при традиційному руховому режимі.

Ключові слова: підготовка, майбутні учителі, педагогічні коледжі, фізкультурно-оздоровча робота, спортивно-масова діяльність, фізичне виховання, учні, здоровий спосіб життя.

KARASEVYCH Serhii Anatoliyovych. PREPARATION OF FUTURE TEACHERS IN TEACHING COLLEGES FOR PHYSICAL AND HEALTH TTA, SPORTS AND MASS WORK WITH STUDENTS

The article reveals the problems of training future teachers in pedagogical colleges for physical culture and health and sports mass work with students. Peculiarities of motor activity of pupils in institutions of general secondary education with a traditional motor mode were analyzed. It has been established that the active introduction of physical education into the educational process contributes to the formation of schoolchildren's need for a healthy lifestyle, the formation of individual physical qualities, vital motor skills and skills that focus on learning about the peculiarities of one's body and mastering the means of purposeful influence on one's physical development preservation and strengthening of health, formation of the need for regular physical exercises and sports, physical self-improvement. The need to take into account the peculiarities of individual morpho-functional and psychological characteristics of children, the correspondence of the content of classes to the rhythms of the age-related development of children and youth, as well as to the fundamental laws of purposeful transformation of their physical potential is justified. It was revealed that the deterioration of the state of health of schoolchildren occurs due to psycho-emotional overload, insufficient physical activity both in the family and in institutions of general secondary education, as well as due to the low level of literacy of physical education teachers in matters of physical education of students.

The reasons for insufficient preparation of future physical culture teachers for physical culture and health and sports and mass work have been established ignorance of their functions in the field of physical education of schoolchildren; weak methodical and practical preparation for organizing and conducting physical culture and health and sports and mass work with students; lack of knowledge of directive documents on physical education of school-age children. The reasons for the insufficient preparation of future teachers in the field of physical education of schoolchildren have been identified, the difficulties they may face during the implementation of various forms of physical culture and health and sports mass work, which lie in the peculiarities of the traditional approach to their training in pedagogical colleges, have been identified.

Keywords: training, future teachers, pedagogical colleges, physical culture and health work, sports and mass activities, physical education, students, healthy lifestyle.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Питання збереження та зміцнення здоров'я молодого покоління, збільшення тривалості життя в усі часи були і є найважливішою проблемою людського суспільства. Особливої значимості і актуальності набуло вирішення цієї проблеми у зв'язку з тим, що соціально-економічна ситуація, що склалася в останні 20 років призвела до значного погіршення стану здоров'я всіх вікових груп населення.

У Наказі Міністерства освіти і науки України та Міністерства молоді та спорту України «Про затвердження Концепції розвитку щоденного спорту в закладах освіти» (2021), вказується, що головною метою політики держави в галузі фізичної культури є оздоровлення нації, гармонійне виховання здорового, фізично міцного покоління,

формування здорового способу життя населення. Передбачається створення в освітніх закладах умов для збереження та зміцнення здоров'я учнів.

У зв'язку з цим значно підвищується роль фізичної культури і як навчальної дисципліни, що безпосередньо вирішує питання забезпечення здоров'я, і як одного з найважливіших компонентів гармонійного розвитку особистості. У Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 років (2015) наголошується, що з метою створення сприятливих умов для досягнення нової, сучасної якості загальної освіти необхідна оптимізація навчального, психологічного та фізичного навантажень учнів. У концепції передбачається створення в освітніх закладах умов для збереження та зміцнення здоров'я учнів за рахунок підвищення питомої ваги та якості занять фізичною культурою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Результати численних досліджень (І. Васкан [1], М. Гресь [2], Я. Єремія [3], М. Продан [8] та ін.), проведених останнім часом, свідчать про те, що реальний обсяг рухової активності сучасної молоді не забезпечує повноцінного та гармонійного фізичного розвитку і не сприяє зміцненню їхнього здоров'я, що визначає важливість вирішення завдання залучення школярів до цінностей фізичної культури та здорового способу життя.

Одним із напрямів вирішення питання збільшення рухової активності учнів є організація та проведення у закладах загальної середньої освіти фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової роботи в режимі навчального дня та у позаурочний час.

Найбільш ефективно вирішення цієї проблеми у найближчій та віддаленій перспективі залежить від професійної підготовки в галузі фізичної культури майбутніх учителів педагогічних коледжів, від їхньої особистої причетності до вирішення завдань фізичного виховання учнів. Саме вчитель фізичної культури як головна дійова особа змін, що відбуваються на сьогоднішній день в системі освіти, є реальною особистістю, здатною в процесі навчання дітей зберегти їх здоров'я. У зв'язку з цим перед майбутніми учителями постає завдання організації освітнього процесу відповідно до вимог здоров'язбереження учнів.

Результати вивчення наукової літератури (Ю. Зайцева [4], С. Карасевич [5], О. Качан [6], О. Котова [7] та ін.) дозволили дійти висновку, що переважна більшість здобувачів педагогічних коледжів недостатньо компетентні у питаннях фізичного виховання учнів. Так, вони зазнають серйозних труднощів не тільки в організації та методиці проведення фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової роботи зі школярами, а й у організації власних самостійних занять фізичною культурою.

Водночас проведений аналіз наукової літератури показав, що проблема підготовки майбутніх учителів у педагогічних коледжах до фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової роботи з учнями є недостатньо дослідженою.

Отже, спостерігається об'єктивна розбіжність у потребі закладів загальної середньої освіти в учителях, підготовлених до ефективного здійснення фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової роботи з учнями, та недостатньому рівні формування готовності до цієї діяльності у процесі їх професійної підготовки у педагогічному коледжі.

Метою статті є: розкриття проблем підготовки майбутніх учителів у педагогічних коледжах до фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової роботи з учнями.

Виклад основного матеріалу дослідження. Умовою підтримки людського організму в нор-

мальному стані є рухи, м'язові напруження та фізична робота. Всім відомі афоризми «Рух – це життя», «Рух – основа життя і здоров'я» та багато інших, що вказують на незаперечність та загальноновизнаність значення рухової активності для людини.

І. Васкан відзначає, що невеликий обсяг рухової активності при недостатній інтенсивності виконання вправ і низькій щільності занять фізичною культурою здійснюють слабкий вплив на розвиток основних рухових якостей і на технічне оволодіння руховими навичками, що свідчить про слабкий вплив фізичних вправ на учнів у зв'язку з недосконалістю навчально-педагогічного процесу фізичного виховання [1, с. 55].

Сучасна організація навчального процесу у ЗЗСО, в якому переважають статичні навантаження, призвела до значного скорочення обсягу рухової активності. Я. Єремія дійшов висновку, що рухова активність учнів у закладах загальної середньої освіти при традиційному руховому режимі становить 50-60% природної потреби у рухах, і вважає, що з різних причин потреба школярів у рухової активності останні десятиліття задовольняється лише з 8-30% [3, с. 221].

Науковці вважають, що різке зниження рухової активності людини призводить до зниження життєдіяльності і здійснює руйнівну дію на організм, а нормоване фізичне навантаження і рухи містять у собі серйозні резерви оздоровлення організму і профілактику різних захворювань. Тому правильно організований руховий режим школярів є істотним елементом охорони їхнього здоров'я.

Загальноновизнаною є думка, що активне впровадження фізичного виховання в освітній процес сприяє формуванню у школярів потреби у здоровому способі життя, у формуванні окремих фізичних якостей, життєво необхідних рухових умінь і навичок, що акцентують на пізнанні особливостей свого організму та оволодінні засобами цілеспрямованого впливу на свій фізичний розвиток, збереження та зміцнення здоров'я, формування потреби у регулярних заняттях фізичними вправами та спортом, фізичному самовдосконаленні.

Реалізація всього різноманіття форм фізичного виховання школярів організується та проводиться переважно у трьох сферах: у освітніх закладах, що становлять систему освіти; у мережі позашкільних фізкультурно-спортивних установ (спортивні секції у будинках дитячої творчості, фізкультурно-оздоровчі групи та спортивні секції при різних спортивних організаціях, дитячі спортивні школи та ін.); у сім'ї.

Для кожної із названих сфер характерна різноманітність конкретних форм занять.

Зі сказаного вище слідує ряд важливих і взаємопов'язаних положень:

1) ігнорування хоча б однієї з форм істотно збіднює цілісний процес фізичного виховання,

оскільки виключає можливість вирішення цілої групи специфічних завдань фізичного виховання;

2) неможлива повноцінна заміна одних форм іншими;

3) лише комплексний підхід до використання різних форм занять фізичними вправами забезпечує повноцінне вирішення всіх завдань фізичного виховання;

4) необхідне об'єднання зусиль усіх відповідальних осіб, які забезпечують навчання, виховання та відпочинок підростаючого покоління;

5) необхідна висока активність та зацікавленість самих учнів, їх самоорганізація та самоврядування.

У процесі фізичного виховання підростаючого покоління необхідно враховувати особливості індивідуальних морфо-функціональних і психологічних особливостей дітей, відповідність змісту

занять ритмам вікового розвитку дітей та молоді, а також фундаментальним закономірностям цілеспрямованого перетворення їх фізичного потенціалу [2, с. 297].

Із зазначеного вище слідує, що погіршення стану здоров'я школярів виникає через психоемоційні перевантаження, недостатню рухову активності як в сім'ї, так і в ЗЗСО, а також внаслідок низького рівня грамотності вчителів фізичної культури у питаннях фізичного виховання учнів.

Для виявлення причин недостатньої підготовки майбутніх учителів у галузі фізичного виховання школярів, нам було необхідно виявити труднощі, з якими вони можуть стикатися під час проведення різних форм фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової роботи. Опитано 76 здобувачів педагогічних коледжів. Результати відображені у таблиці 1.

Таблиця 1

Типові недоліки та труднощі майбутніх учителів в організації фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової роботи, %

№№ п/п	Характер труднощів	Відчують значні труднощі	Відчують незначні труднощі	Не відчують труднощів
1.	Знання стану здоров'я підростаючого покоління	47,4	40,8	11,8
2.	Знання нормативних документів з організації фізичного виховання школярів (своїх обов'язків у цій галузі)	67,1	30,3	2,6
3.	Знання в галузі теорії та методики фізичного виховання дітей шкільного віку	67,1	27,6	5,3
4.	Вміння планування заходів фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової роботи	71,1	25,0	3,9
5.	Вміння організації та проведення фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової роботи	80,3	18,4	1,3
6.	Вміння використання народних традицій, традиційної культури у фізичному вихованні школярів	84,2	15,8	-
7.	Вміння проводити бесіди на теми, пов'язані з фізичною культурою та спортом, здоровим способом життя	67,1	28,9	4,0
8.	Вміння самооцінки знань та умінь у галузі організації та проведення фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової роботи	78,9	21,1	-

Результати анкетування свідчать про те, що більшість здобувачів педагогічних коледжів відчують труднощі в організації та проведенні різних оздоровчих та спортивно-масових заходів фізичного виховання.

На сьогоднішній день можна констатувати, що більшість майбутніх учителів фізичної культури не готові до участі у вирішенні завдань оздоровлення учнів засобами фізичної культури. Вони не усвідомлюють значущості занять фізичними вправами для всебічного формування особистості школярів, вважаючи, що це скорочує позаручний час, який учні могли б з більшою ефективністю використовувати для підвищення якості знань з різних предметів. Вони недостатньо уявляють коло тих завдань у сфері фізичного виховання, які можуть і повинні вирішуватися за їхньої безпосередньої участі, не мають знання своїх конкретних обов'язків, обумовлених змістом цих завдань. Їх знання

та уявлення про фізичну культуру, теоретичні та методичні засади застосування фізичних вправ з метою оздоровлення учнів відрізняються поверхневістю та фрагментарністю. Ще на нижчому рівні знаходяться методичні та організаційні вміння, необхідні для практичної роботи з організації та проведення різних фізкультурно-оздоровчих заходів у режимі дня ЗЗСО. Не маючи належної теоретичної та методичної підготовки з організації фізкультурно-оздоровчої роботи з учнями, майбутні учителі вважають, що заняття фізичною культурою і спортом відволікають учнів від навчальних занять.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, у процесі дослідження виявлена об'єктивна суперечність між потребою ЗЗСО в учителях фізичної культури, підготовлених до ефективного здійснення фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової роботи в режимі навчального дня та у позаручний час, з одного

боку, та відсутністю системи формування цієї готовності у процесі їх професійної підготовки в період навчання в педагогічному коледжі, з іншого.

Наведені дані свідчать про те, що стан здоров'я школярів за останнє десятиліття значно погіршився. Це зумовлено зростанням захворюваності, зниженням показників фізичного розвитку, функціональних можливостей основних фізіологічних систем, шкідливими звичками та низькою фізичною підготовленістю. Психоемоційні навантаження, відсутність у системі освіти концепції та ідеології здоров'я, авторитарно-репродуктивна система навчання та гіподинамія учнів призвели до того, що саме освітнє середовище стало здоров'яруйнівним. Одним із елементів, що сприяють виходу з цієї ситуації, є належна рухова активність школярів, яка забезпечується не лише уроками фізичної культури, а й різноманітними формами фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової роботи.

Провідниками цієї діяльності повинні бути вчителі фізичної культури. Проте, як показали наші дослідження, більшість майбутніх учителів фізичної культури не готові до участі у вирішенні завдань оздоровлення учнів засобами фізичної культури. Більшість не усвідомлює значущості занять фізичними вправами для всебічного формування особистості школярів, вважаючи, що це втрачений позаурочний час, який учні могли б з більшою ефективністю використовувати для підвищення якості знань з інших предметів. Внаслідок цього теоретична та методична підготовка майбутніх учителів фізичної культури у питаннях фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової роботи знаходиться на рівні, далекому від вимог сьогодення.

За результатами дослідження можна констатувати, що причинами недостатньої підготовленості майбутніх учителів фізичної культури є: незнання своїх функцій у галузі фізичного виховання школярів; слабка методична та практична підготовленість до організації та проведення фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової роботи з учнями; відсутність знань нормативних документів з фізичного виховання дітей шкільного віку.

Вважаємо, що причина низького рівня готовності майбутніх учителів фізичної культури у вирішенні завдань оздоровлення школярів, у сприянні їхньому фізичному вихованню, які покладаються на них чинними нормативними документами, криється в особливостях традиційного підходу до здійснення їх підготовки у педагогічних коледжах, оскільки переважаючими є репродуктивні методи навчання, що не дозволяє повною мірою забезпечити їх готовність до здійснення фізкультурно-оздоровчої і спортивно-масової роботи з учнями.

Проведені дослідження визначили подальші завдання: виявлення знань та умінь, якими пови-

нен володіти майбутній вчитель фізичної культури для організації та проведення фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової роботи; визначення причин низької підготовленості випускників педагогічних коледжів до фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової роботи у закладах загальної середньої освіти; виявлення типових недоліків і труднощів, які зазнають здобувачі старших курсів педагогічних коледжів при організації та проведенні фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової роботи під час проходження педагогічної практики; розробка педагогічних умов ефективного формування готовності майбутніх учителів фізичної культури до фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової роботи у закладах загальної середньої освіти.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Васкан І. Г. Стан та перспективи вдосконалення спеціально організованої рухової активності учнів у загальноосвітніх навчальних закладах. *Молодий вчений*. № 3.1(43.1). 2017. С. 54–57.
2. Гресь М. Я. Особливості організації професійно-прикладної фізичної підготовки студентів у закладах вищої освіти у сучасних умовах. *Молодь та олімпійський рух: зб. тез доповідей XII Міжнар. конф. молодих вчених* (17 травня 2019 р.). Київ. 2019. С. 296–298.
3. Єремія Я. І. Особливості залучення до систематичної рухової активності учнів старших класів. *Інноваційна педагогіка*. Вип. 22. Т. 4. 2020. С. 219–222.
4. Зайцева Ю. В., Новік С. М. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності. *Сучасні тенденції фізичного виховання і спорту: матеріали регіон. наук.-метод. семінару*. Полтава. 2018. С. 12–15.
5. Карасевич С. А. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до фізкультурно-спортивної діяльності у закладах загальної середньої освіти: монографія. Умань: Візаві. 2018. 204 с.
6. Качан О. А. Упровадження інноваційних технологій у фізкультурно-оздоровчу та спортивну діяльність закладів освіти: навч.-метод. посіб. Слов'янськ: Вітоки. 2017. 138 с.
7. Котова О. В., Суханова Г. П. Теоретико-практична підготовка майбутніх учителів фізичної культури у закладах освіти з урахуванням умов сучасної школи. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. № 66. Т. 2. 2017. С. 30–33.
8. Продан М. С., Васкан І. Г. Значення рухливих та спортивних ігор у розвитку фізичних якостей та покращення стану здоров'я школярів *Актуальні питання фізичної культури, спорту та ерготерапії: матеріали II Міжнародного науково-спортивного конгресу студентів та молодих вчених* (Чернівці, 24-25 квітня 2020 р.) Чернівці: Чернівецький нац. ун-т. 2020. С.124–126.

REFERENCES

1. Vaskan, I. H. (2017). *Stan ta perspektyvy vdoskonalennia spetsialno orhanizovanoi rukhovoї aktyvnosti uchniv u zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh*. [Status and prospects of improvement of specially organized motor activity of students in general educational institutions].
2. Hres, M. Ya. (2019). *Osoblyvosti orhanizatsii profesiino-prykladnoi fizychnoi pidhotovky studentiv u zakladakh vyshchoї osvity u suchasnykh umovakh*.

- [Peculiarities of the organization of professional and applied physical training of students in higher education institutions in modern conditions]. Kyiv.
3. Yeremiia, Ya. I. (2020). *Osoblyvosti zaluchennia do systematychnoi rukhovoï aktyvnosti uchniv starshykh klasiv*. [Peculiarities of involvement in systematic motor activity of high school students].
  4. Zaitseva, Yu. V., Novik, S. M. (2018). *Pidhotovka maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury do profesiinoï diialnosti*. [Preparation of future teachers of physical education for professional activity]. Poltava.
  5. Karasievych, S. A. (2018). *Pidhotovka maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury do fizkulturno-sportyvnoi diialnosti u zakladakh zahalnoi serednoi osvity*. [Preparation of future teachers of physical culture for physical culture and sports activities in institutions of general secondary education]. Uman.
  6. Kachan, O. A. (2017). *Uprovadzhenia innovatsiinykh tekhnolohii u fizkulturno-ozdorovchu ta sportyvnu diialnist zakladiv osvity*. [Implementation of innovative technologies in physical culture and health and sports activities of educational institutions: teaching method]. Sloviansk.
  7. Kotova, O. V., Sukhanova, H. P. (2019). *Teoretyko-praktychna pidhotovka maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury u zakladakh osvity z urakhuvanniam umov*

- suchasnoi shkoly*. [Theoretical and practical training of future teachers of physical culture in educational institutions taking into account the conditions of the modern school].
8. Prodan, M. S., Vaskan, I. H. (2020). *Znachennia rukhlyvykh ta sportyvnykh ihor u rozvytku fizychnykh yakosti ta pokrashchennia stanu zdorovia shkolariv*. [The importance of moving and sports games in the development of physical qualities and improvement of the health of schoolchildren]. Chernivtsi.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КАРАСЄВИЧ Сергій Анатолійович – доцент кафедри теорії і методики спорту, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх учителів фізичної культури.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KARASIEVYCH Sergei Anatoliyovych – associate professor of the department of pedagogy and educational management *Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University*

Circle of scientific interests: professional training of future teachers of physical culture.

Стаття надіслана до друку 09.07.2023 р.

УДК 373.2.091.2:004:373.2.015.31-053.4:159.93
 DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2023.04.092

ПОПОВИЧ Оксана Михайлівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри дошкільної та спеціальної освіти Мукачівського державного університету
 ORCID: orcid.org/0000-0002-0321-048X
 e-mail: ksysha31071984@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ СЕНСОРНО ЗБАГАЧЕНОГО СЕРЕДОВИЩА В ГРУПАХ РАНЬОГО ВІКУ

ПОПОВИЧ Оксана Михайлівна. ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ СЕНСОРНО ЗБАГАЧЕНОГО СЕРЕДОВИЩА В ГРУПАХ РАНЬОГО ВІКУ

Стаття присвячена теоретичному аналізу наукових підходів щодо проблеми створення сенсорно збагаченого середовища для дітей раннього віку. Підкреслено важливість створення сенсорно збагаченого середовища в групах раннього віку, визначено загальні вимоги до розвивального предметного середовища незалежно від специфіки закладу дошкільної освіти. На основі аналізу наявного емпіричного досвіду визначено межі впливу середовища на дитину раннього віку. Розкрито сутність сенсорно збагаченого середовища як такої сукупності умов (у закладі, родині), яка максимально сприяє особистісному розвитку дітей раннього віку у значущій для них предметній діяльності, надає можливість спонтанної пошукової поведінки, передбачає різноманітність засобів задоволення базових потреб, активної соціальної підтримки, уможливорює всіляко себе займати, розважати і досліджувати, перетворюючи та збагачуючи середовище особисто.

Ключові слова: сенсорний розвиток, середовище, збагачене середовище, сенсорно збагачене середовище, діти раннього віку.

POPOVYCH Oksana Mykhailivna. THE PECULIARITIES OF CREATING SENSORY ENRICHED ENVIRONMENT IN THE GROUPS OF CHILDREN OF EARLY AGE

The article has been devoted to the theoretical analysis of scientific approaches to the problem of creating a sensory enriched environment for children of early age. The importance of creating a sensory enriched environment in the groups of children of early age has been emphasized, general requirements for the developmental subject environment have been determined, regardless of the specifics of the preschool educational institution. We have determined the limits of the influence of the environment on a young child based on the analysis of available empirical experience. Also, the essence of a sensory enriched environment has been revealed as a set of conditions (in an institution, family) that maximally promotes the personal development of young children in subject activities that are meaningful to them, provides an opportunity for spontaneous search behavior, provides a variety of means of meeting basic needs, active social support, and makes it possible to occupy, entertain and explore in every possible way, transforming and enriching the environment personally. The author of the article has outlined and characterized the principles of sensory enriched environment, namely: the principle of «child participation», the principle of enrichment of the environment, the principle of «emerging literacy».

It has been concluded that the creation of a sensory enriched environment in the institution and in the family will ensure: optimal sensory load on the child in order to protect against tiredness from sensory stress; creation of conditions for sensory development; interaction with the family to ensure the full sensory development of the child; free time provided for the child during the day.

Keywords: sensory development, environment, enriched environment, sensory enriched environment, children of early age.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Ранній вік є найбільш важливим періодом для сенсорного розвитку дитини. Сенсорна система в цьому віці є основним засобом сприйняття, розуміння і взаємодії з оточуючим світом. Створення сенсорно збагаченого середовища в групах раннього віку є ключовим елементом дошкільної освіти, оскільки воно сприяє розвитку критичного мислення, творчих здібностей, комунікативних навичок та загального пізнавального процесу, дозволяє дітям активно досліджувати світ навколо себе, експериментувати з різними матеріалами, розвивати свої сенсорні навички та сприяє їх загальному розвитку.

Дослідження в цій області є важливими, оскільки вони дають можливість зрозуміти та визначити ефективні методи та підходи до створення сенсорно збагаченого середовища в групах раннього віку, розробити стратегії, програми та методики, які сприятимуть оптимальному розвитку дитини в цьому важливому етапі її життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Характеристика актуальних у закордонній та українській педагогіці ключових ідей середовищного підходу, що мали місце в педагогічній думці різних історичних періодів, дав можливість виділити такі ідеї:

- «розвитку голови, серця й руки» в процесі праці (Й. Песталоцці);
- природної потреби дітей у діяльності та пізнанні «світу речей» у різних видах діяльності (Ф. Фрєобель);
- активного засвоєння знань та реалізації власної природи індивідуума в процесі самостійної діяльності (Ф. Фрєобель, М. Монтессорі, С. Русова);
- створення предметного середовища, що стимулює розумову активність і самостійність дитини (М. Монтессорі);
- самодіяльності, саморозвитку й творчої самореалізації дитини в «підготовленому середовищі» (М. Монтессорі Ф. Фрєобель);
- гри як природної потреби й засобу задоволення діяльній природи дитини, що дає можливість вихователю ввести її у світ соціальних відносин, зміцнити в ній стимулюючі до діяльності сили, розвинути її як індивідуальність (Ф. Фрєобель, А. Драган, Н. Лубенець, Е. Яновська).

Аналіз наявних історичних джерел дає підстави стверджувати, що найменш науково дослідженою та методично розробленою є проблема створення сенсорно збагаченого середовища для дітей раннього віку.

Мета статті – на основі теоретичного аналізу наукових підходів виявити особливості створення сенсорно збагаченого середовища в групах раннього віку.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Не дивлячись на надзвичайно широке вживання поняття «середовище», воно не має чіткого й однозначного визначення у світі науки. Частіше за все під середовищем, яке оточує людину, мається на увазі, так чи інакше, сукупність умов і впливів.

Так, К. Крутій визначає «середовище розвитку дитини як простір життєдіяльності дитини; умови, в яких проходить її життя в закладі дошкільної освіти, у тому числі соціальне середовище та предметно-просторове середовище» [1, с. 238].

Педагогічне середовище – це система впливів і умов формування особистості, а також можливостей для її розвитку, що містяться в соціальному і просторово-предметному оточенні [1, с. 237].

Головними характеристиками середовища, на наш погляд, мають виступати: безпечність; гуманістичність; креативність (творчий характер); природовідповідність; розвивальний характер; комфортність; адаптивна референтність.

У психології одним з найважливіших напрямів у дослідженнях навколишнього середовища є вивчення розвитку і формування психіки дитини в процесі взаємодії із середовищем.

У дослідженнях, присвячених дітям раннього віку, майже не вживається поняття «освітній простір», а використовуються такі терміни «розвивальне середовище», «предметно-розвивальне середовище», «предметно-просторове середовище», які переважно розглядають це явище на основі параметра «предмети».

Так, К. Крутій розвивальне середовище розглядає як доцільно організовану сукупність матеріальних об'єктів, предметів, що знаходяться в певних просторових взаємостосунках і безпосередньо включених у контекст розвитку дитини.

Нагадаємо, поняття «середовище» має всю сукупність умов, у яких здійснюється розвиток організму. Середовище охоплює три складові: природну, матеріальну (або предметну) і соціальну.

Природне середовище складають клімат, рослинність, географічні умови. Природне середовище має непрямий вплив через спосіб життя, працю дорослих.

Матеріальне середовище представлено штучним світом, створюваним самою людиною, – це побутові предмети, які безпосередньо оточують людину, споруди, книги, витвори мистецтва тощо.

Середовище, яке оточує дитину в ЗДО (соціально), впливає на створення образу світу дитини, сприяє отриманню і збагаченню уявлень про власне «Я». Саме спільна діяльність дорослих і дітей, їхня співпраця в реальних, живих контактах одне з одним створюють те середовище, у якому відбувається самопізнання і взаємопізнання дитини і вихователя.

Вирішальне значення в цьому процесі має створення нових способів самовизначення людини у світі і в самій собі. Розвивальне середовище припускає єдність соціальних і предметних засобів забезпечення різноманітної діяльності дитини. Збагачення розвивального предметного середовища знаходиться в прямій залежності від змісту освіти, віку і рівня розвитку дітей та їхньої діяльності.

Аналіз наукових та методичних джерел уможливили визначити загальні вимоги до розвивального предметного середовища незалежно від специфіки закладу дошкільної освіти. З опорою на реалізацію окреслених принципів і з урахуванням різних умов роботи ЗДО педагоги можуть збудувати варіативні розвивальні середовища.

Серед основних вимог до облаштування середовища, на думку вчених, слід визначити такі:

- усі іграшки, матеріали, атрибути, предмети-замінники об'єднуються за функціональними ознаками відповідно до різних видів предметно-ігрової діяльності дітей (рухової, образотворчої, сюжетної тощо);
- більшість дидактичних матеріалів, іграшок, картинок повинні використовуватися з різною метою, варіативно, тобто поліфункціонально;
- усі іграшки, незалежно від їхньої класифікаційної належності, групуються так, щоб вони своїми розмірами відповідали одна одній, зросту дітей і стаціонарному предметному оточенню, у якому граються діти;
- поєднання знайомих для дитини компонентів середовища з новими, які забезпечують пізнавальний розвиток дошкільників; рівень інформативності середовища досягається урізноманітненням тематики (наприклад, від приготування ляльці їжі до її лікування);
- забезпечення динаміки й мобільності середовища, що розвиває вміння дитини активно співпрацювати з цим середовищем.

Зауважимо, що поняття предметно-розвивальне середовище охоплює також відносини, які складаються в дитини з дорослими. Науковцями доведено значення демократичного стилю спілкування дорослого з дитиною для розвитку творчості (Л. Виготський, К. Крутій та ін.). На створення дитьми ігрового простору впливає організація предметно-ігрового середовища дорослим.

Під ігровим середовищем розуміється місце, межі якого може бути позначено предметами матеріального світу, а може бути й не позначено, але

мати місце в дитячих уявленнях, образах, про які дорослий може дізнатися, тільки звернувшись до дитини із запитанням або беручи участь у грі.

Досліджуючи педагогічні чинники розвивально-ігрового предметного середовища, Л. Лохвицька визначила його основні завдання і можливості: здійснювати виховання і навчання, орієнтуючись на конкретну особистість; об'єднувати дітей у групи за здібностями й інтересами; через різноманітні матеріали, посібники, атрибути тощо заохочувати дошкільників до досліджень, випробовування власних ідей; забезпечувати гармонійні зв'язки між дитиною і довкіллям; заохочувати дітей до різних видів діяльності; розвивати здатність дітей здійснювати вибір; сприяти розвитку світосприйняття [8, с. 13].

Наявний емпіричний досвід дає можливість визначити межі впливу середовища на дитину раннього віку: гальмує розвиток дитини (несприятливе в емоційному та фізичному планах); нейтральне у своїй дії на дитину (не гальмує, але й не стимулює розвиток); стимулює розвиток дитини (сприятливе, розвивальне середовище) [6].

Назвемо принципи створення предметно-розвивального середовища, а саме: принцип активності, принцип дистанції, позиції при взаємодії, принцип стабільності – динамічності, принцип комплексування і гнучкого зонування, принцип емоціогенності середовища, індивідуальної комфортності й емоційного благополуччя кожної дитини, принцип поєднання звичних і неординарних елементів в естетичній організації середовища, принцип відкритості – закритості, принцип урахування статевих і вікових відмінностей дітей [6].

Проте, не зменшуючи значущості зазначених принципів, зупинимося на низці проблемних питань, що мають безпосереднє значення для проблеми, яку ми розглядаємо, а саме створення сенсорно збагаченого середовища для дітей раннього віку. Зміст основних положень принципів зорієнтовано на формування умов, що стимулюють у дітей інтерес до зовнішнього світу. Сама дитина розглядається як джерело активності, спрямованої на пізнання навколишніх об'єктів і явищ. Хоча її власний внутрішній світ є загадкою для неї ж [5].

Вважаємо, що рекомендації, спрямовані лише на перетворення зовнішнього середовища, не можуть бути повними та об'єктивними. Вихователю не менш важливо розуміти відчуття дитини, розбиратися в її переживаннях, визначити причини негативної поведінки. Це дозволить дорослим зрозуміти важливість особистісно-зорієнтованого підходу, поставити перед необхідністю оволодіння його технологією.

Посилаючись на зауваження К. Крутій, автора монографії «Освітній простір дошкільного навчального закладу» [6] щодо не розробленості принципу врахування вікових відмінностей,

ми вважаємо: урахування вікових особливостей дітей під час створення освітнього середовища має принципове значення. Дитина раннього віку здійснює свою життєдіяльність завдяки наявності двох взаємоперехресувальних і взаємопронизувальних систем, двох світів: світу дорослих і світу дітей (дитячої субкультури), кожний з яких володіє певною значущістю для дитини на тому або іншому віковому етапі.

Характеристиками предметно-розвивального середовища можуть бути: проблемна насиченість; відкритість до активного добудовування дитиною, діалогічний спосіб функціонування; не повсякденність; чіткість оформлених наочних джерел розвитку; багатофункціональність; пристосованість до потреб спільної діяльності дітей і дорослих.

Спроба узагальнити результати досліджень вітчизняних та закордонних дослідників у межах середовищного підходу (К. Крутії, О. Писарчук, А. Bandura, А. Ikeda, Y. Kanakogi, M. Hirai, S. Jiang, S. Wang, X. Wan, та ін.), дає підстави вважати, що внесок середовища у розвиток дітей раннього та дошкільного віку безсумнівний. Досліджуючи термінологічне поле збагаченого середовища, ми дійшли висновку, що це ще один з найбільш недооцінених інструментів здоров'я, в тому числі й дитячого.

Сенсорно збагачене середовище – це така сукупність умов (у закладі, родині), яка максимально сприяє особистісному розвитку дітей раннього віку у значущій для них предметній діяльності, надає можливість спонтанної пошукової поведінки, передбачає різноманітність засобів задоволення базових потреб, активної соціальної підтримки, уможливорює всіляко себе займати, розважати і досліджувати, перетворюючи та збагачуючи середовище особисто.

Отже, урахування концептуально-теоретичних засад результатів досліджень науковців дає можливість побудувати модель створення сенсорно збагаченого середовища для дітей раннього віку в закладі дошкільної освіти та в родині.

На нашу думку, саме для уточнення шляхів детермінації розвитку дитини раннього віку різними аспектами сенсорно збагаченого середовища є доцільним у межах конкретної моделі середовища, що детермінує зміни в розвитку дитини, виокремлення двох аспектів: 1) сенсорного збагачення та 2) міжособистісної взаємодії.

Аспект сенсорного збагачення середовища охоплює структуру освітнього процесу, форми навчання та зміст програм, спрямованих на розвиток дитини раннього віку. Під аспектом міжособистісної взаємодії розуміється характер, способи взаємодії та емоційні відносини суб'єктів, що виявляються, зокрема, у сімейному мікро-середовищі. Передбачається, що зазначені аспекти середовища є двома різними шляхами детермінації розвитку.

Зауважимо, що для нашого дослідження найбільш цікавою є модель розвитку шляхом сенсорного збагачення середовища. Ця модель разом становить основу «імплицитних теорій навчання», які використовує більшість батьків та вихователів. Побудована на основі цієї теорії поведінка полягає в тому, щоб давати дитині багато сенсорної інформації та практики у вирішенні завдань. На жаль, ця проста модель, й до сьогодні, виявляється недостатньо обґрунтованою.

Сенсорно збагачене середовище в групах раннього віку є підґрунтям для різнобічного розвитку кожної дитини раннього віку.

Антонімічним терміном до сенсорно збагаченого середовища є сенсорне переважане середовище. Сенсорне переважане це — стан, який виникає тоді, коли дитина (або дорослий) отримує значну кількість інформації від усіх органів чуття, які мозок не в змозі обробити.

Переважане має негативний наслідок, є результатом негативного впливу сенсорного середовища, виникає в залежності від об'єктивних причин і суб'єктивних чинників (особисті характеристики суб'єкта, який споживає сенсорну інформацію). Сенсорне переважане характеризується неусвідомленістю для споживача і не фокусується в рамках певного потоку, але складається з безлічі перетинань, нашаровування один на одного потоків, перетворюючись в каскад сенсорних стимулів або подразників.

Сенсорний розвиток – це чуттєве сприйняття світу, іншими словами, сприйняття за допомогою органів чуття: зору, слуху, дотику, нюху (за Аристотелем). Психологія й медики не мають спільної думки, вони називають від 3 до 33. Більшість учених визнають існування в людини 21 виду почуття, проте верхню межу поки не встановлено.

Так, Tristan Middleton та Lynda Kay [9] звертають увагу на потенційну проблему, спричинену чутливістю до сенсорної інформації. Аудит сенсорного середовища та виявлення тригерів для дітей служить для інформування про коректування та подальше виключення із середовища подразників.

Визнання того, що деякі діти раннього віку зазнають труднощів під час обробки сенсорної інформації, свідчить про різноманітність підходів. Майбутні педагоги повинні мати спеціальні знання в галузі сенсорної інтеграції, вміння оцінювати і планувати відповідне втручання в середовище або стратегії для підтримки дітей, які мають труднощі з сенсорною чутливістю. Етапність сенсорної інтеграції досліджували О. Кіпаренко і Т. Скрипник [2].

Так, К. Л. Крутії окреслено інтегральні критерії сенсорно збагаченого середовища для закладів дошкільної освіти [3].

Критерій збагаченості середовища сенсорними стимулами: сенсорне багатство домівки, де

зростає малюк, закладу, який він відвідує, та території; гармонізація, структурованість сенсорного середовища; естетичність середовища. Критерій насиченості різними типами і видами діяльності: типи – предметно-ігрова (провідний тип), початки навчальної і трудової; види діяльності – спілкування, пізнавальна діяльність, перетворювальна, оцінно-контрольна, творча тощо. Критерій задоволення потреб у фізичній активності та фізичному розвитку: здоровий спосіб життя, потреба в активності, спортивні досягнення тощо. Критерій насиченості сенсорного середовища взаємодією педагогів, дітей, батьків [5].

Структуру сенсорно збагаченого середовища в закладі дошкільної освіти розглядаємо як багатокomпонентну систему, що складається з таких елементів, як-от: мета створення сенсорно збагаченого середовища (для чого створювати?); зміст сенсорно збагаченого середовища (у чому єдність елементів цілого?); форми, методи, прийоми (як використовувати?); педагог і батьки (хто створює?); дитина (хто використовує?) [4].

У сенсорно збагаченому середовищі передбачається практична реалізація декількох принципів, а саме: принцип «участі дитини», принцип збагачення середовища, принцип «грамотності, що народжується». Коротко схарактеризуємо зазначені принципи.

Принцип «участі дитини»: дитина вже в ранньому дитинстві має бути суб'єктом своєї освіти. Передусім у зарубіжній педагогіці існує уявлення про малюка як істоту, яка має певні ресурси. Слід урахувати ресурсність і цінність дошкільного дитинства для подальшого розвитку людини. М. Woodhead обстоює думку, що відбувається зміна освітніх парадигм: за дитиною визнається можливість бути хоча б в деякій мірі суб'єктом власної освіти [10].

Принцип збагаченого середовища: дитяча суб'єктність проявиться лише тоді, коли буде створено особливі умови, а саме: предметно-просторове середовище має дозволяти дитині бути активною і здійснювати вибір. Втілюючи ідеї М. Монтесорі, Ж. Піаже, Л. С. Виготського, Дж. Дьюї, вальдорфської педагогіки, Лоріс Малагуцці (Реджіо Емілія, Італія) наполягав на тому, що в дитини має бути багато можливостей самовираження за допомогою різних культурних засобів (кольору, руху, слуху, звуку, тактильного сприйняття тощо). Відомою є його метафора про те, що в дитини сто мов, а дорослі використовують тільки одну з них, а також теза про те, що доквілля є «третім педагогом» (після батьків і вихователів).

Принцип «грамотності, що зароджується» (поняття введено в 1966 році новозеландською дослідницею Мері Клей) описує різноманітні способи взаємодії зі знаками, які складаються в дитини ще в ранньому віці, є передумовою навчання письма та читання. Діти дуже рано (за створення

відповідних умов) можуть зрозуміти, що запропоновані знаки мають певне значення, і зацікавитись їх розкодуванням. Передумовами є освітні ситуації, в яких створюються знаки і правила для повсякденного життя, записуються дитячі історії тощо. З'явився навіть термін для опису середовища «print-rich» – тобто середовище, насичене знаками. Аналогічні ідеї були в дослідників, які працювали під керівництвом О. Запорожця, цю ідею в Україні розвиває К. Крутій [7].

Вочевидь, що сенсорно збагачене середовище закладу дошкільної освіти неможливо оцінити лише якісними показниками. Необхідно визначити комплекс показників, що мають кількісний вираз і дозволяє зробити висновок про якість такого середовища. Характеристика ефективності сенсорно збагаченого середовища має стати критеріями розвитку дитини раннього віку, які представлені показниками-складовими: фізичний, сенсорно-пізнавальний та психічний розвиток.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Отже, створення сенсорно збагаченого середовища в закладі та в родині, на наш погляд, буде забезпечувати:

- оптимальне сенсорне навантаження на дитину з метою захисту від утоми сенсорними стимулами;
- створення умов для сенсорного розвитку;
- взаємодію з родиною щодо забезпечення повноцінного сенсорного розвитку дитини;
- вільний час, передбачений для дитини впродовж дня.

Основними труднощами, що заважають вихователям дітей раннього віку організувати сенсорно збагачене середовище, є неправильне розуміння особливої естетики групових кімнат для малечі. Це нерозуміння виявляється у прагненні дорослих наповнити інтер'єр яскравими картинками, посібниками, різноманітними матеріалами, іграшками, гарними предметами, статичними куточками, іноді навіть виставками, коли діти не можуть нічого чіпати та розглядати. На нашу думку, рішенням цієї проблеми має стати підготовка майбутнього вихователя шляхом інтеграції педагогіки та партисипативного дизайну, коли художньо-естетичний підхід реалізується у горизонтальній та вертикальній площині, а також паралельно з розробкою змістовного наповнення середовища для розвитку дитини раннього віку. Саме на ці аспекти будуть спрямовані наші подальші наукові розвідки.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Дошкільна освіта: словник-довідник: понад 1000 термінів, понять та назв / упор. К. Л. Крутій, О. О. Фунтікова. Запоріжжя: ТОВ «ЛПС» ЛТД, 2010. 324 с.
2. Кіпаренко О. Сенсорна інтеграція як метод корекції розладів у дітей. Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології», 2020. № 49. DOI: <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2020-49.152-176>

3. Крутій К. Л. Інтеграція в дошкільній освіті як інноваційне явище, або що треба знати про інтеграцію? Сайт ukrdeti.com. URL: http://ukrdeti.com/wp-content/uploads/2017/08/Стаття_проф.Крутій-К._Інтеграція.pdf.
4. Крутій К. Л. Емпіричне дослідження вільної гри дитини в умовах закладу дошкільної освіти під час проведення «Дня без іграшок». Гуманізація навчально-виховного процесу. Збірник наукових праць. № 1 (93), 2019. С. 26–44. <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/12407>
5. Крутій К. Л. Освітній простір дошкільного навчального закладу [Текст] : Монографія : У 2-х ч. Частина друга. Концепція, Програма розвитку та освітні програми ДНЗ. Запоріжжя : ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2010. 284 с.
6. Крутій К. Л. Освітній простір дошкільного навчального закладу [Текст] : Монографія : У 2-х ч. Частина перша. Концепції, проектування, технології створення. Запоріжжя : ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2009. 320 с.
7. Крутій К. Л. Стіни, стелі та підлога, які говорять. Оптимальне перетворення освітнього простору дитячого садочка. Дошкільне виховання, 2019. №1. С. 3–8.
8. Лохвицька Л. В. Розвивальне середовище для дітей раннього віку. Дошкільне виховання, 2003. № 11. С. 12–14.
9. Middleton T., Kay L. Using an Inclusive Approach to Reduce School Exclusion. London. Routledge. 2019. 242 с. DOI <https://doi.org/10.4324/9780429455407>
10. Woodhead Martin (1999). Towards a global paradigm for research in early childhood education. *European Early Childhood Education Research Journal*, 7(1) pp. 5–22. <https://qstack.com.ua/parenting/7624/does-daycare-mentally-damage-children-under-three>

REFERENCES

1. Krutiyy, K. L., Funtikova, O. O. (2010). *Doshkil'na osvita: slovnyk-dovidnyk: ponad 1000 terminiv, ponyat' ta nazv.* [Preschool education: reference dictionary: more than 1000 terms, concepts and names]. Zaporizhzhia.
2. Kiparenko, O. (2020). *Sensorna intehratsiya yak metod korektsiyi rozladiv u ditey.* [Sensory integration as a method of correcting disorders in children].
3. Krutiyy, K. L. (2017). *Integratsiya v doshkil'niy osviti yak innovatsiyne yavlyshche, abo shcho treba znaty pro*

integratsiyu. [Integration in preschool education as an innovative phenomenon, or what should be known about integration?].

4. Krutiyy, K. L. (2019). *Empirychnе doslidzhennya vil'noyi hry dytyny v umovakh zakladu doshkil'noyi osvity pid chas provedennya «Dnya bez ihrashok».* [An empirical research of a child's free play in the conditions of a preschool educational institution during the «Day without toys»].
5. Krutiyy, K. L. (2010). *Osvitniy prostir doshkil'noho navchal'noho zakladu.* [The educational space of a preschool educational institution]. Zaporizhzhia.
6. Krutiyy, K. L. (2009). *Osvitniy prostir doshkil'noho navchal'noho zakladu* [The educational space of a preschool educational institution]. Zaporizhzhia.
7. Krutiyy, K. L. (2019). *Stiny, steli ta pidloha, yakі hovoryat'. Optymal'ne peretvorennya osviti'oho prostoru dytyachoho sadochka.* [Walls, ceilings and floors that speak. Optimum transformation of the educational space of the kindergarten].
8. Lokhvytska, L. V. (2003). *Rozvyval'ne seredovyshche dlya ditey' rann'oho viku* [Developmental environment for young children].
9. Middleton T., Kay L. (2019). *Using an Inclusive Approach to Reduce School Exclusion.* London. Routledge.
10. Woodhead Martin (1999). *Towards a global paradigm for research in early childhood education.*

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ПОПОВИЧ Оксана Михайлівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної та спеціальної освіти Мукачівського державного університету.

Наукові інтереси: Інноваційні аспекти у професійній підготовці майбутніх фахівців дошкільної освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

POPOVYCH Oksana Mykhailivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Preschool and Special Education Mukachevo State University.

Circle of scientific interests: Innovative aspects in the professional training of future specialists in preschool education.

Стаття надіслана до друку 10.07.2023 р.

УДК 378.147:37.017

DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2023.04.097

ШИНКАРУК Олександра Василівна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри філософії та міжнародної комунікації Національного університету біоресурсів і природокористування України
 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5494-1370>
 e-mail: aleksandra.shyn5@gmail.com

ЗМІСТ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

ШИНКАРУК Олександра Василівна. ЗМІСТ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Академічну доброчесність визначено як сукупність етичних принципів та правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової й творчої діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та наукових досягнень. При дотриманні принципів академічної доброчесності кожна людина повинна починати з себе. Мірилом внутрішньої культури людини є доброчесність. Виокремлено основні складові виховання академічної доброчесності.

Ключові слова: академічна доброчесність, здобувачі вищої освіти, складові виховання академічної доброчесності, принципи академічної доброчесності, процес дотримання засад академічної доброчесності.

SHYNKARUK Oleksandra Vasylivna. CONTENTS OF THE ACADEMIC CHARITY OF HIGHER EDUCATION ACQUIRES

In every institution of higher education, with the help of creating appropriate conditions, there is a struggle for academic integrity. Academic integrity is defined as a set of ethical principles and rules that should be followed by participants in the educational process during learning, teaching and carrying out scientific and creative activities in order to ensure trust in the results of studies and scientific achievements.

Adherence to the principles of academic integrity in higher education institutions of Ukraine will contribute to: competitiveness of classical domestic education; development and implementation in the educational and scientific space of university-wide standards in the conditions of growing demand for practical orientation of educational programs; development of information and communication technologies, globalization processes in the modern educational space. When observing the principles of academic integrity, each person must start with himself.

The measure of a person's internal culture is virtue. The main components of education of academic integrity are highlighted. In this sense, the consideration of the policy of zero tolerance in the educational process is indicative. The meaning of academic integrity is revealed. The two-way process, compliance with the principles of academic integrity, which includes students and teachers, is considered.

Keywords: academic integrity, students of higher education, components of education of academic integrity, principles of academic integrity, the process of observing the principles of academic integrity.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Активне використання здобувачами освіти прийомів академічної доброчесності в освітньому просторі закладу вищої освіти є серйозним викликом для системи вищої освіти в Україні і за кордоном. Порушення принципів академічної доброчесності демотивує старанних студентів у навчанні, знищує систему освіти. В системі освіти Європи списування засуджується і вважається нехтуванням академічними нормами та принципами. Тому такі прописані освітні кодекси поведінки усіх суб'єктів освітнього процесу та розроблені стандарти академічної доброчесності для усіх суб'єктів академічної спільноти є необхідні для освіти взагалі і для створення освітнього середовища на засадах академічної чесності, яке в результаті дозволить отримати компетентних фахівців з високою якістю освіти, зокрема [6, с. 52–56].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. О. Слободянюк показано роль науково-педагогічного колективу у формуванні культури академічної доброчесності студентів. І. Тодоровою виокремлено основні складові виховання академічної доброчесності. Показовими в цьому сенсі є урахування в освітньому процесі політики нульової толерантності. Н. Буркало, В. Марініна показали значення академічної доброчесності, розкрили практичну сторону нормативних документів, таких як кодексів честі у закладах вищої освіти та наукових установах різних країн світу. Ю. Бежук розкрила зміст принципів академічної доброчесності в освітньому середовищі України.

Мета статті – розкрити зміст академічної доброчесності здобувачів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вища освіта України знаходиться на початковому етапі процесу побудови сталої моделі етичної поведінки студентства, академічної доброчесності при здобутті освіти. На цьому етапі відбувається зміна і нова вибудова сталих, оновлених відносини всередині системи вищої освіти, заснованих на принципах поваги, взаємної довіри, доброчесності, відповідальності. Відповідальність в освітньому процесі несуть абсолютно всі його учасни-

ки: від керівництва ЗВО до здобувачів освіти [5, с. 134–139].

У кожному закладі вищої освіти відбувається боротьба за академічну доброчесність і ведеться вона за допомогою створення в закладі освіти відповідних:

- зовнішніх, організаційних умов;
- внутрішніх організаційних умов, під час яких відбувається виховання в здобувачів освіти потрібних психічних утворень та особистісних рис.

Як показує не тільки вітчизняний досвід, а і світовий, неможливо усунути проблему академічної доброчесності виключно адміністративними засобами.

Виокремимо основні складові виховання академічної доброчесності.

Показовими в цьому сенсі є урахування в освітньому процесі політики нульової толерантності. Це політика, що передбачає максимальне, обов'язкове, суворе, неминуче покарання всіх без виключення випадків порушення норми освітнього процесу без урахування особистих обставин та причин провини. Якщо адміністрація закладу та всі здобувачі освіти знають, що вони обмежені строгими рамками задекларованих правил, а будь-яке обґрунтування чи пояснення причин аморального вчинку неможливе і сподіватися на виправдання чи усунення від покарання не потрібно, то всі сторони освітнього процесу поважатимуть таку справедливую систему.

Для запобігання в закладі вищої освіти адміністративних та формальних способів боротьби з академічною доброчесністю, є необхідність при вихованні здобувачів освіти формувати, підвищувати і удосконалювати академічну культуру при збагаченні змісту виховної системи в контексті академічної доброчесності:

- удосконалювати розумове виховання молоді у результаті чого за рахунок оволодіння студентами інноваційними навчальними технологіями та навичками, спостерігається стимуляція інтелектуальної активності, вироблення умінь самостійно оволодівати інформацією, розвиток пізнавальних інтересів,

- підвищення культури розумової праці, формування потреби в оновленні системи знань, безперервному розвитку особистості;
- удосконалювати моральне виховання, що сприяє забезпеченню розуміння та опанування здобувачами освіти норм загальнонародської моралі; розвитку моральних почуттів: доброти, тактовності, милосердя, чесності, порядності тощо; виховання почуттів гідності: свободи, самодисципліни, честі, рівності, працелюбності; накопичення морального досвіду, вивчення правил суспільної поведінки тощо.
  - удосконалювати правове виховання, яке забезпечує добровільне дотримання здобувачем освіти (або під впливовим тиском колективу) цінностей та норм, реалізація яких відбувається у житті постійно. Здобувач освіти вчиться відстоювати справедливість, бути чесним перед самим собою, відповідати за свої вчинки, проявляти чесність при спілкуванні з оточуючими й співвідносити власні інтереси з колективними. Отже, бачимо необхідність при формуванні академічної доброчесності в закладі вищої освіти застосування комплексного підходу до розв'язання процесу розумового, морального та правового виховання студентів.

Такий комплексний підхід передбачає використання досягнень сучасної освітньої парадигми, її теорії і практики, що збагачена великим вибором інноваційних технологій та підходів педагогічного впливу на процес розумового, морального, правового виховання здобувачів освіти. Процес формування академічної доброчесності здобувачів освіти включає наукові нароби теорії та методики виховання, спирається на застосування педагогічних умов, які існують в певному закладі вищої освіти при обов'язковому врахуванні індивідуальних властивостей існуючого контингенту студентів [7, с. 199–205].

Академічна культура не може бути перенесена чи запозичена. Вивчення європейських практик українськими науковцями доводять важливість прогресивних ідей зарубіжних країн для розробки своїх засобів, методів, прийомів, розвитку академічної культури, адаптованих до реалій соціально-економічного розвитку України, ментальності, правового регулювання даної проблеми. Практика закладів вищої освіти та наукових установ різних країн світу показує доцільність розробки великої кількості нормативних документів, таких як кодекси честі. В українській практиці вони теж розроблені, але не є дієвими.

Академічна доброчесність є сукупністю етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової та творчої діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та

наукових досягнень [3, с. 17–19]. Вона не тільки впливає на новий тип громадян, на якість вищої освіти, яку отримують студенти, академічна доброчесність є пріоритетом, й ігнорування принципів академічної доброчесності робить освітнє середовище таким, яке призводить до творчого і інтелектуального занепаду, низькоякісного освітнього процесу [5, с. 134–139].

Для викладачів університетів України, здобувачів освіти, науково-педагогічних та наукових працівників в зміст академічної доброчесності входить:

- обов'язковість посилання на джерела використаної інформації при аналізі ідей, тверджень, розробок, відомостей;
- контролювання шляхів дотримання академічної доброчесності;
- дотримання законодавчих норм про авторське право і суміжні права;
- надання достовірної інформації про результати досліджень, використанні методики і джерел інформації, про власну творчу, педагогічну діяльність;
- об'єктивний моніторинг результатів навчання здобувачів освіти.

Порушенням академічної доброчесності вважається:

- академічний плагіат включає оприлюднення творчих, наукових результатів (повністю або частково), розроблених, обґрунтованих іншими науковцями, і привласнених іншими особистостями та видано як власну розробку і дослідження (відтворення опублікованих текстів, оприлюднені твори мистецтва інших авторів без посилання на авторів);
- самоплагіат відображає повністю або часткове оприлюднення раніше опублікованих власних наукових результатів і представлення їх як нових наукових результатів;
- фабрикація включає вигадання фактів, наукових даних, що застосовуються в наукових дослідженнях або освітньому процесі;
- фальсифікація наголошує на модифікації чи свідомій зміні вже існуючих даних, що відбуваються в наукових дослідженнях, освітньому процесі;
- списування включає залучення зовнішніх джерел інформації при виконанні письмових робіт (крім дозволених для використання), зокрема під час моніторингу результатів освіти;
- обман містить неправдиву інформацію щодо власної наукової, освітньої, творчої діяльності чи певної організації освітнього процесу; (форми обману: фабрикація, списування, академічний плагіат, самоплагіат, фальсифікація);
- хабарництво включає отримання чи надання (пропозиція щодо надання) учасником освіт-

нього процесу майна, коштів, пільг, послуг, інших благ нематеріального чи матеріально-го характеру з метою отримання в освітньому процесі неправомірної переваги;

- необ'єктивне оцінювання вміщує свідоме заниження чи завищення результативної оцінки навчання здобувачів освіти.

За будь-яке порушення: педагогічними, науково-педагогічними, науковими працівниками закладів освіти чи здобувачами вищої освіти академічної доброчесності вводиться притягнення до академічної відповідальності [2, с. 7–10].

Академічна доброчесність, яка включає у свій зміст сукупність визначених законом правил, етичних принципів, для керування під час навчання учасниками освітнього процесу, є необхідною при викладанні, проведенні творчої, наукової діяльності з метою забезпечення довіри до наукових досягнень, моніторингової діяльності, результатів навчання.

Розглянемо двосторонній процес, дотримання засад академічної доброчесності в який включені здобувачі освіти і викладачі. Роль викладача підвищується, якщо він є взірцем для наслідування молодого покоління, прикладом для отримання якісних знань. Принципи академічної доброчесності надихають молодь розвиватися, сприяють втіленню в їх життя ідеалів високого професіоналізму та доброчесності, зацікавлюють і сприяють для створення власних наукових проєктів, що дає можливість для досягнення в науці та освіті нових вершин. Відсутність єдиної позиції викладачів і здобувачів освіти щодо впливу результатів освітнього процесу на порушення академічної доброчесності дезорієнтує студента, наштовхує на сумніви щодо вартості зусиль дотримання академічної доброчесності. Адже дотримання академічної доброчесності є важкий і тернистий шлях.

Фундаментом можливості впливу на ціннісно-мотиваційну структуру особистості здобувача освіти є:

- підтримання відповідної організаційної культури в закладах вищої освіти;
- плекання цінностей академічного життя;
- приналежності до академічної спільноти. Безцінним символічним капіталом вищого навчального закладу є здорова академічна культура, що виражається у неписаних і писаних нормах, які розробляються університетською спільнотою і створюють неповторний профіль певного закладу вищої освіти.

У процесі проведення навчальних занять та при самостійній роботі здобувачів освіти відбувається постійне заохочення студентів до етичної поведінки і це закладає фундамент для академічної доброчесності. Важливим чинником забезпечення академічної доброчесності є її орієнтація не на дисциплінарні заходи, покарання, а на роз'яснювальну роботу, інформаційно-просвіт-

ницьку роботу, на допомогу, що підтверджується практичними прикладами вищих освітніх закладів демократичних країн Заходу.

На засадах відкритості, прозорості, чесності, толерантності відбувається взаємодія та продуктивна співпраця всіх учасників освітньо-наукового процесу. Дотримання принципів академічної доброчесності у закладах вищої освіти України сприятиме:

- конкурентоспроможності класичної вітчизняної освіти;
- розробці і запровадженню в освітньо-науковому просторі загальноуніверситетських стандартів в умовах зростаючого запиту на практичну орієнтованість освітніх програм;
- розвитку інформаційних та комунікаційних технологій, глобалізаційних процесів в сучасному освітньому просторі. Найкраще вчить власний приклад, тому при дотриманні принципів академічної доброчесності кожен повинен починати з себе. Мірилом внутрішньої культури людини є доброчесність [3, с. 17–19].

Усі заклади вищої освіти в Україні проводять постійний моніторинг якості вищої освіти, системну та комплексну роботу щодо отримання високої оцінки від роботодавців, підвищення якості освітнього та наукового процесів. Факторів, від чого залежить якість багато, але велика частка успіху залежить від доброчесного ставлення учасників освітнього процесу до своїх обов'язків.

Завдання викладача – передати потрібні знання, навички та компетенції, допомогти підтримувати кваліфікацію та рівень знань в майбутньому, навчити самостійно вчитися та самостійному опрацюванню частини матеріалів. Для можливості здобувачем освіти вжити адекватних заходів, знання студента повинні бути об'єктивно оцінені.

Свідоме заниження або завищення оцінки результатів навчання здобувачів освіти є проявом академічної недоброчесності. Чесно та відповідально виконувати навчальну програму, головне завдання студента. Недопустимі такі явища, як використання заборонених джерел, списування без посилання на автора, або шахрайство чи обман під час проведення оцінювання, моніторингу, відсутність на заняттях без поважної причини, хабарництво, тощо.

Мотивація є важливим фактором отримання якісних знань для студента. Завдяки мотивації збільшується відповідальність здобувача перед самим собою. Завдання закладу вищої освіти України забезпечити ефективну роботи системи забезпечення якості освіти, розробити налагоджену систему діяльності академічної установи шляхом створення відповідних підрозділів для сприяння дотримання принципів академічної доброчесності у закладах вищої освіти, упровадження та використання інноваційних технологій, для за-

безпечення принципів академічної доброчесності серед працівників і здобувачів освіти, виховання високоморальної особистості та ін. [4, с. 24–27].

Мотивація розглядається як мета, на досягнення якої спрямована діяльність людини. У цій теорії виділяється два основних напрями:

- мета на майстерність (бажання отримати необхідні знання та навички);
- мета на представлення своїх знань, умінь, навичок (бажання продемонструвати свої здібності). В емпіричних дослідженнях ціль на представлення зазвичай відносять до поверхового підходу в навчанні. Крім того, вважається, що цей тип мети призводить до негативних емоційних, когнітивних та поведінкових наслідків у навчальній діяльності. Теорія досягнення цілей була успішно застосована у вивченні академічного шахрайства. З її допомогою було визначено чинники, які пояснюють залучення здобувачів освіти до нечесної поведінки у навчанні: орієнтація студентів на демонстрацію компетенцій і прагнення ухилення від демонстрації не сформованих компетенцій, пов'язаних з поверхневим підходом до навчання. Здобувачі освіти, які прагнуть схити представлення низького результату, схильні до здійснення академічного шахрайства. Ці висновки показують, що здобувачі освіти, які прагнуть майстерності, компетентності у подальшій роботі, менш схильні до шахрайства, ніж ті, хто орієнтований на зовнішній результат. Дослідження показали, що у здобувача освіти можуть співіснувати два типи напрямків: на майстерність і на представлення своїх результатів, причому у різних закладах вищої освіти, на різних заняттях у здобувачів освіти може бути різний тип мотивації, тому не у всіх випадках тип мотивації передбачає схильність до шахрайства. Для запобігання нечесної поведінки здобувачів освіти викладачі повинні мотивувати їх на здобуття майстерності та якісне вивчення предмета, а також знизити мотивацію до отримання хороших оцінок заради стипендіальної нагороди. При студентській мотивації, орієнтованій на майстерність, здобувачі освіти меншою мірою схильні робити нечесні вчинки у навчальній діяльності.

Однак за наявності у здобувача освіти орієнтації і на майстерність, і на представлення своїх результатів, ефективною стратегією було б проведення занять, на яких здобувачі освіти повинні представляти свої проекти та наголошувати на прогресивні ідеї у своїй роботі перед одногрупниками та викладачами. Крім того, самі студенти могли б виступати у ролі викладача на заняттях. Те, як вони змогли б зрозуміти і цікаво пояснити новий матеріал і залучити своїх одногрупників до роботи, було б показником їхньої успішності. Оскільки, з одного боку, їм самим потрібно добре

розумітися на тому матеріалі, який вони пояснюватимуть, а з іншого боку, вони демонструватимуть свої знання перед аудиторією.

Дотримання академічної доброчесності здобувачами освіти передбачає:

- самостійне виконання завдань поточного та підсумкового контролю результатів навчання, освітніх завдань;
- посилання на джерела інформації під час використання розробок, ідей, відомостей, тверджень;
- дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права;
- надання достовірної інформації про використання джерел інформації, методики досліджень результати власної творчої, наукової, навчальної діяльності [1].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. У кожному закладі вищої освіти за допомогою створення відповідних умов відбувається боротьба за академічну доброчесність.

Академічну доброчесність визначено як сукупність етичних принципів та правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової й творчої діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та наукових досягнень.

Дотримання принципів академічної доброчесності у закладах вищої освіти України сприятиме: конкурентоспроможності класичної вітчизняної освіти; розробці і запровадженню в освітньо-науковому просторі загальноуніверситетських стандартів в умовах зростаючого запиту на практичну орієнтованість освітніх програм; розвитку інформаційних та комунікаційних технологій, глобалізаційних процесів в сучасному освітньому просторі. При дотриманні принципів академічної доброчесності кожна людина повинна починати з себе. Мірилом внутрішньої культури людини є доброчесність.

Виокремлено основні складові виховання академічної доброчесності. Показовими в цьому сенсі є урахування в освітньому процесі політики нульової толерантності. Розкрито зміст академічної доброчесності. Розглянуто двосторонній процес, дотримання засад академічної доброчесності в який включені здобувачі освіти і викладачі.

Перспективою для подальшого дослідження є виокремлення та аналіз принципів академічної доброчесності у закладах вищої освіти.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Академічна доброчесність: проблеми реалізації та відповідальність. <https://wiki.legalaid.gov.ua/>
2. Бежук Ю. М. Імплементация принципів академічної доброчесності в освітнє та наукове середовище України. Академічна доброчесність: виклики сучасності. Збірник наукових есе учасників наукового стажування для освітян (Республіка Польща, Варшава, 1–13.10.2018). Варшава, 2018. С. 7–10.

3. Буркало Н. І., Марініна В. М. Значення академічної доброчесності в сучасному освітньо-науковому просторі. Академічна доброчесність: виклики сучасності. Збірник наукових есе учасників наукового стажування для освітян (Республіка Польща, Варшава, 1–13.10.2018). Варшава, С. 17–19.
4. Главчева Ю. М. Академічна доброчесність, як запорука підвищення якості. Академічна доброчесність: виклики сучасності. Збірник наукових есе учасників наукового стажування для освітян (Республіка Польща, Варшава, 1–13.10.2018). Варшава, 2018. С. 24–27.
5. Слободянюк О. М. Стан дослідження проблеми забезпечення академічної доброчесності у вищій освіті України. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. Випуск 70. 2019. С. 236–240.
6. Сопова Д. Академічна доброчесність у системі професійної підготовки майбутнього педагога. Неперервна професійна освіта: теорія і практика. Вип. 3–4. 2018. С. 52–56.
7. Тодорова І. Компоненти академічної доброчесності студентів та умови її формування. Витоки педагогічної майстерності. Серія : Педагогічні науки. Вип. 24. 2019. С. 199–205.

REFERENCES

1. *Akademichna dobrochesnist': problemy realizatsiyi ta vidpovidal'nist'*. [Academic integrity: problems of implementation and responsibility].
2. Bezhuik, YU. M. (2018). *Implementatsiya pryntsyviv akademichnoyi dobrochesnosti v osvitynye ta naukovye seredovyshche Ukrayiny*. [Implementation of the principles of academic integrity in the educational and scientific environment of Ukraine]. Varshava.
3. Burkalo, N. I., Marinina, V. M. (2018). *Znachennya akademichnoyi dobrochesnosti v suchasnomu osvityno-*

- naukovomu prostori*. [The value of academic integrity in the modern educational and scientific space]. Varshava.
4. Hlavcheva, YU. M. (2018). *Akademichna dobrochesnist', yak zaporuka pidvyshchennya yakosti*. [Academic integrity as a guarantee of quality improvement Akademichna dobrochesnist': vyklyky suchasnosti]. Varshava.
  5. Slobodyanyuk, O. M. (2019). *Stan doslidzhennya problemy zabezpechennya akademichnoyi dobrochesnosti u vyshchii osviti Ukrayiny*. [State of research on the problem of ensuring academic integrity in higher education of Ukraine]. Kyiv.
  6. Sopova, D. (2018). *Akademichna dobrochesnist' u systemi profesiyanoi pidhotovky maybutn'oho pedahoha*. [Academic integrity in the system of professional training of the future teacher].
  7. Todorova, I. (2019). *Komponenty akademichnoyi dobrochesnosti studentiv ta umovy yiyi formuvannya*. [Components of academic integrity of students and conditions of its formation].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ШИНКАРУК Олександра Василівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри філософії та міжнародної комунікації Національного університету біоресурсів і природокористування України.

Наукові інтереси: якісна підготовка майбутніх фахівців.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

SHYNKARUK Oleksandra Vasylivna – candidate of legal sciences, associate professor, associate professor of the Department of Philosophy and International Communication of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine.

Circle of scientific interests: quality training of future specialists.

Стаття надіслана до друку 12.08.2023 р.

УДК 378.147

DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2023.04.102

ЗАБОЛОТСЬКА Ірина Олександрівна – аспірантка Національного університету біоресурсів і природокористування України
 ORCID:<https://orcid.org/0000-0002-7686-9090>
 e-mail: irynazabolotska@gmail.com

ЗМІСТОВІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ САДОВО-ПАРКОВОГО ГОСПОДАРСТВА У ФРАНЦІЇ

ЗАБОЛОТСЬКА Ірина Олександрівна. ЗМІСТОВІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ САДОВО-ПАРКОВОГО ГОСПОДАРСТВА У ФРАНЦІЇ

У статті розглянуто особливості змісту освітніх програм французьких закладів освіти з підготовки фахівців садово-паркового господарства. Проаналізовано структуру і перелік навчальних дисциплін програм Вищої аграрної школи Анже і Національної вищої ландшафтної школи Версалю. Визначено особливості освітніх програм підготовки фахівців садово-паркового господарства у закладах вищої освіти Франції: практичну спрямованість навчальних дисциплін, широку пропозицію вибіркових модулів, наявність модуля місцевої ініціативи, міждисциплінарність, підготовку та реалізацію проектів.

Ключові слова: освітні програми, зміст, фахівці садово-паркового господарства, заклади вищої освіти.

ZABOLOTSKA Iryna Olexandrivna. CONTENT ASPECTS OF PROFESSIONAL TRAINING OF LANDSCAPE GARDENING SPECIALISTS IN FRANCE

The article deals with the peculiarities of the content of educational programmes of French educational institutions for training specialists in landscape gardening. The structure and list of disciplines of the programmes of the Higher Agricultural School of Angers and the National Higher Landscape School of Versailles are analysed. The bachelor's degree programme in landscape design of the Higher Agricultural School of Angers includes disciplines that are divided into two blocks: basic (general) and professional. The professional block consists of several modules: economic, specialised,

elective and local. In terms of theoretical training, a graduate in landscape gardening acts as an expert or mediator in environmental issues, design and landscaping after completing their studies at the National Higher Landscape School of Versailles. In practical terms, a certified specialist in landscape gardening must have a full range of knowledge and skills in the improvement of public spaces, parks and gardens, residential complexes and even road networks. The peculiarities of educational programmes for the training of landscape gardening specialists in French higher education institutions are determined: practical orientation of academic courses, a wide range of elective modules, the local initiative module, interdisciplinarity, project preparation and implementation. The experience of professional training in the field of landscape gardening is worthy of careful attention from Ukrainian higher education institutions of this profile.

Keywords: educational programmes, content, landscape gardening specialists, higher education institutions.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У неймовірно важкі часи агресивної війни проти України постало багато викликів для усіх сфер діяльності нашої країни. Різні галузі опинились на межі виживання та збереження конкурентоспроможності, що зумовлює необхідність їх негайного перегляду та удосконалення. Не є винятком і сфера освіти насамперед як важливого інструмента для побудови майбутнього країни.

На превеликий жаль, нищівних руйнацій зазнали численні міста й села України, порушено цілі екосистеми навколишнього середовища. Для якнайшвидшого їх відновлення та післявоєнної відбудови населених пунктів досить важливою є ефективна підготовка фахівців з озеленення територій. Тому нагальним є впровадження позитивного досвіду інших держав, імплементація вже відпрацьованих та перевічених часом ідей, проєктів, технологій. У зв'язку з цим доцільно розглянути досвід Франції, яка є одним із світових лідерів з ландшафтного дизайну, щодо підготовки фахівців садово-паркового господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти вищої освіти Франції досліджували як вітчизняні, так і зарубіжні науковці. Зокрема, загальні особливості вищої освіти Франції розглядає Д. Мужель, відзначаючи, що сучасними пріоритетними напрямками підвищення міжнародної конкурентоспроможності системи вищої освіти Франції є такі: сприяння успішному отриманню вищої освіти всіма студентами та розширення доступу громадян до вищої освіти; забезпечення міжнародного визнання французьких закладів вищої освіти [1, с. 72]. А. Дурдас акцентувала увагу на співіснуванні у сучасній Франції трьох шляхів здобування вищої освіти, пов'язаних з різними типами закладів вищої освіти: університети (universities), які є державними багатопрофільними вищими навчальними закладами і надають диверсифіковану загальну університетську і спеціалізовану освіту різних рівнів; наукові, технологічні і комерційні Великі школи (Grades Écoles), які готують фахівців спеціалізованого освітнього вищого рівня; Вищі спеціалізовані школи, які здійснюють підготовку фахівців за різними професійними напрямками навчання [2, с. 133]. Д. Смужаниця, зазначаючи, що вищу освіту у Франції сьогодні можна здобути в університетах або у так званих Вищих школах (Grandes écoles), підкреслює відмінності між цими типами закладів вищої освіти. Зокрема, найвагомішою серед них є можливість бути зарахованим до університету без

іспитів, на підставі результатів бакалаврату. Водночас зарахування до Вищої школи здійснюється на основі конкурсних випробувань [3, с. 211].

Варто зазначити, що вивчення підготовки фахівців садово-паркового господарства у Франції потребує окремого дослідження, оскільки його особливості є ще недостатньо відомими. Наявні поодинокі праці з цієї тематики. Зокрема, В. Blanchon-Caillot розглядає цю професію під кутом зору її значення для створення міського ландшафту у великих житлових масивах. Отже, це є ще одним свідченням важливості ознайомлення з досвідом французьких закладів вищої освіти в аспекті підготовки зазначених фахівців.

Мета статті: розглянути змістове наповнення освітніх програм підготовки фахівців садово-паркового господарства у закладах вищої освіти Франції та визначити його особливості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зміст освітньої програми підготовки фахівців садово-паркового господарства розглянемо на прикладі Вищої аграрної школи міста Анже (ESA – École Supérieure des Agricultures), яка розташована на території відомих садів долини Луари, за що ці землі також називають «садами Франції».

На рівні бакалаврату ESA пропонує навчання протягом двох або трьох років після отримання повної середньої освіти (Bac). По завершенні базового дворічного курсу з ландшафтного дизайну студент отримує диплом техніка *BTS (Brevet de technicien supérieur)*. А ще один додатковий рік навчання надає право отримати диплом *Licence Pro Aménagement Paysager* (базова вища професійна освіта). Особливістю організації професійної підготовки за цією спеціальністю є те, що з самого початку воно відбувається за дуальною формою, де 55% часу студент проводить на виробництві, а 45% часу – в аудиторії, що складає на рік приблизно 26 тижнів на підприємстві (тривалістю від 3 до 9 тижнів з поступовим збільшенням часу), 21 тиждень в аудиторії (тривалістю від 2 до 7 тижнів) і 5 тижнів оплачуваної відпустки.

Програма аудиторного навчання рівня *BTS* включає дисципліни, які розподілені за блоками. Основний блок (37,5%) відведено на такі курси:

- економічні, соціальні та управлінські науки;
- техніки самовираження, комунікації, анімації та документації;
- іноземна мова;
- фізичне виховання і спорт;
- аналіз даних (математика);

- комп’ютерні та мультимедійні технології;
- особистий професійний проект під супроводом керівника.

Професійний блок з ландшафтного дизайну (56%) охоплює кілька модулів, а саме:

- економічний модуль (суб’єкти, політика та методи упорядкування території; історико-культурний підхід до пейзажу та планування ландшафту);
- професійний модуль (рослина в своєму навколишньому середовищі; корисні техніки з вивчення пейзажу перед розробкою ландшафту; проект благоустрою та план ландшафтного господарства, роботи зі створення ландшафту та упорядкування території);
- модуль на вибір (планування, менеджмент та опанування технік з благоустрою території; пластичні практики та прикладна комунікація в проєктах з озеленення);
- модуль місцевої ініціативи на вибір (ландшафт і арт-терапія: урахування здоров’я при розробці ландшафту; сільське господарство в місті; дикорослі рослини: знайомство з місцевими рослинами).

Мультидисциплінарний блок (3,3%) передбачає набуття певних навичок і знань завдяки висвітленню об’єкта дослідження з точок зору кількох дисциплін (тематичні дослідження, опитування, візити, практичні роботи).

Станом на 2021 рік 85% студентів ESA успішно завершили рівень BTS та 49% потім продовжили навчатися ще один рік на наступному рівні – *Licence pro Aménagement Paysager* (повний бакалаврат). Цей ступінь бакалавра з ландшафтного дизайну передбачає здатність розробляти та керувати екологічно відповідальними проєктами озеленення.

Обов’язкова університетська програма навчання (350 годин) *Licence pro «Ландшафтний дизайн»* складається із загальної та методологічної освітньої компоненти університетського типу, а також професійної компоненти. Загальна освіта спрямована на розуміння контексту компанії та її стратегії, постановку проблеми, проведення відповідних та аргументованих досліджень, спілкування в професійній ситуації. Спеціалізоване навчання поглиблює компетенції щодо аналізу, створення ландшафту та керування територією. Це дисципліни з таких блоків: комунікація – 70 годин; методологічний інструментарій – 75 годин; підприємство та його оточення – 85 годин; ландшафтний аналіз та дизайн – 120 годин.

Також є вибіркові дисципліни – 150 годин – такі як інфографіка: загальні інструменти інфографіки; інструменти, специфічні для ландшафтно графіки (Autocad, Photoshop, Civil 3 D); методи та прийоми створення, розробки, презентації та комунікації проєкту; та управління ділянкою та еко-відповідальне управління просторами: методи роз-

робки та планування, упорядкування, моніторинг та управління, економічне управління та оцінка витрат, еко-менеджмент ландшафтного дизайну.

Кульмінацією навчання є проєкт із супроводом – 140 год. Занурення у професійну ситуацію, керований проєкт – це дослідження, проведене в групі, за реальним замовленням підприємства. Наприклад: дизайн саду ідей, дизайн ландшафтного парку, впровадження маршруту ознайомлення з ландшафтом для різних транспортних засобів тощо. Таким чином, команда діє як міні-дизайнерське бюро в супроводі викладача-фахівця з ландшафтного дизайну і потім захищає результати свого проєкту усно і письмово в присутності свого клієнта.

Навчання-стажування безпосередньо на виробництві складає 420 год. Це професійне занурення в діяльність підприємства, вивчення структури компанії, що потім розглядається у професійному проєкті студента. Місяцями стажування можуть бути: дизайнерські бюро, структури, що займаються аналізом та анімацією ландшафту, підприємства, місцева влада, тематичні парки тощо.

Слід зазначити, що така дуальна система навчання показала себе високо ефективною у Франції, про що свідчить той факт, що 90% випускників *ESA Licence pro* успішно працевлаштовуються протягом 6 місяців після завершення навчання (дані за 2021 рік). Також перевагами такого навчання є тісні та міцні зв’язки з мережею компаній на регіональному, національному та міжнародному рівнях.

На окрему увагу заслуговує підготовка фахівців садово-паркового господарства у Національній вищій ландшафтній школі Версалю (*Ecole nationale supérieure du paysage Versailles (ENSP)*) – провідному вищому навчальному закладі Франції в цій галузі. Освітня програма трьох років відповідає 180 кредитам Європейської системи трансферу оцінок ECTS. Кожен з 6 семестрів складається з 17 тижнів і становить щонайменше 750 годин навчання на рік, до якого додаються особисті робочі години та періоди стажувань студента.

Програма курсу складається з семи напрямів підготовки, а саме:

- теоретичні засади та виконання ландшафтного проєкту (91 кредит);
- художні студії (17 кредитів);
- технічні та екологічні науки (31 кредит);
- розуміння/осмислення ландшафтів у просторі та часі (15 кредитів);
- політики, задіяні особи, економіка та керівництво ландшафтного проєкту (6 кредитів);
- професійне спілкування та репрезентація (10 кредитів);
- підготовка до проведення наукового дослідження (10 кредитів).

Освітня програма поєднує ці сім напрямів шляхом міждисциплінарного стилю навчання, що представлений чотирма групами навчальних дис-

циплін, а саме: підготовка до виконання ландшафтного проекту, набуття фундаментальних знань, засвоєння міжгалузевого інструментарію, звітування про виробничу практику.

Професійна підготовка дипломованого ландшафтного фахівця у ENSP базується на передачі професійної культури ландшафтного проекту та передбачає постійне занурення студента в практичне та теоретичне навчання. Отже, навчання базується на фізичній реальності проєктного майданчика та на громадському чи приватному замовленні. Завдання, що постають перед фахівцем є різноманітними.

В аспекті теоретичної підготовки дипломований фахівець з садово-паркового господарства виступає в ролі експерта чи посередника з питань навколишнього середовища, проєктування та благоустрою (вміння читати схеми територіальних зв'язків, місцеві плани урбанізації, атласи, графічні зображення та ландшафтні плани; застосовувати положення Європейської ландшафтно-конвенції щодо зон, виділених під благоустрій, захист та використання природних просторів, інфраструктуру тощо).

У практичному аспекті дипломований фахівець з садово-паркового господарства має досконало володіти повним циклом знань та навичок щодо благоустрою громадських просторів, парків та садів, житлових комплексів і навіть автомобільних мереж. Окрім громадських та приватних замовників, ландшафтний архітектор має співпрацювати з командою фахівців, обізнаних на визнанні потенціалу територій (таких як географ, соціолог, еколог тощо), а також з іншими фахівцями з дизайну та управління проєктами (архітектор, містобудівник, ландшафтний інженер). Навіть після того як проєкт вже втілено в реальність, він продовжує як і раніше спиратися на інші професії: підрядні будівельні та ландшафтні організації, будівельників, власників розсадників, садівників тощо.

Під кутом зору практичної реалізації набутих студентами знань цікавою є публікація М. Vaconsin, у якій вона, будучи лауреатом конкурсів молодих архітекторів та ландшафтників, ділиться досвідом участі у проєкті. При цьому були створені інноваційні види садів: садова мозаїка (переплетення та пропонування різноманітної типології садів і просторів у міських районах), вестибюльний сад (зелений, збірний зал, вхідний поріг у масштабі будівель; перехідний простір між громадським простором, простором сусідства та приватною площею); сад-баланс (сприяє тепловому комфорту будівель, їх гідравлічному регулюванню; є «зеленим технічним приміщенням»).

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, описаний вище досвід професійної підготовки у сфері садово-паркового господарства вартує ретельної уваги з боку українських закладів вищої освіти подібного профілю.

До особливостей освітніх програм підготовки фахівців садово-паркового господарства у закладах вищої освіти Франції можна віднести: практичну спрямованість навчальних дисциплін, широку пропозицію вибіркових модулів, наявність модуля місцевої ініціативи, міждисциплінарність, підготовку та реалізацію проєктів.

Перспективи подальших наукових досліджень можуть бути пов'язані з вивченням основних напрямів запровадження провідних ідей французьких закладів вищої освіти у практику професійної підготовки фахівців садово-паркового господарства в Україні.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Вища освіта різних країн світу: монографія / за наук. ред. О. І. Шапран. Переяслав: ФОП Домбровська Я. М., 2020. 488 с.
2. Дурдас А. Вища освіта Франції в контексті сучасних євроінтеграційних процесів. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика. Серія: Педагогічні науки*. 2017. Вип. №1-2 (50-51). С. 132–138.
3. Смужаниця Д. І. Система вищої освіти Франції: історичний досвід та сучасний стан. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2013. Вип. 29. С. 211–213.
4. Blanchon-Caillet B. Pratiques et compétences paysagistes dans les grands ensembles d'habitation. *Paysage urbain: genèse, représentations, enjeux contemporains*. 2007. № 13.
5. L'École Nationale Supérieure de Paysage Versailles Marseille. URL: http://www.ecole-paysage.fr/site/ensp_fr/index.htm
6. Licence pro Aménagement Paysager (AP). ESA. URL: <https://www.groupe-esa.com/formation/licence-pro-amenagement-paysager-en-apprentissage/>
7. Référentiel de diplôme. Brevet de technicien supérieur agricole «Aménagements paysagers» URL: https://chlofil.fr/fileadmin/user_upload/02-diplomes/referentiels/secondaire/btsa/ap-2024/btsa-ap-ref-2303.pdf
8. Vaconsin M. Les jeunes créateurs : de la composition d'un jardin à la fabrication de la ville contemporaine. *Le jardin et ses créateurs*. 13 février 2013. p. 26–34.

REFERENCES

1. Shapran, O. I. (2020) *Vyshcha osvita riznykh krain svitu*. [Higher education in different countries of the world]. Pereiaslav.
2. Durdas, A. (2017). *Vyshcha osvita Frantsii v konteksti suchasnykh yevrointehratsiynykh protsesiv*. [Higher education in France in the context of modern european integration processes].
3. Smuzhanytsia, D. I. (2013). *Systema vyshchoi osvity Frantsii: istorychnyi dosvid ta suchasnyi stan*. [The system of higher education in France: the historical experience and the current state].
4. Blanchon-Caillet, B. (2007). *Praktyky ta navychky landshafnogo dizaynu u velykykh zhytlovykh zabudovakh. Mis'kyi landshaft: henezys, reprezentatsiyyi, suchasni problemy*. [Landscaping practices and skills in large housing developments. Urban landscape: genesis, representations, contemporary issues].
5. *Natsional'na shkola peyzazhu Versal' Marsel'*. [The National School of Landscape Versailles Marseille].
6. *Litsenziya na profesiyne ozelenennya (AP). ESA*. [Professional Landscaping License (AP). ESA].

7. *Skhovyshche diplomiv. Sertyfikat tekhnika vyshchoho ahrotekhnichnoho profilyu «Ozelenenyya»*. [Higher agricultural technician certificate «Landscaping»].
8. Vaconsin, M. (2013). *Molodi tvortsi: vid kompozytsiyi sadu do stvorennya suchasnoho mista. Sad i yoho tvortsi*. [Young creators: from the composition of a garden to the making of the contemporary city. The garden and its creators].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЗАБОЛОТСЬКА Ірина Олександрівна – аспірантка Національного університету біоресурсів і природокористування України.

Наукові інтереси: порівняльні дослідження професійної підготовки фахівців у закладах вищої освіти Франції й України.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

ZABOLOTSKA Iryna Olexandrivna – PhD student of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine.

Circle of scientific interests: comparative studies of professional training in higher education institutions of France and Ukraine.

Стаття надіслана до друку 15.08.2023 р.

UDC 378.6[37.091.33+785.1:780.8;78.031.4] (045)
DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2023.04.106

VIGULA Valentina Ivanivna – Honored Worker of Culture of Ukraine, teacher of the department of musical art Communal institution of higher education «Academy of Culture and Arts» Transcarpathian Regional Council
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-4156-8604>
e-mail: tetyanna@ukr.net

PRAXEOLOGICAL APPROACH IN WORKING WITH THE ORCHESTRA COLLECTIVE AND ENSEMBLE IN THE CONDITIONS CONTINUOUS EDUCATION

ВІГУЛА Валентина Іванівна. ПРАКСЕОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД В РОБОТІ З ОРКЕСТРОВИМ КОЛЕКТИВОМ ТА АНСАМБЛЕМ В УМОВАХ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ

У статті обґрунтовано методику роботи з оркестровими колективами та ансамблями, доведено роль диригента в роботі з колективом, значущість репетиційної роботи та інтерпретації музичних творів.

Ключові слова: оркестровий колектив, ансамбль, репетиція, робота над партитурою.

VIGULA Valentina Ivanovna. A PRAXEOLOGICAL APPROACH IN WORKING WITH THE ORCHESTRA AND ENSEMBLE IN CONTINUOUS EDUCATION

The article substantiates the methodology of working with orchestral teams and ensembles, proves the role of the conductor in working with the team, the importance of rehearsal work and interpretation of musical works.

It has been proven that organizing and working with an orchestra or an ensemble is a creative and intellectual work that requires not only proper professional training, but also erudition, organizational skills, psychological endurance and patience from the leader. The conductor – the leader of an ensemble, an orchestra of folk instruments asserts himself, mainly, in organizational and pedagogical forms of influence on the team.

Pedagogical mastery of a leader is a responsible attitude to one's duties, possession of professional competences, and a combination with the ability to build an educational and educational process. The course of study at the department of folk instruments includes: application of the acquired practical skills of playing the instrument in ensemble playing; development of ensemble skills of playing in an orchestra; development of harmonic, polyphonic and timbre hearing, sense of rhythm; acquiring the skills of reading from a list of ensemble and orchestral parts.

Like every musician, a conductor must have a musical ear, a sense of rhythm, musical-theoretical knowledge and be a highly erudite person. At the same time, he should have purely organizational qualities that would allow him to manage a team. In addition, the orchestra or ensemble must know and own orchestral instruments.

The first begins with the conductor studying the score of the piece chosen for performance, which involves different approaches to studying the score, for example: playing the score on the piano in its entirety or in parts; visual study of the score; listening to the work in the recording.

Keywords: orchestra group, ensemble, rehearsal, work on the score.

Statement and justification of the relevance of the problem. Educating an orchestra leader is one of today's complex problems, which is due to the fact that among other creative professions, the art of conducting is almost the youngest art form, although it has a centuries-old history. Conducting is one of the important educational disciplines that contributes to the development of artistic and creative qualities and professional skills of students, which is a necessary

component in practical work with a creative team. The professional training of the future conductor of an orchestra consists in possessing all professionally necessary qualities and abilities. The organization of the orchestra team, its successful development and functioning is facilitated by the establishment of friendly relations between the leader and participants, intensive interpersonal communication in the team, the ability to communicate with a large number of

children with different personalities. A specific feature of the activity of the future manager is the ability to create an atmosphere of mutual understanding in classes, to take into account the common interests of children and to form the humane qualities of orchestra members.

Analysis of recent research and publications. The analysis of previous scientific research proves that work with an orchestra has not yet been defined as a separate theoretical direction in scientific research. Famous musicians and conductors, in particular I. Kvantz, H. Berlioz, R. Wagner, F. Weingartner, A. Pazovsky, K. Kondrashin, L. Matalaev, O. Ivanov-Radkevich, have repeatedly expressed their opinions on the problems of orchestral conducting art. Authors of scientific studies O. Ilchenko, V. Lapchenko, E. Smirnova, M. Sokolovskyi, F. Solomonik, V. Cherkasov and other scientists investigate the professional activity of orchestra conductors, which consists of organizational, educational and artistic tasks. Each of the components of the learning process has its own specificity, although in practice they are implemented simultaneously.

The purpose of the article is to justify the praxeological approach in working with an orchestra and an ensemble in the conditions of continuous education.

Presentation of the main research material. Organizing and working with an orchestra or an ensemble is creative and intellectual work that requires not only proper professional training, but also erudition, organizational skills, psychological endurance and patience from the leader.

The main thing in the work of the head of the artistic team is the ability to methodically and expediently organize the educational process. For this, in music schools and art schools, students participate in orchestras and ensembles of folk instruments. Here it is worth paying special attention to work with those children who are just starting to attend group classes. With such an approach, the leader must demonstrate organizational skills and set students up for creative work and a responsible attitude to work in a team. The conductor – the leader of an ensemble, an orchestra of folk instruments asserts himself, mainly, in organizational and pedagogical forms of influence on the team. The success of his work in the team depends on:

- quality of educational work;
- performance of rehearsal work;
- how interesting the tasks will be set before the team;
- the quality of his methodical ability.

Pedagogical mastery of a leader is a responsible attitude to one's duties, possession of professional competences, and a combination with the ability to build an educational and educational process. The course of study at the department of folk instruments includes:

- application of acquired practical skills of playing an instrument in an ensemble game;
- development of ensemble skills of playing in an orchestra;
- development of harmonic, polyphonic and timbre hearing, sense of rhythm,
- acquisition of reading skills from ensemble, orchestral parts.

The performance level, stability and perspective of the team depend on the quality of the educational process, i.e., the motivated and effective conduct of each rehearsal. One of the important conditions of orchestral and ensemble rehearsals is the gradual assimilation of collective playing skills. In this regard, it is valuable to use various forms of work with an ensemble of folk instruments, namely:

- individual;
- group;
- all-orchestral.

The individual form of work involves practicing with individual performers the most difficult and responsible places (episodes) in parties, technical passages.

The group form of work makes it possible to establish unity in strokes, application, and phrasing.

During the joint rehearsal of all groups, a «sound balance» is established in the ensemble.

It is important to teach the team to «breathe», and for this you should pay attention to phrasing, the construction of a musical phrase, determine the beginning and end of a melodic line, the climax of each sentence and the musical work as a whole.

Experience proves that fruitful work at rehearsals is impossible without a well-thought-out plan. «Work with the team is preceded by preliminary self-training of the leader, and the result of this self-training should be: a conceptually defined interpretation of the work, adjusted orchestral parts, a clear plan of rehearsals» [9, p. 142]. In addition, in general terms, the plan of rehearsal work on the piece includes the following stages:

- playing the piece as a whole (if the technical level of orchestra, ensemble preparation allows);
- work on musical details, phrasing;
- the final integrated design of the executive plan.

Before starting the rehearsal, the conductor must check the presence of all the parts, compare them with the score, clarify the correctness of the arrangement of numbers and dynamics. It is necessary to think over the strokes for each orchestral part and specify them in all voices without exception, identify all technical difficulties and determine ways to overcome them, taking into account the performance level of the members of the artistic team.

Sometimes in the parts there is a too complicated presentation of individual passages, inconvenient jumps, too high tessitura. In such cases, editorial correction is necessary. Of course, such editing must

be done very carefully, in any case not violating the author's intention.

It is important for the leader of the ensemble to prepare himself for painstaking work on the score. The conductor, who neglected this work, is forced to stop the team at rehearsals and correct mistakes, spending rehearsal time. Before the beginning of the rehearsal, it is advisable to think over the tempo and choose a conducting scheme. At the first rehearsal, he can use a different scheme than in the final version, since during the study of the piece, a slower tempo is usually performed. Painstaking work at the rehearsal should concern all means of expression. So, for example, delving into the subtleties of dynamic shades or phrasing, we directly focus attention on agogics, imeiorhythm, and timbre coloring.

During a rehearsal with an orchestra or ensemble, you should strive for a single rhythm and dynamics of sound balance. If solo performance allows individual interpretation of means of expression, then ensemble performance requires musicians to focus on quality sound. For the most part, the conductor focuses on the fact that the musical text is played correctly, at the same time, he pays little attention to phrasing, strokes and dynamics, which is considered inappropriate from a methodological point of view.

Dynamic shades are one of the important means of musical expressiveness that help reveal the musical image. Based on a detailed analysis of the work and taking into account the requirements of the style, the conductor finds the right nuance, based on the content of the musical work. At the same time, it is important to determine the culmination to which all previous development will be directed. It is worth noting that musical language resembles human language. Both in human speech and in music, there is a rise and fall of intonation, a rise and fall of sound, caesuras, commas, periods. Individual words are combined into sentences, and in turn, sentences are combined into periods. Analyzing approaches to work on dynamics, it is appropriate to note that for an orchestral performance, a certain difficulty is the performance of long increases and decreases in sound. Experience proves that the members of the creative team are more willing to perform the «crescendo», which usually reaches the top too quickly, and in the «diminuendo» they move too quickly to pianissimo. This should be avoided if, for example, during the «crescendo» you start the build-up with a quieter sound – then its gradual increase will appear. It is necessary to remember that the nature and degree of strength of each nuance depends on the peculiarities of the style of the musical work. It is appropriate that even the smallest changes in nuances are reflected in the conductor's gesture. This also applies to phrasing, where the conductor is obliged to think through the details of the phrasing of the work in a timely manner in order to «decipher» the structure of the musical phrase to the performers during rehearsals. Currently,

even experienced musicians experience music differently, and the task of the conductor is to unite different personalities and subjugate them to his will.

With this approach, it is worth highlighting the main principles of repertoire selection, among which:

- artistic and aesthetic value;
- musical and technical capabilities of an orchestra or ensemble;
- factor of interest of a particular work for performers;
- the works selected for performance should contribute to the further improvement of the technical skills of the performers and the development of ensemble playing skills;
- versatility: classical works, arrangements of folk melodies, works for soloists-instrumentalists and soloists-vocalists with accompaniment.

The preparation of the conductor for the rehearsal includes two stages:

The first begins with the conductor studying the score of the piece chosen for performance, which involves different approaches to studying the score, for example:

- playing the score on the piano as a whole or in parts;
- visual study of the score;
- listening to the work in the recording.

The leader of the orchestra or ensemble must convince the team with his knowledge of the score, technical techniques, and the idea of the artistic concept of the piece.

The second stage of the manager's preparation for the rehearsal is the creation of a rehearsal work plan for each session. The leader's actions in the rehearsal should not seem random or chaotic. Every stop, every remark must be thought out and justified. A well-thought-out plan of rehearsal work will contribute to its completeness and productivity by its validity.

The conductor's work on the score includes the following stages:

- acquaintance with the score;
- studying the score;
- working out the basic principles of interpretation of the work [3, p. 82].

At the first stage of work on the score, it is advisable to know everything about the history of the work (author, era, style). If possible, you should familiarize yourself with the audio or video recordings. At this stage, you should also analyze the features of instrumentation, voicing, changes in tempo and dimensions.

The second stage is closely related to the first. It begins with playing the score on the piano. After that, the conductor can engage in a detailed theoretical analysis of the score. It includes consideration of phrasing, dynamics, strokes, possible errors in the sheet music of the score or in individual parts.

The third stage of the conductor's work on the score is connected with the search for his own

interpretation of the work. The most important task of the third stage is to achieve the maximum reproduction of the author's idea. And this can be achieved by a detailed and careful analysis of the musical form, tonal plan, metrorhythmic structure.

The conductor must go to the orchestra or ensemble «having a ready-made performance plan, on which work will be carried out, planned approaches to the climax, resolved ways to overcome technically difficult episodes» [4, p. 236].

The fourth stage of the work is connected with the translation of the work for a specific team, with its re-instrumentation for a real composition. This is done if the instruments of the orchestra or ensemble specified in the score are different.

The fifth stage consists in the selection of conducting schemes, their possible changes in the process of working on the piece.

Like every musician, a conductor must have a musical ear, a sense of rhythm, musical-theoretical knowledge and be a highly erudite person. At the same time, he should have purely organizational qualities that would allow him to manage a team. In addition, the orchestra or ensemble must know and own orchestral instruments. The outstanding English conductor Henry Wood emphasized the qualities necessary for a conductor, such as:

- full and comprehensive knowledge of music;
  - more than superficial knowledge of the team's tools;
  - good command of such an instrument as the piano;
  - impeccable hearing, sense of rhythm, performance gift;
  - mastery of conducting abilities and techniques;
  - good reading from a letter and memory training;
  - good health, endurance, tolerance, discipline
- [2, p. 105].

In addition, in order to unite musicians in a single creative process, the conductor must possess personal qualities:

- the power of persuasion;
- purposefulness;
- authority;
- show patience and tact [7, p. 56].

Forms and methods of work can be conditionally divided into certain groups and classified according to the assigned tasks. The main forms of work in an orchestral group or ensemble include: listening to music and talking about music. This can be offered to team members both during rehearsals and in extra-auditory work. The topic can be diverse, namely: the work of composers, the activities of a certain creative team. In addition, it is worth planning visits to philharmonic concerts, musical performances, clubs for music lovers.

Work methods can be divided into verbal (explanations, conversations), practical (learning to

play the instrument), visual (showing the instrument, playing).

However, one should not forget that all methods should be divided into artistic and performing and artistic and educational. Artistic and performing arts are used when learning and performing works. These methods contribute to improved skills of playing in an ensemble, expressive performance, and rhythmic perfection. Artistic and educational methods are used in the study of musical literacy and musical literature.

Rehearsal is the main form of educational, organizational and educational work of the head of an orchestra or an ensemble of folk instruments. Observing the progress of the rehearsal, you can draw a conclusion about the creative level, aesthetic values and performance level of the team.

Rehearsal (from the Latin *repetitio*) is the study and repetition of texts, scores, distribution of actors (performers) during an upcoming performance or concert on stage. This is the coordination of all the components of the future spectacle, the testing of stage effects, the rejection of the superfluous and unsuccessful, etc.

The types of rehearsals are as follows:

- proofreading;
- working;
- running;
- general.

The general rehearsal has its own peculiarities of conducting, which are determined by the fact that it contains features of a concert performance. The general rehearsal is the final stage for a certain stage of the team's work, and therefore, during its performance, the following tasks are solved: psychological preparation of the participants for the concert, final check of the program, the most accurate, clean and artistically defined playing of each piece. In a dress rehearsal, there is no need to make frequent stops, it is more important to play all the pieces specified for the concert without stopping from beginning to end. It is best to hold a general rehearsal in the same hall or room where the group's performance will be held.

Conclusions and prospects of further exploration of the direction. We have come to the conclusion that only knowledge of the methods of organization and work with orchestral groups and ensembles enables high-quality professional training of conductors and leaders of orchestral groups. The skills and abilities acquired at the institution of higher education will provide the future manager with the introduction of new forms and methods of work in the children's orchestra. This will primarily contribute to the improvement of the aesthetic and artistic level of the team.

Prospects for further exploration of the direction are expediently linked to the introduction of pedagogical conditions for work on the repertoire in the conditions of the educational environment of institutions of higher education in the artistic direction.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Борисенко О. Музична культура в сучасному світі: соціологічний аналіз. Київ: Вид-во Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. 2014. 280 с.
2. Бортнянський Л. Теоретичний курс диригування. Київ. 1983. 211 с.
3. Ільченко О. Народне оркестрове виконавство: аматорство і проблеми художності: монографія. Київ. 1994. 116 с.
4. Капустіна О. Теорія виконавської майстерності у викладанні видатних музикантів ХХ століття. Київ: НМАУ ім. П. І. Чайковського. 2014. 304 с.
5. Коробецька С. Оркестр як фактор стилютворення. Українське музикознавство. Київ: НМАУ. Вип. 31. 2003. С. 259–268.
6. Кофман Р. Виховання диригента: психологічні особливості. Київ: Муз. Україна. 1986. 40 с.
7. Лисенко М. Основи диригування: посіб. для диригентів і студентів муз. учил. і вищ. навч. закл. Київ. 2014. 148 с.
8. Макачук І. Методичні основи виконавської діяльності диригента сучасного академічного оркестру. 2018. Львів. 115 с.
9. Сверлюк Я. Диригентсько-оркестрова освіта: теорія, методика, практика: монографія. Рівне: РДГУ. 2007. 235 с.

REFERENCES

1. Borysenko, O. M. (2014). *Muzychnakultura v suchasnomusviti: sotsiologichnyi analiz*. [Musical Culture in the Modern World: Sociological Analysis]. Kyiv.
2. Bortnianskyi, L. (1983). *Teoretychnyi kurs dyryhuvannia*. [Theoretical course on conducting]. Kyiv.
3. Pchenko, O. (1994). *Narodne orkestrovo vykonavstvo: amatorstvo i problemy khudozhnosti*. [Folk Orchestral Performance: Amateurism and Problems of Artistry: Monograph]. Kyiv.
4. Kapustina, O. (2014). *Teoriia vykonavskoi maisternosti u vykladanni vydatnykh muzykantiv XX stolittia*.

- [The Theory of Performing Skills in the Teaching of Prominent Musicians of the 20th Century]. Kyiv.
5. Korobetska, S. (2002). *Orkestr yak faktor styloutvorennia*. [The Orchestra as a Factor in Style Formation]. Kyiv.
6. Kofman, R. (1986). *Vykhovannia dyryhenta: psykholohichni osoblyvosti*. [Educating a Conductor: Psychological Features]. Kyiv.
7. Lysenko, M. (2014). *Osnovy dyryhuvannia: posib. dlia dyryhentiv i studentivmuz. uchyl. i vyshch. navch. zakl.* [Fundamentals of Conducting: a Manual for Conductors and Students of Music Schools and Higher Education Institutions] Kyiv.
8. Makarchuk, I. O. (2018). *Metodychni osnovy vykonavskoi diialnosti dyryhenta suchasnoho akademichnoho orkestru*. [Methodological Foundations of the Performance Activity of a Conductor of a Modern Academic Orchestra]. Lviv.
9. Sverliuk, Ya. (2007). *Dyryhentsko-orkestrova osvita: teoriia, metodyka, praktyka*. [Conductor and Orchestral Education: Theory, Methodology, Practice: Monograph]. Rivne.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ВІГУЛА Валентина Іванівна – заслужений працівник культури України, викладач кафедри музичного мистецтва Комунального закладу вищої освіти «Академія культури і мистецтв» Закарпатської обласної ради.

Наукові інтереси: методика роботи з оркестровими колективами і ансамблями.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

VIGULA Valentyna Ivanivna – is an honored culture worker of Ukraine, teacher of the department of musical art of the Communal institution of higher education «Academy of Culture and Arts» of the Transcarpathian Regional Council.

Circle of scientific interests: methods of working with orchestral groups and ensembles.

Стаття надіслана до друку 20.08.2023 р.

УДК 378.613+37.011.33:613

DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2023.04.110

ВІЗАВЕР Вікторія Арпадівна –

викладач української мови,

Навчально-консультаційний центр ім. Єгана Еде

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0094-2770>

e-mail: vizaver.viktoria@gmail.com

ВПРОВАДЖЕННЯ НОВІТНІХ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ЗАКЛАДИ ВИЩОЇ ОСВІТИ

ВІЗАВЕР Вікторія Арпадівна. ВПРОВАДЖЕННЯ НОВІТНІХ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ЗАКЛАДИ ВИЩОЇ ОСВІТИ

З'ясовано шляхи удосконалення здорового способу життя студентів ЗВО та вплив здоров'язбережувальних технологій на здоров'я, узагальнено феномен «здоровий спосіб життя», відокремити структурні елементи здорового способу життя. Структуру способу життя визначено у відносинах субординації і координації в яких знаходяться різні види діяльності.

Ключові слова: здоров'язбережувальні технології, здоровий спосіб життя, здобувачі освіти, заклади вищої освіти, фізичне виховання.

VIZAVER Victoria Arpadivna. IMPLEMENTATION OF THE NEWEST HEALTH-CONSERVING TECHNOLOGIES IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

The ways of improving the healthy lifestyle of students of higher education institutions and the impact of health-conserving technologies on health have been clarified, the phenomenon of “healthy lifestyle” has been generalized, and the structural elements of a healthy lifestyle have been separated. The structure of the way of life is defined in the relations of subordination and coordination in which there are various types of activities. The goal of physical education

in higher education institutions, which is important in health care, is the formation of a student's physical culture, his attitude to his health. Educational technologies aimed at health care are divided into the following groups: organizational and pedagogical (they determine the structure of the educational process); psychological and pedagogical (this is the teacher's work directly in classes, trainings, sports competitions); educational (various programs aimed at forming a culture of health, prevention of bad habits, diseases, physical culture and health activities). The main elements of a healthy lifestyle are highlighted.

In order to verify the reliability of health-saving technologies and to assess the healthy lifestyle of students of higher education institutions, we conducted research (questionnaires) among students of four higher education institutions in the Zakarpattia region. It is proposed to use health-preserving technologies (health-preserving, recreational, health education technologies, health culture education technologies) to promote a healthy lifestyle for students of higher education institutions.

Keywords: health-preserving technologies, healthy lifestyle, education seekers, institutions of higher education, physical education.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Здоровий спосіб життя – це ніщо інше ніж активна діяльність, яка спрямована передусім на покращення, збереження і зміцнення здоров'я. В сьогоdnішніх умовах необхідно враховувати, що здоровий спосіб життя особистості та сім'ї не складаються самі по собі в залежності від обставин в яких перебуває людина, його потрібно формувати протягом всього життя. Тому підкреслюючи актуальність здорового способу життя, розглянемо проблеми які стоять перед закладами вищої освіти відносно збереження та зміцнення здоров'я студентської молоді, розглянемо новітні підходи до вирішення даних проблем, зробимо аналіз проведеного дослідження зі студентами ЗВО, встановимо причини, які можуть впливати на низький рівень здорового способу життя та вкажемо на що потрібно звернути увагу керівникам фізичного виховання для покращення даної ситуації.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблема здоров'я людини – це вічна проблема усіх часів. Багато науковців займались і займаються даною проблемою, шукають нові форми і методи роботи, впроваджують здоров'язбережувальні технології в навчальний процес і насамперед в ЗВО.

Багато науковців присвячують свої праці дослідженню «феномена» здоров'я. Розглядають шляхи і засоби їх впровадження. Ю. Драгнєв, велику увагу приділив розробці педагогічних умов з формування культури здоров'я у студентів ЗВО в умовах комп'ютеризації [2, с. 176].

Проблема формування здорового способу життя досить ретельно висвітлювалась в багатьох соціально – філософських, педагогічних та медичних працях. Пошуком ефективних шляхів здоров'я збереження людини займались і займаються: Г. Апанасенко, Т. Бойченко, С. Дітковська, А. Золотов, А. Іванова, І. Корнєва, В. Корчинський, А. Міллер та багато інших.

Мета статті – з'ясувати шляхи удосконалення здорового способу життя студентів ЗВО та вплив здоров'язбережувальних технологій на здоров'я, узагальнити феномен «здоровий спосіб життя», відокремити структурні елементи здорового способу життя.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спосіб життя студента – це спосіб інтеграції його

потреб і відповідно їм, діяльність. Структура способу життя визначається у відносинах субординації і координації в яких знаходяться різні види діяльності. Це може проявитись у тому, наприклад скільки часу студент приділяє на ту чи іншу діяльність, яким видам віддає перевагу. Тому, щоб рівень життєдіяльності студента не знижувався йому потрібно шукати творчих підходів, розробляти технології особливо в дуже важливому аспекті – здоров'язбереженні.

Як би ми не старались впливати на студента, повністю навязати йому спосіб життя неможливо. Молодь вправі сама вибирати спосіб життя, виходячи із своїх власних інтересів та побажань, враховувати не лише свої інтереси але і друзів, колективу, групи.

Метою фізичного виховання у ЗВО, яке є вагомим у здоров'язбереженні, є формування фізичної культури студента, його ставлення до свого здоров'я. Він повинен розуміти, що його здоров'язбереження повинно бути системною якістю, невід'ємним компонентом загальної культури суспільства. Освітній заклад повинен формувати у здобувача освіти необхідність у фізичному самовдосконаленні, через різноманітні форми організаційно-методичної та фізкультурно-спортивної діяльності. Для гармонійного розвитку студентської молоді необхідно вести здоровий спосіб життя. Але в різні часи були різне ставлення і різні підходи до здорового способу життя. На даний час воно визначається різними обставинами:

- економічні проблеми;
- старіння населення планети;
- наявність стресів;
- розрив соціальних зв'язків;
- зміна духовних цінностей у суспільстві.

Для пропаганди ведення здорового способу життя студентів ЗВО, як на це вказує О Ващенко, пропонується використовувати такі технології:

- здоров'язберігаючі – технології, які створюють сприятливі умови навчання та праці та вирішують завдання організації виховного процесу;
- оздоровчі – технології, які вирішують основні завдання зміцнення здоров'я студентської молоді;

- технології навчання здоров'ю – це гігієнічні навички, профілактика травматизму, статеве виховання;
- виховання культури здоров'я – технології, які сприяють збереженню та зміцненню здоров'я, мотивації до здорового способу життя, відповідальному ставленню до свого здоров'я та здоров'я родини [1, с. 340–341].

Неможливо формувати здоровий спосіб життя без створення відповідного середовища в освітньому закладі, без використання здоров'язберігаючих і здоров'яформуючих технологій у процесі навчання студентської молоді.

Поняття «здоров'язберігаючі технології» об'єднує в собі всі напрямки діяльності закладу вищої освіти щодо формування, збереження, зміцнення здоров'я студентів, виховання у них культури здоров'я.

Освітні технології, які спрямовані на здоров'язбереження можна поділити на такі групи:

- організаційно-педагогічні (вони визначають структуру навчально – виховного процесу);
- психолого-педагогічні (це робота викладача безпосередньо на заняттях, тренуваннях, спортивних змаганнях);
- навчально-виховні (різноманітні програми спрямовані на формування культури здоров'я, профілактика шкідливих звичок, захворювань, фізкультурно-оздоровчі заходи).

Здоровий спосіб життя – це не просто все те, що позитивно впливає на здоровий спосіб людей, а перш за все діяльність, активність з використанням матеріальних і духовних умов і можливостей в інтересах здоров'я, отримання фізичного і духовного благополуччя.

Для ведення здорового способу життя студентської молоді значне місце повинно приділятися їх активному відпочинку під час навчального процесу. Він не повинен обмежуватись лише його оздоровчим значенням і позитивним впливом на відновлення фізичної і розумової працездатності студентів. Поряд з цим треба використовувати малі форми активного відпочинку, які сприяють залученню студентської молоді до регулярних занять фізичною культурою і спортом, підвищують фізичну підготовленість та надихають на культивування нових видів спорту [5, с. 402].

Враховуючи сьогоденні виклики, ЗВО повинні все робити для того, щоб направити молодь в правильне русло, щоб вона вела здоровий спосіб життя, активно займалась фізичною культурою і спортом, використовували здоров'язбережувальні технології. Тільки за цих обставин у нас буде здорове покоління.

Фізична культура повинна стати частиною загальної культури, вони знаходяться в прямій залежності. Чим вищий загальний рівень національної культури ти кращий рівень здоров'я людей, які живуть в ній. Якщо, постійно покра-

щувати культурний і духовний розвиток молоді особистості за допомогою здоров'язбережувальних технологій, то потреби у здоров'ї стають самостійною цінністю. Недарма всі розвинуті країни націлюють своїх громадян на високодуховні потреби, які набагато підвищують відповідальність людини за свою фізичну (здоров'язберігаючу) здатність.

У формуванні здорового способу життя, привчанні студентів до здоров'язбережувальних компетенцій вирішальну роль відіграє не лише зміст освіти, але і те на якому рівні знаходиться освітнє середовище ЗВО і які здоров'язбережувальні технології використовують здобувачі освіти.

Головне завдання освітнього закладу: переконати молодь про необхідність дотримання норм здорового способу життя, дивлячись на сьогоденні умови і виклики, виробляти у студентів навички оволодіння інноваційними здоров'язбережувальними технологіями: комунікабельність, креативність, соціальний клімат, сприяння створенню здорового суспільства. Студенти повинні засвоїти, що тільки через здоровий спосіб життя, активну участь в спортивно-масових заходах можна досягти збереження власного здоров'я.

Статистика доказує те, що за останні роки здоровий спосіб життя явно рухається не в тому напрямку що потрібно, студентська молодь порівняно з шкільним віком менше часу стала приділяти веденню здорового способу життя, мала кількість студентів стала відвідувати спортивні секції, брати участь у спортивно-масових заходах.

Статистичні дані ВООЗ говорять про те, що 20% здоров'я залежить від спадковості, 20% від зовнішніх умов (екології), 10% від діяльності охорони здоров'я, а 50% від способу життя людини [7, с. 308]. Тому викладачам освітньої галузі необхідно робити все для того, щоб ці 50% не були загублені молодим поколінням, і в цьому свій вклад мають внести ЗВО.

Вивчаючи сучасний стан державного регулювання сфери фізичної культури та спорту можна говорити що він ґрунтується на таких засадах:

- фізична культура і спорт стали пріоритетним напрямком гуманітарної політики;
- фізична культура стала важливим чинником всебічного розвитку особистості та формування здорового способу життя;
- визнання фізичної культури, як важливого чинника досягнення фізичної та духовної вдосконаленості людини;
- забезпечення безперервності та послідовності занять фізичною культурою і спортом громадян різних вікових груп;
- підтримка громадських організацій фізкультурно-спортивної спрямованості;
- забезпечення різноманітності та доступності до фізкультурно-спортивних послуг [3, с. 214].

Закладам вищої освіти в своїй роботі необхідно акцентувати свою увагу не лише на досягнення високих спортивних результатів окремих студентів, а більше уваги приділяти всім студентам, формувати в них здоровий спосіб життя через зміну стилю і укладу діяльності, їх оздоровлення з використанням гігієнічних особливостей в боротьбі з шкідливими звичками.

Основними елементами здорового способу життя повинні стати:

- правильно спланований розпорядок дня;
- раціональний режим праці та відпочинку;
- гігієна харчування;
- дотримання режиму сну;
- відмова від шкідливих звичок;
- сприятливий руховий режим;
- активна участь в спортивно-масових заходах;
- фізичне загартування.

Якщо вже ми говоримо про спосіб життя, то нам необхідно пам'ятати, що багато залежить від соціально-економічних умов, але не можна відкидати мотиви діяльності сучасної молоді, її стану здоров'я, фізичної підготовленості, психіки, функціональних можливостей організму. Цим і пояснюється різноманітність варіантів здорового способу життя та вибір технологій здоров'язбереження.

Визначають спосіб життя за такими критеріями: рівень життя, якість життя та стиль життя. Про перші два ми в даному разі говорити не будемо, це складний процес і він не дуже залежить від діяльності ЗВО. Відносно третього критерію то тут, заклади вищої освіти можуть і навіть повинні впливати, намагатись стиль життя студентської молоді підпорядкувати до сьогодишніх вимог, до ведення здорового способу життя за допомогою здоров'язбережувальних технологій. Він має індивідуальний характер і відзначається історичними, національними традиціями (менталітетом) та особистісними нахилами та здібностями.

Державою закладено нормативне підґрунтя забезпечення здорового способу життя населення. У 2016 р. схвалено Національну стратегію здорової рухової активності в Україні на період до 2025 р. «Рухова активність – здоровий спосіб життя – здоров'я нації», яка спрямована на створення умов для підвищення рівня залучення населення до оздоровчої рухової активності, що сприятиме розв'язанню гуманітарних і соціально – економічних проблем особистості, суспільства та держави. Проте, останнім підписано наказ Міністерства освіти і науки України від 02.07.2009р. за №642 «Про організацію вивчення гуманітарних дисциплін за вільним вибором студента» [4]. Набагато більше ускладнив освітній процес роботу зі студентами в галузі фізичного виховання і спорту, особливо ЗВО з малою кількістю студентів та відносно слабкою навчально-матеріальною базою рішення МОН України від 25.09.2015 р. «Щодо

організації фізичного виховання у вищих навчальних закладів» Рекомендаційний лист МОН України керівникам навчальних закладів [6]

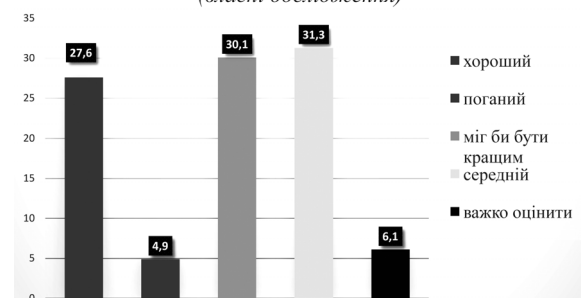
Це рішення негативно впливає на фізкультурно-оздоровчу роботу закладів вищої освіти, завдяки йому різко скоротилась чисельність студентів, які відвідують спортивні секції та беруть участь в спортивно-масових заходах. Згідно цього рішення ЗВО з великою кількістю студентів і хорошою навчально-спортивною базою почали працювати лише на великий спорт, на досягнення високих результатів, а масовий спорт залишився поза увагою, а маленькі освітні заклади загубили все, як великий спорт так і масову фізичну культуру.

Щоб переконатись в достовірності та дати оцінку ведення здорового способу життя студентів ЗВО нами були проведені дослідження (анкетування) студентів чотирьох закладів вищої освіти Закарпатської області. В них взяли участь: дівчата – 102 та юнаки – 61, віком від 17 до 25 років (опитування проводилось анонімно). Питання ставились стосовно ведення здорового способу життя та переживання і адаптації студентів-першокурсників до фізичної культури. У даному разі, мова буде вестись виключно про здоровий спосіб життя.

Відповіді були різними, прогнозованими і ні, деякі нас здивували. Завдяки їм ми побачили проблеми, які стоять перед ЗВО в цьому напрямку, на що нам потрібно звернути увагу в своїй практичній діяльності, намітити шляхи їх реалізації.

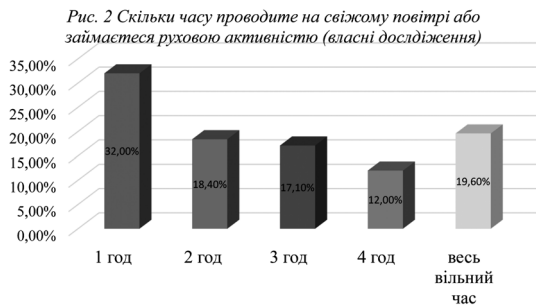
Першим питанням було: як Вони оцінюють свій фізичний стан? (Рис.1)

Рис.1 Як Ви оцінюєте свій фізичний стан? (власні дослідження)

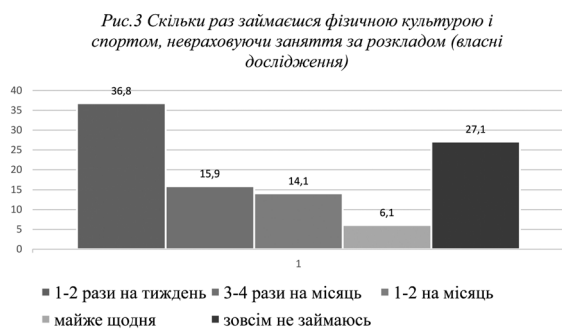

На нашу думку студенти не всі можуть визначити свій справжній фізичний стан, більшість тих хто оцінив його, як хороший вважають так тому, що в даному разі не хворіють і їм нічого не загрожує, не дивлячись на те, що їхній малоруховий режим доведе їх до різних захворювань. Викликає занепокоєння викликає той факт, що 4,9% осіб вважає свій стан поганим. Якщо ми об'єднаємо такі показники (а вони не говорять про хороший стан) як поганий, міг би бути кращим та середнім то він буде становити – 66,3%. Тай 6,1% – важко відповісти – скоріше можна віднести до гіршого стану ніж до хорошого. Тому, впевнено можна говорити, що біля 70% студентської молоді не за-

ймаються своїм здоров'ям, з ними потрібно систематично працювати, залучати їх до здорового способу життя, рухової активності. Ще гіршими показниками напевно були б результати другого питання (Рис. 2.).

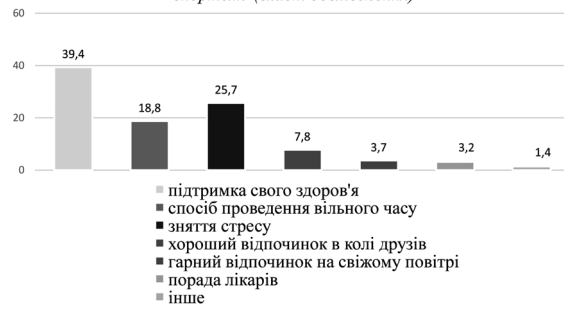

Отримані результати переконали нас в тому, що питання потрібно було поділити на дві частини: скільки часу проводите на свіжому повітрі і скільки займаєтесь руховою активністю. Тому, що із проведених бесід зі студентами, досить велика кількість студентів сидіння на лавочці з телефоном у руках віднесли до прогулянки на свіжому повітрі. Лише 19,6% весь вільний час проводять на свіжому повітрі та займаються руховою активністю, це замало. Наступне питання: як студенти ведуть здоровий спосіб життя в позаурочний час (Рис. 3).

Результати теж не втішні, лише 6,1 % займається щодня, це студенти, які в основному займаються спортом на більш високому рівні, а не масовою фізичною культурою. 27,1% зовсім не займаються ніякою фізкультурно-оздоровчою діяльністю, їх це зовсім не цікавить. 14,1% займається 1-2 рази на місяць, бо заклад освіти не може забезпечити студентів необхідною базою для рухової активності. Керівникам фізичної культури потрібно звернути увагу на дані показники і внести корективи у свою роботу.

Рис. 4 Що Вас мотивує до систематичних занять спортом? (власні дослідження)

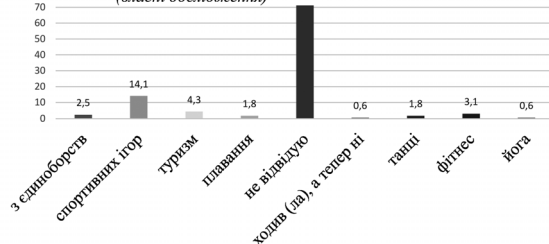
Як ми бачимо (Рис 4) заради свого особистого здоров'я лише 39,4% студентів займаються оздоровчою спрямованістю. 25,7% заради зняття стресу, який вони отримують під час навчання. Досить низький на нашу думку показник 7,8% «хороший відпочинок в колі друзів». Потрібно більше проводити агітаційної роботи з формування таких якостей як: колективізм, взаємовиручка, дружба, спільність інтересів. Через коло друзів можна набагато більше залучити молодь до систематичних занять фізичною культурою. Цікавим були відповіді на наступне питання (Рис. 5).

Рис 5. Що потрібно зробити, щоб студентська молодь більш активно займалась фізичною культурою і спортом? (власні дослідження)

В ЗУІ ім. Ф. Ракоці II всі пункти виконані майже на 100%.: прекрасна навчально-спортивна база, багато проводиться спортивно-масових заходів, проводиться агітаційна робота зі здоров'язбереження, але кількість бажаючих займатись фізичною культурою і спортом щороку зменшується. негативно вплинуло на стан справ рішення МОН України, яким фізичне виховання було виведено з обов'язкових предметів, стало за вільним вибором студента. Позитивним виходом з цієї ситуації є відвідування спортивних секцій, на що і було спрямовано наступне питання (Рис. 6).

Рис. 6 Чи відвідуєте спортивні секції і з яких видів спорту? (власні дослідження)

Дані результати говорять про себе. 71,2% студентів у ЗВО не відвідують спортивні секції. Це дуже високий показник, він повинен насто-рожувати не лише керівників фізичної культури ЗВО, але і їх керівників, громадськість, державу. Однією з причин такої ситуації є: слабка навчально-матеріальна база з фізичного виховання ЗВО; нестача спортивного інвентаря та обладнання; не-виділення коштів на проведення спортивно-масо-вих заходів; обмежена кількість вибору спортив-них секцій з окремих видів спорту. Щоб заохотити студентів до систематичних занять фізично куль-турою і спортом потрібно, як це роблять в розви-нутих країнах, культивувати нові затребувані мо-лодю види спорту і в великій кількості. Це дасть змогу більш ширшого залучення студентської молоді до ведення здорового способу життя, здо-ров'язбереження власного здоров'я, використо-вувати здоров'язбережувальні технології. Але для цього потрібні кошти, на які ЗВО на даний момент розраховувати не можуть.

Наступне питання, щодо участі здобувачів освіти в спортивно-масових заходах (Рис. 7).

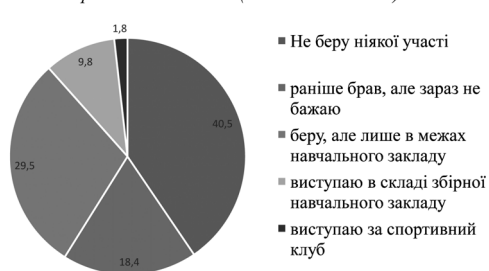
Рис. 7 Чи приймає участь в спортивно-масових заходах? (власні дослідження)

На жаль, лише 8,0% здобувачів освіти із задоволенням бере участь в усіх спортивно-масо-вих заходах, 23,9% не бере і не збирається брати участь в них. 19,0% лише з улюбленого виду спор-та. Останній показник міг би бути набагато кра-щим, якби заклади вищої освіти в свою внутріш-ню спартакіаду включали більше видів спорту.

Нас цікавила відповідь здобувачів освіти на питання щодо їх участі в спортивних змаганнях.

Рис. 8 Приймали чи бажаєте приймати участь в спортивних змаганнях? (власні дослідження)

Цей показник вказує на те, що спортивно-ма-сова робота в нашій країні розбалансована. Само-

ліквідувались спортивні товариства. Вся робота звелася до освітніх закладів, але всеж таки, там 29,5% студентської молоді приймає в них участь. Неможливо досягнути високого результату лише через заклади вищої освіти.

Висновки та перспективи подальших роз-відок напрямку. З'ясовано шляхи удосконалення здорового способу життя студентів ЗВО та вплив здоров'язбережувальних технологій на здоров'я, узагальнено феномен «здоровий спосіб життя», відокремити структурні елементи здорового спо-субу життя.

Щоб переконатись в достовірності вагомості здоров'язбережувальних технологій та дати оцінку ведення здорового способу життя студентів ЗВО нами були проведені дослідження (анкету-вання) студентів чотирьох закладів вищої освіти Закарпатської області. В них взяли участь: дівчата – 102 та юнаки – 61, віком від 17 до 25 років.

Здоровий спосіб життя студентів ЗВО потре-бує оновлення. Потрібно відійти від застарілих форм проведення спортивно-масових заходів, втілювати в життя нові здоров'язбережувальні технології, пріоритетом яких має бути власне здо-ров'я студентської молоді і здоров'я оточуючих.

Лише комплексне вирішення даних завдань, спільно з усіма гілками влади дасть змогу у сту-дентів сформувати здоровий спосіб життя.

Для пропаганди ведення здорового спосо-бу життя студентів ЗВО, запропоновано вико-ристовувати здоров'язбережувальні технології (здоров'язберігаючі; оздоровчі; технології нав-чання здоров'ю; технології виховання культури здоров'я.

Перспективами подальших розвідок напря-му є розробка і впровадження в роботу ЗВО здо-ров'язбережувальних технологій.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Ващенко О. Виховання у школярів здорового спо-субу життя//психолог-педагогічні основи гуманіза-ції виховання і навчання : Зб. Наук. Праць. Рівне : Теніс. 2010. С. 40–341.
2. Драгнев Ю. В. Компоненти формування культури здоров'я студентів в умовах комп'ютеризації нав-чання. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: Наукова монографія /За редакцією проф. Єрмакова С. С. Харків: Х Д А Д М (ХХП) 2007. 1. 176 с.
3. Жданова О. М. Управління сферою фізичного вихо-вання і спорту: навчальний посібник / О. М. Ждано-ва. Л. Я. Чеховська. Дрогобич: Коло. 2009. 224 с.
4. Наказ МОН України №642 від 02.07. 2003р. Про організацію вивчення гуманітарних дисциплін за вільним вибором студента.
5. Присяжнюк С. І., Оленев Д. Г., Парчевський Ю. М. Оздоровча фізична культура студентів вищих на-вчальних закладів ІТ-технологій: Підручник. К. Ви-давництво НУБіП України. 2016. 402 с.
6. Рекомендаційний лист МОН України керівникам навчальних закладів від 25.09.2015р. №4/9-454 «Щодо організації фізичного виховання у вищих навчальних закладах»

7. Сущенко Л. П. Соціальні технології культивування здорового способу життя людини/ Запоріж. держ. ун-т. Запоріжжя. 1999. 308 с.

REFERENCES

1. Vashchenko, O. (2010). *Vykhovannya u shkolyariv zdorovoho sposobu zhyttya*. [Education of a healthy lifestyle among schoolchildren]. Rivne.
2. Drahynev, YU. V. (2007). *Komponenty formuvannya kul'tury zdorovya studentiv v umovakh komp'yuteryzatsiyi navchannya*. [Components of the formation of students' health culture in the conditions of computerization of education]. Khar'kiv.
3. Zhdanova, O. M. (2009). *Upravlinnya sferoyu fizychnoho vykhovannya i sportu: navchal'nyy posibnyk*. [Management of the sphere of physical education and sports: a study guide]. Drohobych.
4. *Nakaz MON Ukrainy №642 vid 02.07. 2003r. Pro orhanizatsiyu vyvchennya humanitarnykh dystsyplin za vil'nym vyborom studenta* [Order of the Ministry of Education and Culture of Ukraine No. 642 dated 02.07. 2003 About the organization of the study of humanitarian disciplines according to the student's free choice].
5. Prysyzhnyuk, S. I., Olenyev, D. H. Parchevs'kyu, YU. M. (2016). *Ozdorovcha fizychna kul'tura studentiv vyshchykh navchal'nykh zakladiv IT-tekhnohiiy*. [Health physical culture of students of higher educational institutions of IT technologies]. Kyiv.

6. *Rekomendatsiynyy lyst MON Ukrainy kerivnykam navchal'nykh zakladiv vid 25.09.2015r. №4/9-454 «Shchodo orhanizatsiyi fizychnoho vykhovannya u vyshchykh navchal'nykh zakladakh»*. [Recommendation letter of the Ministry of Education and Culture of Ukraine to heads of educational institutions dated September 25, 2015. No. 4/9-454 «Regarding the organization of physical education in higher educational institutions»].
7. Sushchenko, L. P. (1999). *Sotsial'ni tekhnolohiyi kul'tyvuvannya zdorovoho sposobu zhyttya lyudyny*. [Social technologies of cultivating a healthy human lifestyle]. Zaporizhzhya.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ВІЗАВЕР Вікторія Арпадівна – викладач української мови, Навчально-консультаційний центр ім. Егана Еде.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх фахівців.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

VIZAVER Victoria Arpadivna – teacher of Ukrainian language,

Egan Ede training and consulting center of Beregovo,

Circle of scientific interests: professional training of future specialists.

Стаття надіслана до друку 13.07.2023 р.

УДК: 159.954.3-078.17]:001.19

DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2023.04.116

LI ENHUI –

аспірантка Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
ORCID:<https://orcid.org/0000-0001-6412-1707>
e-mail: shcholokova.o@gmail.com

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МУЗИЧНО-СЛУХОВИХ УЯВЛЕНЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ФОРТЕПІАННОГО НАВЧАННЯ

LI Enhui. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МУЗИЧНО-СЛУХОВИХ УЯВЛЕНЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ФОРТЕПІАННОГО НАВЧАННЯ

У статті розглянуті структурні компоненти музично-слухових уявлень як важливої передумови загального музичного розвитку та виконавської майстерності молодших школярів. Зазначається, що музично-слухові уявлення належить до комплексних понять, тому їх формування відбувається у єдності емоційно-рефлексивного, мотиваційного, діяльнісного і креативно-виконавського компонентів на протязі трьох етапів: емоційно-розвиваючого, музично-накопичувального та виконавсько-творчого.

Ключові слова: молодші школярі; музично-слухові уявлення; навчання гри на фортепіано; музично-виконавська діяльність, виконавські уміння.

LI Enhui. THEORETICAL PRINCIPLES OF THE FORMATION OF MUSICAL AND AUDITORY IDEAS OF YOUNGER SCHOOL STUDENTS IN THE PROCESS OF PIANO LEARNING

The article examines the structural components of musical and auditory perceptions as an important prerequisite for general musical development and performance skills. It is noted that the system of music education in specialized institutions feels an urgent need for effective methods aimed at forming musical and auditory ideas of students primary school age. At the same time, it is emphasized that musical and auditory representations are an integrative entity that combines all types of musical hearing. After all, for a full-fledged performance of a musical work, ideas are necessary, which are related to the interpretation of a musical work and the differentiation of its sound texture. All of them together control the activity of musical hearing in a broad sense – the ability to understand, feel, emotionally experience the content of music, creating an artistic image of a musical work, and in a narrow sense – the ability to navigate in its acoustic plane.

Since musical and auditory representations belong to complex concepts, their formation is presented in the unity of emotional-reflexive, motivational, activity and creative-performance components. The formation of musical and auditory ideas of junior high school students according to these components should take place during the first years of education in three stages: emotional-developmental, musical-accumulating and performing-creative, each of which has its own

goal and task. The ability to operate musical and auditory representations becomes the foundation of quality piano training and musical development of schoolchildren.

Keywords: *younger schoolchildren; musical and auditory representations; learning to play the piano; musical and performing activities, performing skills.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Формування музично-слухових уявлень належить до основних завдань музичного навчання молодших школярів у мистецьких закладах освіти. Обговорюючи цю проблему, педагоги звертають увагу на необхідність переходу від загального опису прийомів гри на фортепіано до аналізу внутрішніх, глибоких закономірностей їх формування, зв'язку з іншими структурами виконавського процесу у всій його складності і протирічливості. Вони зауважують, що вже з перших уроків важливо прищеплювати учням навички вслуховування у інтонаційну виразність мелодичної лінії та осмислено її інтонувати на музичному інструменті. З урахуванням цих положень важливим завданням музичної освіти у спеціалізованих музичних закладах стає формування музично-слухових уявлень учнів, що сприятиме їх загальному музичному розвитку та виконавській майстерності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз публікацій в галузі музичної педагогіки свідчить, що ідеї видатних педагогів минулих часів не втратили свого значення до сьогодення, але з урахуванням реалій сьогодення вони вимагають певної модернізації та удосконалення. Так, значна частина українських та зарубіжних науковців (Гу Сяохун, В. Макаров, Н. Мозгальова, Л. Ракітянська, Є. Маркова, Лю Цинган, О. Шрамко, О. Щолокова вважають формування музично-слухових уявлень основою успішної музичної діяльності, яка дозволяє розкрити особистість учнів і суттєво вплинути на їх музичний розвиток та естетичні уподобання. Вони зазначають, що для виконання музики важливим є вміння її слухати, яке передбачає емоційне настроювання.

Метою статті є теоретичне обґрунтування компонентів музично-слухових уявлень молодших школярів у процесі фортепіанного навчання, які в сукупності дозволяють швидше і якісніше опанувати музичні твори, розвивати власні виконавські уміння і навички.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні система музичної освіти у спеціалізованих закладах відчуває гостру потребу у ефективних методиках, спрямованих на формування музично-слухових уявлень учнів. Це пояснюється тим, що, по-перше, до спеціалізованих закладів мистецької освіти залучаються не тільки учні з яскравими музичними здібностями а й ті, які мають посередні музичні дані. З іншого боку, навчання в системі он-лайн, спричинене пандемією і воєнним станом, значно ускладнює музичний розвиток учнів. Тому формування музично-слухових уявлень має стати першочерговим завданням

педагога-піаніста; метою, яка визначає стратегію і тактику його роботи.

Невміння слухати себе завжди збіднює виконання, робить його недосконалим. При цьому характер музики також змінюється і часто не відповідає задуманому композитором, а учень-виконавець навіть не помічає цього. У виконавському процесі основою формування музично-слухових уявлень виступає слухова активність, яка забезпечує слухо-рухову координацію, надає виконанню оцінку за художніми та технічними параметрами і таким чином здійснює коригування виконавського процесу та його результату.

У процесі роботи над втіленням художніх образів музичного твору коло уявлень може бути надзвичайно різноманітним. У науковій літературі з музичної психології автори дослідники виділяють три основних види музично-слухових уявлень: уявлення конкретної звукової фактури (ладо-звукові, ритмічні, гармонічні), уявлення асоціативні (емоційно-образні) та «технічні» (моторні).

Ступінь конкретності відчуття може бути різною і залежати від здібностей та досвіду. Індивідуальними можуть бути й характеристики почуття: одні чують тільки мелодію, інші – мелодію і гармонію, треті додають до цих якостей ще й тембр. Існують також уявлення, накопичені слухом і музичним мисленням з видозмінами. Про таку здібність говорять як про творчу уяву або фантазію. Музиканти, а за ними і деякі психологи називають здатність уявляти музику подумки внутрішнім слухом, протиставляючи його зовнішньому слуху, тобто здатності чути і сприймати музику, яка звучить безпосередньо.

Музично-слухові уявлення виявляються складним утворенням, яке включає конкретну звукову фактуру, емоційно-образні та технічні складники. Але перш за все вони поєднують усі види музичного слуху. Адже для повноцінного виконання музичного твору необхідні уявлення, які пов'язані не тільки з інтерпретацією музичного твору (наприклад, темброві, динамічні, артикуляційні), а й з диференціацією його звукової фактури (мелодії, гармонії, ритмом, тональністю, формою). Усі вони разом керують діяльністю музичного слуху в широкому значенні – здатності розуміти, відчувати, емоційно переживати зміст музики, створюючи художній образ музичного твору, і у вузькому – умінні орієнтуватися у його акустичній площині. Відтак розуміння звуко-висотної, тональної, ритмічної сторони звучання стає основою для поступового розвитку навичок, на яких зростає вся технічна сторона виконання твору.

Разом з тим процес фортепіанного навчання стає перспективним, якщо педагог із самого по-

чатку роботи з учнем ставить своїм спеціальним завданням формування музично-слухових уявлень, допомагаючи йому усвідомити особливості музичної фактури та її значення у виконавській діяльності. Отже, можна сказати, що для сприймання і відтворення музичних творів важливо розвивати всі компоненти музичного слуху, які проявляється у здатності відчувати виразність та яскравість музичної архітектоники, а також емоційно сприймати музичні образи у відповідності з їх характером та іншими властивостями. Згідно цих положень формування умінь і навичок на основі музично-слухових уявлень характеризується процесуальністю та послідовністю. Маючи виражену специфіку, воно здійснюється за чотирма фазами.

За першою фазою відбувається сприймання музичного твору і надання йому власної характеристики емоційного спрямування. Учні намагаються усвідомити поставлені педагогом завдання і вирішити їх разом з ним. Така робота вимагає від них особливої уваги, тому найчастіше вони намагаються виконувати ці завдання формально. Пояснення педагога, залучення різноманітних асоціацій допомагає учням скоординувати свої зусилля та виправленні помилок, пов'язаних з ігровими рухами, а також зрозуміти взаємозв'язок всіх рухів із якістю звуковидобування. В цей час основна увага учнів спрямовується на нотний запис та ігрові рухи, тому мелодична лінія сприймається у вигляді контуру; вона не пов'язується з якістю звука, а нотний запис і рухи не зливаються у цілісний процес. Відповідно перший етап навчання бажано зробити до нотним, тобто основну увагу приділити формуванню музично-слухових уявлень, використовуючи елементи підбору мелодій на слух та музичних імпровізацій.

За другою фазою сприймання учнями музичних образів ще відбувається у довільній формі, тому воно потребує значної корекції педагога, а відтак й застосування ігрових прийомів, яке потребує їх чіткого пояснення. В цей час учень більше уваги приділяє нотному тексту, тому йому доводиться напружувати свою свідомість, постійно переключати увагу з нотного тексту на ігрові прийоми. В процесі удосконалення своєї гри учень навчається відчувати звуковисотні рухи, коригувати виконавські дії. При цьому роль зорових аналізаторів зменшується, а слухових і рухових збільшується.

Злиття всіх елементів настає поступово. Для цього педагогу потрібно постійно звертати увагу учня на різні елементи музичної мови, особливості звуковидобування у відповідності з характером музичних образів, що в цілому покращує виконання музичного твору. Формування таких умінь й розвиває музичну культуру й удосконалює виконавську діяльність учня.

За третьою фазою у свідомості учня під час гри на фортепіано відбувається злиття різних зо-

рових і слухо-рухових елементів у цілісний ігровий процес. Виконання ігрових рухів відбувається більш невимушено, а його свідомість вже менше втручається у цей процес. Разом з тим, в результаті тривалих цілеспрямованих повторів окремих фрагментів музично-слухові умінь і навички удосконалюються, зміцнюються технічні прийоми, що в цілому стабілізує виконавський процес і надає учням впевненості у своїх силах.

На протязі четвертої фази формування музично-слухових уявлень набуває рис оцінювання. Безумовно, робота над музичним звуком під час опрацювання музичного твору вимагає прискіпливої уваги. Якість звуку постійно формується у навчальному процесі і удосконалюється на протязі всієї виконавської діяльності. Але якість і різноманітність звуку залежить від стилевих і жанрових особливостей твору, тому для відповідного звуковидобування необхідно приділяти увагу естетичним особливостям його сприймання.

Узагальнення вище зазначених положень дозволяє зробити висновок, що музично-слухові уявлення можуть бути живими і чіткими по відношенню до різних елементів музичного слуху, тому необхідно тренувати кожну з цих здібностей, приділяючи їй спеціальну увагу. Оскільки музично-слухові уявлення належить до комплексних понять, то їх формування можна представити у єдності **емоційно-рефлексивного, мотиваційного, діяльнісного і креативно-виконавського** компонентів.

Розглянемо ці компоненти більш докладно. Враховуючи те, що в нашому дослідженні беруть участь учні молодшого шкільного віку, в компонентній структурі музично-слухових уявлень будемо надавати першочергового значення **емоційно-рефлексивному компоненту**. Свою позицію ми доводимо, спираючись на сучасні психологічні дослідження.

Згідно словникових тлумачень поняття «емоції» походить від лат. *emovere* – хвилювати, збуджувати. Воно розкриває психічні процеси і стани, які пов'язані з інстинктами, потребами або мотивами. Крім того, це поняття відображує у формі безпосереднього переживання (задоволення, радості, страху тощо) значимість діючих на індивіда явищ і ситуацій для здійснення його життєдіяльності.

Виявленню психологічних особливостей емоцій присвячені праці багатьох психологів, зокрема Г. Костюка, В. Маляко, В. Рибалки. Ці науковці підкреслюють наступне: почуття мають бути усвідомленими, тільки тоді вони мають вплив на особистісні якості. Найважливішою особливістю емоцій є те, що вони можуть узагальнюватися в свідомості і передаватися іншій людині. Відтак можна сказати, що емоційний досвід формується в результаті переживань, які виникають під час спілкування з людьми і, зокрема, з мистецтвом.

Необхідно також зазначити, що й сучасна музична педагогіка (О. Олексюк, О. Ростовський, О. Рудницька, О. Щолокова) одним із концептуальних завдань вважає вплив цілеспрямованого музичного сприймання на розвиток емоційності та інтелектуальної активності особистості учня. Так, О. Щолокова наполягає на тому, що цілеспрямований емоційний розвиток молодших школярів вимагає постійної допомоги з боку педагога, аби надати їм можливість усвідомити власні уподобання під час знайомства з музичними творами. Це обумовлено тим, що в молодшому шкільному віці багато психічних процесів ще не можуть бути емоційно-забарвленими. Тому педагогу надзвичайно важливо розвивати емоційну сферу учня та збагачувати її новими враженнями [14].

Ще одна дослідниця, О. Рудницька, розглядаючи проблему музичного сприйняття в якості духовно-практичної діяльності, наголошує на тому, що емоційно-сміслові осягнення змісту музичного твору залишається провідною формою спілкування з ним. При цьому вчена робить висновок, згідно якого повноцінна емоційна реакція на нього завжди поєднується з аналітико-синтетичною діяльністю свідомості [13]. З цієї метою музична педагогіка застосовує методи **емпатії**, інверсії, синестезії, особистих асоціацій і порівнянь.

У розвитку емоційного сприйняття молодших школярів важливу роль відіграє рефлексія – здатність до пізнання музичних творів, вміння їх аналізувати і зіставляти із іншими художніми цінностями. Зазначимо, що поняття «рефлексія» (від лат. reflexio – обернення назад) має давні філософські корені. Ще в античні часи установка мислителів «пізнай самого себе» набула принципового значення. Вона визначила трактування цього поняття як здатності до самосвідомості і самопізнання, можливості співвідносити елементи мислення і дійсності.

Англійський філософ Дж. Локк переніс поняття «рефлексія» на педагогічний процес і розглядав його як джерело пізнання. У своїх роздумах вчений наголошував, що все походить від досвіду. За визначенням вченого, набутий досвід включає відчуття та рефлексію, яка стає внутрішнім сприйманням діяльності нашого розуму. Під час такої діяльності розум отримує різні ідеї та міркування. Оскільки джерело ідей знаходиться всередині самої людини, воно стає внутрішнім відчуттям.

Дане поняття досить активно вивчали українські вчені. Так, за визначенням психолога В. Роменця рефлексію можна розглядати як «принцип післядії, який пов'язаний з формуванням філософської стратегії поведінки, а вона, в свою чергу, виявляє характер особистості» [12, с. 123]. Разом з тим рефлексія – це процес і результат осмислення та фіксування особистістю стану її розвитку та саморозвитку. Рефлексивність допомагає людині

усвідомити свою індивідуальність та унікальність, які виявляються в процесі її діяльності.

Розвиток рефлексивності у молодших школярів в процесі музичного навчання пов'язаний з використанням різноманітних музичних творів у сольному і ансамблевому виконанні. Відтак у структурі музично-слухових уявлень молодших школярів емоційно-рефлексивний компонент набуває особливого значення: емоції регулюють потреби учня, виявляють його ставлення до музичних явищ та їх оцінювання, тобто надають їм індивідуальні характеристики, а рефлексії допомагають їх привласнити. Разом вони спрямовуються на задоволення актуальних потреб і мають чітко виражений ситуативний характер.

Вивчаючи психологічні особливості музичної діяльності, вчені виявили закономірність, згідно якої між емоціями, здібностями і діяльністю існує взаємозалежність. Це обумовлено тим, що емоції не є чимось зовнішнім до діяльності, а безпосередньо включаються у процес її здійснення у вигляді «єдності афекту та інтелекту». На думку дослідників (В. Віллонас), емоція як цінність виявляє схильність до одних видів діяльності й відстороненість до інших, а здібності не тільки виявляються у діяльності, але й регулюють її, виступаючи певним способом дій. Тому ми виділяємо **діяльнісний компонент**, який регулює процес музично-перцептивного і виконавського навчання молодших школярів, міру їх оволодіння практичними вміннями.

Слід зазначити, що одним з вирішальних факторів занять музикою та продуктивного здійснення виконавської діяльності стає формування у молодших школярів **мотиваційного компонента**, оскільки ефективність і якість навчального процесу напряму залежить від рівня її дієвості. У науковій літературі мотивація розглядається як сукупність різних спонукань: мотивів, потреб, інтересів, прагнень, цілей, потягів, установок та ідеалів. У загальному сенсі вона характеризує поведінку людини [4, 13].

У навчанні мотивація проявляється в результаті впливів освіти, а також сімейної та соціальної середовища; крім того, вона пов'язана з життєвими установками, прагненнями та інтересами особистості. Мотив може стати спонуканням для тих чи інших цілей, а ціль, як правило, утворюється декількома мотивами. Наприклад, ціль «добре навчатися» можуть спонукати різні мотиви: інтерес до знань, спроба уникнути покарань, прагнення отримати прихильність від товаришів, тощо.

Разом з тим, А. Маслоу зазначав, що будь-яка діяльність стимулюється декількома базовими потребами, а залучення якомога більшої кількості потреб та широкого кола збуджувальних факторів підвищує загальний рівень мотивації у діяльності. Відтак мотив спонукає діяльність, а мета надає їй спрямованість. Тому, якщо мотив є критерієм вибору виду діяльності, то мета спрямовує дію.

У зв'язку з цим доцільно розглянути таке поняття як «стимул». У музичній діяльності серед основних стимулів вчені виділяють внутрішні, зовнішні та особистісні. Внутрішні стимули навчання визначаються індивідуальними потребами і можуть бути вродженими (виражати органічні потреби людини) і набутими (виражати соціальні потреби). Зовнішні стимули визначаються соціальними умовами життєдіяльності людини, до яких відносять вимоги і очікування. Натомість особистісні стимули навчання визначаються інтересами, прагненнями, установками, переконаннями та відношенням. Усі три види стимулів навчання у різних співвідношеннях притаманні кожній людині.

У музичному навчанні молодших школярів такими стимулами виступають: задоволення від самого процесу виконання музики; досягнутий результат діяльності (створення цікавої інтерпретації музичного твору); винагорода за діяльність (гарна оцінка, отримання лауреатського звання тощо);

Отже, мотиваційний компонент фортепіанного навчання учнів молодших класів виражає їх зацікавлене ставлення до виконавської діяльності стійке бажання до ознайомлення з різними музичними творами, набуття досвіду музичної діяльності, інтерес до мистецьких знань.

Безпосередньо пов'язаний з мотиваційним компонентом наступний, **креативно-виконавський компонент**, який забезпечує дієве ставлення учнів до процесу фортепіанного навчання, передбачає загостреність почуттів, високу розвиненість емоційної сфери, здатність до глибокого переживання духовних цінностей, втілених в музичних образах.

Вибір цього компонента був зумовлений тим, що в сучасних працях з музикознавства, музичної психології та музичної педагогіки (Т. Гризоголазова, О. Олексюк, Гу Юфей, Лю Цинчан, В. Шулґіна, О. Щолокова) виконавство вважається відносно самостійним явищем музичної культури і відрізняється творчою спрямованістю.

У галузі педагогіки вчені розглядають креативність у особистісному і процесуальному аспектах. Вона передбачає здатність створювати і знаходити нові оригінальні ідеї, що відхиляються від прийнятих схем мислення, і успішно вирішувати поставлені завдання нестандартним способом.

Так, психологи зазначають, що для того, аби допомогти учням знайти свій індивідуальний стиль творчої діяльності, потрібно у кожного з них виявити специфічні і найбільш оптимальні засоби пристосування до навчальних ситуацій. При цьому під індивідуальним стилем творчої діяльності розуміють систему своєрідних засобів вирішення завдання, які характеризуються комплексом природних особливостей людини. Отже, якщо в учня виробляється свій індивідуальний

стиль навчальної діяльності, то це означає, що він, використовуючи свої індивідуально-типові особливості, пристосувався до умов навчання.

У контексті нашого дослідження ми розглядаємо це поняття як спеціально організоване навчання з метою оволодіння креативними способами діяльності. Така діяльність сприяє духовному та інтелектуальному розвитку молодших школярів, дозволяє їм активізувати власний досвід музично-виконавської діяльності.

Ми вважаємо, що формування музично-слухових уявлень молодших школярів згідно представлених компонентів має відбуватися на протязі перших років навчання за трьома етапами: емоційно-розвиваючого, музично-накопичувального та виконавсько-творчого, кожен з яких має свою мету та завдання.

Висновки та перспективи подальших розвідок напруму. Схарактеризовано основні завдання музичного навчання молодших школярів у мистецьких закладах освіти.

Розглянуто структурні компоненти музично-слухових уявлень як важливої передумови загального музичного розвитку та виконавської майстерності. Підкреслюється, що музично-слухові уявлення виявляються інтегративним утворенням, яке поєднує усі види музичного слуху. Разом вони керують діяльністю музичного слуху в широкому значенні – здатності розуміти, відчувати, емоційно переживати зміст музики, створюючи художній образ музичного твору, у вузькому – умінні орієнтуватися в його акустичній площині.

Формування музично-слухових уявлень представлено у єдності емоційно-рефлексивного, мотиваційного, діяльнісного і креативно-виконавського компонентів, воно відбувається на протязі перших років навчання за трьома етапами: емоційно-розвиваючого, музично-накопичувального та виконавсько-творчого, кожен з яких має свою мету та завдання. Уміння оперувати музично-слуховими уявленнями стає підґрунтям якісного фортепіанного навчання і музичного розвитку учнів.

Перспективами для подальших розвідок напруму є удосконалення методики їх формування як підґрунтя якісного фортепіанного навчання.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Гризоголазова Т. І. Методика навчання гри на фортепіано. К. НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. 168 с.
2. Дуань Сяовой. Фортепіанне мистецтво і «мислення». Вчена газета Таншанського педагогічного інституту. №1 С. 2009. 121–129. (段小伟. 钢琴艺术与“思维”/段小伟//唐山师范学院学报 2009年第01期 121页)
3. Дян Хайян. Фортепіанне виконавство і внутрішнє вухо / Китайська музика. №1, 2005. С. 166–168. (江海燕. 钢琴演奏与内心听觉/江海燕// 中国音乐 2005年01期 166 - 168页)
4. Костюк Г. С. Здібності та їх розвиток у дітей. К. Знання, 1963. 80 с.
5. Липська С. Л. Проблема музично-виконавської підготовки учнів в умовах позашкільної освіти // Педа-

гогічний процес: теорія і практика: Зб. наук. праць. Вип. 1. К. : П/П «ЕКМО». 2005. С. 84–93.

6. Лі Еньхуй. Зміст поняття «музично-слухові уявлення» в сучасних наукових дослідженнях. Теорія і методика мистецької освіти. С.14 (27). 2009. С. 32–38.
7. Макаров В. Методика обучения игре на фортепиано. Х. : ХГИИ. 1997. 120 с.
8. Мартинсен К. А. Методика индивидуального преподавания игры на фортепиано. Классика XXI. 2003. 127 с.
9. Милич Б. Е. Воспитание ученика-пианиста К. Кифара, 2002. 86 с.
10. Олексюк О. Музична педагогіка. К. : КНУКіМ, 2006. 188 с.
11. Питання фортепіанної педагогіки та виконавства. К. Музична Україна, 1981. 115 с.
12. Роменець В. А. Психологія творчості : навчальний посібник. К. : Либідь, 2004. 288 с.
13. Рудницька О. Педагогіка: загальна та мистецька: навчальний посібник. Тернопіль: Навч. Книга, Богдан, 2005. 360 с.
14. Щолокова О. Мистецька освіта у вимірах сучасності: проблеми теорії і практики. Дніпропетровськ, 2014. 301с.

REFERENCES

1. Hryzohlazova, T. I. (2018). *Metodyka navchannya hry na fortepiano*. [Methodology of learning to play the piano]. Kyiv.
2. Duan' Syaovey (2009). *Fortepianne mystetstvo i «myslennya»*. [Piano art and «thinking»].
3. Dyan Khayyan. (2005). *Fortepianne vykonavstvo i vnutrishnye vukho*. [Piano performance and inner ear].
4. Kostyuk, H. S. (1963). *Zdibnosti ta yikh rozvytok u ditey*. [Abilities and their development in children]. Kyiv.
5. Lips'ka, S. L. (2005). *Problema muzychno-vykonavs'koyi pidhotovky uchniv v umovakh pozashkil'noyi osvity*. [The problem of musical and performance training of students in the conditions of out-of-school education]. Kyiv.
6. Li En'khuy. (2019). *Zmist ponyattya «muzychno-slukhovi uyavlennya» v suchasnykh naukovykh doslidzhennyakh. Teoriya i metodyka mystets'koyi osvity*. [The content of the concept of «musical and auditory representations» in modern scientific research. Theory and method of art education].

7. Makarov, V. (1997). *Metodyka obuchenyya hry na fortepyano*. [Methodology of learning to play the piano]. Kharkiv.
8. Martynsen, K. A. (2003). *Metodyka yndyvydual'noho prepodavannya hry na fortepyano*. [Methodology of learning to play the piano].
9. Mylych, B. E. (2002). *Vospytanye uchenyka-pyanysta*. [Education of a pianist student]. Kyiv.
10. Oleksyuk, O. (2006). *Muzychna pedahohika*. [Musical pedagogy]. Kyiv.
11. *Pytannya fortepiannoyi pedahohiky ta vykonavstva*. (1981). [Issues of piano pedagogy and performance]. Kyiv.
12. Romenets', V. A. (2004). *Psykhohohiya tvorchosti : navchal'nyy posibnyk*. [Psychology of creativity: a study guide]. Kyiv.
13. Rudnyts'ka, O. (2005). *Pedahohika: zahal'na ta mystets'ka: navchal'nyy posibnyk*. [Pedagogy: general and artistic: a study guide]. Ternopil'.
14. Shcholokova, O. *Mystets'ka osvita u vymirakh suchasnosti: problemy teorii i praktyky*. [Art education in the dimensions of modernity: problems of theory and practice]. Dnipropetrovs'k.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Лі ЕНХУІ – аспірантка Українського державного університету імені Михайла Драгоманова.

Наукові інтереси: формування музично-слухових уявлень молодших школярів у процесі фортепіанного навчання.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Li ENHUI – graduate student of the Ukrainian State University named after Mykhailo Drahomanova.

Circle of scientific interests: formation of musical and auditory ideas of younger schoolchildren in the process of piano learning.

Стаття надіслана до друку 16.08.2023 р.

УДК: 37.793.3

DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2023.04.121

МИХАЙЛИШЕН Олександр Володимирович – викладач кафедри музикознавства, інструментальної підготовки та хореографії Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2447-4852>
e-mail: oleksandr22vn@gmail.com

МАЦЮК Олександр Максимович – викладач кафедри музикознавства, інструментальної підготовки та хореографії Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3403-6234>
e-mail: aleksandr.matsiuk@gmail.com

ПРИРОДА І СПРИЙНЯТТЯ ХОРЕОГРАФІЧНОГО РУХУ

МИХАЙЛИШЕН Олександр Володимирович, МАЦЮК Олександр Максимович. ПРИРОДА І СПРИЙНЯТТЯ ХОРЕОГРАФІЧНОГО РУХУ

Хореологія належить до наук, в яких предметом дослідження є хореографічний текст, зміст якого є адекватним його знаковій формі. Процес референції, тобто перекладу конкретних знакових форм мовою танцю, здійснюється за допомогою рухів людського тіла і його взаємодій з іншими структурними елементами цього культурного зразка.

У статті схарактеризовано досвід зарубіжних нейробіологів, які вивчили наслідки затримки нейронної обробки рухомих об'єктів, перцептивну антиципацію (передбачення) і застосували ці міркування до сприйняття хореографічного руху. Автори також аналізують філософські поняття прекрасного і піднесеного в хореографічному мистецтві, розглядають ці процеси з точки зору психології танцю; аналізують явище «імпліцитного руху»; обговорюють універсальні принципи сприйняття та оцінки хореографічного мистецтва.

Ключові слова: хореологія, хореографічний рух, нейронаука, природа сприйняття руху, психологія танцю, мозок і рух, «імпліцитний рух».

MYKHAILYSHEN Oleksandr Volodymyrovych. MATSYUK Oleksandr Maksymovych. NATURE AND PERCEPTION OF CHOREOGRAPHIC MOVEMENT

Choreology is one of the sciences in which the subject of research is a choreographic text, the content of which is adequate to its symbolic form. The process of reference, i.e. the translation of specific symbolic forms into the language of dance, is carried out through the movements of the human body and its interactions with other structural elements of this cultural pattern.

Choreography is not just the invention of movements, it is an assessment of the perceptual and emotional effects of a particular movement or spatial configuration. Choreographers adjust a certain movement or position until they achieve the effect they had in mind. Both dancers and choreographers are guided by brain mechanisms involved in perception, action, and emotion.

In specialized institutes, psychologists and neuroscientists study the neural mechanisms of human movement perception and motor control, moving from the study of simple movements to more complex stimuli and motor tasks. If choreographers and dancers performed in research laboratories, and relevant experts analyzed dance performances, we could learn more about both dance and the brain.

The article describes the experiences of foreign neuroscientists who have studied the effects of delayed neural processing of moving objects, perceptual anticipation, and applied these considerations to the perception of choreographic movement. The authors also analyze the philosophical concepts of beauty and the sublime in choreographic art, consider these processes from the point of view of dance psychology; explain the beauty of harmony between mind and object as conceived by Kant; prove that the perception of dance is connected with the interaction between expectations and their realization; analyze the phenomenon of «implicit movement»; discuss the universal principles of perception and evaluation of choreographic art.

Keywords: choreology, choreographic movement, neuroscience, nature of movement perception, dance psychology; brain and movement, «implicit movement».

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Хореологія належить до наук, в яких предметом дослідження є хореографічний текст, зміст якого є адекватним його знакової формі. Процес референції, тобто перекладу конкретних знакових форм мовою танцю, здійснюється за допомогою рухів людського тіла і його взаємодій з іншими структурними елементами цього культурного зразка. Зарубіжні нейробіологи, які вивчили наслідки затримки нейронної обробки рухомих об'єктів, перцептивну антиципацію (передбачення), застосували ці міркування до сприйняття хореографічного руху.

Розгляд явища «імпліцитного руху», аналіз філософських понять прекрасного і піднесеного в хореографічному мистецтві, вивчення цих процесів з точки зору психології танцю, дослідження універсальних принципів сприйняття та оцінки хореографічного мистецтва вважається актуальним і цікавим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У процесі написання статті опрацьовані джерела з історії, теорії, методики сучасної хореографії. Так, проблемою руху і простору в хореографічному мистецтві, його існування та розвитку займалися Богословський В., Солярська І. Зарубіжні культурологічно-мистецтвознавчі наукові дослідження з танцю, балету і хореографії кінця ХХ – початку ХХІ століття представлені Браїловською М., Жиленко М., Колпецькою О, Ле Модем Філіпом, Марселем Мішелем, Ізабеллою Жіно. Дослідили сутність хореографічної культури і особливості її явища, виражальні форми і технології рухів та

кож зарубіжні вчені-нейробіологи француз Ален Бертоз, американка Ненсі Канвішер, голандський хореограф і дослідник Івар Хагендорн, психологи англійці Майкл Ленд, Пітер Маклеод та ін.

Метою статті є дослідити хореографічні рухи та їхнє корелювання з підвищеною активністю в ділянках мозку, пов'язаних з емоціями та збудженням.

Виклад основного матеріалу дослідження. Чому перегляд одного танцювального виступу, чи то класичного балету, чи то новітньої сучасної хореографії, може бути настільки цікавим і навіть захоплюючим, а перегляд іншого – залишати нас байдужими? Провідні науковці та мистецькі дослідники стверджують, що сучасна нейронаука має для нас відповідь: рухається тіло, але танцює мозок. Хореографія – це не просто вигадкування рухів, це оцінка перцептивних та емоційних ефектів певного руху чи просторової конфігурації. Хореографи продовжують коригувати певний рух або позицію доти, доки вони не досягнуть того ефекту, який вони мали на увазі. Так само і танцюристи, спостерігаючи за своїми рухами в студійному дзеркалі чи на відео, або репетируючи рух, доки зворотний зв'язок їхніх тіл не повідомить їм, що рух «відчувається правильно». При цьому і хореографи, і танцюристи керуються мозковими механізмами, що беруть участь у сприйнятті, дії та емоціях. Саме тому британський нейробіолог Семір Зекі каже, що в певному сенсі всі митці є нейробіологами. Вони досліджують властивості мозку і розкривають його можливості.

Логіка цього аргументу може також пояснити, чому враження людей від того чи іншого танцювального перформансу відрізняються. Побачивши захоплюючу виставу, ми очікуємо, що наступного разу, коли побачимо твір того ж хореографа, ми будемо в такому ж захваті. Саме тому ми хочемо повернутися, щоб отримати ще одну дозу цього приємного відчуття. І навпаки, якщо нам було нудно, ми менш схильні йти знову. Те, що ми побачили, не тільки підвищило (або знизило) наші очікування щодо того, що ми відчуємо, але й захопило наші очікування. Все це – психологія нашого сприйняття.

Створюючи нову роботу, хореографи можуть або намагатися повторити емоційні ефекти попереднього твору, або дослідити інший напрямок. Обидва підходи мають свої плюси і мінуси. Якщо хореограф продовжує працювати в руслі попередньої роботи, нові глядачі можуть бути в захваті, як і частина старої аудиторії. Деякі люди, однак, можуть бути розчаровані: їхні перцептивні очікування виправдалися, а емоційні – ні. Ось чому багато сиквелів розчаровують. Але повторний перегляд того самого твору може виявитися більш цікавим, навіть якщо ми вже знайомі з ним. Ми можемо звернути увагу на інші аспекти або бути схвилюваними в очікуванні, або, можливо, вистава просто краще викликала нашу реакцію. Що стосується хореографа, то якщо він вирішить піти іншим шляхом, він може не тільки відштовхнути частину глядачів, але й просто зазнати невдачі, якщо твір не виправдає його власних очікувань. Це ризик будь-якого експерименту: чи то мистецького, чи то наукового. Звичайно, це не єдина причина, чому люди розходяться в своїх естетичних судженнях.

Вчені Сассекського університету вивчили наслідки затримки нейронної обробки сприйняття рухомих об'єктів. Їхні спостереження, які базувались на ретельній комп'ютерній діагностиці тіла є дуже цікавими, та базуються на наступному обчисленні: після того, як частинка світла потрапляє на сітківку ока, їй потрібно від 50 до 100 мілісекунд, щоб перетворитися на електричний імпульс і досягти зорової кори головного мозку. Цей інтервал може здатися незначним, але за цей короткий час автомобіль, що їде зі швидкістю 90 км/год, проїжджає приблизно 3 метри. Кілька вчених припустили, що для компенсації цієї затримки мозок якимось чином екстраполює траєкторію об'єкта, що рухається. Зміщуючи перцепцію – тобто нейронне відображення об'єкта – вперед, його уявне положення збігатиметься з його реальним положенням. Науковці припускають, що ця екстраполяція відбувається на початковому етапі процесу сприйняття – у сітківці ока. Хоча це все ще обговорюється, багато вчених вважають, що певне передбачення відбувається на різних стадіях візуальної обробки, в тому числі і на ранніх.

У книзі французького нейробіолога Алена Бертоза «Відчуття руху мозку» йдеться про те, що і сприйняття, і дія по суті є передбачуваними. На його думку, «мозок діє як симулятор, створюючи ментальні моделі тіла і світу, моделі, які він постійно оновлює новою інформацією, що надходить від органів чуття» [1].

Деякі з найкращих прикладів природи сприйняття руху походять зі спорту. На початку 1980-х років спортивні психологи довели, що тенісна подача занадто швидка, щоб суперник міг вирішити після удару м'яча, в якому напрямку він летить – на форхенд чи бекхенд (і це було ще до появи сучасних «силових подач»). Тим не менш, гравцям часто вдається повернути м'яч. Вони роблять це, зчитуючи з рухів гравця, що подає, куди він збирається вдарити по м'ячу, тому рухаються в цьому напрямку ще до того, як ракетка торкнеться м'яча.

Для мозку ж звичайного глядача, спостерігати за танцівницею на сцені – це практично те ж саме, що тенісистові спостерігати за подачею суперника. Якщо танець є імпровізацією, передбачити наступний рух танцівника або танцівниці є місією, що неможлива.

У своєму аналізі естетичних суджень німецький філософ 18-го століття Іммануїл Кант розрізняв прекрасне і піднесене. Краса, за Кантом, – це почуття, яке ми відчуваємо, коли знаходимо гармонійний порядок у мистецтві або в природі, який апелює до власного прагнення нашого розуму до створення порядку. Це відчуття може бути миттєвим, як коли ми дивимося на ідеально симетричну скульптуру, або результатом ретельного аналізу, як fuga Баха, що стає прекраснішою, чим більше ми її слухаємо.

Піднесене також належить до почуттів – або, краще, до стану душі – але такого, що характеризується початковим дисонансом, а не гармонією. Зіткнувшись з величезним об'єктом, хмарочосом чи Великим Каньйоном, або потужним явищем, таким як бурхливий шторм, наші органи чуття пригнічені, не в змозі досягнути об'єкт чи явище у всій його повноті. Згідно з Кантом, це викликає початкове відчуття незадоволення або навіть страху. Невдовзі після цього моменту дезорієнтації «Я» відновлює самовладання, оскільки йому вдається впорядкувати інформацію, що переповнила органи чуття. Саме в цей момент з'являється відчуття задоволення, оскільки «Я» усвідомлює, що воно вистояло і, як наслідок, є сильнішим за величезний об'єкт чи подію.

Міркуючи, та поглянувши на ці процеси з точки зору психології, ми також можемо пояснити красу в кантівському розумінні гармонії між розумом і об'єктом. Якщо траєкторія руху, передбачена мозком, збігається з реальним рухом, ми відчуваємо задоволення, яке приписуємо руху, що його породив, називаючи його красивим або граціозним. Отже, коли наші очікування справ-

джуються, коли симуляції мозку правильні, ми насолоджуємося грацією чи елегантністю; коли ж вони не відповідають дійсності, ми відчуваємо присмну тривогу.

Це пояснення відкриває можливі шляхи для досліджень. Було б цікаво виміряти реакції мозку глядачів під час перегляду танцювального виступу наживо (за допомогою електроенцефалографії) або в запису (за допомогою функціональної магнітно-резонансної томографії), а потім попросити їх описати свій суб'єктивний досвід. Посилання на кантівські поняття краси та піднесеного слугує лише для того, щоб показати, що деякі нейронні механізми можуть бути пов'язані з естетичними поняттями. Реальний досвід – це комбінація почуттів, а краса і піднесене – це лише аспекти доволі невизначеного досвіду. Наприклад, ми можемо знайти щось цікаве, але не наважитися назвати це прекрасним.

Ідея про те, що сприйняття танцю пов'язане з взаємодією між очікуваннями та їхнім здійсненням, має передумови в інших сферах. Наприклад, таку саму взаємодію пропонували як пояснення музики та гумору. Дійсно, те, що можна назвати піднесеним, може бути схожим на те, що деякі люди описують як «мурашки по шкірі» або «тремтіння по спині» в певні моменти під час виконання певних музичних творів. Нещодавно нейробіологи Енн Блад і Роберт Заторре дослідили нейронні механізми цього явища за допомогою нейровізуалізації в Монреальському неврологічному інституті Університету Макгілла. Вони виявили, що інтенсивність «ознобу» корелює з підвищеною активністю в ділянках мозку, пов'язаних з емоціями та збудженням. Цікаво, що карта активації значно перетинається з тією, яку на основі огляду літератури є коректним окреслити для сприйняття танцю. Це також може пояснити, чому музика і танець так добре поєднуються: очікування, що виникають на слуховому рівні, знаходять своє втілення на рівні візуальному. Фінальні моменти багатьох балетів – це або збіг екзальтації звуку і руху, або, навпаки, повільне згасання.

Як мозок передбачає рух під час спостереження за танцем? Стаття 1983 року когнітивного психолога Дженніфер Фрейд показала, що нерухомі фотографії об'єкта в русі – наприклад, склянки, що падає – передають інформацію про його динаміку. Це явище отримало назву «імпліцитний рух». Більше того, перегляд таких «стоп-кадрів» активує ділянки мозку, пов'язані зі сприйняттям руху. Звичайно, це не здивує танцювальну аудиторію, яка знає, що чудова танцювальна фотографія так чи інакше фіксує виконання. Але когнітивна нейронаука підказує, як саме: фотокамера зупиняє рух, але таким чином, що він ніби продовжується, створюючи у глядача відчуття руху.

Ми відчуваємо рух не лише в динамічних поодиноких зображеннях, але й коли швидко де-

монструється послідовність нерухомих кадрів. Звісно, саме на цьому принципі ґрунтується кіно, до якого й досі застосовується старовинний термін «кінокартина». Розглянемо простий фільм, що складається з двох кадрів, один з яких з крапкою ліворуч, а інший з крапкою праворуч. Якщо ці два кадри показувати послідовно, то здається, що крапка рухається зліва направо і назад. Вчені вважають, що ця ілюзія виникає тому, що мозок обирає найкоротший шлях для з'єднання двох зображень. Однак, як показано в класичному дослідженні Фрейда і Меггі Шиффрар, якщо точки замінити зображеннями людського тіла в двох різних положеннях, мозок обирає анатомічно можливий шлях для з'єднання двох позицій. Це свідчить про те, що імпліцитне знання мозку про рухи, які здатне здійснювати тіло, якимось чином впливає на сприйняття. Інтригуюча думка! Її підтверджує нещодавній нейровізуалізаційний експеримент нейробіолога Дженніфер Стівенс та її колеги, який показав, що моторні ділянки мозку стають активними, коли люди спостерігають за двома положеннями тіла, що швидко чергуються, але тільки якщо рух, що з'єднує їх, фізично можливий, а інтервал між двома кадрами достатньо довгий для того, щоб непомічений рух був зроблений.

Лабораторні експерименти, подібні до цього, розкривають можливості мозку, які він розвинув для вирішення повсякденних завдань. У танці, як і в інших сферах, іноді рух настільки швидкий, що мозок обробляє початкову і кінцеву позиції швидше, ніж рух, що їх з'єднує. Іноді частина руху танцюриста блокується з поля зору, наприклад, через те, що кінцівка зникає за тулубом або через те, що тіло в цілому зникає за одним з реквізитів сцени. Тоді мозок інтерполуює між позиціями, які він сприймав, і ретроспективно робить висновок про рух, що з'єднує їх. У приголомшливому балеті Вільяма Форсайта «Ворог на малюнку» (1989) використовується дерев'яна панель хвилеподібної форми, розташована по діагоналі посередині сцени. У поєднанні з рухомим світлом, яке штовхають танцюристи, це створює захоплююче візуальне видовище. Іноді танцюристи зникають за панеллю, залишаючи видимими лише тіні від їхніх рухів, іноді одна сторона сцени яскраво освітлена, а інша оповита напівтемрявою. Це змусило Анну Кіссельгофф, танцювального критика *New York Times*, написати, що «...танцівників на темній стороні сцени можна було ледве розгледіти, але їхні рухи відчувалися. Їх можна розглядати як образи, спіймані в павутинні віддаленої пам'яті: присутні, але не видимі»[3].

Наукові дослідження про те, як мозок «заповнює прогалини» між рухами, використовуючи лише анатомічно можливі дії, підтримують теорії, які пропонують спільну основу для сприйняття та дії. Згідно з цією точкою зору, сприйняття об-

межується властивостями та обмеженнями рухової системи.

У 2001 році на екрани вийшов телевізійний документальний фільм про дзеркальні нейрони, один з фрагментів якого містив цікаву хореографічну композицію. Це був дует, який починався з того, що один танцюрист копіював рухи іншого, потім поступово переходив до того, що танцівники мінялися місцями і копіювали рухи один одного, а також надавали їм іншу кінцівку, і закінчувався тим, що артисти отримували загальні підказки один від одного, які передавалися в русі. Таким чином, твір символізував можливий шлях від імітації до жестової комунікації, але водночас і втілював його. Хоча концепція була визначена і відрепетирувана заздалегідь, сама постановка була імпровізацією.

Як хореографи керують увагою глядачів? Може здатися тривіальним твердження, що хореографи привертають увагу глядачів насамперед до своїх рухів, а не, наприклад, до костюмів, у які вони вдягнені. Але це також відкриває дещо про мозок і танець. Увага – це різні процеси, за допомогою яких мозок обирає між внутрішніми та зовнішніми стимулами. Увага може бути «захоплена» сенсорною подією або активно спрямована на події, що відбуваються всередині або поза нашим мозком. Орієнтуючи органи чуття на джерело раптової зміни в навколишньому середовищі, фільтруючи інформацію, що надходить до органів чуття, шукаючи специфічні підказки в навколишньому середовищі та готуючись до настання очікуваної події, увага модулює сприйняття.

Привернути увагу – це одне, а утримати її – зовсім інше, особливо тому, що мозок демонструє так зване «гальмування віддачі», тобто біологічну схильність не повертатися до ситуації, яку ми спостерігали раніше. Це може відбуватися тому, що коли мозок вперше потрапляє в поле зору, він витягує всю доступну корисну інформацію. Звідси випливає, що для того, щоб привернути нашу увагу, щось повинно виділятися. Щоб утримати нашу увагу, воно або має бути більш помітним, ніж те, що може нас відволікти, або забезпечувати постійну новизну, змінюючи свій вигляд, інтенсивність, місцезнаходження тощо. Хореографічні рухи, таким чином, мають високий потенціал для привернення уваги.

За звичайних обставин мозок, швидше за все, зосереджується на найбільш перспективних вхідних сигналах, ігноруючи всі інші. Після того, як об'єкт і характеристики його руху виявлені, увага, швидше за все, не буде прикута до руху, а переключиться на щось інше або зосередиться на інших характеристиках, щоб спробувати ідентифікувати об'єкт: «Це пташка чи оса?» Після того, як об'єкт ідентифіковано, увага може переключитися на щось інше («Це – сова») або зосередитися виключно на русі («Це – оса!»), і в цьому випадку всі інші стимули тимчасово ігноруються.

Звідси випливає, що для того, щоб зосередити увагу на русі і тільки на русі, слід посилити природні тенденції мозку у сприйнятті руху. Якщо мозок схильний звертатися до інших ознак після того, як ідентифіковано характеристики руху об'єкта, то рух має бути таким, щоб призупинити цю тенденцію, а інші ознаки (колір, візерунок) – применшити. Тоді мозок швидко відвернеться від цих особливостей і повернеться до руху. Тож якщо ви коли-небудь замислювалися, чому в багатьох танцювальних постановках костюми однотонні і прості, це може бути відповіддю.

Як можна зробити сам рух достатньо цікавим, щоб утримати нашу увагу? Хореографи інтуїтивно розуміють відповідь. Один із способів підкреслити рух – це створити та обіграти природну схильність мозку формувати очікування того, що буде далі. Людське тіло є чудовим інструментом для такої гри, а отже, і для створення відчуття руху. У танці будь-якої миті рух може зупинитися, розширитися, стиснутися або продовжитися в будь-якому іншому напрямку. Танець вимагає спритності сприйняття, що дорівнює спритності танцюриста. Танцюрист контролює широкий спектр параметрів, які він може змінювати: швидкість, напрямок, кількість задіяних кінцівок, ритм, потік і так далі. На протигагу цьому, перегони майже повністю зосереджені на швидкості, а не на русі, тоді як у гімнастиці акцент робиться на спритності тіла та досконалості у виконанні обмеженої кількості рухових вправ.

Звичайно, танець – це більше, ніж просто рух, так само, як музика – це більше, ніж звук. У 1999 році нейробіологи Вілаянур Рамачандран і Вільям Хірстейн опублікували важливу статтю «Наука про мистецтво: нейрологічна теорія естетичного досвіду», в якій вони висунули вісім універсальних принципів сприйняття та оцінки мистецтва:

- посилення ознак, які відхиляються від середніх (так званий «ефект зеузу піків»);
- групування споріднених ознак;
- відокремлення певного візуального ключа;
- контрастування відокремлених ознак;
- несприйняття неприродних перспектив;
- вирішення перцептивних проблем або розшифровка неоднозначних сцен;
- метафора;
- симетрія.

Основним принципом є ефект зміщення піків. В. Рамачандран і В. Хірштейн стверджують, що «перебільшення істотних рис об'єкта створить швидшу і сильнішу реакцію в мозку спостерігача. Це те, чого прагнуть карикатуристи, коли малюють карикатуру, але це також може бути застосовано, наприклад, до сонячних променів Ван Гога, які своїм кольором викликають відчуття, що ви бачите сонячний промінь більше, ніж натуралістична передача. Однак, може бути складніше вка-

зати на ефект зміщення піків у чомусь, наприклад, у мистецтві Ренесансу чи пейзажах 17-го століття, так само, як може бути складно визначити суттєві риси об'єкта. Тому можна припустити, що художник не обов'язково перебільшує суттєві риси, але перебільшує риси, які потім стають суттєвими в остаточному творінні» [4].

Хоча Рамачандран і Хірштейн беруть свої приклади з образотворчого мистецтва, ми можемо застосувати їхні принципи до танцю. Контрасту, наприклад, можна досягти за допомогою протиставлення групового та індивідуального, лівого та правого, сидячого та стоячого тощо. У багатьох балетах Джорджа Баланчина контраст між чоловіками і жінками посилюється за допомогою костюмів: жінки носять білі штани і чорні топи, тоді як чоловіки носять чорні штани і білі сорочки. Можна сказати, що ідеальна синхронізація в більшості класичного балету, як і в багатьох сучасних танцювальних постановках, створює ефект зсуву піків у групуванні пов'язаних між собою ознак. Рухи ніг, очей та пальців у традиційних танцях Індії є прикладом як ізоляції певного візуального ключа, так і метафоричності культурного значення жестів.

Проблема такого підходу до аналізу танцю полягає в тому, що в той момент, коли ми переходимо від простого лабораторного експерименту до повноцінного танцювального перформансу – чи то 10-секундного соло, чи то вечірньої групової постановки – взаємодіє так багато механізмів, що стає важко розплутати павутиння з'єднувальних ліній пояснення. Початкові моменти «Симфонії в трьох частинах» Дж. Баланчина можуть слугувати ілюстрацією до цього. Шістнадцять жінок вишикувалися по діагоналі, енергійно розмахуючи руками. Аж раптом на сцену з куліс шаленим стрибком вистрибує чоловік. У цьому невеликому фрагменті ми бачимо взаємодію різних принципів, які описані: група проти індивідуального, чоловік проти жінки, лівий проти правого, контраст у напрямку і використанні простору (чоловік-танцівник не йде на сцену, він стрибає), а також порушення наших очікувань – навіть якщо ми знаємо, що чоловік-танцівник збирається стрибнути на сцену, це все одно привертає нашу увагу, і ми мимоволі подивимося вбік.

Мабуть, найкращим прикладом радикального руйнування наших очікувань є один з тих невдалих моментів у балеті, коли танцівник падає. У залі миттєво проноситься зітхання, а ті, хто був зосереджений на чомусь іншому, дивуються, що ж сталося. Більше того, оскільки ми знаємо, що падати боляче, ми можемо співпереживати танцюристу – почуття, яке, за гіпотезою, опосередковується дзеркальними нейронами. Але ось що найцікавіше: хореограф, який розуміє це, може творчо використати це, змусивши танцівника навмисно впасти на підлогу. Одна з популярних ба-

летних легенд свідчить, що коли один з танцюристів впав під час репетиції «Серенади» (1935 р.), Баланчину так сподобався цей ефект, що він вирішив включити падіння в балет.

Цей спосіб аналізу танцю також дозволяє нам пояснити, чому певні танцювальні постановки є нудними. Наприклад, тому, що вони не утримують нашу увагу, бо відрізняються від наших очікувань. Порівняйте свій власний досвід або те, що ви прочитали в танцювальному огляді, з тим, як описані процеси уваги та очікування. Пам'ятайте також, що очікування працюють не тільки на мікрорівні окремих рухів, але й на більш глобальному рівні танцювальних фраз і навіть цілих балетів.

Висновки та перспективи подальших наукових досліджень. Оцінювати щось когнітивно і отримувати від цього емоційну насолоду – не одне й те саме. Індивідуальний досвід кожної людини від танцювального перформансу є продуктом не лише процесів сприйняття, але й їхньої взаємодії зі спогадами, асоціаціями та особистими уподобаннями. Як кажуть: «Минулий досвід не є дороговказом до майбутнього досвіду». Час може спотворити пам'ять про минулі вистави. Досвід, смаки та вподобання можуть змінюватися з часом. Але, з іншого боку, ці спогади та вподобання також закладені в мозку. Їхній зміст може змінюватися з часом або відрізнятися у різних людей, але мозкові процеси, які їх пов'язують, залишаються незмінними. В спеціалізованих інститутах психологи та нейробіологи досліджують нейронні механізми людського сприйняття рухів і моторного контролю, переходячи від вивчення простих рухів до більш складних стимулів і рухових завдань. Якби хореографи і танцюристи виступали в дослідницьких лабораторіях, а відповідні спеціалісти аналізували танцювальні постановки, ми могли б дізнатися більше як про танець, так і про мозок. Але незалежно від того, танцюєте ви самі чи дивитесь танцювальну виставу справді високого професійного рівня, навіть коли ваші кінцівки не рухаються в такт, будьте певні, ваш мозок буде танцювати.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бертоз А. Відчуття руху мозку. Кембридж, штат Массачусетс. Видавництво Гарвардського університету, 2000.
2. Блейкмор К. С., Десеті Д. Від сприйняття дії до розуміння наміру. «Nature Reviews Neuroscience». К. : Вип.2, 2001. С. 561–567.
3. Кіссельгофф А. Огляд фестивалю «Наступна хвиля»: Розумні з сучасним відчуттям веселощів. The New York Times, 17.12. 2001 року.
4. Рамачандран В. С., Хірштейн В. Наука про мистецтво: Неврологічна теорія естетичного досвіду. «Журнал досліджень свідомості». Вип. 6, 1999; С. 15–51.
5. Ріццолатті Г. та Арбіб М. А. Мова в межах нашого розуміння. «Trends in Neurosciences». Вип. 21, 1998. С. 188–194.

6. Хагендорн І. Г. Деякі спекулятивні гіпотези про природу і сприйняття танцю і хореографії. «Journal of Consciousness Studies», 2003.
7. Хагендорн І. Г. Когнітивна танцювальна імпровізація. Як вивчення рухової системи може надихнути на танець (і навпаки). «Leonardo». Вип. 3, 2003. С. 221–227.

REFERENCES

1. Berthoz, A. (2000). *Vidchuttya rukhu mozku*. [The Brain's Sense of Movement]. Cambridge.
2. Blakemore, C. S, Decety, J. (2001). *Vid spryynyattya diyi do rozumynnya namiru*. [From the perception of action to the understanding of intention]. Kyiv.
3. Kisselgoff, A. (2001). *Ohlyad festyvalyu «Nastupna khvylya»: Rozumni z suchasnym vidchuttyam veseloshchiv*. [«Next Wave Festival review»: Brains with a contemporary sense of fun]. The New York Times.
4. Ramachandran, V. S, Hirstein, W. (1999). *Nauka pro mystetstvo: Nevrolohichna teoriya estetychnoho dosvidu*. [The science of art: A neurological theory of aesthetic experience].
5. Rizzolatti G, Arbib M. A. (1998). *Mova v mezhakh nashoho rozumynnya*. [Language within our grasp].
6. Hagendoorn, I. G. (2003). *Deyaki spekulyatyvni hipotezy pro pryrodu i spryynyattya tantsyu i khoreohrafiyu*. [Some speculative hypotheses about the nature and perception of dance and choreography].
7. Hagendoorn, I. G. (2003). *Kohnityvna tantsyuvai'na improvizatsiya. Yak vuvchennya rukhovoyi systemy mozhe nadykhnuty na tanets' (i navpaky)*. [Cognitive Dance Improvisation. How Study of the Motor System Can Inspire Dance (and vice versa)].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

МИХАЙЛИШЕН Олександр Володимирович – викладач кафедри музикознавства, інструментальної підготовки та хореографії Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: розвиток та удосконалення освіти в Україні.

МАЦЮК Олександр Максимович – викладач кафедри музикознавства, інструментальної підготовки та хореографії Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: проблеми становлення і розвитку системи підготовки майбутніх викладачів хореографії.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

MYKHAILYSHEN Oleksandr Volodymyrovych – Teacher of the Department of Musicology, Instrumental Training and Choreography, Vinnitsia State Pedagogical University named after Mikhail Kotsiubinsky.

Circle of scientific interests: development and improvement of education in Ukraine.

MATSYUK Oleksandr Maksymovych – Teacher of the Department of Musicology, Instrumental Training and Choreography, Vinnitsia State Pedagogical University named after Mikhail Kotsiubinsky.

Circle of scientific interests: problems of formation and development of the training system for future teachers of choreography.

Стаття надіслана до друку 10.07.2023 р.

УДК 792.82:793.31+398

DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2023.04.127

ПРЯДКО Олександр Вікторович – аспірант кафедри педагогіки Національного університету біоресурсів і природокористування України
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9142-2473>
e-mail: priadko.o@ukr.net

ПРОВІДНІ НАПРЯМИ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

ПРЯДКО Олександр Вікторович. ПРОВІДНІ НАПРЯМИ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

У статті висвітлено провідні напрями самостійної роботи студентів в умовах дистанційного навчання. Визначення різних напрямів дистанційного навчання є необхідною умовою їх застосування в освітньому просторі. Удосконалення цих напрямів сприятиме вирішенню багатьох завдань, забезпеченню можливостей здобуття неперервної освіти будь-якого рівня та якості й створенню умов для саморозвитку кожної людини незалежно від віку, статі, стану здоров'я і матеріального становища, індивідуально-психологічних особливостей.

Ключові слова: самостійна робота, студент, освіта, саморозвиток, напрями.

PRYADKO Oleksandr Viktorovych. LEADING DIRECTIONS OF STUDENTS INDEPENDENT WORK IN THE CONDITIONS OF DISTANCE EDUCATION

The article highlights the leading directions of independent work of students in the conditions of distance learning. The definition of different directions of distance learning is a necessary condition for their application in the educational space. The improvement of these areas will contribute to solving many tasks, providing opportunities for obtaining continuous education of any level and quality, and creating conditions for the self-development of every person, regardless of age, gender, state of health and financial situation, individual psychological characteristics.

Distance education is currently one of the main areas of renewal of all levels of the educational system of Ukraine. Currently, a scientific and theoretical understanding of distance learning forms is taking place, new terminology is being introduced into scientific circulation, appropriate methodological support is being created, and new distance educational technologies are being tested experimentally.

Distance learning provides enormous opportunities and conveniences for training specialists through: access of an unlimited number of students to professional qualification improvement; conducting training without leaving the main

place of work and the possibility of directly using the acquired knowledge in daily professional activities; opportunities to take into account the informational needs and wishes of teachers; implementation of approaches to individualization and differentiation of education; reduction of significant costs for training due to reduction of costs related to command, replacement of teachers, material and technical base and inconveniences related to temporary residence in another place, etc.

Keywords: independent work, student, education, self-development, directions.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Активне впровадження інформаційно-комунікаційних ресурсів призводить до необхідності перегляду багатьох традиційних підходів до розробки та використання освітніх технологій. Основою цього процесу стає змістовне та технологічне оновлення інформаційно-освітнього середовища (ІОС), що є сукупністю інформаційно-освітніх ресурсів, програмно-технічних та комунікаційних засобів, принципів їх використання у навчальній, дослідній діяльності студентів, організації та управлінні самостійною роботою. Удосконалення ІОС можливе з урахуванням використання сучасних технологій дистанційного навчання, так як вони дозволяють забезпечити неперервне оновлення та нарощування знань, найбільш гнучко реагують на оновлення інформаційних потоків, сприяють формуванню культури раціонального мислення. Це дозволить розглядати ІОС як засіб дистанційного навчання як найефективнішу педагогічну інновацію.

Дистанційна освіта диктує свою специфіку організації самостійної навчальної діяльності, форм, методів та змісту освіти, відбору інформаційних засобів навчання.

Методологія дистанційної освіти передбачає активне застосування користувачами телекомунікаційних мереж різного рівня (локальних та глобальних). Вони є головною системоутворюючою ознакою і розглядаються в трьох площинах:

а) як засіб навчання будь-якої предметної галузі;

б) як компонент традиційної системи навчання;

в) як засіб міжпредметного інтегрованого підходу до навчання. Використання інформаційних технологій та телекомунікаційних мереж в освіті дозволяє вирішувати завдання навчання, розвитку та виховання майбутніх фахівців на рівні сучасних соціально-економічних вимог.

Система дистанційної освіти буде ефективною в тому випадку, якщо міститиме підсистеми: стійкого та ефективного управління навчальною діяльністю, вибору оптимальної стратегії навчання з урахуванням особистих характеристик студентів, адаптації до використання інформаційних технологій [18].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему самостійної роботи студентів в умовах дистанційного навчання розглядали такі науковці: А. Алексюк, С. Архангельський, Ю. Бабанський, В. Безпалько, О. Біляєв, П. Підкасистий, А. Петровський, О. Леонтьєв, К. Платонова, Л. Паламар, М. Пентилюк, К. Плиско С. Рубінштейн тощо.

Мета статті – розглянути провідні напрями самостійної роботи студентів в умовах дистанційного навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Впровадження дистанційного навчання в реальну педагогічну практику, потребує вирішення комплексу проблем, пов'язаних із соціальним, методологічним, фінансово-економічним, нормативно-правовим, організаційно-педагогічним, інституційним, технологічним, науково-методичним, психологічним, прикладним, виховним, регіональним напрямами. Розглянемо їх зміст.

Соціальний напрям розвитку дистанційного навчання відображає потреби сучасного суспільства на організаційні форми навчання й подальше підвищення якості через значне збільшення частки інтелектуальної праці та збільшених вимог до споживача і виробника матеріальних і духовних благ [10].

Методологія соціальної роботи ґрунтується на наукових знаннях, результатах досліджень та аналізі практичної діяльності соціальних працівників. Її теоретичне обґрунтування постійно змінюється, розвивається відповідно до потреб клієнтів і суспільства.

Розвиток теорій і моделей соціальної роботи зумовлений досягненнями споріднених наук (психології, соціології, філософії та ін.), осмисленням емпіричного досвіду, створенням нових методик роботи. Теорії сприяють пізнанню загальних властивостей явищ, пояснюють події, збагачують ідеями, знаннями закономірностей, завдяки чому розвивається безпосередня практика [13].

Водночас соціальна робота вибудовує свою методологію на здобутих у процесі досліджень доказових знаннях, аналізі реальної практики з урахуванням специфіки її контексту. Важливими для неї є теоретичні пояснення природи соціальних проблем і контексту їх розв'язання, прийнятності застосування конкретних технік втручання, обґрунтування практичних дій соціальних працівників. Отже, практичне здійснення соціальної роботи відбувається у єдності з її теоретичним аналізом, прогнозуванням, моделюванням тощо [11].

Методологічний напрям впровадження та затвердження дистанційного навчання зумовлений необхідністю концептуального обґрунтування цього поки що нового виду навчання. Тут особливо важлива розробка науково-теоретичних (принципи, технології, організаційні форми, система контролю, критерії оцінювання та ін.), науково-методичних (методи та форми самостійної навчальної роботи студентів, методика планування, організації, керівництво, корекції діяльності студента

та комп'ютера) основ застосування дистанційного навчання в системі освіти різного рівня [20].

Для актуалізації методологічного напрямку у дистанційному навчанні і творчому використанні ІКТ у системі професійної освіти необхідно виконати мінімум одну методологічну умову – актуалізувати суб'єктний потенціал як педагогів, так і слухачів, і забезпечувати їх суб'єктну поведінку як суб'єктів педагогічної та навчальної діяльності. Педагог займає, місце наставника-консультанта, який координує навчальну діяльність студента, а студент стає самостійним, автономним і відповідальним суб'єктом навчальної діяльності [23].

Методологічний напрям спрямований на індивідуальну, незалежну від місця і часу роботу студентів зі спеціально структурованим навчальним матеріалом, з різним рівнем спілкування з експертами, викладачами, студентами.

Цей напрям допомагає ефективніше подати навчальний матеріал, щоб гарантувати якість засвоєння його студентами; полегшити користування засобами комунікації, призначеними насамперед для взаємодії основних учасників процесу під час дистанційного навчання, передусім, студента та викладача; забезпечити комфортний стан студента та викладача у навчальному середовищі [12].

Фінансово-економічний напрям розвитку дистанційного навчання є одним із найбільш актуальним у сучасній соціально-економічній ситуації в країні. Особливо важливим у цьому напрямі постає питання фінансування інноваційних технологій з боку держави. Досвід показав, що сучасні інформаційні та комп'ютерні технології дистанційного навчання цілком здатні до самофінансування за рахунок платних освітніх послуг. Заохочення та підтримку потребують лише експериментальні дослідження та початкові капітальні вкладення [16].

Фінансово-економічний напрям розвитку дистанційного навчання в Україні зумовлюється потребою здійснення кожною людиною неперервної освіти впродовж усього життя. А тому перспектива підвищення кваліфікації або отримання нової професії в системі дистанційного навчання без відриву від професійної діяльності людини робить цю систему привабливою не тільки для самого працівника, але і його працедавця. Упровадження дистанційної форми навчання дає змогу ЗВО застосовувати нові джерела фінансування, залучити до навчання більшу кількість студентів без відповідного збільшення витрат, зменшити обсяг аудиторних годин на існуючих курсах, вдосконалити репутацію ЗВО завдяки міжнародному визнанню кваліфікації його випускників [18].

Нормативно-правовий напрям розвитку дистанційного навчання забезпечується дією нормативних положень з окресленої проблеми, що містяться у провідних державних освітніх документах (Закони України «Про вищу освіту»

й «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки», «Положення про дистанційне навчання» тощо), спрямованих на організацію якісної підготовки майбутніх фахівців різних спеціальностей та кваліфікаційних рівнів [18].

Організаційно-педагогічний напрям дистанційного навчання відображає теоретико-методологічні основи розробки та впровадження цього виду навчання в систему освіти. Найбільш важливими тут є такі питання: конструювання педагогічно-корисного дистанційного забезпечення для використання його в середовищі дистанційного навчання: створення системи контролю за його якістю підготовки та підготовки фахівців для роботи в режимі дистанційного навчання; вибору та вдосконалення організаційних форм із застосуванням останніх досягнень у галузі інформаційних та комп'ютерних технологій; проектування та розробки програмно-апаратної та комунікаційної баз дистанційного навчання та їх впровадження у реальний педагогічний процес [22].

Цей напрям у розвитку дистанційного навчання забезпечує як пристосування вже наявних навчальних планів, робочих програм, змісту навчальних дисциплін, систем контролю якості процесу та результатів цієї форми навчання, так і з розроблення нового дидактичного забезпечення на основі модульного підходу з використанням інформаційних ресурсів [3].

Організаційно-педагогічними перевагами дистанційної освіти зазначаємо:

- вільний вибір закладу освіти незалежно від місця перебування здобувача, тобто можливість без перешкод бути в будь-якому місці світу й паралельно здобувати необхідні компетентності;

- нівеляція вікових обмежень, зняття обмежень щодо фізичних можливостей і основної професійної діяльності, що дозволяє залучити велику кількість здобувачів. Можливість здобувати неперервну освіту впродовж життя;

- гнучкість і мобільність у здійсненні освітньої діяльності, що передбачає власний графік навчання, самостійний вибір темпу залежно від індивідуально-типологічних властивостей, а також можливість економити власний час;

- здобувач має можливість спроектувати освітнє місце з урахуванням власних бажань, що буде сприяти ефективнішому засвоєнню необхідних компетентностей за рахунок створення сприятливішої атмосфери;

- професійний розвиток викладачів, оскільки розробка й упровадження дистанційних курсів вимагає здобуття інноваційно-технологічних компетентностей [2].

Інституційний напрям розвитку дистанційного навчання пов'язаний з його організаційною структурою та організаційно-кадровим забезпеченням. У світлі цього слід зауважити, що нині

в багатьох країнах активно з'являються й розвиваються академічні та корпоративні віртуальні університети, академії, інститути, факультети, коледжі, центри тощо, які не мають навчальних аудиторій та інших атрибутів традиційних академічних закладів освіти.

Навчання студентів у таких віртуальних ЗВО реалізується тільки через комп'ютерні мережі, наприклад через глобальну мережу Інтернет або корпоративну (локальну) мережу Інтранет. В Україні теж робляться перші кроки щодо створення великих об'єднань навчальних закладів для організації дистанційної освіти в межах країни чи на міжнародному рівні [18].

Технологічний напрям розвитку дистанційного навчання пов'язаний із проривом у галузі засобів інформатизації. Вони дозволяють реалізувати сучасні технології навчання на індивідуально-варіативній основі. Технічні можливості інформаційних технологій та комунікаційних засобів дозволяють студентам здійснювати вибір ступеня складності кожної з навчальних дисциплін, а також їх сукупності для побудови індивідуальної освітньої траєкторії самоосвіти та вдосконалення відповідно до своїх інтересів та потреб.

Цей напрям пов'язаний з інтенсивною комп'ютеризацією всіх сфер життєдіяльності сучасного суспільства, зміцненням технічної бази ЗВО, розширенням доступу учасників освітнього процесу до мережі Інтернет й, зокрема, до ресурсів дистанційного навчання, електронних бібліотек тощо [18].

Зазначимо технологічні переваги дистанційної освіти:

- можливість використовувати різноманітні форми подання навчального матеріалу: від стандартних текстових і графічних до більш ефективних – аудіо й відео;

- комунікація і зворотний зв'язок між викладачем і студентами за допомогою сучасних форм комунікації у вигляді проведення чатів, форумів, використання блогів [8].

Технологічний напрям забезпечує набуття вихованцями (учнями, студентами, слухачами) техніко-технологічних умінь та навичок, розширення наукового світогляду, підготовку до активної науково-дослідної роботи, опанування сучасною технікою та технологіями [5].

Технологічною основою дистанційного навчання, у його теперішньому розумінні, є цифрові програмні засоби. Якщо знехтувати середовищем функціонування (веб-базовані чи локально інсталювані) і спробувати їх узагальнити, то можна виділити три великі групи, а саме: засоби онлайн комунікації; засоби роботи з освітнім контентом (засоби створення, збереження та передавання даних (як освітнього контенту так і, наприклад, фото-відеобанки або різноманітних журналів успіш-

ності тощо); автоматизовані системи тестування та діалогові тренажери.

Цей поділ є досить умовним, оскільки багато із них можуть мати ознаки більше ніж однієї групи, однак він необхідний для розуміння того, яким чином можна забезпечити дистанційне навчання у закладах професійної (професійно-технічної) освіти [17].

Науково-методичний напрям розвитку дистанційного навчання здійснюється через друковані й електронні журнали, постійно діючі вітчизняні науково-практичні конференції, семінари, діяльність Української асоціації дистанційної освіти, що створює базу для вироблення та обговорення критеріїв, категорій, принципів і форм оцінювання вітчизняних навчальних матеріалів для дистанційного навчання [18].

Психологічний напрям дистанційного навчання спрямований на вивчення процесів і закономірностей емоційно-інтелектуальної взаємодії викладача та студента в умовах дистанційного навчання з урахуванням їх потреб, інтересів, спрямованості, мотивів, рівня навченості, індивідуально-типологічних особливостей тощо [14].

До психологічних особливостей дистанційного навчання з використанням мережі відносяться:

- 1) підвищення самостійності процесу засвоєння знань, умінь, навичок, розвиток самостійності мислення;

- 2) прискорення процесу екстеріоризації задуму, його матеріалізації у вигляді схем, таблиць, діаграм, анімації, відеокліпів тощо;

- 3) розвиток активної візуалізації, пов'язаної з роботою з двовимірною та особливо з тривимірною графікою;

- 4) прискорення отримання результатів шаблонних перетворень ситуації;

- 5) розширення можливостей здійснення пошукових дій у всьому величезному інформаційному масиві всесвітньої мережі Інтернет;

- 6) інтенсифікація можливостей повернутися до проміжних етапів складної діяльності;

- 7) розвиток можливостей одночасного розгляду відразу декількох варіантів перетворення об'єкту [15].

Розглянемо психологічні напрями студента, які варто враховувати в процесі планування дистанційного навчання:

- 1) загальні вікові особливості – основні психологічні та біологічні новоутворення студентів, специфіка провідної діяльності, актуальність проявів нормативної кризи;

- 2) рівень успішності – зміст цього пункту не має обмежуватися інформацією про формальне оцінювання, а відображає зміст і розподіл інтересів, активність у процесі засвоєння різних навчальних дисциплін, громадську позицію здобувачів освіти;

3) індивідуальні відмінності – тип і властивості темпераменту, риси й акцентуації характеру, структура та рівні розвитку здібностей;

4) соціально-психологічні характеристики особистості – рівень комунікативності, авторитет і престиж у групі, можливі комунікативні бар'єри, зміст офіційного та неофіційного статусів;

5) специфіка емоційно-вольової сфери особистості (стресостійкість, рівень самоконтролю, домінуючі настрої, актуалізація вольових зусиль), що особливо актуально в умовах війни;

6) загальний рівень інтелектуального розвитку та окремих розумових операцій [19].

Визначальними психологічними умовами дистанційного навчання є стимулювання мотивації і формування рефлексії студентів. Створення ефективного комунікативного середовища дистанційного курсу забезпечує ефективну реалізацію зворотного зв'язку й процесу управління навчанням [6].

Прикладний напрям створення дистанційного навчання пов'язаний з орієнтацією процесу навчання на майбутню професійну діяльність, на застосування знань, умінь і навичок, на усвідомлене доповнення бази даних дистанційного навчання сертифікованими інформаційними та змістовними ресурсами.

Прикладні напрями дистанційного навчання орієнтовані на втілення в практичну діяльність моделі професійної компетентності майбутніх фахівців, до структури якої зазвичай включають когнітивний (знання), діяльнісний (уміння, навички реалізувати отримані знання в практичній діяльності), мотиваційно-ціннісний компоненти та формування і розвиток професійних якостей [21].

Прикладний напрям дистанційного навчання визначається: специфікою професійної діяльності суб'єктів навчання; умовами навчання – системою методичної роботи; життєвим досвідом і досвідом професійної діяльності як педагога, так і студента; ступенем підготовки студентів до роботи з комп'ютером і використання інформаційних технологій; вибором адекватних і ефективних форм та методів навчання [1].

Виховний напрям побудови дистанційного навчання пов'язаний зі специфікою (різновікові студенти, особливості процесу дистанційного навчання тощо) організації та проведення виховних заходів в умовах дистанційного навчання.

Виховна робота під час дистанційного навчання вимагає уваги і має багато нагальних питань. Але вже сьогодні можна, використовуючи сучасні он-лайн інструменти, сервіси та Інтернет ресурси, зробити студентське дозвілля більш цікавим. Студенти можуть відвідувати віртуальні театри та музеї, приймати участь у виставках, створювати власні витвори мистецтва та арт-об'єкти, спілкуватись тощо [9].

Хочемо зазначити, що в НУБіП України з метою виховної роботи є проведення навчальних дистанційних вебінарів та нарад з кураторами-наставниками академічних груп на різноманітних платформах, а саме: Cisco Webex Meetings, Zoom, раз на два тижня, з метою узагальнення досвіду та координації начальної і виховної роботи під час дистанційного навчання. Неперервність проведення виховної роботи в умовах дистанційного навчання, важливості надання всебічної консультативної допомоги та соціальну підтримку студентів соціальної категорії. Здійснення волонтерської діяльності і наданню матеріальної і соціальної допомоги. Гостро реагувати на звернення мешканців зазначеної категорії студентської молоді і негайно вирішувати питання, що виникають [4].

Регіональний напрям пов'язаний з урахуванням особливостей місцевих та національних особливостей побудови та функціонування системи дистанційного навчання. Останнім часом усе більшого розповсюдження набуває дистанційна форма навчання, яка дає змогу охопити ширшу географію слухачів і забезпечити вивчення нових (інноваційних) тем місцевого та регіонального розвитку. Для різних категорій слухачів можуть бути використані різні форми та інструменти навчального процесу, з урахуванням їх регіональних особливостей [7].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Дистанційне навчання нині є одним із основних напрямів оновлення всіх щаблів освітньої системи України. Зараз відбувається науково-теоретичне осмислення дистанційних форм навчання, до наукового обігу входить нова термінологія, створюється відповідне методичне забезпечення, проходить експериментальна апробація нових дистанційних освітніх технологій.

Дистанційне навчання надає величезні можливості та зручності підготовки фахівців шляхом: доступу необмеженої кількості студентів до підвищення професійної кваліфікації; проведення навчання без відриву від основного місця роботи та можливості безпосереднього використання отриманих знань у щоденній професійній діяльності; можливості враховувати інформаційні потреби та бажання педагогів; реалізації підходи індивідуалізації та диференціації навчання; зниження значних витрат на навчання за рахунок скорочення витрат, пов'язаних з командуванням, заміщенням педагогів, матеріально-технічною базою та незручностями, пов'язаними з тимчасовим проживанням в іншому місці тощо.

Визначення нами різних напрямів дистанційного навчання є необхідною умовою їх застосування в освітньому просторі. Удосконалення цих напрямів сприятиме вирішенню багатьох завдань, забезпеченню можливостей здобуття неперервної освіти будь-якого рівня та якості й створенню умов для саморозвитку кожної людини незалежно від віку, статі, стану здоров'я і матеріального

становища, індивідуально-психологічних особливостей тощо.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Биков В. Ю. Технології хмарних обчислень – провідні інформаційні технології подальшого розвитку інформатизації системи освіти України. Комп'ютер у школі та сім'ї. Київ. 2011. 6. С. 3–11.
2. Білаш В. П., Гринь В. Г., Гринь К. В. Тенденції напрямів в дистанційній освіті. Київ. 2021. URL: http://repository.pdmu.edu.ua/bitstream/123456789/15429/1/2021_UMSA_konf_25.03_BHH.pdf
3. Богачков Ю. М. та ін. Організація середовища дистанційного навчання в середніх загальноосвітніх навчальних закладах: посібник. К. : Педагогічна думка. 2012. С. 160.
4. Виховний процес в умовах дистанційного навчання в університеті: виклики часу і новий досвід. Київ. URL: <https://nubip.edu.ua/node/76252>
5. Власенко Л. В. Переваги та недоліки дистанційного навчання. Професійна підготовка педагога: історичний досвід і виклики сучасності: збірник наукових праць. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка, 2013. С. 224–228.
6. Гаврілова Л., Катасонова Ю. Теоретичне аспекти впровадження дистанційного навчання в Україні. Освітологічний дискурс. 2017. 1–2. С. 16–17.
7. Кандзюба, С. Регіональна хмара публічного управління як складова електронного уряду України. Аспекти публічного управління, Київ. 7(12), 2020. С. 28–37.
8. Колесніков О. Є. Основні аспекти впровадження дистанційної освіти. Інформаційні технології в освіті, науці та виробництві. Київ. 11. 2012. С. 34–41.
9. Кравченко О. О. Організаційно-змістові засади дистанційного навчання у ЗВО України в умовах карантинних обмежень. Університети і лідерство. Київ. 1(9). 2020. С. 118–135.
10. Кривоконь Н. І. Соціально-психологічне забезпечення соціальної роботи : монографія. Х. : ФОП Олійник. 2011. 480 с.
11. Кривоконь Н. І. Методичні вказівки та завдання для самостійної й індивідуальної роботи з курсу «Психологія соціальної роботи» для студентів усіх спеціальностей. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна. 2014. 64 с.
12. Кузьмін О. В. Системи дистанційного навчання: огляд, методологія проектування, інструментальні засоби розробки. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Сер. Комп'ютерні системи проектування. Теорія і практика. Львів. 2004. С. 44-Лукашевич М. П., Мигович І. І. Теорія і методи соціальної роботи: Навч. посіб. К. : МАУП. 2003. 168 с.
13. Лукашевич М. П., Міхович І. І. Теорія і методика соціальної роботи. К. : 2003. 214 с.
14. Лукашенко І. М., Луценко О. Л. Психологічні аспекти навчання у віртуальному середовищі. Вісник ХНУ. Серія: «Психологія». 2016. С. 40–43.
15. Мазур В. М. Дистанційні освітні технології в підготовці психологів. Актуальні проблеми психології: Зб. наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ. 7 (20). Частина 2. 2009. С. 5–7.
16. Минович С. М. Огляд сучасного стану дистанційного навчання в Україні. Київ. 2012. URL: http://www.mnau.edu.ua/files/02_02_01_10/mygovich/2012-mygovich-ossdnu.pdf
17. Мусієнко О. Л. Дистанційне навчання у вищій школі : моделі і технології. Наука в інформаційному просторі: матеріали VII Міжнародної конференції; 29-30 вересня 2011 р. Київ. 2. С. 66–72.

18. Очеретенко С. В. Роль та місце дистанційного навчання в професійній підготовці майбутніх фахівців. Проблеми сучасної педагогічної освіти. Педагогіка і психологія. Київ. 39 (4). 2013. С. 90–94.
19. Смутьсон М. Л., Машбиць Ю. І., Жалдак М. І. та ін. Дистанційне навчання: психологічні засади : монографія. Кіровоград: Імекс-ЛТД. 2012. 240 с.
20. Спірін О. М. Система інформаційно-технологічних компетентностей учителя інформатики. Інформаційно-комунікаційні технології навчання: міжнародна науково – практична конференція. 3–5 черв. 2008 р.: тези. Умань. 2008. С. 160–162.
21. Технології дистанційного професійного навчання. Методичний посібник / [О. В. Базелюк, О. М. Спірін, Л. М. Петренко, А. А. Каленський та ін.]. Житомир: «Полісся», 2018. 160 с.
22. Шаран Р. В. (Провідні тенденції розвитку дистанційної освіти в Україні. Київ. 2012. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum%20/znphist/2012_5/12srvovu.pdf
23. Ягулов В. В., Петренко Л. М., Кравець С. Г. та ін. Дистанційне навчання в системі професійно-технічної освіти: монографія. Житомир: «Полісся». 2019. 234 с.

REFERENCES

1. Bykov, V. YU. (2011). *Tekhnolohiyi khmarnykh obchyslen' – providni informatsiyi tekhnolohiyi podal'shoho rozvytku informatyzatsiyi systemy osvity Ukrainy*. [Cloud computing technologies are leading information technologies for the further development of informatization of the education system of Ukraine]. Kyiv.
2. Bilash, V. P., Hryn', V. H., Hryn', K. V. (2021). *Tendentsiyi y napryamy v dystantsiyiniy osviti*. [Trends and directions in distance education]. Kyiv.
3. Bohachkov, YU. M. ta in. (2012). *Orhanizatsiya seredovyshcha dystantsiyoho navchannya v serednikh zahal'noosvitnikh navchal'nykh zakladakh*. [Organization of the distance learning environment in secondary general educational institutions: manual]. Kyiv.
4. *Vykhovnyy protses v umovakh dystantsiyoho navchannya v universyteti*. [The educational process in the conditions of distance learning at the university: challenges of time and new experience]. Kyiv.
5. Vlasenko, L. V. (2013). *Perevahy ta nedoliky dystantsiyoho navchannya. Profesiyna pidhotovka pedahoha: istorychnyy dosvid i vyklyky suchasnosti*. [Advantages and disadvantages of distance learning]. Drohobych.
6. Havrilova, L., Katasonova, YU. (2017). *Teoretychne aspekty vprovadzhennya dystantsiyoho navchannya v Ukraini*. [Theoretical aspects of distance learning implementation in Ukraine]. Kyiv.
7. Kandzyuba, S. (2020). *Rehional'na khmarapublichnoho upravlinnya yak skladova elektronnoho uryadu Ukrainy*. [Regional cloud of public administration as a component of electronic government of Ukraine]. Kyiv.
8. Kolesniko, O. YE. (2012). *Osnovni aspekty vprovadzhennya dystantsiyoyi osviti*. [The main aspects of the implementation of distance education]. Kyiv.
9. Kravchenko, O. O. (2020). *Orhanizatsiyino-zmistovi zasady dystantsiyoho navchannya u ZVO Ukrainy v umovakh karantynnykh обмежен'*. [Organizational and content principles of distance learning in higher education institutions of Ukraine under quarantine restrictions]. Kyiv.
10. Kryvokon', N. I. (2011). *Sotsial'no-psykholohichne zabezpechennya sotsial'noyi roboty*. [Socio-psychological support of social work]. Kharkiv.

11. Kryvokon', N. I. (2014). *Metodychni vказivky ta zavdannya dlya samostiyanoi y individual'noi roboty z kursu «Psychologiya sotsial'noi roboty» dlya studentiv usikh spetsial'nostey*. [Methodical instructions and tasks for independent and individual work from the course «Psychology of social work» for students of all specialties]. Kharkiv.
12. Kuz'min, O. V. (2004). *Systemy dystantsiyoho navchannya: ohlyad, metodolohiya proektuvannya, instrumental'ni zasoby rozrobky*. [Distance learning systems: overview, design methodology, development tools]. L'viv.
13. Lukashevych, M. P., Myhovych, I. I. (2003). *Teoriya i metody sotsial'noi roboty*. [Theory and methods of social work]. Kyiv.
14. Lukashenko, I. M., Lutsenko, O. L. (2016). *Psychologichni aspekty navchannya u virtual'nomu seredovyshchi*. [Psychological aspects of learning in a virtual environment]. Kharkiv.
15. Mazur, V. M. (2009). *Dystantsiyi osviti tsehnolohiyi v pidhotovtsi psykholohiv*. [Distance educational technologies in the training of psychologists]. Kyiv.
16. Mynovych, S. M. (2012). *Ohlyad suchasnoho stanu dystatsiyoho navchannya v Ukraini*. [Overview of the current state of distance education in Ukraine]. URL: http://www.mnau.edu.ua/files/02_02_01_10/mygovich/2012-mygovich-ossdnu.pdf
17. Musiyenko, O. L. (2011). *Dystantsiyne navchannya u vyshchii shkoli : modeli i tsehnolohiyi*. [Distance learning in higher education: models and technologies]. Kyiv.
18. Ocheretenko, S. V. (2013). *Rol' ta mistse dystatsiyoho navchannya v profesynii pidhotovtsi maybutnikh fakhivtsiv. Problemy suchasnoi pedahohichnoi osvity*. [The role and place of distance learning in the professional training of future specialists]. Kyiv.
19. Smul'son, M. L., Mashbyts', YU. I., Zhaldak, M. I. ta in. (2012). *Dystantsiyne navchannya*. [Distance learning: psychological foundations]. Kirovohrad.
20. Spirin, O. M. (2008). *Systema informatsiyno-tsehnolohichnykh kompetentnostey uchytelya informatyky*. [The system of information technology competences of the computer science teacher]. Uman'.
21. *Tsehnolohiyi dystantsiyoho profesynoho navchannya*. [Distance professional learning technologies]. *Metodychnyy posibnyk / [O. V. Bazelyuk, O. M. Spirin, L. M. Petrenko, A. A. Kalens'kyi ta in.]*. Zhytomyr.
22. Sharan, R. V. (2012). *Providni tendentsiyi rozvytku dystatsiyanoi osvity v Ukraini*. [Leading trends in the development of distance education in Ukraine]. Kyiv.
23. Yahupov, V. V., Petrenko, L. M., Kravets', S. H. ta in. (2019). *Dystantsiyne navchannya v systemi profesynno-tsehnichnoi osvity*. [Distance learning in the system of professional and technical education]. Zhytomyr.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ПРЯДКО Олександр Вікторович – аспірант кафедри педагогіки Національного університету біоресурсів і природокористування України.

Наукові інтереси: самостійна робота студентів в умовах дистанційного навчання.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

PRYADKO Oleksandr Viktorovych – graduate student of the Department of Pedagogy National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine.

Circle of scientific interests: independent work of students in distance learning conditions.

Стаття надіслана до друку 13.07.2023 р.

УДК: 378.147:78

DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2023.04.133

Ху Тінтін –

аспірантка факультету мистецтв імені Анатолія Авдієвського Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9236-8341>

e-mail: hutingting1234@gmail.com

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬО-АКСІОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Ху Тінтін. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬО-АКСІОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

У статті представлено педагогічні умови формування художньо-аксіологічної культури студентів мистецьких факультетів педагогічних університетів. Важливого значення надається розширенню музичного тезаурусу студентів, що включає жанрово-стильовий, історико-теоретичний та методичний компоненти. Привертається увага до ціннісної орієнтації музично-виконавських дій студентів у процесі навчання.

Ключові слова: художньо-аксіологічна культура, учитель музичного мистецтва, педагогічні умови, формування.

Hu Tingting. PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF ARTISTIC-AXIOLOGICAL CULTURE OF FUTURE MUSIC TEACHERS

The article presents the pedagogical conditions for the formation of artistic – axiological culture student’s art faculties of pedagogical universities. It has been proven that pedagogical conditions contribute to the effectiveness of the formation of the artistic-axiological culture of future music teachers in the process of professional training. It is proved that pedagogical conditions determine the peculiarities of the use of specific methods and techniques of pedagogical work. We consider pedagogical conditions to be an important component of the methodology, which activates the educational process and ensures self-organization of students in professional formation. The pedagogical conditions for the formation of artistic-axiological culture of future music teachers are determined on the basis of value-based approaches to the educational process and the study of art.

Important to expand the musical thesaurus of students, which includes genre-style, historical-theoretical and methodological components. Attention drawn to the value orientation of musical and performing actions of students in

the learning process. It is a question of comparison of various interpretations, maintenance of variability approaches to creation music interpretation, of granting to students creative freedom in a choice of performing means of expression. The role of value self-determination in the future musical and pedagogical activity as a means of formation of artistic and axiological culture of students substantiated. The effectiveness of the specified conditions is ensured by the holistic nature of covering various aspects of the future professional training of students. The substantiation of the pedagogical conditions for the formation of the artistic and axiological culture of future music teachers opens the way for further research into practically oriented methods and techniques of pedagogical work of the specified direction. The article proves that certain pedagogical conditions activate the processes of professional self-determination of future music teachers as a necessary component of the professional formation of a specialist.

Keywords: artistic-axiological culture, teacher of musical art, pedagogical conditions, formation.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сфера ціннісних орієнтирів особистості належить до базових основ теорії і практики музичного навчання. Водночас, розгляд проблем підготовки студентів до музично-педагогічної діяльності породжує низку питань. Що в професії педагога-музиканта є цінністю? Яким чином спрямувати процес навчання у вищому закладі освіти, щоб підготувати фахівця, спроможного зорієнтувати художнє сприйняття учнів різного віку на високі цінності мистецтва? Яку роль відіграє культурологічна підготовка студентів в галузі оцінювання музики різних напрямів, стилів, жанрів і які умови сприяють її формуванню? Отже, потреба наукового осмислення ціннісних аспектів фахового навчання студентів зумовлює *актуальність* теми нашої статті.

Значення формування художньо-аксіологічної культури майбутніх учителів загострюється і потребує вирішення в умовах активного наступу низькопробного музичного мистецтва, його поширення серед учнівської молоді, в умовах змін системи цінностей у молодого покоління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблему впровадження ціннісних підходів до навчання достатньо широко розглянуто в сучасній науковій і методичній літературі. У працях Т. Бодрової [12] Г. Падалки [8], Л. Паньків [12], О. Рудницької [10] представлено достатньо повний розгляд питань формування ціннісних орієнтацій майбутніх вчителів у контексті професійної культури фахівців. У філософії проблему цінності досліджували такі науковці, як В. Андрущенко [1], В. Баранівський [2], І. Зязюн [3], І. Шитов [11] та інші в контексті аналізу суспільно-історичних явищ, забезпечення цілеспрямованості людського буття. Фундаментальні дослідження з психології, соціології, педагогіки, які представлені роботами О. Крижко [6], С. Казмірик [4], Ю. Пелех [9] та ін., містять значний фонд положень щодо функціонального призначення цінностей як координатору становлення особистості – її духовності, світогляду, моральних, духовних якостей. Мистецтвознавчий аспект цінностей став предметом наукових пошуків сучасних дослідниць Н. Максимовської [7], О. Копієвської [5] та інших. Водночас підкреслимо, що проблему художньо-аксіологічної культури як особистісної якості вчителя та методики її формування в системі музично-педагогічної освіти поки що

недостатньо досліджено і майже не висвітлено в науково-методичній літературі.

Мета статті полягає у визначенні й обґрунтуванні педагогічних умов формування художньо-аксіологічної культури майбутніх учителів музичного мистецтва в процесі фортепіанного навчання.

Методи дослідження: теоретичний аналіз літератури, педагогічне спостереження, тестування, узагальнення та обґрунтування теоретичних положень, статистична обробка даних.

Новизна результатів дослідницького пошуку полягає у виявленні та теоретично-експериментальному обґрунтуванні педагогічних умов формування аксіологічної культури майбутніх учителів музичного мистецтва, необхідних і достатніх для активізації глибоко вмотивованого ціннісного ставлення до художньо-виконавської та педагогічної діяльності, а також для формування здатності до відбору художніх цінностей, їх виконавського тлумачення та трансляції в середовищі учнівської молоді. Матеріали статті можуть бути використані у процесі музично-фахового навчання студентів педагогічних університетів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед педагогічних умов формування художньо-аксіологічної культури студентів у процесі фортепіанного навчання пріоритетного значення набувають ті, що стосуються пізнання музичного мистецтва у всій його широті та багатогранності, виконавської інтерпретації музичних творів та формування у майбутніх фахівців здатності до розвитку ціннісних орієнтацій учнівської молоді в галузі мистецтва. В результаті дослідження нами виокремлено такі педагогічні умови, як *розширення музичного тезаурусу майбутніх учителів музичного мистецтва; ціннісна орієнтація навчальної виконавської діяльності студентів в класі фортепіано; спонукання їх до ціннісного самовизначення у майбутній музично-педагогічній діяльності.*

Музичний тезаурус – поняття багатоаспектне, зумовлене власне природою музичного мистецтва та знання щодо нього. Під музичним тезаурусом розуміємо структуроване знання щодо музики і про музику. Структура музичного тезаурусу майбутнього вчителя музичного мистецтва визначається потребами майбутньої професійної діяльності і включає блоки: жанрово-стильовий; історико-теоретичний; методичний. Постійне

розширення музичних знань відбувається на основі застосування таких різновидів навчальної діяльності, як прослуховування, ескізне опрацювання і виконавсько-творче опрацювання музичних творів, що спрямовані на систематизоване ознайомлення студентів з багатством музичного мистецтва.

Жанрово-стильовий блок музичного тезаурусу студентів включає широку обізнаність у фортепіанній літературі, усвідомлення специфіки стильового письма композиторів, здатність до диференціації стильових ознак музики у мистецькій спадщині різних епох та художніх напрямів. Суттєвого значення надаємо також стильовій обізнаності студентів в галузі музично-педагогічного репертуару. Вважаємо, що здатність виокремлювати риси певного музичного стилю сприятиме успішності вчителя у вирішенні багатьох завдань музично-виховного процесу, зокрема у спонуканні учнів до розрізнення стильових характеристик музичних творів, художніх напрямів, течій у розвитку мистецтва.

Історико-теоретичний блок передбачає оволодіння студентами знаннями щодо основних етапів розвитку музичного мистецтва, біографічних відомостей композиторів різних епох і національних шкіл, освоєння закономірностей музичних форм, музичної термінології. Важливо, щоб історія музики сприймалась студентами як один з феноменів культури, щоб проблеми розвитку музичного мистецтва узгоджувались з тенденціями філософського і соціального самоусвідомлення суспільства. Такий підхід потребує освітніх технологій, які б сприяли активізації пізнавальної діяльності студентів. Зокрема, хороші результати в процесі дослідження було отримано на основі впровадження методів проектного навчання, причому не тільки інформаційного, а й головним чином дослідницького, творчого спрямування. Активізує пізнавальну діяльність студентів в галузі історії розвитку музичної культури проблемне навчання (застосування кейс-методів, ігрових технологій, системи творчих завдань тощо), впровадження методів колективного вирішення проблеми (діалогові заняття, різні форми проведення дискусій тощо). Важливого значення у формуванні музичного тезаурусу студентів надаємо інформаційним технологіям, використанню у процесі навчання технічних систем і програмних продуктів при роботі з інформацією (візуалізовані лекції, мультимедійні підручники, медіа ресурси та ін.).

Методичний блок музичного тезаурусу містить знання, необхідні студентам у майбутній музично-педагогічній діяльності. До них відносимо компетентність в особливостях культури музичного сприймання учнів різних вікових категорій, специфіці їх музичних потреб, інтересів, естетичних смаків та ідеалів. Важливого значення у формуванні художньо-аксіологічної культури

майбутніх учителів набувають знання щодо методів музичного розвитку і виховання учнів, становлення їх художньої культури та педагогічних особливостей залучення дітей до практично-творчої музичної діяльності. Художньо-аксіологічна культура сучасного вчителя передбачає його уміння вести з учнями діалог щодо цінності музичних творів, володіти художньою емпатією, здатністю розуміти і переживати мистецькі творіння з позицій учня. Учитель має володіти вміннями мотивувати художньо-оцінювальну діяльність учнів, спонукати їх до аналітично-ціннісного відбору творів для слухання, розвивати у них спроможність відрізнити високе мистецтво від беззмістовних, низькопробних його зразків. Важливо, щоб майбутній учитель оволодів знаннями щодо ведення дискусії на теми мистецтва, методів створення такої атмосфери обговорення художніх проблем, де учні могли би відверто висловлювати свої думки, дискутувати не тільки між собою, а й з учителем з приводу мистецьких уподобань.

Ціннісна орієнтація виконавської діяльності у процесі фортепіанного навчання – друга педагогічна умова формування художньо-аксіологічної культури майбутнього вчителя музичного мистецтва. Впровадження її мотивується безконечним розмаїттям музичного життя сучасності, динамічним характером розвитку музичного мистецтва, появою нових виконавських стилів. Пошук нових засобів музичного самовираження, відпрацювання студентом свого індивідуального виконавського стилю, персоналізація інтерпретаційних пошуків студента потребує активізації ціннісних доміант його фортепіанної підготовки.

Оптимальними засобами забезпечення ціннісної орієнтації виконавського навчання студентів визначено такі, як стимулювання мотивації до досягнення високого рівня виконання музики, до виразності виконавської трактовки; впровадження методів і прийомів порівняння інтерпретацій (зіставлення інтерпретаційних підходів різних виконавців до тлумачення того самого твору); активізація емоційної реакції на музику в єдності з аналітичним розбором музичного твору; забезпечення варіативності і свободи вибору виражальних засобів музики при створенні інтерпретації музики; спонукання студентів до самоаналізу й самооцінки інтерпретації.

Бажання студента якомога краще виконати твір, осягнути зміст музичних образів і знайти оптимальні засоби виразності, прагнення до яскравої демонстрації власних інтерпретаційно-виконавських можливостей, активізуючи ціннісні підходи до навчання, виступають потужним стимулом формування художньо-аксіологічної культури. Мотиваційні устремління студентів знаходять підтримку і розвиток у художньо-порівняльних діях. Зіставлення різних трактовок того самого музичного твору, виокремлення характерних ознак ін-

дивідуального виконавського стилю, усвідомлення характеру впливу виконавської манери на інтерпретаційне тлумачення музики підсилює ціннісний характер виконавського опрацювання твору студентом. Поштовхом до інтенсивної оцінювальної діяльності у процесі виконавської підготовки вважаємо також спонукування студентів до яскравого переживання образного змісту музики та аналітичного осмислення виражальних засобів, застосованих композитором для його. Різноманітні форми аналізу – цілісного, аксіологічного, формотворчого, інтерпретаційного, активізуючи раціонально-ціннісні підходи до пізнання музики, активно впливають на формування художньо-аксіологічної культури майбутніх учителів музичного мистецтва.

Спонукаючи майбутніх учителів до моделювання інтерпретації, створення інтерпретаційної концепції музичного твору та її втілення у звучанні, викладач не повинен обмежувати свободу вибору студентами тих чи інших виконавських підходів. Від здатності викладача до впровадження діалогових засад спілкування, активної підтримки самостійної думки студентів та його прагнення до виявлення ініціативи, застосування оригінальних виконавських прийомів тощо, значною мірою залежить успішність становлення їх художньо-аксіологічної культури.

Необхідною умовою формування художньо-аксіологічної культури виступає спонукування студентів до ціннісного самовизначення у майбутній музично-педагогічній діяльності, що передбачає актуалізацію їх позитивного ставлення до професії вчителя музичного мистецтва, зокрема, до самовираження і самореалізації в організації естетичного виховання учнівської молоді. Розвиток процесу самовизначення передбачає оволодіння студентами механізмами вибору й оцінювання художньої якості педагогічного репертуару, виявлення й реалізації його художньо-педагогічного потенціалу. Майбутній учитель має вміти оцінити й відібрати посильні для сприйняття учнів певного віку музичні твори, визначити естетичні достоїнства й переваги музики, спроектувати можливості художньо-розвивального впливу обраних творів.

Створення художньо-педагогічної інтерпретації твору також сприяє професійному самовизначенню студентів. Важливо, щоб майбутні вчителі оволодівали здатністю передбачати оцінювальну реакцію дітей, створювати образне, доступне виконавське і словесне тлумачення музично-образного змісту.

Важливого значення в процесі ціннісно-професійного самовизначення набуває залучення студентів до усвідомлення власних педагогічних умінь на основі порівняння з діяльністю досвідчених учителів, майстрів педагогічної справи, а також шляхом самооцінювання переваг і прорахунків музично-педагогічної діяльності на осно-

ві зіставлення бажаного і реального, значущого і другорядного, нормативного і досягнутого.

Загалом, механізми вибору, порівняння, аналізу педагогічного репертуару і методів його опрацювання з учнями активізують процеси професійного самовизначення як необхідної умови формування художньо-аксіологічної культури майбутніх учителів музичного мистецтва.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, у результаті дослідження визначено оптимальні педагогічні умови формування художньо-аксіологічної культури майбутніх учителів музичного мистецтва. Ефективність визначених умов забезпечується цілісним характером охоплення різних сторін майбутньої професійної підготовки студентів – когнітивно-пізнавальної (розширення музичного тезаурусу); музично-виконавської (ціннісна орієнтація змісту і процесу навчання гри на фортепіано); педагогічної (спонукування до ціннісного самовизначення у майбутній музично-виховній діяльності). Визначення педагогічних умов як узагальнених навчальних підходів відкриває шлях для подальших досліджень щодо практично спрямованих методів і прийомів формування художньо-аксіологічної культури майбутніх учителів музичного мистецтва.

Перспективи подальших розвідок ми пов'язуємо з дослідженням процесу формування художньо-аксіологічної культури майбутніх учителів музичного мистецтва в процесі виконання творів великої форми та поліфонічних творів.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко В. П. Ціннісна невизначеність особистості та її подолання засобами освіти. *Вища освіта України*. 2015. № 3. С. 5–13.
2. Баранівський В. Ф. Вища освіта у вирішенні проблем духовної безпеки українського суспільства. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Філософія*. 2013. Вип. 41 (1). С. 206–221.
3. Зязюн І. А. Педагогіка майстерності. Київ: Вища школа, 2004. 422 с.
4. Казмерік С. М. Цінності та їх класифікація в аксіосфері людини. *Наукові праці. Педагогіка*. 2012. Вип. 197. Том 209. С. 90–92. <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/naukpraci/pedagogika/2012/209-197-17.pdf>
5. Копієвська О. Р. Трансформаційні процеси в культурних практиках України: глобальний, глокальний контекст та локальні особливості (кінець ХХ – початок ХХІ ст.). [Дис. ... доктора культурології, Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв]. Київ, 2018. 487 с.
6. Крижко В. В. Антологія аксіологічної парадигми освіти. Навчальний посібник. Київ: Освіта України, 2005. 440 с.
7. Максимовська Н. О. Прикладна культурологія та менеджмент культури: методологія досліджень. *Культура України*. 2021. Вип. 74. С. 17–22.
8. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін). Київ: Освіта України, 2008. 274 с.
9. Пелех Ю. В. Ціннісно-смысловий концепт професійної підготовки майбутнього педагога: Монографія. Рівне: Теніс, 2009. 400 с.

10. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька: Навчальний посібник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. 360 с.
11. Шитов І. Природа художньої цінності. Київ: Вища школа, 1981. 224 с.
12. Pankiv, L., Bodrova, T., Borshchenko, N., Chabaiovska, M., & Ihnatenko, N. (2023). Theoretical bases of professional culture of future specialists in accordance with global challenges of the information society. *Amazonia Investiga*, 12(61), 17–25. <https://amazoniainvestiga.info/check/61/2-17-25.pdf>

REFERENCES

1. Andrushchenko, V. P. (2015). *Tsinnisna nevyznachenist osobystosti ta yii podolannya zasobamy osvity*. [Valuable uncertainty of the individual and its overcoming by means of education]. Kyiv.
2. Baranivskiy, V. F. (2013). *Vyshcha osvita u vyrishenni problem dukhovnoi bezpeky ukrainskoho suspilstva*. [Higher education in solving the problems of spiritual security of Ukrainian society]. Kharkiv.
3. Zyazyun, I. A. (2004). *Pedahohika maisternosti*. [Pedagogy of mastery]. Kyiv.
4. Kazmerik, S. M. (2012). *Tsinnosti ta yikh klasyfikatsiia v aksiosferi liudyny*. [Values and their classification in the human axiosphere].
5. Kopyievska, O. R. (2018). *Transformatsiini protsesy v kulturnykh praktykakh Ukrainy: hlobalnyi, hlokalnyi kontekst ta lokalni osoblyvosti (kinets XX – pochatok XXI st.)*. [Transformational processes in cultural practices of Ukraine: global, glocal context and local features (end of the 20th – beginning of the 21st century)] Kyiv.
6. Kryzhko, V. V. (2005). *Antolohiia aksiolohichnoi paradyhmy osvity*. [An anthology of the axiological paradigm of education]. Kyiv.
7. Maksymovska, N. O. (2021). *Prykladna kulturolohiia ta menedzhment kultury: metodolohiia doslidzhen*.

- [Applied cultural studies and cultural management: research methodology]. Kyiv.
8. Padalka, H. M. (2008). *Pedahohika mystetstva (Teoriia i metodyka vykladannia mystetskykh dystsyplin)*. [Art pedagogy (Theory and teaching methods of art disciplines)]. Kyiv.
  9. Pelekh, Yu.V. (2009). *Tsinnisno-smyslovyyi kontsept profesiinoi pidhotovky maibutnoho pedahoha: Monohrafiia*. [Value-meaning concept of professional training of the future teacher: Monograph]. Rivne.
  10. Rudnytska, O. P. (2005). *Pedahohika: zahalna ta mystetska: Navchalnyi posibnyk*. [Pedagogy: general and artistic: Study guide]. Ternopil.
  11. Shytov, I. (1981). *Pryroda khudozhnoi tsinnosti*. [The nature of artistic value]. Kyiv.
  12. Pankiv, L., Bodrova, T., Borshchenko, N., Chabaiovska, M., & Ihnatenko N. (2023). *Teoretychni osnovy profesiynoyi kul'tury maybutnikh spetsialistiv vidpovidno do hlobal'nykh vykykiv informatsiynoho suspil'stva*. [Theoretical bases of professional culture of future specialists in accordance with global challenges of the information society].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

HU TINGTING – аспірантка факультету мистецтв імені Анатолія Авдієвського Українського державного університету імені Михайла Драгоманова.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх вчителів мистецьких спеціальностей.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

HU TINGTING – Postgraduate of Faculty of Art. Dragomanov Ukrainian State University.

Circle of scientific interests: professional training of future teachers of art specialties.

Стаття надіслана до друку 14.08.2023 р.

УДК 378.613+37.011.33:613

DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2023.04.137

ЧЕГІЛЬ Аніко Миколаївна –

асистент кафедри педагогіки, психології, початкової, дошкільної освіти та управління закладами освіти

Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II

ORCID ID:<https://orcid.org/0000-0001-5480-2090>

e-mail: orban.aniko@kmf.org.ua

ЗДОРОВИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ ТА ДОЗВІЛЛЯ СУЧАСНОЇ СТУДЕНСЬКОЇ МОЛОДІ ЗАКАРПАТСЬКОГО УГОРСЬКОГО ІНСТИТУТУ ІМЕНІ ФЕРЕНЦА РАКОЦІ II

ЧЕГІЛЬ Аніко Миколаївна. ЗДОРОВИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ ТА ДОЗВІЛЛЯ СУЧАСНОЇ СТУДЕНСЬКОЇ МОЛОДІ ЗАКАРПАТСЬКОГО УГОРСЬКОГО ІНСТИТУТУ ІМЕНІ ФЕРЕНЦА РАКОЦІ II

Дані про охорону здоров'я підтверджують скорочення тривалості життя населення та існування поганого стану здоров'я. Основними причинами смертності є хронічні захворювання. За оцінками ВООЗ, відсутність фізичної активності є причиною 3,2 мільйона смертей, що робить його четвертою основною причиною смерті у світі.

Ключові слова: спосіб життя, охорона здоров'я, звички, вільний час, студентська молодь.

CSEHIL Aniko Mikoloivna. HEALTHY WAY OF LIFE AND LEISURE OF MODERN STUDENT YOUTH OF THE TRANSCARPATHIAN HUNGARIAN INSTITUTE NAMED AFTER FERENZ RAKOCI II

Public health data support the shortening of the population's life expectancy and the existence of poor health conditions. The leading causes of death behind the death rate are chronic diseases. Based on WHO estimates, physical inactivity is responsible for 3.2 million deaths, making it the fourth leading cause of death worldwide.

Based on EUROSTAT data, the causes of death in the EU are diseases affecting the circulatory and respiratory system, as well as cancer and tumors, in the prevention of which regular sports can play a decisive role. In addition to the indicator of economic development, income inequality, unemployment, education, development of health care,

and health-conscious behavior have a multiple impact on life expectancy. A balanced, healthy person is productive, and as a result of this harmonious existence, the joy of life, well-being, satisfaction, work ethic, creativity, fitness, physical, psychological, social adaptability, etc. are usually the result. inherent.

During the examination of health-preserving behavior with the help of a questionnaire, we got an idea of the lifestyle of the students of education and, in connection with this, their state of health. According to the data of physical indicators provided by them, the body structure of the students corresponds to the average indicators. According to the subjective statement, positive results of self-assessment of the state of health were obtained: 77 percent of the respondents recognized their health as good or even excellent, but the vast majority of them visited a doctor during the last year for the purpose of eliminating minor problems, illnesses and rehabilitation (almost 60 percent), which cause concern in the near future.

Keywords: lifestyle, habits, leisure activities, college students.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Спосіб життя – це складне поняття, яке можна класифікувати як запоруку якості нашого життя, оскільки визначає основу нашої особистості та інтегрує нас у суспільство різними способами та формами. Сьогодні основною ідеєю є необхідність покращення якості життя. Згідно з визначенням, яке використовується в угорській соціології: «спосіб життя – це система дій, що здійснюються для задоволення потреб, точніше, які дії члени суспільства виконують у своєму повсякденному житті, де вони їх здійснюють, хто в них бере участь, чому вони виконують їх, що вони означають для них. Діяльність включає в себе роботу, освіту, спілкування, споживання тощо [1, с. 353].

Визначення поняття здоров'я також є не легким завданням, оскільки в літературі існує незліченна кількість визначень цього поняття, і представники різних галузей намагаються дати дефініцію своєму визначенню, виходячи з точки зору дослідження власних підгалузей. Більшість визначень здоров'я зазвичай організовано навколо певної норми здоров'я. Мабуть, одним із найвідоміших формулювань визначення здоров'я є форма, сформульована Всесвітньою організацією охорони здоров'я (ВООЗ), яка була опублікована в 1946 році і стала широко вживаною: «Стан повноцінного фізичного, психічного, та соціального добробуту, а не лише відсутність хвороб чи фізичних вад» [17, с. 13]. Згідно з цим визначенням, ми повинні спробувати знайти людину в нашому колі знайомих, для якої це твердження може бути вірним, це формулювання виглядає дещо ідеалістичним, оскільки ми не можемо чітко підтримувати граничні значення слова «Повноцінний» [3]. Здоров'я – це безперебійне функціонування життя, вільне від хвороб, стан організму та органів. Це загальноприйняте твердження все ще діє в системі охорони здоров'я сьогодні. Тіло представлено як на машину, а несправну функцію, що потрібно виправляти за допомогою ліків. Нехтуючи первинною профілактикою, використовують все більш дорогі діагностичні та лікувальні засоби та використовують все більше спеціалізованих методів [2]. Здоров'я не можна розуміти лише як медичну проблему, і недостатньо розглядати це так, ніби ми звертаємося до лікаря лише тоді, коли захворіли. Але це не може означати, що якщо ми не хворі, то ми здорові. Збереження здоров'я – це педагогічне, соціологічне та економічне питання,

але це також відповідальність і необхідна умова індивіда, щоб діяти заради цього.

Картина здоров'я в основному визначається такими чинниками: розвитком медицини, середнім станом здоров'я населення та соціальними моделями [7]. Для людини здоров'я є найважливішою цінністю, без нього вона не може жити повноцінно. На жаль, людина починає усвідомлювати його важливість, коли втрачає його. З одного боку, їх фоном є зниження фізичних навантажень і неправильний спосіб життя. Відновлення або виправлення способу життя вимагає набагато більше зусиль, ніж його збереження.

Змінився спосіб проведення вільного часу, активне проведення дозволя змінювалося на пасивне. Цьому значною мірою сприяли комфортні досягнення і технічні нововведення цивілізації та урбанізації. «Сьогоднішній малорухливий і сидячий спосіб життя призвели до серйозних проблем зі здоров'ям, для яких необхідно знайти рішення. Спорт може бути економічно ефективним і простим рішенням для компенсації відсутності фізичних вправ» [15, с. 5]. Спорт – один із можливих засобів корисного проведення вільного часу. Різні види спорту вимагають активних фізичних вправ і мають рекреаційні переваги, оскільки окрім збереження або відновлення здоров'я вони також служать активному відпочинку та розвагам [2]. Спорт: «фізична підготовка яка проводиться за визначеними правилами, як дозволя або змагання між гравцями» [12, с. 112].

В категорії молодих людей особливу групу утворюють представники повнолітньої молоді. Вони – інтелектуали майбутнього, які є взірцем для багатьох [8]. Через переплетення спорту та способу життя – очевидно, в результаті популярності тенденцій – спорт у стилі життя вийшов на перший план за останні кілька десятиліть, тоді як командні види спорту дещо зменшилися. Виховання відповідальних, здоровосвідомих життєвих цінностей у молоді належить до основних соціальних завдань суспільства. Переважна більшість студентів не займається спортом регулярно, тому важливо збільшити та покращити кількість та якість уроків фізичної культури, щоб фізично малоактивна молодь відповідала цінностям фізичної культури. З цієї причини централізовано встановлене фізичне виховання та визначено зміст освіти, а також відбувається забезпечення матеріальних

та особистих умов, що є надзвичайно важливим у вищій освіті [11, с. 20–21].

«Дослідницька група – це вікова категорія, яка, стаючи важливими та корисними учасниками суспільства, яка не може дозволити собі довільно відступати від зразків та цінностей, які вони мають втілювати. Отримані знання та набуті навички є додатковою користю для їх вищої освіти, а також знання є особистим прикладом, що впливає на оточуюче середовище. В будь-якому випадку, варто звернути увагу на правильне харчування, регулярну фізичну активність та відмову від шкідливих звичок. Існуюча проблема обґрунтовує проведення дослідження тих факторів в галузі здорового способу життя, які визначають характер перешкод». Більшість студентів мало займаються спортом, вони не мотивовані, і ми шукаємо відповіді, щоб прибрати ці проблеми. Серед основних методів дослідження було обрано метод самостійного заповнення анкети. Вибіркова база визначається на основі даних студентів денної форми навчання, в даному випадку студенти першого та другого курсу Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджувана проблема була висвітлена в різних дослідженнях. Нижче представимо дослідження, проведені серед студентів ЗВО, що стосуються здорового способу життя, дозвілля та звичок заняття спортом: Цзабаї Вероніка, Біро Мелінда, Гайду Пал (2007), Папп-Варі Арпад Ференц – Шаванг Золтан (2012), Сабо Агнесса (2012), Ковач Клара (2015), Едві Ласло (2017), Ковач Клара, Моравецз Маріанна (2019), Віда Юлія, Фешт Шаролта (2019) [4, 8, 5, 9, 22]. Результати показали, що з роками відбувається зниження тенденції дотримання здорового способу життя та частоти активних рекреаційних занять, що відображається в погіршенні фізичної витривалості, стану здоров'я та збільшенні частоти депресивних симптомів.

Мета статті – дослідити, наскільки характерним є дотримання норм здорового способу життя для людини та вивчити дозвілля студентів закладу вищої освіти, що заповнює їх вільний час.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ураховуючи параметри фізичного стану, було поставлено мету: визначити індекс маси тіла студентів. Цей метод дозволяє отримати достовірну інформацію про харчування, можливий недостатній або надмірний ваговий стан індивіда. Для дорослих Організація світового здоров'я склала рекомендації та визначила діапазони, в яких можна встановити ступінь ожиріння.

Таблиця 1

Визначення форми тіла за значенням ІМТ

Індекс маси тіла (kg/m ²)	Класифікація маси тіла
<16	Дуже великий недостаток ваги
16-16,99	Помірний недостаток ваги
17-18,49	Недостатня вага
18,5-24,99	Нормальна вага
25-29,99	Передожиріння (гладкість)
30-34,99	Ожиріння I ступеня
35-39,99	Ожиріння II ступеня
≥40	Ожиріння III ступеня

(Джерело: Надорі et.al. 2011)

Більшість досліджуваних осіб має нормальну вагову категорію. Сигналом до уваги є те, що у випадку 39 студентів, з урахуванням їхньої статури, вага зміщується на одиницю у кожному з розподілів, що може свідчити про можливу недостатню або надмірну вагу, на яку звертають увагу 14 студентів (Рис. 1).

Рис. 1. Частота та основні причини звернень студентів до лікаря
Індекс харчування студентів на основі вимірюваних та суб'єктивних даних (N=166)
(Власне дослідження)

Виходячи з їхньої суб'єктивної оцінки, є відмінності у відповідях студентів на запитання, як би вони описали свою масу тіла у світлі фактично вимірюваних даних. У категорії «якраз добре» 70 респондентів замість очікуваних 113, показники злегка гладких і злегка худорлявих статур різко зросли за рахунок надмірної ваги і злегка худих.

Студенти інституту, які брали участь в опитуванні, позитивно оцінюють власний стан здоров'я, більше половини з них, а саме 60 відсотків, оцінюють свій стан як добрий, а 17 відсотків – як відмінний.

Таблиця 2

Стан здоров'я згідно суб'єктивної думки студентів

Як би ви оцінили своє здоров'я?					
Розподіл N=166	Відмінно	Добре	Помірний	Недобре часто хворію	Погано
	17%	60%	18%	4%	1%

(Власне дослідження)

Для збереження нашого здоров'я регулярні медичні огляди вказують на свідому поведінку щодо здоров'я, оскільки профілактика є особливо важливою. Проте, на жаль, дуже мало людей проходять регулярні огляди з метою запобігання

захворювань, лише 5 осіб відзначили. Переважна більшість з них заявила про незначні проблеми, що дає привід для хвилювання в найближчому майбутньому (Рис. 2).

Рис. 2. Частота та основні причини звернень до лікаря студентів (Власне дослідження)

Погане самопочуття насправді є наслідком психосоматичних симптомів, переважно через стиль життя та стресові впливи. «Нині перебування у ЗВО – дуже напружений етап життя та джерело стресу» (Рис. 3).

На рівні 1-2 шкали тільки 35 студентів зізнаються, що живуть повністю спокійним життям, тому їхній рівень стресу є дуже високим, а ефективність управління стресом на основі індивідуальних уподобань та звичок є високою. Відчуття стресу виявляється значним у випадку 75 студентів (4-5 шкала), що, в цілому, є суб'єктивною категорією, що залежить від індивідуальної чутливості до стресу і може бути спричинено багатьма факторами.

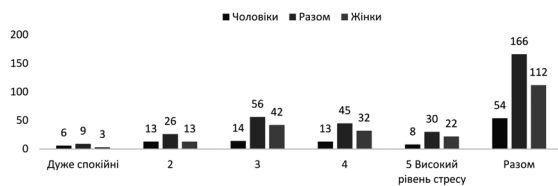

Рис. 3. Рівень стресу студентів (Власне дослідження)

Але нам потрібен певний рівень стресу в житті. Опитані серед студентів, 56 живуть життям, яке загалом є стресовим.

Успішно пережитий стрес робить особистість ще стійкішою проти нових стресових впливів. Ефективне керування стресом може бути вивчене, опановане і навчене. Крім темпераменту та особистісних рис є такі фактори способу життя, які пом'якшують вплив стресу. Звичайною такою фактором є регулярний спорт та фізичні вправи.

На підставі відповідей на декілька запитань було розраховано індекс здоров'я, діапазон якого складається від 0 до 9. 96 студентів потрапили в інтервал між 5-9 балами, що свідчить про загальну свідомість про здоров'я. Взагалі, студенти жіночої та чоловічої статі проводять майже однаковий здоровий спосіб життя на основі індексу здоров'я, який охоплює значення в діапазоні від 4 до 9.

Таблиця 3

Індекс здоров'я з точки зору студентів

Бали індексу здоров'я		Менш свідомі щодо здоров'я.				Середня свідомість щодо здоров'я				Висока свідомість щодо здоров'я	
		0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Чоловіки	Особа	1	0	2	8	11	17	9	5	1	0
	%	2	0	4	15	20	31	17	9	2	0
Жінки	%	1	1	6	10	25	28	23	4	2	0
	Особа	1	1	7	11	28	31	26	5	2	0

(Власне дослідження)

Основою здорового харчування є раціон, багатий рослинними продуктами, який є збалансованим, помірним, різноманітним та відстороненим від крайностей. 20% студентів вважають, що їдять здорову їжу, а 80% – ні.

Переважна більшість студентів, які харчуються нерегулярно, їдять хаотично (Рис 4).

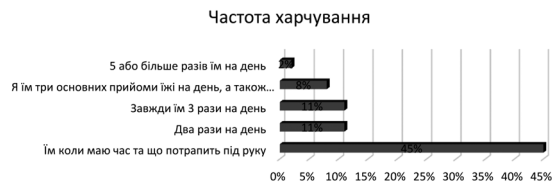

Рис. 4 Частота харчування студентів (Власне дослідження)

Насичена рослинною їжею є задовільною з точки зору статевої приналежності. Більшість нездорових страв, що загрожують здоров'ю, в межах зразка розподіляється серед тижневих частотних споживачів у високому відношенні (за винятком солодощів). Вуглеводи базуються на цукрі, 44% жінок та 38% чоловіків вживають щодня солодке у якійсь формі. Щоденне споживання щонайменше однієї вареної страви, в порівнянні з результатами, що відображають рівень здорового харчування, дало відносно сприятливий результат для обох статей: три чверті з них щодня споживають варену їжу.

У діяльності, яка впливає на здоров'я, крім неправильних харчових звичок та неактивного способу життя, вирішальну роль у ризику здоров'я відіграє вживання наркотиків. Куріння, вживання алкоголю та наркотиків є характерними вже для молодшої вікової групи та спричиняють все більше психічних та фізичних захворювань. На основі даних я хотіла отримати достовірну картину зокрема з відношенням студентів до випробування та вживання наркотиків, зокрема частоти куріння та споживання алкоголю. За дослідженням, 74% опитаних студентів не курять, з них 8% курили раніше, але вже відмовилися. Регулярні курці стосовно статі майже однаково представлені: 21 жінка та 22 чоловіка. Ті, які вважаються сильними курцями та щодня споживають щонайменше одну пачку цигарок, складають всього 4 відсотки від усіх опитаних. Ті, які курять кілька

сигарет на день або на тиждень, є частиною групи курців, які ще не перейшли до стану залежності, та складають 23% від усіх курців-студентів, що може збільшити їх шанси на відмову від куріння. Споживання алкоголю є змінним за частотою, позитивною ознакою є мінімальна кількість споживання щоденно, але це не характерно для чоловіків. Більшість тих, хто споживає алкоголь на святах, є представниками обох статей. Ті, хто ніколи не споживають алкоголь, становлять 15% вибірки, тоді як ті, хто вживає алкоголь 1-2 рази на тиждень або на місяць, складають 28%.

До складу способу життя нерозривно входить дозвілля. Дозвіллям вважається час, коли людина самостійно діє за своїм бажанням, робить те, що хоче. У своєму вільному часі вона займається різними видами діяльності: відпочиває, розважається, піклується про стосунки тощо. Характерний для дорослого віку сидячий спосіб життя починає виявлятися у все молодших вікових групах та стає загальним. Дослідження підтверджують помітні зміни у дозвіллі. Поряд з постійним зменшенням фізично активного часу, пасивний час стає все більш популярним завдяки розвитку технічних досягнень. Час, проведений перед екраном та комп'ютером, значно збільшився порівняно з минулими десятиліттями.

Перегляд відео та інтернет-серфінг належать до найпопулярніших розваг серед щоденних дозвілля. Найвищий показник серед респондентів належить тим, хто відзначив 4-6 годин (Рис 5).

Рис. 5. Частота використання Інтернету та ТБ студентів
(Власне дослідження)

На запитання про те, для чого зазвичай використовують Інтернет, потрібно було скласти можливі варіанти відповіді в порядку пріоритетності. На першому та другому місці за використанням Інтернету переважають розваги та спілкування, тоді як на третьому місці з'являється використання Інтернету для навчання. Підготовка до занять є ще одним значним елементом, який зазвичай впливає на вільний час; студентки відводять більше часу на навчання, ніж їхні товариші.

Студенти мали змогу відповісти на відкрите запитання про те, чим найчастіше займають свій вільний час. Споживання ТБ/Інтернету є домінуючою частиною структури вільного часу у 56%.

Час проведений в дорозі також може мати значний вплив, особливо для деяких студентів, які щодня добираються з іншого населеного пункту з

більш віддаленого району. Я вже уточнювала, що 83% студентів проживають у селах і 17% у містах (табл. 6-7). Отже, можна зробити висновок, що тим студентам, чиє місце проживання розташоване далі від навчального закладу і які проживають за 10 км від нього, потрібно більше часу присвятити на поїздки, щоденна поїздка може займати не менше однієї години, при цьому вони можуть обирати між громадським транспортом та автомобілем. Таким чином, це також становить навантаження на їхній вільний час.

Студенти мали змогу відповісти на відкрите запитання про те, чим найчастіше займають свій вільний час. 166 студентів повідомили про 322 різні види діяльності (92 від чоловіків; 230 від жінок), тому я згрупував відповіді в 11 категорій, які наведено в таблиці нижче.

Таблиця 4

Частота видів дозвілля студентів

Категорії	Чоловіки (Особа/відсоток) (N=54)		Жінки (Особа/відсоток) (N=112)		Разом (Особа/відсоток) (N=166)
Фільми/ТБ/Серіали	21	39	53	47	74/45
Спорт	21	39	19	17	40/24
Читання	7	13	31	28	38/23
Друзі/Сім'я	8	15	28	25	36/22
Музика	8	15	28	25	36/22
Домашня робота	3	6	17	15	20/12
Хобі	4	7	15	13	19/11
Інтернет	10	19	9	8	19/11
Прогулянки/Подорожі	3	6	13	12	16/10
Відпочинок/Сон	4	7	10	9	14/8
Розваги	-	0	4	4	4/2
Не відповів	3	6	3	3	6/4

(Власне дослідження)

Найбільше кількість (74 особи) дали відповідь Кіно/ТБ/Серіал, інтерес студентів і студенток розподілений нерівномірно – 39-47%. Лише 19 засвідчили, що використання Інтернету спеціально займає їхній вільний час (19% чоловіків, 8% жінок). Отже, загалом 56% тих, хто споживає дві цифрові культури, становлять домінуючу частину структури дозвілля, тому студенти віддають перевагу індивідуальним та пасивним заняттям у вільний час.

На другому місці помітна кількість тих, хто віддає перевагу спорту (40 осіб). Крім того, для студентів перегляд фільмів чи телепередач є не менш важливим і популярним заняттям, оскільки 21% з них вказали це як спосіб проведення вільного часу. Кількість інтелектуальних студентів (38 осіб), мова терезів схиляється в бік студенток, їх інтерес на 15% вищий, ніж у чоловіків. Соціальні стосунки, проведення часу з друзями та родиною також відіграють важливу роль у розподілі вільного часу (36), і стільки ж люблять слухати музику. Крім того, вони ще більшу частину вільного часу

приділяють своїм хобі, роботі по дому, подорожам і прогулянкам і мала кількість з них працюють по дому або розважаються. Таким чином, існує суттєва різниця у проведенні дозвілля за гендерним розподілом.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Під час обстеження здоров'язбеігаючої поведінки за допомогою анкетування ми отримали уявлення про спосіб життя здобувачів освіти і, у зв'язку з цим, стан їхнього здоров'я. За наданими ними даними фізичних показників будова тіла студентів відповідає середнім показникам. За суб'єктивним твердженням отримано позитивні результати самооцінки стану здоров'я: 77 відсотків опитаних визнали своє здоров'я добрим або навіть відмінним, але переважна більшість з них прийшли до лікаря під час останнього року з метою усунення дрібних проблем, хвороб та реабілітації (майже 60 відсотків), які викликають занепокоєння ближчим часом. Під час вимірювання результатів інтенсивності стресу кількість сприйманого стресу впливає на 75 студентів (45%), 56 з них змінюються ввечері, і лише 35 осіб (21%) доводять, що вони успішно застосовують методи подолання. Ми розрахували індекс здоров'я на основі кількох запитань, що було необхідно для того, щоб отримати доказ гіпотези про те, що жінки більш уважні до свого здоров'я. Це припущення не підтвердилося, оскільки респонденти досягли майже однакових результатів у гендерному розподілі (чоловіки: 79%, жінки: 82%). Серед факторів, що впливають на здоров'я, я розглянули куріння та вживання алкоголю. При аналізі шкідливих звичок досліджуваних студентів були отримані позитивні результати щодо розподілу частот, оскільки вибірка містить 74% некурців та 90% випадків споживання алкоголю на рівні «ніколи», «іноді» та «раз-два рази на місяць» Студентів, які не є дуже завзятими курцями, які ще не перебувають у стані залежності, є 23%, і вони все ще мають шанс кинути палити і зробити це їм легше ніж іншим. Однак під час перевірки харчових звичок ми отримали гірші результати. За власним визнанням, студенти вважають, що недостатньо уваги приділяють здоровому харчуванню (80%). Частка нерегулярних харчових звичок становить 45%. Проте показники стосовно частоти споживання деяких здорової та нездорової їжі та напоїв серед студентів є більш сприятливими. З точки зору статі рослинна їжа задовольняє 60% жінок і 57% чоловіків щодо фруктів, а три чверті з них щодня вживають варену їжу. Більшість продуктів, які становлять ризик для здоров'я і тому можуть бути охарактеризовані як нездорові, розподіляються серед споживачів щотижневої частоти. Солодощі є винятком, тому споживання вуглеводів базується на цукрі, 44% жінок і 38% чоловіків регулярно перекушують солодощами в

тій чи іншій формі. Тому можна зробити висновок, що з урахуванням аспектів здорового харчування загалом є незначні відмінності в харчових звичках обох статей. При щоденній регулярності споживання солодощів і газованих безалкогольних напоїв більш характерне для жінок, тоді як споживання червоного і білого м'яса вдвічі частіше для чоловіків.

Аналізуючи розвиток часу, витраченого студентами на дозвілля, я перш за все досліджувала споживання медіа на основі частоти використання Інтернету та телебачення, щоб з'ясувати, як ці види діяльності впливають на час, витрачений на дозвілля. Між зазначеними проміжками часу більшість людей часто користуються Інтернетом або дивляться телевизор по 4-6 годин на день. Наше припущення, згідно з яким серед повсякденних справ найвищі значення серед студентів досягають інтернет-серфінг і перегляд телепередач, підтвердилося. Вважається найпопулярнішим видом дозвілля, оскільки навіть виходячи з рейтингу, при використанні самого Інтернету на перший план виходять розваги та спілкування, а використання для навчання – лише на третьому місці. Виходячи з відповідей, наданих на відкрите запитання «чим вони займаються у вільний час», зазначимо дуже значні витрати часу з точки зору використання телевізора (45% студентів), і, пов'язуючи з цим відповіді, надано для користування Інтернетом (11%), то 57% часу, проведеного пасивно, учні люблять дві форми діяльності. Існують також відмінності між статями, адже чоловіки віддають перевагу спорту так само, як перегляду телевізора, а читання є другим за популярністю видом дозвілля для жінок. Виходячи з часу, витраченого на навчання, 91% жінок витрачають на навчання щонайменше дві години в середньому на день, майже дві третини чоловіків. 36% студентів щодня їздять на навчання через відстань між місцем проживання та навчальним закладом понад десять кілометрів, а 10% – від дев'яти до чотирьох. Так, різниця в часі, проведеному в дорозі, стосується 46% студентів, а щоденна поїздка додому додатково навантажує їх вільний час. Загалом можна зробити висновок, що культурні заняття та фізичні навантаження, пов'язані з активним рухом, не займають великого місця в рамках дозвілля. З іншого боку, з точки зору відмінностей між статями, спорт посідає домінуюче місце серед ціннісних уподобань чоловіків щодо дозвілля, тоді як у жінок читання як культурна діяльність є важливішою. Дослідження чітко відображає, що студенти не завжди можуть скористатися можливостями, які надає заклад вищої освіти, вони не вміють правильно використовувати свій вільний час.

Перспективи подальших розвідок ми пов'язуємо з дослідженням ціннісних орієнтацій студентської молоді.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Andorka Rudolf. Bevezetés a szociológiába. Aula Kiadó Kft, Budapest. 1996.
2. Ábrahám Júlia. Rekreációs alapok. Nemzeti Erőforrás Minisztérium Sportért felelős Államtitkárság, Budapest. 2010.
3. Barabás Katalin. Egészségfejlesztés. Alapismeretek pedagógusok számára. Készült az Egészségügyi Minisztérium támogatásával, a Nemzeti Népegészségügyi Program részeként, Szeged. 2005.
4. Czabai Veronika, Bíró Melinda, Hajdu Pál: Az Eszterházy Károlyi Főiskola hallgatóinak életmódja, sportolási szokásai. In: Honfi László. Vizsgálatok a sporttudomány és az egészségturizmus területén. ACTA ACADEMIAE PAEDAGOGICAE AGRARIENSIS. NOVA SERIES TOM. XXXIV. SECTION SPORT. Eger pp. 29–38 URL: http://publikacio.uni-eszterhazy.hu/385/1/Sport_2007.pdf
5. Edvy László. A felsőoktatás szerepvállalása a hallgatók életminőségét megalapozó egészségfejlesztésben. Doktori értekezés. Budapest. 2017. URL: <http://real-phd.mtak.hu/512/19/edvyulaszlo.d.pdf>
6. Gritz Arnoldné. Az egészségfejlesztés kompetenciái a XXI. században. In: Egészségfejlesztés. 48. évf. 3. 2007. sz. pp. 3–9.
7. Hidvégi Péter. Az egészséges életmód. Eszterházy Károly Főiskola Sporttudományi Intézet, Eger. 2015. pp. 6-19 URL: https://oszkdk.oszk.hu/storage/00/01/42/64/dd/1/Az_eg_szs_ges_letm_d.pdf
8. Kovács Klára. A sportolás, mint támogató faktor a felsőoktatásban. CHERD-H, Debrecen. 2015.
9. Kovács Klára, Moravec Marianna. *A felsőoktatási intézmények szerepe a hallgatók élethosszig tartó sportszocializációjában – egészségfejlesztési jó gyakorlatok a Kárpát-medencében.* In: Juhász Erika – Endrődy Orsolya (szerk.): Oktatás-Gazdaság-Társadalom IV. kötet. Budapest, 2019. pp. 540–558. URL: http://hera.org.hu/wp-content/uploads/2019/05/HERA_Evkonyvek_VI_1.pdf
10. Lackó Mária. A magyarországi rossz egészségi állapot lehetséges magyarázó tényezői. (Összehasonlító makroelemzés magyar és osztrák adatok alapján, 1960-2004). In: Közgazdasági Szemle, LVII. évf., Budapest. 2010. pp. 753–778.
11. Lőkös Dániel. A testnevelés helyzete, céljai a köznevelésben és a felsőoktatásban. In: Egészségfejlesztés. Nemzeti Népegészségügyi Központ, Évf. 59, Szám 3 (2018), pp.17–23 URL: <https://epa.oszk.hu/02900/02987>
12. Nádori László. Edzés, versenyzés címszavakban. Dialog Campus, Budapest–Pécs. 2005.
13. Nádori László, Gáspár Mihály, Rétsági Erzsébet, H. Ekler Judit, Szegerné Dancs Henriette, Woth Péter, Gáldi Gábor. Sportelméleti ismeretek. Pécsi Tudományegyetem, Szegedi Tudományegyetem, Nyugat-Magyarországi Egyetem, Eszterházy Károly Főiskola, Dialog Campus Kiadó-Nordex Kft., Debrecen. 2011. URL: https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0025_Nadori-Dancs-Retsagi-Ekler-Gaspar-Sportelméleti_ismeretek/ch06s04.html
14. Müller Anetta – Bácsné Bába Éva. Az egészséges életmód és sport kapcsolata. Létavértes SC '97 Egyesület, Dela Könyvkiadó Kft., Debrecen. 2018.
15. Papp-Váry Árpád Ferenc – Schwang Zoltán. Egészségtelen főiskolai évek? Élelmiszervásárlási és fogyasztási szokások. In: Nagy Melinda (szek.): A Selye János Egyetem 2012-es „Művelődés – Identitás – Egészség” Nemzetközi Konferenciájának tanulmányköte. Komárom. 2012. pp. 719–746

REFERENCES

1. Andorka, R. (1996). *Vstup do sotsiologii*. [Introduction to Sociology]. Budapest.
2. Ábrahám, J. (2010). *Fondy vidpochynku*. [Recreation funds]. Budapest.
3. Barabás, K. (2005). *Zmitsnennya zdorov'ya. Bazovi znannya dlya vchyteliv*. [Health promotion. Basic knowledge for teachers]. Szeged.
4. Czabai, V., Bíró, M., Hajdu, P. (2007). *Sposib zhyttya studentiv Koledzhu Esterkhazi Karoli ta yikhni zvychky do fizychnoyi aktyvnosti*. [The Eszterházy Károly College's student's lifestyle and their habits of physical activities].
5. Edvy, L. (2017). *Rol' vyshchoyi osvity v rozvytku zdorov'ya, shcho ye osnovoyu yakosti zhyttya studentiv*. [The role of higher education in the health development that underpins the quality of life of students]. Budapest.
6. Gritz, A. (2007). *Kompetentnosti zmitsnennya zdorov'ya v 21 stolitti*. [Competencies of health promotion in the 21st century].
7. Hidvégi, P. (editor, 2015). *Zdorovyy sposib zhyttya*. [A healthy lifestyle]. Eger.
8. Kovács, K. (2015). *Sportyvna diyal'nist' yak faktor pidtrymky vyshchoyi osvity*. [Sport activity as a supportive factor in Higher education]. Debrecen.
9. Kovács, K., Moravec, M. (2019). *Rol' vyshchykh navchal'nykh zakladiv u sportyvnyy sotsializatsiyi studentiv uprodovzh zhyttya – praktyky zmitsnennya zdorov'ya v Prykarpatti*. [Role of Higher Education Institutions in Lifelong Sports Socialization of Students – Health Promotion Practices in the Carpathian]. Budapest.
10. Lackó, M. (2010). *Pohanyy stan zdorov'ya uhortsiv: porivnyal'nyy makroanaliz ymovirnykh poyasnyuval'nykh faktoriv z vykorystannyyam danykh Uhorschyny ta Avstriyi, 1960-2004 rr*. [The poor health status of Hungarians: a comparative macro-analysis of likely explanatory factors using Hungarian and Austrian data, 1960-2004]. Budapest.
11. Lőkös, D. (2017). [The state and aims of physical education in public and higher education]. Budapest.
12. Nádori, L. (2005). *Stan i tsili fizychnoho vykhovannya v derzhavnyy ta vyshchyy shkoli*. [Training, competition in headlines]. Budapest–Pécs.
13. Nádori, L., Gáspár, M., Rétsági, E., H. Ekler, J., Szegerné Dancs, H., Woth, P., Gáldi, G. (2011). *Sportyvni teoretychni znannya*. [Sports theoretical knowledge].
14. Müller, A. – Bácsné, Bába É. (2018). *Vzayemozv'yazok zdorovoho sposobu zhyttya i sportu*. [The relationship between a healthy lifestyle and sport].
15. Papp-Váry, Árpád F., Schwang, Z. (2012). *Nezdorovi student-s'ki roky? Zvychky kupuvaty ta spozhyvaty produkty kharchuvannya*. [Unhealthy college years? Food purchasing and consumption habits].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЧЕГЛІЬ Аніко Миколаївна – асистент кафедри педагогіки, психології, початкової, дошкільної освіти та управління закладами освіти Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці ІІ.

Наукові інтереси: дослідження здорового способу життя студентів ЗВО.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

CSEHIL Aniko Mikoloivna – assistant Department of Pedagogy, Psychology, Teacher, Kindergarden Education, Education and Management of the Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education.

Circle of scientific interests: Leading a healthy lifestyle for students of higher education institutions.

Стаття надіслана до друку 19.08.2023 р.

UDC:378.018.8:373.5.021.3-051:236]:796.216-031

DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2023.04.144

KOHUT Erzsébet –

Dr. docent (PhD), head of department of Biology and Chemistry,
Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher
College of Higher Education
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7614-1606>
e-mail: kohut.erszebet@kmf.org.ua

KAZMER Éva –

assistant Department of Biology and Chemistry,
Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4243-2162>
e-mail: kazmer.eva@kmf.org.ua

KOLOZSVARI István –

Dr. head of institute Fodor István Research Centre, docent (PhD),
Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College
of Higher Education, Department of Biology and Chemistry
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4527-7762>
e-mail: kolozsvari.istvan@kmf.org.ua

THE ROLE OF FOREST PEDAGOGY IN EDUCATION AND ENVIRONMENTAL UPBRINGING

КОГУТ Ержебет, КАЗМЕР Єва, КОЛОЗСВАРИ Іштван. РОЛЬ ЛІСОВОЇ ПЕДАГОГІКИ В ОСВІТІ ТА ЕКОЛОГІЧНОМУ ВИХОВАННІ

Сьогодні важливою проблемою для педагогів є дати учням можливість пізнавати навколишній світ природи під час навчання в школі. Ми вважаємо, що учням слід привчати наукові знання та екологічно свідоме мислення з раннього віку. Таким чином, ми вирішили написати це дослідження з урахуванням усіх цих факторів.

Ключові слова: лісова педагогіка, екологічна освіта, безпосередній досвід, широке використання досвідчених методів навчання.

KOHUT Erzsébet, KAZMER Éva, KOLOZSVARI István. THE ROLE OF FOREST PEDAGOGY IN EDUCATION AND ENVIRONMENTAL UPBRINGING

Today an important issue for educators today is to give students the opportunity to learn about the natural world around them during their school studies. We believe that students should be made aware of science knowledge and environmentally conscious thinking from an early age. Thus, we have decided to write the present study with all these factors in mind.

In the final year, we developed a teaching aid that combined the two forest pedagogy approaches. The first part of it consists of worksheets that we created based on our own ideas and that are closely related to the 6th and 7th grade curriculum. The second part of the teaching aid includes in-class and extracurricular activities that are aligned with the units of Kovátsné Németh Mária's (2010) Forest and Nature module, while the methods used are based on the work of Franz Lohri and Astrid Schweyter. The developed worksheets and activities focus on presenting the wildlife and values of the Atak found in my local environment.

Keywords: Forestpedagogy, environmental education, direct experience, extensive use of experience-based teaching methods.

Formulation and substantiation of the relevance of the problem. Today an important issue for educators today is to give students the opportunity to learn about the natural world around them during their school studies. We believe that students should be made aware of science knowledge and environmentally conscious thinking from an early age. Thus, we have decided to write the present study with all these factors in mind.

Analysis of recent research and publications. Environmental education has been defined by many authors, but we would like to highlight the definition by Péter Havas, who states that «environmental education is a process whereby people (regardless of their age, but within the framework of their age-specific characteristics) learn to know and care for their whole environment in order to make their society sustainable» [6, p. 77].

Forest pedagogy, on the other hand, is «a special area of environmental education, where the forest serves as the location of the education and forestry knowledge dominates its programs. The activities are led or assisted by a forester. The methods of forest school pedagogy are based on active, collaborative learning, experiential learning, and the use of educational techniques, which include exploratory experiments, demonstrations, observations, discussions, conversations, short lectures, questions and answers, as well as project-based learning» [3]. Certification procedure for forestry forest schools.

An example of the main material of the research. Since the 1980s, the forest has become increasingly important as a subject of education and as a location for training in environmental education, primarily in Switzerland. In 1992, an international seminar was held in Germany to summarize the

experiences of educational work in the forest. Thus, from the beginning of the 1990s, forest-related pedagogy emerges in the German-speaking area [10, p. 192–193].

Forest pedagogy in Germany. In Germany, forest school pedagogy is centred around forestry. It has a long tradition and experience, and is mainly carried out by foresters, who are thoroughly trained in forest education. Detailed information on this is provided by Bálint Lampert (2013), who reports on his experiences at the Weihenstephan College [9, p.106–114].

The meaning of the concept in Hungary. In Hungary, two main directions can be observed in forest pedagogy. One of them is the programme supported by the National Forestry Association (NFA) and is based mainly on the «German-style» approach, relying on forest engineers and foresters. The other one is the forest school program launched by Mária Kovátsné Németh at the Apáczai Csere János Faculty of the University of West Hungary. Both approaches emphasize the central role of the forest and forest management, but in the NFA program, the forestry-related content (forest biodiversity, forest and humans, forest and climate, forestry work, forest as a renewable energy source, etc.) dominates, supplemented by various handicraft and local knowledge activities. In the training program launched at the Apáczai Csere János Faculty, the main goal is to develop environmentally conscious behaviour and lifestyle along the lines of the «harmony theory» [9, p. 106–114].

Unlike the German-style forest pedagogy, where only trained foresters conduct the teaching, the forest pedagogical activities developed by Mária Kovátsné Németh in Hungary are carried out by educators.

The forest pedagogy in Ukraine. Forest pedagogy in Ukraine currently has no established program or concept, but it is being under development. There are School Forests in Ukraine the activities of which are regulated by Regulation No 66 of the Ministry of Education and Science of Ukraine (МОН України; Наказ, Положення від 30.01.2015 № 66). These School Forests operate on a voluntary basis and are very similar to forest education activities. These can only be carried out according to a predetermined schedule, and the school is not responsible for them, which makes it unpopular in educational institutions as it imposes additional tasks on teachers and foresters. It can be said that formally it is more similar to the German forest education.

Primary and secondary research was conducted between 2016 and 2018 on the issue. As a first step, we conducted secondary research, studied and analysed forest pedagogy, alternative pedagogical methods and environmental education resources, literature, and journals. We examined how these methods and forest pedagogical activities can be combined with in-class and out-of-class activities. During our work, we aimed to link the acquired knowledge with the values of our own environment. Since there is a

botanical natural monument of state importance, the „Atak,” located not far from us, we have emphasised our activities on the presentation of the area’s values.

As a second step, we developed and each year implemented a practical activity that provided an opportunity to present the natural values of the nature conservation monument in a non-traditional way. In all three years, the participants and the location of the activities were students in grades 6-7 at Nagyberég Secondary School.

In the **2015–2016** school year, we developed in-class and out-of-class activities, of which the germination experiment project was successfully implemented with the 6th-grade students of Nagyberég Secondary School, using the project method [5, p. 306–307]. During the sprouting experiment, we worked with acorns and hornbeam catkins, which we collected from the «Atak» botanical natural monument area in November 2015.

During the **2016–2017** school year, using the cooperative method, to integrate the transfer of forest-related knowledge into the 6th and 7th grade biology curriculum within the framework of regular classes [5, p. 306–307]. The topic was presented with the help of worksheets to students working in groups of 4-5 of Nagyberég Secondary School on April 20, 2017. The results obtained were evaluated and the diagrams were prepared using Excel software.

In the 2017–2018 school year, based on the „Forest and Nature” module by Mária Kovátsné Németh (2010) and following the guidelines of Franz Lohri and Astrid Schwyter (2004), we developed a teaching aid. The first part of it contains worksheets, based on our own ideas, and is linked to the 6th and 7th grade curriculum. The second part of the guidelines includes in-class and out-of-class activities. Out of this, the forest education program was successfully implemented on April 11, 2018, with the participation of 13 6th and 7th grade students from Nagyberég Secondary School. The tasks were prepared using Redmenta, and the worksheets are available on the Redmenta website (https://www.redmenta.com/?ref=sheets_b).

Results of research conducted in 2015–2016.

In 2015–2016, we developed in-class and extra-curricular activities, of which the germination experiment project was successfully implemented on November 20, 2015 with 6th grade students of Nagyberég Secondary School. The activity helped students to master the subject matter of the 6th grade textbook chapters better, «Structure of Young Plants» (Section 20) and «Seed» (Section 35). During germination, we worked with oak acorns and hornbeam catkins collected from the botanical natural monument area the «Atak». In this project, the students worked in two groups.

The germination was successful and all of the seeds sprouted. The children took the seedlings home and explained where they wanted to plant them.

Many of them also asked questions about the process. According to the teacher, the class showed a greater interest in biology in the following period.

Results of research conducted in 2016–2017. In the 2016–2017 school year, we developed worksheets that were linked to the 6th and 7th grade secondary school biology curriculum. The tests contained various types of tasks, and our hypothesis was that the students were least familiar with species identification. The tasks were related to different topics, but in each case, the focus was primarily on species identification. The main goal of filling in the worksheets was to get an idea of the students’ theoretical knowledge and species identification skills.

The completion of the tasks. The tasks were completed with appropriate age group of students at the Nagyberég Secondary School. In terms of teaching methods, we used the cooperative teaching method where students worked in groups of 4-5. The formation of the groups was done with the assistance of Enikő Dencs, the biology teacher.

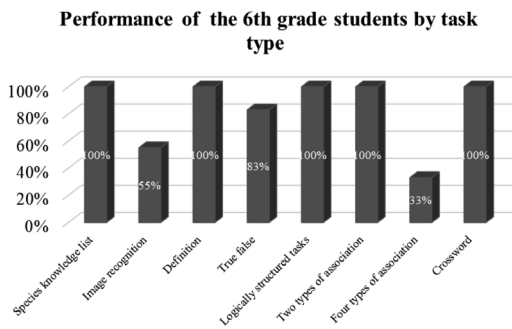

Figure 1. Performance of the 6th grade students by task type

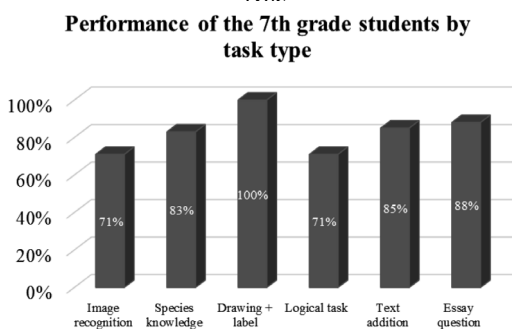

Figure 2. Performance of the 7th grade students by task type

Based on the figures (1-2. figures), we can conclude that the educational program places the most emphasis on the theoretical part of environmental knowledge. The students achieved outstanding results in theoretical tasks. They performed the weakest in shape recognition and logical tasks. Our hypothesis that their species knowledge is inadequate has been confirmed.

In our experience, we succeeded in promoting and consolidating forest knowledge in the students and brought them closer to the natural world.

The results of research conducted in 2017-2018.

The handbook by Franz Lohri and Astrid Schweyter (2004) introduced us to new teaching methods, which partly differ from those of Falus (1998). The authors describe successful methods and activities that they have used in this field. Accordingly, we developed extracurricular activities in a non-traditional form, emphasizing the values of the Atak. As the worksheets revealed that the students’ species knowledge was poor, we decided to combine the practical part of my thesis with a complex species awareness session, where the children could learn more about the species in their environment. The theoretical part of the workshop is related to Kovátsné Németh Mária’s „Forest and Nature” module on the Living World of the Forest and Forest Ecosystems. The practical implementation is based on the methodology of Franz Lohri and Astrid Schweyter.

Since, according to Lohri and Scweyter, time planning is also very important when designing a program, so we took into consideration the distance between the forest and the school, how much time it takes to walk there, and the amount of time dedicated to activities. Based on all of these factors, the planned duration of the program was 2.5 hours.

We discussed our ideas in advance with the biology teacher, who was happy to agree and assist us. Thirteen students participated in the session. Using a **teaching conversation method** on our way to the forest, we learned about the spring aspect plants. On the way to the forest, we learned about the spring plants with the help of a **learning approach**. Using a **demonstration method**, the methods of making a herbarium was explained and each child was given an opportunity to collect and make their own herbariums.

After arriving in the forest and studying the plants, we **learned** the names of the species in the Atak **by playing** the «War of Plants and Animals» game (Figure 3). After finishing the game, we provided a brief **presentation** of the botanical natural monument and its wildlife that was still unknown to them. On the way back, the pupils were asked to repeat the names of the plants they had seen, thus promoting collective learning.

Upon returning to the schoolyard, we assessed the students’ knowledge and the effectiveness of the session through assignments and questions.

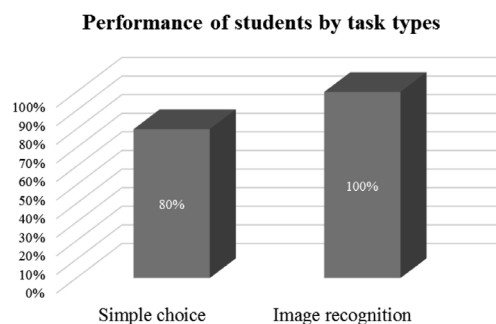

Figure 3: Performance of students by task types

The diagram clearly shows that the students performed at maximum level in pattern recognition, while they performed slightly weaker in simple choice tasks. We came to the conclusion that the presence of such a program is important in education, as children can gain direct experiences from nature. Based on our experience it may be stated that the session was successful, the children enjoyed the games and had a good time.

Conclusions and prospects of further investigation. Between 2016 and 2018, we continuously studied the methodology of forest pedagogy. We can say that there are two approaches to forest pedagogy. The first is mainly based on the work of foresters in Germany and many other European countries, and it focuses on presenting forest management. The other one, developed by Mária Kovátsné Németh in Hungary, involves activities carried out by educators. In Ukraine, there are School Forestry programs that are similar to the German approach, as they aim to introduce the work of forestry. The forest pedagogy concept is currently being developed.

During our work, we thoroughly examined how to integrate forest education activities into both regular and extracurricular lessons. Each year, we tested a new activity, and the following results were obtained:

In 2015–2016, we developed extracurricular and regular activities out of which we successfully carried out a germination experiment with 6th grade students from the Nagyberég Secondary School. The project was successful, and we concluded that at this age, children’s knowledge is mostly experiential, and teaching methods such as the project-based method and cooperative learning are most applicable for these activities.

In 2016–2017, our work was based on the use of worksheets that we linked to the curriculum of 6th and 7th grade students in secondary school. The worksheets included various types of tasks, and we carried out the completion of the worksheets with students of the appropriate age group at the Nagyberég Secondary School. During the activity, we applied cooperative teaching methods. Upon evaluating the worksheets, we found that the students struggled with identifying species and pattern recognition.

Therefore, in 2017–2018, we used extracurricular activities that focused on direct experience to better acquaint students with wildlife of the forest. We successfully implemented the forest pedagogy activities, and upon evaluation, we found that the students were able to master the species they observed in their natural habitats much better. We concluded that such activities have a positive impact on students’ knowledge and personal development, as they enable them to gain direct experience in nature.

In the final year, we developed a teaching aid that combined the two forest pedagogy approaches. The first part of it consists of worksheets that we created

based on our own ideas and that are closely related to the 6th and 7th grade curriculum. The second part of the teaching aid includes in-class and extracurricular activities that are aligned with the units of Kovátsné Németh Mária’s (2010) Forest and Nature module, while the methods used are based on the work of Franz Lohri and Astrid Schweyter. The developed worksheets and activities focus on presenting the wildlife and values of the Atak found in my local environment.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Екологічний клуб «Карпати». Природно-заповідний фонд Закарпатської області. Рахів. 1998.
2. «Форза» Агенство сприяння сталому розвитку Карпатського регіону (Forza – A Kárpátok fenntartható Fejlődésének elmozdításáért felelős ügynökség) Interneten: <http://www.forza.org.ua/uk/pro-nas>
3. Agárdy S. Erdei iskolai kézikönyv. Agroinform kiadó. 2004.
4. Erdészeti Erdei Iskolák minősítési eljárása, 2014. Interneten: https://www.oec.hu/upload/html/201603/20160115_EEI_min%C5%91s%C3%ADt%C3%A9s.pdf
5. Falus I. Didaktika. Elméleti alapok a tanítás tanulásához, Nemzeti tankönyvkiadó, Budapest, 1998. 306–307 p.
6. Havas, P. (szerk.): Kisiskolások környezeti nevelése; 1993; Budapest; Alapítvány a Magyarországi Környezeti Nevelésért – Réce-füzetek 1.; 77 p.
7. Kovátsné N. M. Erdőpedagógia. Apáczai Csere János Főiskola, Győr, 1997. 216 p.
8. Kovátsné N. M. Az erdőpedagógiától a környezetpedagógiáig. Comenius Kft., Pécs, 2010. P. 147–155.; P. 170–174. Interneten: http://www.nyeomszsz.org/orszavak/pdf/Kovatnse_Nemeth_Maria%5B1%5D.pdf
9. Lampert B. Bajorországi erdőpedagógiai tapasztalatok. – Újpedagógiai szemle 5:6, 2013. P. 106–114. Interneten: <http://folyoiratok.ofi.hu/uj-pedagogiai-szemle/bajororszagi-erdopedagogiai-tapasztalatok>
10. Lükő I. Környezetpedagógia: Bevezetés a környezeti nevelés pedagógia és társadalmi kérdéseibe. Budapest. Nemzeti Tankönyvkiadó RT., 2003. P. 192–193.
11. Lohri F., Schweyter A. Találkozunk az erdőben! Erdőpedagógia Öko-fórum alapítvány, Budapest. 2004.

REFERENCES

1. *EKOLOHICHNYY KLUB «KARPATY». Pryrodno-zapovidnyy fond Zakarpat-s'koyi oblasti.* (1998). [ECOLOGICAL CLUB «KARPATI». Nature Reserve Fund of Zakarpattia Oblast]. Rakhiv.
2. «FORZA» Ahent-stvo spryannya stalomu rozvytku Karpat-s'koho rehionu. [«FORZA» Agency for Promotion of Sustainable Development of the Carpathian Region].
3. Agárdy, S. (2004). *Dovidnyk lisovoyi shkoly.* [Erdi iskolai kézikönyv].
4. *Protседura sertyifikatsiyi lisnychykh shkil.* (2014). [Erdészeti Erdei Iskolák minősítési eljárása].
5. Falus, I. (1998). *Didaktika. Elméleti alapok a tanítás tanulásához, Nemzeti tankönyvkiadó.* [Didaktika. Elméleti alapok a tanítás tanulásához, Nemzeti tankönyvkiadó]. Budapest.
6. Havas, P. (1993). *Ekolohichne vykhovannya molodshykh shkolyariv.* [Kisiskolások környezeti nevelése]. Budapest.
7. Kovátsné, N. M. (1997). *Lisova pedahohika.* [Erdőpedagógia].

8. Kovátsné, N. M. (2010). *Vid lisovoyi pedahohiky do ekolohichnoyi pedahohiky*. [Az erdőpedagógiától a környezetpedagógiáig. Comenius Kft., Pécs].
9. Lampert, B. (2013). *Dosvid lisovoyi pedahohiky v Bavariyi*. [Bajországi erdőpedagógiai tapasztalatok].
10. Lükő, I. (2003). *Ekolohichna pedahohika: Vstup do pedahohichnykh i sotsial'nykh problem ekolohichnoyi osvity*. [Környezetpedagógia: Bevezetés a környezeti nevelés pedagógia és társadalmi kérdéseibe]. Budapest.
11. Lohri, F. – Schweyter, A. (2004). *Zustrinemosya v lisi! Fond «Ekoforum lisovoyi pedahohiky»*. [Találkozzunk az erdőben! Erdőpedagógia Öko-fórum alapítvány]. Budapest.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КОГУТ Ержебет – доцент (PhD), завідувач кафедри біології та хімії Закарпатського угорського коледжу вищої освіти імені Ференца Ракоці II.

Наукові інтереси: вищі навчальні заклади, лісова педагогіка, екологічне виховання.

КАЗМЕР Єва – асистент кафедри біології та хімії Закарпатського угорського коледжу вищої освіти імені Ференца Ракоці II.

Наукові інтереси: вищі навчальні заклади, лісова педагогіка, екологічне виховання.

КОЛОЗСВАРИ Іштван – доктор, керівник інституту Fodor István Research Centre, доцент (PhD), Закарпатський угорський коледж вищої освіти імені Ференца Ракоці II, факультет біології та хімії.

Наукові інтереси: вищі навчальні заклади, лісова педагогіка, екологічне виховання.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

KOHUT Erzsébet – Dr. docent (PhD), head of department of Biology and Chemistry, Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education.

Circle of scientific interests: higher educational institutions, forest pedagogy, environmental education.

KAZMER Éva – assistant Department of Biology and Chemistry, Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education.

Circle of scientific interests: higher educational institutions, forest pedagogy, environmental education.

KOLOZSVARI István – Dr. head of institute Fodor István Research Centre, docent (PhD), Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, Department of Biology and Chemistry.

Circle of scientific interests: higher educational institutions, forest pedagogy, environmental education.

Стаття надіслана до друку 14.08.2023 р.

UDC 378.147.091.33

DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2023.04.148

DEZSŐ Renáta Anna –

PhD, Dr. Habil in Education Sciences, head of the international programme «Pedagogy Ba (Intercultural Educational Assistant)»

Institute of Education Sciences, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Pécs, Hungary

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0814-4343>

e-mail: dezsorenata@pte.hu

ÁBRAHÁM Gréta –

PhD Candidate in Education Sciences, «School and Society» Doctoral School of Education Sciences, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Pécs, Hungary

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-5635-2900>

e-mail: pedagogia@kmf.uz.ua

KOLIP Heléna –

PhD Candidate in Education Sciences, «School and Society» Doctoral School of Education Sciences, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Pécs, Hungary

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8688-8156>

e-mail: koliphelena77@gmail.com

SCHMIDT Barbara –

PhD in Education Sciences, Family and Child Well-Being Service and Centre, Dabas, Hungary

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-0217-7159>

e-mail: schmidt.barbara136@gmail.com

COMMEMORATING THE 40TH ANNIVERSARY OF THE BIRTH OF HOWARD GARDNER'S THEORY OF MULTIPLE INTELLIGENCES VIA RESEARCH OF HIS APPROACH ON DIFFERENT LEVELS OF EDUCATION SYSTEMS IN THE CARPATHIAN BASIN

DEZSŐ Renáta Anna, ÁBRAHÁM Gréta, KOLIP Heléna, SCHMIDT Barbara. ДО 40-РІЧЧЯ З ДНЯ ЗАСНУВАННЯ ТЕОРІЇ МНОЖИННОГО ІНТЕЛЕКТУ ГОВАРДА ГАРДНЕРА НА РІЗНИХ РІВНЯХ СИСТЕМ ОСВІТИ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ

У статті розглядається теорія множинного інтелекту Говарда Гарднера шляхом дослідження його підходу на різних рівнях систем освіти в карпатському басейні. Цей підхід передбачає, що людський інтелект слід диференціювати на модальності, а не приймати як загальну здатність. Стаття має на меті опис 40-ї річниці заснування теорії

множинного інтелекту, проілюструвавши різні способи її можливого освітнього впливу на Карпатський регіон, які були здійснені протягом останніх п'ятнадцяти років командою різних дослідників. Професійні результати містять відредаговані компіляції планів занять і тематичні проекти з використанням теорії Гарднера, аналіз тестів з відповідних аспектів і відповідні дослідження співпраці між дошкільною освітою і школами з соціально незахищеними учнями.

Ключові слова: теорія множинного інтелекту, індивідуальне та соціальне благополуччя, освітній розвиток, професійна співпраця.

DEZSŐ Renáta Anna, ÁBRAHÁM Gréta, KOLIP Heléna, SCHMIDT Barbara. COMMEMORATING THE 40TH ANNIVERSARY OF THE BIRTH OF HOWARD GARDNER'S THEORY OF MULTIPLE INTELLIGENCES VIA RESEARCH OF HIS APPROACH ON DIFFERENT LEVELS OF EDUCATION SYSTEMS IN THE CARPATHIN BASIN

Individual and social well-being is a priority of the OECD 2030 Learning Compass aiming at contributing to generally more livable societies. One of the thought leaders of this international professional initiative and guidelines is Howard Gardner, the father of the theory of multiple intelligences (MI). This approach implies that human intelligence should be differentiated into modalities, rather than be accepted as a general ability. The present publication aims at commemorating the 40th birth anniversary of MI theory, illustrating different ways of its possible educational implications in the Carpathian Basin, that have been carried out in the past fifteen years by a team of researchers lead by Dezső and attached to the doctoral school in education sciences at the Faculty of Humanities and Social Sciences of the University of Pécs, Hungary. The teams' professional results contain edited compilations of lesson plans, and thematic projects using Gardner's theory, testbook analysis from adequate aspects, and relevant research on cooperation between pre-service teacher education and schools with socially disadvantaged pupils. One of the most longitudinal researches of the field is Schmidt's development focusing on pre-school education. Her work is built on one of the US «Project Zero» Project Spectrum methods, and is called EIDW (Everybody is Intelligent in Different Ways). Schmidt adopted games and activities in different locations in the Carpathian Basin and observed different children's intelligence profiles as well as those of their educators'. Abraham and Kolip's researches are in their emerging stage. Whereas Abraham has investigated possible manifestations of inter-, and intrapersonal intelligences in a Vojvodinan kindergarten, as part of MI, aiming at illustrating how socialization in the education system affects these components of children's personalities, Kolip has focused on even younger children and their educators concerning these areas in a South-Transdanubian village nursery. Although the participants of the research team have issued their findings several times, this is the first publication their work is presented as a common achievement.

Keywords: the theory of multiple intelligences, individual and social well-being, educational development, professional cooperation.

Formulation and justification of the relevance of the problem. Amongst contemporary theories of learning a well known concept is that of Howard Gardner's theory of multiple intelligences (MI) – a concept [15] that may be reflected within the OECD 2030 Learning Compass, as a basic starting point for the fulfillment of both individual and social well-being [26]. During the process of pre-service and in-service teacher education at the University of Pécs (UP), Hungary a community of enthusiastic educators has been formed working on the various possible pedagogical applications of the Gardnerian theory within the past fifteen years. This continuously changing professional team, lead by Dezső has involved colleagues representing different levels of the education system throughout the years. As the framework of related professional activities a research group, called «Diversity» was founded in 2015 within but not limited to the In-Service Student Teacher's Society at the UP. The peculiarity of this group is that it connects researchers at different levels of their careers: the tutor being the senior researcher, the mentors, who are engaged in their PhD studies, and the mentees, who are at the early stages of their researches. These students actively participate in conferences, and academic competitions adding to the quality insurance of research – development – training and practice process.

Analysis of recent research and publications. In the past forty years MI around the Globe has won countless implications, educational developments, and systematic investments [6, 16, 18, 19, 21, 22].

Although Gardner received the 2020 Distinguished Contributions to Research in Education Award, the premier honor from the American Educational Research Association [3], his theory has met several critical comments throughout the past four decades as well [8, 20, 28]. Having been aware of these critical notions, the authors contributing to this paper have researched the field in the Carpathian Basin in the past years, although the lessons of their findings have not yet been made visible as a common academic achievement so far [1, 2, 9, 10, 24, 29].

The purpose of the article. In this paper the reader may be introduced to some of our related findings and results – in a nutshell. First, one of Dezső's initiatives of a cooperation of teacher students, public school pupils and their teachers is being introduced related to remembrance education during the first decade of the Millinium. Next Schmidt's doctoral research is outlined related to the introduction of her own kindergarten education methodology, Everybody is Intelligent in Different Ways (EIDW), which was piloted in different locations in the Carpathian basin between 2016 and 2021. Last, but not least two emerging researcher's findings in pre-school education related to MI is being introduced. One of them has started in kindergartens in Vojvodina by Ábrahám, whereas the other one has been piloted in a Trans-Danubian nursery in Hungary – both having been carried out since 2021 onwards.

The main material of the study. The UP «Diversity» community of educators interpret the original Gardnerian idea as a possible concept for

widening the framework of giftedness. Contrary to progressive critics, claiming that Gardner's theory has been typically adapted amongst middle-class and upper middle class pupils and students worldwide [20], our adequate professional practice, research, development and training show the opposite [11]. During the years we spent on the field we learnt that MI may add to the notion of closing the achievement gaps of socially disadvantaged and / or ethnic minorities within and outside Hungary as well in our region in Europe, in the Carpathian Basin [10]. The main training profile of the Institute of Education Sciences at the UP is providing the pedagogical-psychological module of pre-service teacher education for middle – and high school, but we have disciplinary programs of education sciences at bachelor, master and PhD levels as well. This way, and by providing diverse forms of in-service teacher education, we may reach out to every single level of the education system when learning, teaching and researching armed with the Gardnerian approach of learners.

Probably due to his family history [13] professor Gardner suggests to use his MI theory when focusing ethical and moral challenges in educational settings. This idea meets some peculiarities of Hungarian public education and teacher training, too. The day 16 April is dedicated to the Remembrance of the Victims of the Holocaust in Hungary for twenty years now in the institutions of public education. It means that this day each public school in the country is suggested to devote a form of educational activities to the topic. The fact that this mid April day overlaps the period of the spring semester of universities suggests a unique opportunity for co-operation between teacher candidates and public schools. The significance of commemorating victims of the Holocaust, called "Remembrance Education" is tangible. Antisemitic narratives appear time by time in public speech in Hungary, and this phenomena may explain why different forms of productive learning has taken place with the cooperation of teachers and pre-service teacher students in Pécs – keeping in mind that suburban partner schools of our university are over-represented with pupils from vulnerable social groups, a lot of them belonging to Roma/Gypsy communities. Considering that the representatives of the most vulnerable social groups typically head vocational education after completing their primary education, and noting, that the mandatory age for attending the education system is 16 years of age in Hungary, one may conclude that youngsters who are the easiest to be targeted by far right ideas do not personalize the lessons of the Holocaust, and exit their institutional education without such experience.

In order to provide such an educational effect to as many pupils as possible within the mandatory phase of public education, relevant thematic plans have been outlined from spring 2011 for pupils on the eighth grade of primary education, meaning

14-15 year old boys and girls. Some of these plans have been put into practice by student teachers based on their own choice during their individual subject specific teaching practical the following semester (mostly by those specialising in history), but for most of them it remained a theoretical project. Therefore, from a year later on, for four years between 2012 and 2015 similar plans were designed and put into practice in primary schools as well during a course included in teacher education. Irrespectively of their major, teacher candidates prepared teaching materials and learning aids aiming at interpreting the Holocaust through the evocation of two different Gardnerian intelligences, each in groups. As four groups created material for a 45 minutes long lesson, the outcomes of their work altogether lead to a core program of a four times 45 minutes long thematic day that relies on the evocation of each intelligence described by Gardner [17] – in this way reaching out to pupils with all kinds of intelligence profiles. The thematic day was built on a relevant common previous input and after the core classes there was also a 45 minutes long lesson held for pupils' reflections. Student teachers could also reflect on their own professional experience after the thematic day.

Within four years nine groups of pupils at five different schools were involved. One school remained in this cooperation for four years, one asked for partnership two times, and three participated once only – but even those partners kept the program they got involved in. As for the input of these thematic days Fatelessness, a movie based on a Nobel prize winning novel by Imre Kertész, which is mandatory to be read for eighth graders in Hungarian public education was used initially. Later on a short documentary, edited by Dezső, based on the archive of the USC Shoah Foundation was used. Within this documentary the editor intended to connect the fate of Jewish survivors and those coming from Roma/Gypsy communities, focusing the story of two local survivors and using their video testimonies. The input material in both cases had been elaborated by student teachers during one of their elective courses in teacher education implementing Gardner's MI theory and conducted on the thematic day. During the years five groups of student teachers took this task. In the meanwhile, pupils of and teachers from the partner schools and student teachers gave positive feedback on their own related learning experiences. Additionally to these elective courses other types of professional activities have been carried out related to the Gardnerian theory. After having received copyright permission from professor Gardner, some teacher students volunteered to translate a selection of basic literature on the MI approach as alternative course tasks.

Besides publishing the Holocaust commemoration thematic day plans, another edited compilation of lesson plans and their reflections

using Gardner's theory regarding different subjects on various grades of public education was edited, each piece compiled by students of pre-, or in-service teacher education. By today several end tasks of teacher education, so called teacher portfolios contain elements of course design based on the Gardnerian approach due to the fact that the theory and its possible educational applications became a mandatory part of didactic courses at the UP in various forms of teacher education.

Schmidt's professional credo for her doctoral research was that educational methods used in kindergarten education are based on measurement and evaluation materials embedded in the deficit paradigm and the singularistic intelligence approach, which cannot necessarily be used to accurately determine children's potential, skills and abilities [29]. The expectations of the post-modern era impose requirements that make it inevitable to explore and strengthen the potential of the future generation. With the help of the method EIDW, that Schmidt was introducing and investigating, a more diversified scale of children's intelligences could be revealed, leading to the expansion of opportunities and the discovery of hidden abilities and skills. With the EIDW method, children can benefit from a targeted educational environment with a growth mindset appropriate to their intelligence, which mobilizes their abilities, skills and intelligences. The novel value of this research can be defined as the introduction of a method that has not been used before in the field of kindergarten education, and in the preparation of the assessment.

The research was an examination of its own adaptation of the Project Spectrum Method [14, 23] based on the concept of MI and Non-Universal Theory. Schmidt adopted games and activities in different locations in the Carpathian Basin and observed different children's intelligence profiles. Schmidt also investigated kindergarten teachers and explored the possibilities of implementing the method in Hungarian preschool education. She realised that the EIDW approach allows us to observe the different types of children's intelligences. Schmidt also investigated the implied games, activities, analyzed the introductions, the curriculum, the scoring criteria, observation sheets, summary sheets, and profiles. The activities belonging to the methodology, as well as the intelligences related to them, were represented as follows.

1. Logical-mathematical intelligence – Dinosaurs, and Bus Game,
2. Naturalistic intelligence – Treasure Hunt game, Sink or swim activity,
3. Musical intelligence – Music Product and Perception activity,
4. Visual-spatial intelligence – Art portfolios,
5. Bodily-kinesthetic intelligence – Creative movement, Athletic movement,

6. Verbal – linguistic intelligence – Storyboard Activity,

7-8. Interpersonal and Intrapersonal intelligences – Classroom Modell Activity, Peer Interaction Checklist (investigated together). As each investigation case of implementation of the above listed set of games was recorded on video and analyzed (see below), it could be concluded that activities belonging to the method were positively received by the children, they corresponded to their age characteristics, they used and applied the tools both during planned and spontaneous activities.

The primary goal of the research was to evaluate the methodology, which Schmidt approached from children's perspectives. One of the most significant achievements of the research was the transition from the teaching paradigm to the learning paradigm. As the EIDW method carries the hallmarks of a growth paradigm, with therapeutic developments, it completely rules out the principles of the deficit paradigm. Schmidt's research goal was to show that the proficiency test performed during the application of the EIDW method supports the applicability and the validation of the activities and game devices. The exploration of the possibility of the method, the mapping of individual abilities, individual and group intelligence profiles mark the examination of its feasible application in Hungarian kindergarten education. Schmidt's intention was to point out that this approach can lead to getting to know children and reach out to them in a positive direction, describing their intelligence profiles. EIDW created a new path in the unfolding of a child's personality, making their image abilities even more complete.

In the course of her research, Schmidt carried out tests at several locations in the areas of the Carpathian Basin. Locations directly related to the research were situated in Hungary at UP, and at the Grammar School, Primary School and Kindergarten of the Pécs Reformed Church; Ukraine, at the Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian Institute and in Kindergarten No. 18 in Berehove; in Croatia at the Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, and in Slovakia at János Selye University, and in the Bóbita Kindergarten, Komarno.

Schmidt used mixed methodology [5, 7], thus realizing a kind of methodological pluralism, by involving both qualitative and quantitative (combined) methods. Recorded video materials were analyzed during the process. Schmidt examined the multicoded data with the help of a computer program (Atlas.Ti®). During coding, Schmidt focused primarily on the emotional manifestations of children [27]. She processed the obtained results from several aspects. During the quantitative study, Schmidt presented the existing codes in a cloud view as well as in a diagram, thus presenting the frequency of the displayed codes. The code map shows the connection points of each code, the result of the

correlation test. The dynamic chart display makes the changes in children's emotions during activities visually perceptible. After grouping and analyzing the obtained results, a negative or positive predominance of emotions becomes observable, which in this case would provide the answer to the admission test. In case of grouping emotions, Schmidt applied the theory of basic emotions and the corresponding emotion wheel classification. Quantitative results could only be interpreted in conjunction with qualitative results. The validation of the codes was given by the process of intracoding. In the fields of the qualitative aspect, the research contained 72 kindergarten teachers' intelligence profiles, 51 individual profiles from Croatia and 21 individual profiles from the Ukraine. It also contained 25 video program assisted multi-coded data analyses, which focus on children's multiple intelligences. Concerning the qualitative part of the research, in the implementation of the convenience targeted-layered quality sampling procedure, the element of accessibility played a dominant role. The issue of accessibility of research venues, the host institutions greatly influenced the sampling strategy. While examining the multicoded data by ATLAS.ti, in coding, Schmidt focused primarily on the emotional manifestations of children. She used the Facial Action Coding System, FACS [12] to observe the components of the action units of basic emotions. During the inductive coding process, the researcher coded certain defining elements of the examined materials (the video materials). Along the procedure, the investigated children's emotional reactions to the activity formed the codes themselves. Coding was represented on two levels that build on one another. On the first level, children's emotions were marked with their names, while after that, in order to make the coding process more focused and clear, Schmidt linked the emotions to emoticon codes. In order to achieve a valid coding process with its reliability index to be satisfactory, the researcher performed intra-coding. Coding and intra-coding were based on the same logical principle and system. During the procedure, Schmidt coded each video at two different times. Coding and intracoding took place 3 months apart on average, thus excluding „memory” coding. There were moments that felt familiar or were perfectly recallable, but these appeared in small numbers. The obtained results ensured the final codes.

The results of the main research clearly revealed that with the help of games, the areas related to the multiple intelligences of kindergarten-aged (3-6 year old) children and the corresponding games mobilize the children's abilities, skills, and intelligences, and reveal their inherent potential.

Following Schmidt's research results Abraham started to digitalize the games included in the EIDW method and she is investigating their adaptability into the Vojvodinan Hungarian kindergartens in Serbia [2]. She intends to find out whether and if yes, in

what ways digital platforms allow the implications of EIDW. Abraham is looking at kindergarten children's attitudes to touchpads in general, their capabilities regarding the usage of her invented application and the challenges they may face while using those. During the spring 2023 in a Vojvodinan pre-school institution she piloted ten 5-6 year old children, their parents and two kindergarten teachers. Abraham investigated the digital competences of children beforehand via related questionnaires filled out by parents [25]. She proved that due to its animated, mobile, vocal graphic elements the EIWD 2.0 version (the application) maintains children's motivation and attention, and may be used for investigating children's MI based intelligence profiles. Further research on a wider sample is a must for final justification of Abraham's research questions.

Prior to these investigations she also carried out a pilot in one of the Vojvodinan kindergartens in order to find out about children's interpersonal and intrapersonal intelligences [1]. Abraham ensured validity by using different techniques and resource groups. She used a sociometric questionnaire, a questionnaire exploring the characteristics of socio-community characteristics, a questionnaire exploring the family background characteristics, and an observation method involving 42 kindergarten children and 4 kindergarten teachers. The aim of her pilot was to explore how socialization affects children's inter-, and intrapersonal intelligences. According to her expectations the closed nature of socialization and spontaneous learning processes do not allow for a positive influence on children's inter- and intrapersonal intelligences. Abraham's results supported that a child who is less able to mobilize his/her inter-, and intrapersonal intelligences may not be able to apply these aspects properly.

In the light of her pilot research in 2022 Kolip assumed that an effective child protection institution, such as a nursery for the youngest, may contribute to social mobility, as it is where children's way of lifelong learning begins. The aim of her research was to assess MI components, the ones that may be recognized and observed among children attending nursery school and their educators, especially with respect to educators' intra-, and interpersonal intelligences [24]. Furthermore, Kolip examined whether MI theory may be adapted to nursery aged children taking into account their age specifics. Also she investigated whether MI was compatible with the principles and the organisational setting of nursery education. Her pilot research took place in a rural Trans-Danubian settlement in Hungary. Kolip recorded the intelligence profile of early childhood educators with an intelligence profile test [4] and observed young children in their daily nursery activities. She observed mixed-age (2-4 year old) young children in their own two groups, one with 5 children (2 boys, 3 girls), the other with 9 children (5 boys, 4 girls), during their

upbringing and care activities, respectively such as play, movement, care, singing, rhyming, creativity, poetry, fairy tales, learning, and active learning of the environment. In addition to the children's names, an observation sheet was recorded notifying which intelligence may be found in their behavior and playing activities during the three days of the study. All eight intelligences were available in action in the group, there was a situation where more than one child or one intelligence could have been traced at a time.

She conducted a questionnaire survey among the parents of the children involved aiming at defining the personality traits they expect from nursery educators – this way deducing intelligences that parents consider being important during the process of institutional child care. As expected, the importance of excellent speaking skills, assorted vocabulary, intelligible expression (linguistic intelligence) and cooperation, understanding the feelings of others, and motivational skills (interpersonal intelligence) was mostly demonstrated by parents' expectations in relation to the personality of early childhood educators.

Kolip continues examining the validity of her findings on wider samples, and also investigates whether MI theory and practice may be applied in nursery age-groups without compromising the cornerstones of the concept of nursery work.

Conclusions and prospects for further research. This contribution is meant to be a commemoration of the 40th birth anniversary of MI theory in the most noble academic way possible: introducing some results relying on MI from the educational workshops of the UP – as possible continental implications of an Atlantic idea. From the examples presented above we may conclude that the core of the Gardnerian approach has reached the Carpathian Basin as well in the past fifteen years and proved to be a useful aspect for educational development in this region, too. The ongoing nature of PhD candidates' research introduced and those of the «Diversity» community of educators within but not restricted to the In-Service Student Teacher's Society may guarantee further steps forward academic research and educational implications alike in the future.

REFERENCES

1. Ábrahám, G. (2022). Examining Gardner's interpersonal and intrapersonal intelligences in the light of the continental education system. In R. Kattein-Pornói & J. Mrázik & M. Pogátsnik (Eds.). *Tanuló társadalom: Oktatáskutatás járvány idején [Learning Society: Educational research during the Pandemic]* (pp. 685–697). Budapest – Debrecen: HERA URL: http://hera.org.hu/wp-content/uploads/2022/05/HERA_Evkonyvek_IX_bc.pdf
2. Ábrahám, G. (2023). Analysis of the examination methods of Gardner's intelligences in the digital environment. In C. Mafalda (Ed.) *Education and New Development. Volume 2* (pp. 444–448) Lisboa: Science Press URL: https://end-educationconference.org/wp-content/uploads/2023/06/Education-and-New-Developments_2023_Vol_II.pdf

3. AERA American Educational Research Association. <https://www.aera.net/About-AERA/Awards/Distinguished-Contributions-to-Research-in-Education-Award> (accessed 08 08 23)
4. Armstrong, T. (1994/2000/2009/2017). *Multiple Intelligences in the Classroom*. Alexandria, VA: ASCD
5. Babbie, E. (2004). *The Practice of Social Research*. Belmont, CA: Wadsworth Publishing Company.
6. Chen, J-Q. & Moran, S. & Gardner, H. (Eds.). (2009). *Multiple Intelligences Around the World*. Hoboken, N. J: Jossey-Bass
7. Creswell, J. W. (2012). *Educational research: Planning, conducting and evaluating quantitative and qualitative research*. Upper Saddle River, NJ: Pearson Education
8. Dezső, R. A. (2022). Multiple Critiques as Prerequisites of Applying Gardner's MI Theory in Educational Settings. In Radsic, J. et. al. (Eds.). *Diversity And Interdisciplinarity In The Field Of Learning And Instruction. Book Of Abstracts* (36). Belgrade: The University of Belgrade. URL <https://drive.google.com/file/d/1HYX73gd03Lk1SgrPZPcqWjw0wo1AYCiG/view>
9. Dezső, R. A. (2014) May Each Learn. *Hungarian Educational Research Journal* 4 (2), 63-73. DOI: 10.14413/herj.2014.02.06.
10. Dezső, R. A. & (Sándor-)Schmidt, B. (2021). Closing the achievement gap by activating Gardner's multiple intelligences at various levels of education in the Carpathian Basin. In: Sz. Fodor & Cs. Fuszek (Eds.) *Book of Abstracts for the 2nd Thematic ECHA Conference*. (pp. 36-37.). Budapest: Association of Hungarian Talent Support Organisations URL: https://echa2021budapest.org/wp-content/uploads/2021/07/ECHA_Abstract_book_2021.pdf
11. Dezső, R. A. (2015). The Relationships among Plural Intelligence Models, Learning-centred Pedagogical Approaches, and Inclusiveness. In: F. Arató & A. Varga (Eds.). *Inclusive University: How to increase academic excellence focusing on the aspects of inclusion*. (pp. 75-88.). Pécs: The University of Pécs. URL: <https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/23838/arato-f-varga-a-inclusive-university-univ-pecs-2015.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
12. Ekman P. & Friesen W. (1978). *Facial Action Coding System: A Technique for the Measurement of Facial Movement*. Palo Alto: Consulting Psychologists Press.
13. Gardner, H. (2020). *A Synthetising Mind*. Cambridge, MA: MIT Press.
14. Gardner, H. & Feldman, D. H. & Kechevsky, M. (1998). *Building on Children's Strengths: The Experience of Project Spectrum (Project Zero Frameworks for Early Childhood Education)*. New York: Teachers College Press
15. Gardner, H. (1983). *Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences*. New York: Basic Books.
16. Gardner, H. (1999). *Intelligence reframed: Multiple intelligences for the 21st century*. New York: Basic Books.
17. Gardner, H. (2006). Multiple Approaches to Understanding. In K. Illeris (Ed.). *Contemporary Theories of Learning* (pp. 69-89). London – New York: Routledge.
18. Gardner, H. (2016): Multiple Intelligences: prelude, theory, and aftermath. In R. J. Sternberg & S. T. Fiske & D. J. Foss (Eds.). *Scientists making a difference*. (pp. 167–170). Cambridge: Cambridge University Press.
19. Gardner, H. (1993). *Multiple Intelligences: The Theory in Practice. A Reader*. New York: Basic Books.

20. Kincheloe, J. L. (Ed.) (2004). *Multiple Intelligences Reconsidered*. New York: Peter Lang.
21. Kornhaber, M. & Fierros, E. & Veenema, S. (Eds.). (2004). *Multiple intelligences: best ideas from research and practice*. Boston: Pearson
22. Kornhauber, M. & Winner, E. (Eds). *Mind, Work, and Life: A Festschrift on the Occasion of Howard Gardner's 70th Birthday. Volumes I –II*. Cambridge, MA: The Offices of Howard Gardner
23. Krechevsky, M. & Gardner, H. (1990). The emergence in nurturance of multiple intelligences: The Project Spectrum approach. In M. J. A. Howe (Ed.). *Encouraging the Development of Exceptional Skills and Talent*. (pp. 222–245.). London: British Psychological Society
24. (Endrődi-)Kolip, H. (2022). Tracing multiple intelligences in nursery education. In R. Katteipornói & J. Mrázik & M. Pogátsnik (Eds.). *Tanuló társadalom: Oktatáskutatás járvány idején [Learning Society: Educational research during the Pandemic]* (pp. 698–708.). URL: http://hera.org.hu/wp-content/uploads/2022/05/HERA_Evkonyvek_IX_bc.pdf
25. Nikolopoulou, K. & Gialams, V. & Batsouta, M. (2010). Young Children's Access to and use of ICT at home. *Review of Science, Mathematics and ICT in Education* 4 (1), 25–40 URL: https://www.researchgate.net/publication/46122880_Young_children's_access_to_and_use_of_ICT_at_home
26. OECD 2019: The OECD Learning Compass 2030 <https://www.oecd.org/education/2030-project/teaching-and-learning/learning/> (accessed 02 04 23)
27. Plutchik, R. & Kellerman, H. (Eds.). (1980). *Theories of Emotion*. New York: Academic Press.
28. Schaler, J. (Ed.) (2006). *Howard Gardner under Fire*. Chicago – La Salle, Illinois: Open Court.
29. (Sándor-)Schmidt, B. (2015). An Alternative Method for the Mobilization and the Exploration of Pre-school Children's Intelligences. In M. B. Andonov (Ed.) *Contexts: Third International Interdisciplinary Conference for Young Scholar in Social Science and Humanities*. (p. 9.). Novi Sad: The University of Novi Sad

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

DEZSŐ Renáta Anna – доктор габлітований гуманітарних наук у галузі педагогіки, керівник міжнародної програми «Педагогіка» (Intercultural Educational Assistant), Інститут освітніх, педагогічних наук, факультет гуманітарних та соціальних наук, Пецький університет, Угорщина.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх педагогів.

ÁBRAHÁM Gréta – аспірант, Докторська школа педагогічних наук «Школа та суспільство», факультет гуманітарних та соціальних наук, Пецький університет, Угорщина.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх педагогів.

KOLIP Heléna – аспірант, Докторська школа педагогічних наук «Школа та суспільство», факультет гуманітарних та соціальних наук, Пецький університет, Угорщина.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх педагогів.

SCHMIDT Barbara – доктор філософії в галузі освіти/педагогіки, Служба у правах та центр сім'ї та дітей, Дабаш, Угорщина.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх педагогів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

DEZSŐ Renáta Anna – PhD, Dr. Habil in Education Sciences, head of the international programme «Pedagogy Ba (Intercultural Educational Assistant)» Institute of Education Sciences, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Pécs, Hungary.

Circle of scientific interests: professional training of future specialists; coordinating educational research related to pluralistic concepts of intelligences, diversity, and productive learning.

ÁBRAHÁM Gréta – PhD Candidate in Education Sciences, «School and Society» Doctoral School of Education Sciences, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Pécs, Hungary.

Circle of scientific interests: digitalization of Schmidt's Gardnerian theory based methodology, EIDW into the Vojvodinan, Hungarian minority language based kindergartens on systematic level in Serbia.

KOLIP Heléna – PhD Candidate in Education Sciences, «School and Society» Doctoral School of Education Sciences, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Pécs, Hungary.

Circle of scientific interests: application of the Gardnerian approach into nursery education on systematic levels in Hungarian and German speaking regions in Europe.

SCHMIDT Barbara – PhD in Education Sciences, Family and Child Well-Being Service and Centre, Dabas, Hungary.

Circle of scientific interests: introducing her own Gardnerian theory based methodology, EIDW into different levels of child and youth care within the Hungarian education system.

Стаття надіслана до друку 14.08.2023 р.

Наукове видання

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Серія:

Педагогічні науки

Випуск 4

Редактор: Черкасов В.Ф.

*Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 25204-15144Р від 24.07.2022 р.
Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*

Друк з оригінал-макету замовника

Формат 60x84 $\frac{1}{8}$. Папір офсетний. Друк різнограф.
Ум. др. арк. 18,14. Тираж 300. Замовлення № ____.

Видавництво ТОВ «КОД»
25009, м. Кропивницький, вул. Соборна, 7а, тел./факс (0522) 322-326
Свідоцтво державного комітету інформаційної політики:
серія ДК № 995 від 24.07.2002 року.

Виготовлювач СПД ФО Лисенко С. В.
25029, м. Кропивницький, вул. Дворцова, 31, кв. 4